

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Anabilim Dalı
Hititoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

II. MURŞİLİ VE DÖNEMİ

Metin Alparslan
2502000009

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali Dinçol

İstanbul 2006

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Anabilim Dalı
Hititoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

II. MURŞİLİ VE DÖNEMİ

Metin Alparıslan
2502000009

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali Dinçol

İstanbul 2006

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No: T-116/11112002 .

TEZ ONAYI

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Anabilim Dalında 2502000009 numaralı Metin Alparslan'ın hazırladığı “II. Murşili ve Dönemi” konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğı'nin 35.Maddesi uyarınca, günü saat:'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

“II. Murşili ve Dönemi”

Metin Alparslan

Öz

Hitit krallarından olan II. Murşili, bugüne kadar bulunan Hitit çiviyazılı metinlerin arasında, en çok belge bırakan Hitit hükümdarıdır. Buna rağmen şimdiye kadar ayrıntılı bir araştırmaya konu olmamış, sadece bazı yönleri ile incelenmiştir. Çalışmamızın bir bölümü, bu Hitit kralı hakkında elde edilen bilgileri bir araya getirerek kendisi hakkında yeni sonuçlara varmaktır. Bu amaçla hem birincil kaynaklar olarak adlandırdığımız Hitit Çiviyazılı metinler ile mühürlerin orijinal kopyaları değerlendirilmiş, hem de daha evvel yapılmış olan incelemeler üzerinde çalışılmıştır. Böylelikle bahsi geçen Hitit kralının döneminde hâlâ sorun olmaya devam eden “Murşili’nin Eşleri” gibi sorunlara ışık tutulmuştur. Bununla beraber Murşili’nin karakteri üzerin de yeni sonuçlara ulaşılmıştır.

Tezimizin diğer amacı ise, Murşili Dönemi’nde Hitit tarafında yer almış kişilerin ve bunların arasında özellikle görevlilerin devamlılığını tespit etmeye çalışmaktır. Bunun için öncelikle Hitit yazılı belgelerin arasında çok önemli bir yeri olan “Murşili Annalleri”nde geçen ve Hitit kralının emrinde bulunan tüm şahıs isimleri tespit edilmiş ve diğer yazılı belgelerde aranmıştır. Kesin olarak aynı kişi hakkında bilgi veren belgeler ise, bir araya getirilmiş ve bu şekilde kişilere dair yeni sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı şahısların unvan değişiklikleri o kişilerin bir anlamda ‘kariyerlerini’ yansıtırken, bundan sonra bazı metinlerin tarihlendirilmesinde de yardımcı olacağı kanısındayız.

“II. Murshili and his Age”

Metin Alparslan

Abstract

Among the Hittite kings, Mursili II is the only ruler that left us the highest number of documents, but has never been subject to a detailed study, other than some aspects of his reign. A part of my study aims at gathering all the evidence on his reign and reach new conclusions about this prolific king. In this respect I have evaluated the Hittite tablets and seals of the period along with a re-examination of the previous studies. Thus I was able to find answers to the questions such as the “wives of Mursili” and to reveal some new aspects of his character.

Another aim of my thesis is to study the continuation of persons around Mursili, a method named as “prosopography”. In order to achieve this goal, I have listed all the personal names in the annals of Mursili and sought them in other texts. The documents which give information about the same person were combined to give an idea of his career, which hopefully help to date several problematic texts.

Önsöz

Hitit kralları arasından en fazla yazılı belge bırakan II.Murşili Dönemi'ni incelemek; zevkli olduğu kadar, zorlu ve meşakkatli bir proje idi. Ancak sadece tüm belgeler bir araya getirildiği takdirde bu Hitit kralını tüm yönleri ile incelemek ve sonunda bir karakter olarak ortaya koymak mümkün olacaktı. Hitit belgeleri, bilindiği gibi bir devlet arşivinin belgeleridir. Dolayısıyla bu belgelerden kralların şahsiyetlerini yansıtmasını beklemek doğru değildir. Kralların şahsiyetleri hakkında bilgi edinmek için, Hitit kâtiplerinin satır aralarına gizlediklerini okumamız gerekir. Diğer bir ifade ile, yazmadıklarını okumaya çalışmamız gerekir. Tezimizin amaçlarından biri de Murşili'nin karakterini anlaşılır kılmaktır. Çünkü tarih yazmak için, belgeler kullanılması şart olsa da, asıl ulaşılması istenilen öge belgenin kendisi değil, ardındaki insandır.

Çalışmalarımı yakından takip eden ve her aşamasında bana yol gösteren Hocam Prof. Dr. Ali Dinçol, kuşkusuz bu tezin oluşmasında da büyük rol oynamıştır. Hocam Prof. Dr. Belkıs Dinçol titizlikle ve dikkatle çalışmamı takip etmiş ve her aşamasında yardımlarını esirgemeyerek destek olmuştur. Hocam Prof. Dr. Ali Dinçol'a ve Hocam Prof. Dr. Belkıs Dinçol'a gösterdikleri sabır, verdikleri güven ve sağladıkları bilgiler için gönülden şükran ve teşekkürlerimi sunarım.

Tezi sabırla okuyup, Türkçe'sinin daha güzel olmasına katkıda bulunan, dostum Atilla Doğrusoy'a da bir teşekkür borçlu olduğumu, burada ifade etmek istiyorum.

Ayrıca, Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Tübingen Eberhard-Karls-Üniversitesi'ne beni layık gördükleri burslarından dolayı ve Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'ne, bana sağladığı çalışma ortamı için teşekkür ederim.

Tezi oluşturulma aşamasında yardımlarını hep gördüğüm Meslektaşım Hasan Peker'e de burada teşekkür etmek istiyorum. Her zaman yanımda olan ve çalışmamın her aşamasında güvenini ve desteğini hiç eksik etmeyen, Meslektaşım ve Eşim Araş. Gör. Meltem Alparslan'a da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bu alışma, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No: T-116/11112002 .

İçindekiler

Öz	iii
Abstract	iv
Önsöz	v
İçindekiler	vii
Tablolar ve Şekiller	x
Kısaltmalar.....	xi
Giriş	1
1. II. Murşili'nin Soyağacı ve Aile İlişkileri	3
1.1. II. Murşili'nin Soyağacı	3
1.3. II. Murşili'nin Mühürleri	6
1.2. Tavananna – Gaşşul(iy)aviya.....	8
1.4. II. Murşili-Danuhepa	30
2. II. Murşili Dönemi'nin Siyasal Olayları	41
2.1. I. Şuppiluliuma ve I. Arnuvanda Hükümdarlıklarında	41
Hitit Devleti'nin Durumu: Bir Özet	41
2.2. II. Murşili'nin İlk On Yılı (Yükselme ve Sağlamaştırma Dönemi)	44
2.2.1. II. Murşili'nin Tahta Çıkışı	44
2.2.2. Kuzey	52
2.2.3. Batı	60
2.2.4. Güney	70
2.2.5. II. Murşili'nin Dokuzuncu Hükümdarlık Yılı	83
2.2.6. II. Murşili'nin Onuncu Hükümdarlık Yılı	87
2.3. II. Murşili Dönemi'nin Onuncu Hükümdarlık Yılı Sonrası	89
2.3.1. II. Murşili'nin Kazanımlarını Koruma Çalışmaları	89
3. Tarih Yazıcılığı.....	99
3.1. 'Tarih' ve 'Tarih Yazıcılığı' Terimleri.....	99
3.2. Hititler'in Tarih Yazıcılığın Anahatları.....	101
3.3. II. Murşili'nin Tarih Yazıcılığı.....	104

3.3.1. II. Muşşili'nin Onyıl Annalleri (CTH 61 I)	105
3.3.2. II. Muşşili'nin Ayrıntılı Annalleri (CTH 61 II)	108
3.3.3. I. Şuppiluliuma'nın İcraatları (CTH 40)	109
3.3.4 II. Muşşili'ye Ait Haç Mühür	109
3.4. Tarihçilik Örnekleri Işığında II. Muşşili'nin Karakteri.....	110
4. II. Muşşili'nin Konuşma Bozukluğu (Afazi-Disartri)	114
4.1. Terimlerin Tanımları ve II. Muşşili'nin Hastalığının Teşhisi	114
4.2. Hitit Belgelerinde II. Muşşili'nin Konuşma Bozukluğu	116
5. II. Muşşili Dönemi'nde Veba	125
5.1. Veba'nın Tanımı	125
5.2. II. Muşşili'ye Ait Metinlerde Salgın Hastalıklar	127
6. II. Muşşili'nin Dini Kişiliği	132
7. Prosopografi.....	138
7.1. Aranhapilizzi	138
7.2. Hudupiyanza	142
7.3. Kantuzili	145
7.4. Gulla	153
7.5. Kurunta (^D LAMMA)	154
7.6 Kuwalanamuwa.	155
7.7. Malaziti	156
7.8. Nanaziti	159
7.9. Nuvanza	161
7.10 Tarhini	162
7.11. Ura-Tarhunta	164
8. Sonuç.....	169
9. Bibliyografya.....	172
10. Ekler.....	203
Tablolar	204
Haritalar	207

Levhalar	210
11. Özgeçmiş.....	215

Tablo, Resim, ve Harita Listesi (Bkz.: EKLER)

Tablo 1: İşlenen Hititçe Metinlerin Listesi

Tablo 2: Hititlerde Tarih Yazıcılığı (Cancik, 2002'e göre)

Tablo 3: Muşili'nin Annalleri'ne Göre Kutlanan Bayramlar Tablosu

Harita 1: M.Ö. 13. yy. Anadolu (Starke, sergi haritası)

Harita 2: M.Ö. 15.-14. yy. Suriye (Starke, sergi haritası)

Harita 3: M.Ö. 13. yy. Suriye (Starke, sergi haritası)

Levha 1: Res. 1 Beran 228a+b+c

Res. 2 Beran 227

Res. 3 RS 14.202

Res. 4 SBo I 43

Levha 2: Res. 1 Bo 99/69 (Otten, 2000: 375)

Res. 2 Bo 78/56 (Dinçol, 2001: 90)

Res. 3 SM 90/2 (Herbordt-Alkan, 2000: 95)

Res. 4 Herbordti 2005: no. 186

Res. 5 Herbordti 2005: no. 181

Res. 6 Herbordti 2005: no. 182

Levha 3: Res. 1 Herbordti 2005: no. 191

Res. 2 Herbordti 2005: no. 192

Res. 3 Herbordti 2005: no. 193

Res. 4 SBo II 87

Res. 5 İmamkulu Yazıtı (Kohlmeyer, 1983: 83)

Levha 4: Res. 1 Akpınar/Sipylos Yazıtı (Kohlmeyer, 1983: 30)

Res. 2 Hanyeri Yazıtı (Kohlmeyer, 1983: 87)

Res. 3 SBo II 10

Res. 4 SBo II 11

Res. 5 Böhmer-Güterbock, 1987: no. 245

Levha 5: Res. 1 Herbordt, 2005: no. 228

Res. 2 Herbordt, 2005: no. 229

Res. 3 Herbordt, 2005: no. 230

Res. 4 Bo/413 (B. Dinçol, 1998: 164)

Kısaltmalar

AA	Ayrıntılı Annaller
Ay.	Arka yüz
bkz.	bakınız
dpn.	dipnot
Fs.	Armağan Kitabı
Karş.	Karşılaştır
M.Ö.	Milattan Önce
OA	Onyıl Annaller
Öy.	Ön yüz
res.	resim
vd.	ve devamı
vdd.	ve devamının devamı
yy.	yüzyıl

Giriş

Hitit tarihinin önemli bir bölümünü oluşturan II. Murşili Dönemi, aynı zamanda günümüze en iyi biçimde aktarılan dönemdir. Sadece II. Murşili'ye ait ve diğer Hitit krallarınkilere göre çok daha iyi bir biçimde korunmuş olan annaller değil, antlaşma ve dua metinleri arasında da, Murşili'ye ait olanlar oldukça fazladır. II. Murşili'ye ait olan belgelerin neden bu denli fazla olduğu sorusu ise, bugüne kadar kesin bir cevap bulamamıştır. Ancak bu kaynak fazlalığı nedeniyle, II. Murşili aynı zamanda en çok bilgi sahibi olduğumuz Hitit kralıdır. Buna rağmen şimdiye kadar ayrıntılı bir araştırmaya konu olmaması ilginç olduğu gibi, büyük bir eksikliklerdir.

Çalışmamızı iki ana kısma ayırmak doğru olacaktır. Birinci kısım (Bölüm 1-6) II. Murşili'nin karakterini ortaya çıkarmayı amaçlarken, onu tüm yönleriyle inceler, daha evvel sorulmayan bazı soruları sormayı ve cevaplamayı da hedefler. Bu soruların arasında yukarıda belirtmiş olduğumuz *Neden bu kralın kişisel metinleri bu denli fazladır?* sorusu olduğu gibi *II. Murşili'nin kaç eşi vardı?* ve *II. Murşili Dönemi'ne damga vuran olaylar hangileridir?* Sorular da vardır. Çalışmamız esnasında bu sorunlar ele alınmış ve nihai ya da kısmi bir çözüm getirilmeğe çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci kısmını ise, yapmış olduğumuz prosopografi teşkil etmektedir. Murşili Annalleri'nde geçen ve Hitit kralına bağlı olduğu belirlenen şahıs isimleri çıkartılmış ve diğer Hitit yazılı belgelerde aranmıştır. Bu işleminden sonra kesin olarak aynı kişiden bahseden belgeler gruplandırılmış ve II. Murşili Dönemi'nde yaşamış olan şahıs incelenmiştir. Burada yöntem olarak, büyük ölçüde Th. Van den Hout'un *Der Ulmitešup-Vertrag* adlı kitabında kullanılan sistem esas alınmıştır.

Çalışmamızda büyük ölçüde daha evvel edisyonu yapılmış ve yayınlanmış metinlerden faydalanılmıştır. Ancak çalışma içinde Hititçe metinlerden alıntı yapıldığı ya da bir Hititçe metnin tam çevirisi verildiği zaman, bu "ikincil kaynaklar"dan sadece faydalanılmıştır. Çeviriler, orijinal Hititçe metinden, Türkçe'ye uygun olarak yapılmıştır. Bunu gerçekleştirirken, daha önce yayınlanmış edisyonlar dipnotta belirtilmiştir. Kuşkusuz çalışmamızın ana kaynaklarından en önemlisi, A. Götze'nin 1933 yılında yayınlamış olduğu *Die Annalen des Muršiliš* adlı kitabıdır. Üzerinden geçen 73 yılına ve bu arada annallere eklenen yeni fragmanların sayısına rağmen, bu yayın güncelliğini hâlâ korumaktadır. Ancak çalışmamız sırasında, Murşili Dönemi'nin daha sağlıklı bir biçimde incelenmesi için, annallerin yeniden ele alınması gerektiği de ortaya çıkmıştır. Nitekim Bölüm 2'de, Murşili'nin

siyasi faaliyetlerini anlatırken, bazı çok küçük, içerik açıdan anlaşılamayan fragmanlar değerlendirilememiştir.

Dilbilimsel terimler için genellikle Latince kökenli terimler tercih edilmiş, bazı gerekli görülen durumlarda Türkçesi parantez içinde verilmiştir. Bibliyografik kısaltmalar, CHD (Chicago Hittite Dictionary)'ye göre yapılmıştır.

1. II. Murşili'nin Soyağacı ve Aile İlişkileri

1.1. II. Murşili'nin Soyağacı

Murşili isminin kökeni kesin olarak bilinmemektedir¹. İsim çiviyazılı belgelerde genellikle ^mMur-ši-li ya da ^mMur-ši-DINGIR^{LIM} olarak yazılmaktadır. Bu yazılışların yanında ayrıca ^mMur-ši-i-li; ^mMu-ur-ši-li ve ^mMu-ur-ši-DINGIR^{LIM} yazılışları da belgelenmiştir (Laroche 1966: 121; Gonnet 1979: 48 vdd.; Ünal 1995: 435 vd.). Luvi-Hiyeroglif yazıtlarında ise, isim alt alta yazılmış L 225 (URBS), L 380 (ra/i) ve L 278 (li) işaretler ile ifade edilmekte ve Laroche tarafından L 227 kodu ile ayrı olarak verilmektedir. II. Murşili'nin ismi Luvi-Hiyeroglifi olarak bir yandan mühürlerde karşımıza çıkarken (Karş. Konkordans Listesi), diğer yandan bazı kaya anıtlarında görülmektedir².

Hurricce yazılmış olan KBo 15.1 (CTH 407) metninde (ay. IV 25'; 32' ve 38') geçen Murşili ismine karşın, aynı metnin Hititçe dublikatlarında (KUB 7.58 ay. III 5; VI 2,9 ve KUB 45.20 ay. III 17'.) bu ismin Taşmi-Şarrumma (^mTa-aş-mi-^DLUGAL) olarak yer almasından dolayı II. Murşili'nin tahta çıkmadan önce, büyük olasılıkla Taşmi-Şarrumma ismini taşıdığı düşünülmektedir³ (Kümmel, 1967: 143; Laroche, 1969: 147; Haas-Wegner, 1988: 17 dpn.1; Sürenhagen, 1992: 360 dpn. 84; Beckman, 1991: 588; Ünal, 1995: 436).

Şuppiluliuma'nın beş oğlu olduğu bilinmektedir. Arnuvanda; Şuppiluliuma'dan sonra Hitit tahtına geçen oğluydu ve bu nedenle literatürde II. Arnuvanda olarak

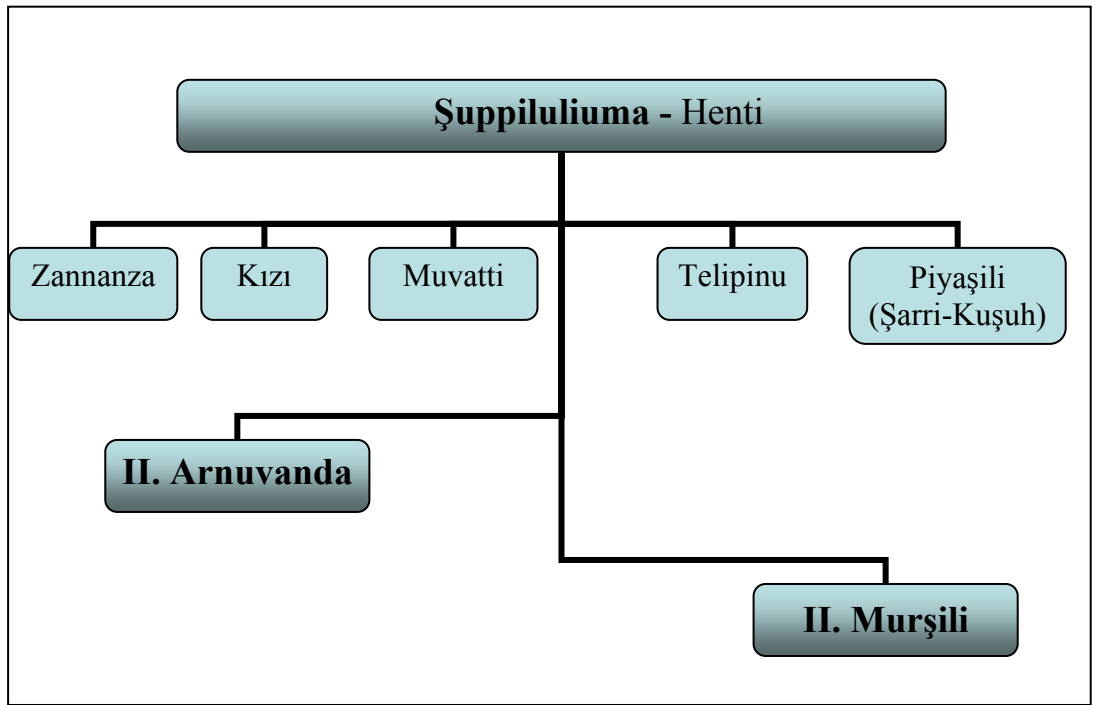
¹ İsim, belki Hattuşa-Hattuşili'de olduğu gibi etnikon (köken) suffixi (son ek) „-ili“ alan, ancak yazılı kaynaklarda henüz geçmemiş bir yer adından (Murşa/i gibi) türemiş olabilir (Ünal, 1995: 435 vd.). Ünal'ın var saydığı Murşa adında bir yer adı, bugünkü Suriye'de eski adıyla Siyannu ülkesinde belgelenmiştir (RS 19.41). Belki Baniyas'ın güneydoğusunda bulunan bugünkü Mraşta ile eşitlenebilen Murşa (RGTC 12/2: 201) ile Murşili isimleri arasında bir bağlantı kurmak ise, kanımızca doğru değildir.

² II. Murşili'nin ismi Yalburt yazıtının birinci paragrafında (Poetto, 1993: 15; Hawkins, 1995: 68 vd.; Woudhuizen, 1994-95: 175) ve Sirkeli 1 yazıtında geçmektedir (Güterbock, 1937: 66 vdd.; son olarak Kohlmeyer, 1983: 95 vdd.). Yalburt'ta yer alan isim aynı mühürlerdeki gibi (L 227 var.2) yazılırken, Sirkeli'de isim aynı işaretler ile biraz farklılık göstermektedir (L 227 var.1). Murşili ismi ayrıca Kızıldağ yazıtlarında iki (III ve IV) ve Burunkaya'da bir kez olmak üzere toplam üç kez belgelenmiş olsa da (Alp, 1974: 21), bu yazıtlardaki Murşili'nin konumuzu teşkil eden II. Murşili olmadığı kesindir (Murşili ismi için ayrıca bkz.: Savaş, 1998: 119 vd.).

³ Taşmi-Şarrumma ismi başka metinlerde de geçmektedir, ancak bu belgelerde geçen Taşmi-Şarrumma ismi Hattuşili'nin oğlu ile eşitlenmektedir (bu metinlerin en güncel listesi için bkz.: van den Hout, 1995: 197 vdd.).

adlandırılmaktadır. Zannanza⁴; damat olarak Mısır'a gönderildi, ancak oraya ulaşmadan öldü ya da öldürüldü. Telipinu; babası tarafından Halpa kralı olarak tayin edildi. Piyaşşili (sonra Şarri-Kuşşuh); babası tarafından Kargamış Kralı olarak görevlendirildi. Konumuzu oluşturan kişi, yani II. Muşşili ise, Şuppiluliuma'nın aynı zamanda en küçük oğlu idi. Oğulların yanı sıra Şuppiluliuma'nın ayrıca iki kızı vardı. Muvatti; Mira kralı Maşhuiluva ile, adı bilinmeyen diğer kızı ise, Mitanni kralı Şativaza ile evlendirildi.

Görüyoruz ki, II. Muşşili'nin dört ağabeyi ve iki kız kardeşi bulunmaktadır. Bu, bildiğimiz kadarıyla, Hitit kral ailesi için fazla sayılabilecek bir sayıydı⁵.

II. Muşşili'nin Soyağacı
(Büyük Krallar koyu olarak belirtilmiştir)

⁴ Mısır'a gönderilen Hitit prensinin gerçek adının Zannanza olup olmadığı kesin olarak binmemektedir. Liverani'ye göre 'Zannanza', Hitit prensinin gerçek ismi değil, sadece Mısır'da onun yerinde kullanılan bir epitheton, yani bu kişinin özelliğini gösteren bir adjektivus'tur (sıfat) (Liverani, 1971: 161vd.).

⁵ Daha sonraki aile durumlarına baktığımızda bu daha iyi anlaşılmaktadır. II. Muşşili'nin iki erkek, iki de kız çocuğu vardı (Muvatalli-Hattuşili-Halpaşulupi-Maşşanauzzi). Muvatalli'nin sadece iki erkek çocuğu bilinmekte (Urhi-Teşup/III. Muşşili ve Ulmi-Teşup/Kurunta) ve bu çocukların birinci dereceden olup olmadığı tartışmalıdır.

II. Şuppiluliuma'nın oğlu olarak, II. Murşili kral hanedanının birinci dereceden bir üyesi ve tahtın doğal bir varisi idi. II. Murşili'nin, gelmiş olduğu soyuna son derece önem verdiği, özellikle 1986 yılında Boğazköy kazısında ilk defa ele geçen ve son derece ilginç olan bir mühür baskısından (bulla) anlaşılmaktadır (Neve, 1987: 400 vdd.). Buluntunun bir özelliği şimdiye kadar hiç bilinmeyen bir forma sahip olan bir mühürden basılmış olmasıdır⁶. On adet baskı alanına sahip olan mühür, basıldığında iki adet haç (Malta haçı) görünümünü verdiği için "haç mühür" olarak adlandırılmıştır. Mührün şekli olduğu gibi, kullanma biçimi de son derece ilginç ve önemlidir. Her baskı alanında birer kral ve kraliçe ismi Luvi-Hiyeroglif işaretlerle yazılmaktadır. II. Murşili'ye ait olan mühür, böylece bu kralın, en eski döneme kadar inen bir soyağacını (jenealoji) vermektedir.

Mührün önyüzünün orta alanında Büyük Kral Murşili ve Kraliçe Gaşşulaviya'nın isimleri; arka yüzünün orta alanında ise; Murşili'nin babası ve annesi, Büyük Kral Şuppiluliuma ile Kraliçe Henti'nin isimleri yer almaktadır. Çevre alanlarında ise okunabilen isimler şunlardır: Öy.: Tuthaliya; [...] ve Taduhepa; Tuthaliya-Nikalmati; [(Arnuvanda)]-[Aşmu]nikal; Ay.: Labarna-[Tavana]na?; Hattuşili-Kadduşi(?) ve Murşili-Kali(?); [...] ve Huzziya (Dinçol et.al., 1993: 87 vdd.).

Yukarıda verilen jenealojiye bağlı olan tarihsel sorunlar konumuzun dışındadır⁷. Ancak II. Murşili'nin, kendi soyunu, mühürlerde bile, Hitit devletinin en eski krallarına (Labarna - I. Hattuşili - I. Murşili) bağladığı görülmektedir.⁸ Bununla beraber özellikle ön ve arka yüzlerin orta alanları bizim için önem taşımaktadır. Arka yüzünde Şuppiluliuma'nın yanında yer alan isminden, II. Murşili'nin annesinin kesin olarak Henti olduğu anlaşılmaktadır. Ön yüzünde yer alan lejant ise, çözüme katkı sağladığı kadar, yeni sorunları da beraberinde getirmektedir.

⁶ Bu form ilk defa II. Murşili döneminde ortaya çıkar ve aynı kraldan sonra da terk edilir (Dinçol, 2002: 90 vd.).

⁷ Bu konu Orta Hitit Dönemi'nin sorunu ve ayrı bir çalışmanın konusudur. Mührün tarihsel sorunları ve yorumları için bkz.: Dinçol et.al., 1993 ve Houwink ten Cate, 1995-96.

⁸ Mührün bu özelliğine, *Murşili'nin Tarih Yazıcılığı* adlı bölümünde de değinilecektir.

1.2. II. Murşili'nin Mühürleri

İmparatorluk dönemi Hitit kral mühürleri bilindiği gibi, genellikle iki yazı sistemi kullanan mühürlerdir. Boğazköy'de bulunmuş olan mühür baskılarına bakıldığında ise, orta alanı dolduran hiyeroglif lejantın çevresinde yer alan çiviyazılı lejantın çoğu zaman okunamayacak derecede zarar gördüğü ya da özenli basılamamış olması nedeniyle net okunamadığı görülmektedir. Mühür sahibi kralın, soyu hakkında bilgi veren bu lejantlar okunamadığında, bazı sorunlar ile karşılaşmak mümkündür. Böyle bir durum II. Murşili'de de söz konusudur. II. Murşili ile torunu III. Murşili'nin (Urhi-Teşup) isimleri doğal olarak aynı Luvi-Hiyeroglif işaretleri ile yazılmaktadırlar. Bu nedenle çiviyazılı lejant olmadığı ya da okunamadığı takdirde, iki kralın mühürlerini birbirinden ayırt etmek zorlaşmaktadır. Aynı sorun Murşili ile Danuhepa'ya ait olan mühürlerde ortaya çıkmaktadır. Çünkü Danuhepa'nın III. Murşili ile beraber mühürlerinin bulunduğu kesin ise de (çiviyazılı lejanttan ve III. Murşili'nin diğer ismi olan Urhi-Teşup'un kullanılmasından dolayı), bazı mühürlerin II. Murşili ile beraber olması da mümkündür. Beran bu sorunu, mühürlerde tespit ettiği, stilistik bazı farklılıklarla çözmeye çalışmıştır. Ona göre II. ve III. Murşili mühürleri arasında üç fark mevcuttur (Beran, 1967: 74 vd.):

- 1) Mühürlerin üst kısmında yer alan güneş kursu; II. Murşili mühürlerinde, Ugarit'te bulunmuş olan ve I. Şuppiluliuma ve Tavananna'nın mühürlerinde olduğu gibi, yekpare bir sembol şeklinde çizilmekte, III. Murşili'nin mühürlerinde ise, güneş kursunun orta bölümü bağımsız çizilmiş olup bazılarında iki güneş kursu bulunmaktadır.
- 2) URBS işaretinin altında yer alan 'ra/i' (L 380) işareti (diken), II. Murşili mühürlerinde bitişik, III. Murşili mühürlerinde ise, ayrı olarak gösterilmektedir.
- 3) 'li' (L 278) işareti, II. Murşili mühürlerinde sola bakarken, III. Murşili mühürlerinde sağa bakar.

Her üç fark genel olarak doğru gibi görünürken, eski ve yeni buluntuların ışığında, Beran'ın ortaya koyduğu ayırımların bu denli kesin olmadığını söylemek mümkündür. Beran'ın 227a (Levha 1, res. 2) olarak adlandırdığı mührün güneş kursu, yekpare olarak çizilmiş olmasına rağmen, mührün hiyeroglif lejantında Urhi-Teşup'un ismi yazılmaktadır, dolayısıyla III. Murşili dönemine ait olmalıdır. Aynı şekilde yekpare olarak çizilmiş bir güneş kursuna sahip, ancak Beran tarafından III.

Murşili dönemine tarihlenen mühürler de vardır (Beran 228a+b+c = SBo I 29A+B+C –Levha 1, res. 1). Buna ilaveten III. Murşili dönemine tarihlenen Beran 228a mühründe ‘ra/i’ işareti bitişik gösterilmiştir, Beran’a göre II. Murşili mühürlerinin özelliği olan bu durum, Beran’ın ikinci ayırt edici ölçütünün de kesin olmadığını göstermektedir⁹. Beran’ın üçüncü ayırt edici özellik olarak öne sürdüğü fark, yani ‘li’ işaretinin sola (ya da sağa) dönük olması ise, yukarıda bahsettiğimiz haç mühür baskıları ile şüpheli duruma gelmiştir, çünkü bu mühür baskılarında ‘li’ işareti sağa dönük olmasına rağmen kesin olarak II. Murşili’ye tarihlenmektedir (Bkz.:). Beran’ın öne sürdüğü stilistik farklılıkların, bu şekilde geçerliliğini yitirmesi aynı zamanda sadece hiyeroglifleri okunabilen mühürlerin kesin bir şekilde tarihlenememesi anlamına gelir.

Son olarak 1950 yılında, Ugarit kazılarında bulunan bir mührü daha değinmemiz gerekmektedir. Yumuşak bir taştan yapılmış olan mühür (RS 14.202; Levha 1, res. 3), konveks tarafında Luvi-Hiyeroglif yazılı bir orta alana, çevresinde ise çiviyazılı lejant içeren iki çembere sahiptir. Çiviyazılı lejanta göre mühür, II. Murşili’ye ait olmalıdır (Laroche, 1956: 88 vd.):

NA₄ KISIB ^mMu-ur-ši-li LUGAL.GAL LUGAL KUR ^{URU}HA-AT-TI NA-RA-AM
^DIM-ZI;
DUMU ^mŠu-pu-pi-lu-u-ma LUGAL.GAL LUGAL KUR ^{URU}HA-AT-TI UR.SAG

“Fırtına tanrısının sevgilisi, Hatti Ülkesi Kralı, Büyük Kral Murşili’nin mührü;
kahraman Hatti Ülkesi Kralı, Büyük Kral Şuppiliuma’nın oğlu”.

Ancak mührün ilk yayınlanışından iki yıl sonra, 1958 yılında Beran, mührün orijinalliği hakkında ilk şüphelerini yayınlamıştır. Ona göre mührün, değersiz bir taştan olması, kullanımı için bir tutamağa ait izlerin bulunmaması ve çiviyazısı ile hiyerogliflerinde bazı olağandışı kullanımlar bu şüpheyi desteklemektedir¹⁰. Beran’ın

⁹ ‘ra/i’ işaretin böyle bir ayırım yapmak için yeterli olmadığını gösteren bir başka örnek ise Bo 91/852’dir (van den Hout, 1998: 47 vd.).

¹⁰ Beran’a göre, mührün çiviyazılı dış çemberinde Fırtına Tanrısı’nın sonunda yer alan ‘-zi’ işareti bir anlam taşımamaktadır. Luvi-Hiyerogliflerinde ise, Büyük Kral işaretlerinin üçgenleri alışılmışın dışında üç yatay çizgi ile gösterilmektedir. Buna ilaveten mühründe bulunan güneşkursu ve Murşili’nin yazımında kullanılan ‘li’ hiyeroglifi de farklı formlar göstermektedirler. Son olarak ise, çiviyazılı lejantın genelde yapıldığı gibi orta alanın üzerinde değil, altında başladığına işaret ederek mührün II. Murşili zamanında kralın adına sahte belgeler düzenlemek için yapıldığını düşünmektedir (Beran, 1958: 498 vd.).

bu görüşü genellikle kabul görmüştür; Örneğin Neu, mührün gerçek olamayacağı ve kral mühürlerinin sadece Hattuša ile Kargamış'ta bulunabileceğini, kesin bir dille ileri sürmektedir. Gerekçe olarak Beran'ın görüşlerine ek olarak, çiviyazılı lejantta yer alan 'ha' işaretini göstermektedir, çünkü buradaki 'ha' işareti tek köşe çengeli ile yazılmıştır, yani ancak III. Murşili döneminde ortaya çıkan bir özelliktedir (Neu, 1995: 124 vd.)¹¹. Tüm itirazlara rağmen Salvini, mührün orijinal olduğunu düşünmektedir (Salvini, 1990).

1.3. Tavananna – Gaşşul(iy)aviya

II. Murşili tahta çıktığı sırasında, babası Şuppiluliuma'nın üçüncü karısı kraliçelik görevine devam etmekteydi. Babil'den¹² gelin olarak gelen bu kadın¹³, kraliçe olduktan sonra Tavananna adını, bir şahıs ismi olarak kullanmaya başladı. Kraliçenin Babilce ismi ise bilinmemektedir¹⁴. II. Murşili tahta geçtikten sonra kralın

¹¹ Otten ise, bu geç 'ha' işareti ve diğer farklılıkları Ugarit'te bulunan başka mühür baskılarında da tespit etmiş ve bunu Kargamış'ın lokal sorunlarda kralın adına belgeler düzenlediğini düşünerek açıklamıştır (Otten, 1995: 23 vd.; 27 ve dpn. 65). Klengel de bu düşünceye dikkat çekmektedir (Klengel, 1999: 170 dpn.139).

¹² Çiviyazılı kaynaklarda Tavananna'nın anavatanı için 'KÁ.DINGIR.RA', 'Karaduniaş' ve bir belgede (KUB 14.4 II 3'-8') 'Şanhara' karşılıkları verilmektedir. Her üç kelimenin ise, Babil için kullanıldığı bilinmektedir (özetleyici bir şekilde bkz.: Otten 1995: 22; Babil=Şanhara için bkz.: Zadock, 1984: 240 vdd.).

¹³ O dönemde Babil'de II. Burnaburiaş hüküm sürdüğü için, Tavananna'nın da onun kızı olduğu düşünülmektedir (Boese, 1982: 15; Bryce, 1989: 25).

¹⁴ Tavananna ismini kendi şahıs ismi olarak kullanan I. Şuppiluliuma'nın karısının Babilce ismi için, yakın zamana kadar Malnigal düşünülmekteydi. Buna sebebiyet veren buluntu da SBo I 84'deki mühür baskısıdır. Mühür, orta alanında çiviyazısı ile yazılmış şu lejanta sahiptir:

ma-al-ni
gal
MUNUS.LUGAL.

Yazılış biçiminden dolayı, mühür hem Malnigal MUNUS.LUGAL, hem de Malni MUNUS.LUGAL.GAL olarak okunulabilmektedir. Orta alanı çevreleyen lejantında ise, sadece Murşili ismi tam olarak okunulmaktadır. Bu nedenle Malnigal ismi, II. Murşili'nin ilk döneminde kraliçe olan, Tavananna ile eşitlendi (SBo I: 46 vd.). Bu konu ve mührün yorumu üzerine ise çok sayıda ve değişik görüşlere sahip makaleler yazılmıştır (Salvini, 1990; Mora, 1989; Börker-Klähn, 1995). Tavananna-Malnigal eşitlemesine bağlı olarak, II. Murşili ile Tavananna'nın isimlerini beraber gösteren mühür baskılarında yer alan ve kraliçeye ait olan bazı hiyeroglif işaretleri de bu isim ile ilişkilendirilmiştir. Mühürlerde geçen L 271-L 35 işaretleri TAWANA-na olarak saptanmışken (Otten, 1995: 14 vd.), onların altında yer alan L 292-L 175 işaretlerinden sadece L 175 işaretin kesin olarak -la sesi verdiği bilinmekteydi. Bu nedenle her iki işaretin Malnigal(a) olarak okunulabileceği düşünülmüştür (SBo I: 18 ve dpn. 52). Ancak L 292 işareti daha sonra Laroche tarafından *hal* olarak yorumlanmış ve bu değer Otten (1995: 19 vdd.) tarafından da kabul görmüştür.

ve Tavananna'nın çıkarları birbirine ters düşer ve ikisinin arasında büyük bir çekişme başlar.

Metinlerden ortaya çıkacak sorunlara geçmeden evvel, konu hakkında bilgi veren kaynakların ilgili bölümlerine bakmamız doğru olacaktır:

CTH 70¹⁵

Öy.I

(Başı oldukça kırıktır)

-
- 5' [GIM-an-ma-za A-BU-YA DING]IR^{LIM}-iř ki-řa-at ^{MUNUS}Ta-wa-an-na-an-na-an-m[a]
^mAr-nu-[w]a-an-[da-ař]
- 6' [şEş-YA am-mu-uk-ka] Ú-UL ku-it-ki i-da-la-u-wa-ah-hu-u-en te-ep-nu-mi-na-an
- 7' [Ú-UL ku-it-ki É.LUGA]L Û KUR URUHA-AT-TI A-NA PA-NI A-BI-YA ma-ah-ha-an
- 8' [ta-pa-ar-ta A-NA PA-NI şEş-YA] QA-TAM-MA-pát ta-pa-ar-ta ma-ah-ha-an-ma-za şEş-YA-ya
- 9' [DINGIR^{LIM}-iř ki-řa-at ^{MUNUS}Ta-wa-an-n]a-an-na-an-ma am-mu-uk-ka Ú-UL ku-it-ki
- 10' [i-da-la-u-wa-ah-hu-un te-ep-nu-nu-]na-an Ú-UL ku-it-ki É.LUGAL Û KUR ^{URU}HA-AT-TI
- 11' [A-NA PA-NI A-BI-YA Ú A-NA PA-NI] şEş-YA ma-ah-ha-an ta-pa-ar-ta a-pí-ya-ya-at
-

Otten buna ilaveten, mühürlerde yer alan çiviyazılı lejantlarında Tavananna ile beraber bulunan "Babil kralının kızı" ibaresini, L 292-L 175 işaretleri ile ilişkilendirerek bu hiyerogliflerin Babil ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. Carruba ise, mühürlerde yer alan bu işareti "BABI" okuyarak "TAWANA-na BABI-la", yani "Babil kraliçe" ibaresine ulaşmakta ve böylece bu mühürlerdeki çiviyazılı lejantına eşdeğer bir anlam elde etmektedir (Carruba, 1998: 126 vd.). Bu görüş 2001 yılında Boğazköy kazılarında ele geçen ve cam dökümü için kullanıldığı ileri sürülen bir kalıp ile de doğrulanmaktadır. Kalıp üzerinde yer alan L 292-L 175 hiyeroglif işaretleri, bu kalıbın Babil taşı (=cam) için olduğunu açıkça göstermektedir (Seeher, 2002: 77 ve res. 20). Carruba'nın çalışması ile ele geçmiş olan cam kalıp sayesinde I. Şuppiluliuma'nın karısı Tavananna ile SBo I 84 mühründe geçen kişi arasında bir bağlantının olmadığı kesin olarak anlaşılmaktadır.

¹⁵ CTH 70 = KUB 14.4.; 1490/u + 1508/u; 834/v ve benzer KBo 19.84; KBo 19.85; bkz.: Konkordanz der hethitischen Texte: (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 20.06.2006. Metnin transkripsiyonu ve çevirisi daha önce büyük ölçüde Cornelius (Cornelius, 1975) ve tüm olarak de Martino (Martino, 1998) tarafından yapılmıştır. Singer ise, yakın zamanda çeviriyi bir daha yayınlamıştır (Singer, 2002a: 73 vdd.). Çevirimizde büyük ölçüde onların çalışmalarından faydalanılmıştır. Transkripsiyon için de Martino baz alınmıştır. Ayrıca bkz.: Forrer, 1926: 1 vdd.; Laroche, 1956: 101 vdd. ve Bin-Nun, 1975: 185 vdd.; van den Hout, 1998: 42 vdd.

12' [QA-TAM-MA-pát' ta-pa-ar-ta A-NA PA-NI ^{LÚ}]MU-DI-ŠU-ya-aš-ši ku-iš ša-ak-la-a-iš

13' [iš-hi-ú-ul-la A-NA PA-NI ^{LÚ}MU-DI-ŠU-y]a-aš-ši ku-e Ú-UL a-a-ra e-eš-ta
(Sütunun devamı oldukça kırıktır)

Öy.II

(Başı oldukça kırıktır)

- 3' t[i?]-x[]x[]x[]x[]x[] ha]r-ni-ik-ta nu šu-me-e-eš DINGIR^{MEŠ}
4' Ú-UL uš-kat-te-e-ni É A-BI-YA-kán ma-ah-ha-an hu-u-ma-an
5' I-NA É ^{NA}4hé-kur ^DLAMMA I-NA É.NA₄ DINGIR^{LIM} ne-ya-at a-pa-a-at-ma
6' ^{URU}Ša-an-ha-ra-az hu-u-i-nu-ut a-pa-a-at-ma ^{URU}Ha-at-tu-ši hu-u[-m]a-an-[t]i
7' an-tu-uh-ša-an-ni pa-ra-a pé-eš-ta nu-kán EGIR-an Ú-UL ku-it-ki
8' da-a-li-iš-ta nu DINGIR^{MEŠ} Ú-UL uš-kat-te-e-ni nu-uš-ši a-pí-ya-ya
9' Ú-UL ku-it-ki me-ma-ah-hu-un a-pád-da-an-kán še-er aš-šu-li ha-an-na-nu-un
10' a-pa-a-aš-ma KAxU^{HI.A}-uš an-da ha-ma-na-ak-ta nu Ú-UL-ya ku-it
11' i-ya-an e-eš-ta a-pa-a-aš-ma-at-ták-kán pa-ra-a pé-eš-ta nu-kán É A-BI-YA
12' har-ni-ik-ta nam-ma-aš i-da-la-u-wa-an-ni-pát EGIR-an ti-i-e-et
13' na-aš UD-ti GE₆ ti-ya A-NA PA-NI DINGIR^{MEŠ} ar-ta-ri nu DA[M-YA hur-za-ki-iz-zi]
14' nu-ma-a-an am-mu-uk DINGIR^{MEŠ} NINDA.KUR₄.RA-az ^{DUG}iš-pa-a[n-tu-uz-zi-ya-az]
15' EGIR-pa hu-u-it-ti-ya-mi nu-uš-ma-aš NINDA.KUR₄.R[A-an ^{DUG}iš-pa-an-tu-uz-zi-ya-an]
16' pé-eš-ki-mi na-aš-za-kán am-mu-uk A-NA SAG.D[U-YA DAM-YA DUMU-YA]
17' É-YA KUR^{7I}-YA Û A-NA ^{LÚ}KÚR^{HI.A} k[u-e-da-aš-ka₄?.....nu-ši-za]
18' ma-al-za-ki-mi ^{MUNUS}Ta-wa-an-na-an-na-aš-ma [UD-ti GE₆-ti-ya DINGIR^{MEŠ}-aš]
19' pí-ra-an ar-ta-ri nu DAM-YA D[INGIR^{MEŠ}-aš pí-ra-an hur-za-ki-iz-zi...?]
(Sütunun devamı oldukça kırıktır)

Ay. III

(Sütunun başı oldukça kırıktır)

- 9 ku-it me-mi-an A-NA DAM-YA a-wa-an kat-t[a me-mi-iš-ta DAM-YA ke-e?]
10 me-mi-an A-NA MUNUS.LUGAL ša-an-né-eš-ta nu DAM-Y[A na-aš-šu? da-me-e-da-ni?]
11 ku-e-da-ni-ki me-mi-iš-ta na-aš-ma am-mu-u[k

12 me-mi-iš-ta na-aš-ma-at-za *DI-NU* ku-it-ki i-ya[-a]t nu [MUNUS.LUGAL-kán]
 13 ha-an¹-ne-eš-ni ku-e-da-ni-ik-ki ti-it-ta-nu-ut nu-za D[AM-YA]
 14 A-NA MUNUS.LUGAL i-ši-ya-ah-hi-iš-kat-tal-ta-aš ki-ša-at nu-kán a-a[š-ma
 DAM-YA]
 15 ^{MUNUS}An!-né-el-la-an ^{MUNUS}SUHUR.LÁ IŠ-TU É.GAL^{LIM} kat-ta-an u-i-ya[-at]
 16 ad-du ma-an-ma-za DAM-YA A-NA MUNUS.LUGAL i-ši-ya-ah-hi-iš-kat-tal-la-aš
 k[i-ša-at]
 17 nu i-da-a-lu ku-it-ki i-ya-at MUNUS.LUGAL a-pu-u-un me-mi-an A-NA DAM[-YA]
 18 EGĪR-pa wa-aš-túl ku-wa-at i-ya-at na-aš UD-ti G[E₆]ti-ya DINGIR^{MEŠ}-aš pí-ra-an
 19 ar-ta-ri nu DAM-YA DINGIR^{MEŠ}-aš pí-ra-an hur-za-ki-iz-zi na-an-kán x x x x-aš
 20 [hi-]in-kán ú-wa-ak-iz-zi a-ku-wa-ra-aš nu DINGIR^{MEŠ} EN^{MEŠ}-YA HUL-wa-aš
 21 me-mi-an ku-wa-at iš-ta-ma-aš-te-en DAM-YA MUNUS.LUGAL i-da-la-wa-ah-ta
 ku-it-ki
 22 na-an te-ep-nu-ut-ta-ma ku-it-ki nu-kán ^{MUNUS}Ta-wa-an-na-an-na-aš DAM-YA ku-
 en-da

23 ma-a-an-ma *I-NA* KUR ^{URU}Kum-ma-an-ni-ma pa-a-un ...

Ay.IV

(Sütunun başı oldukça kırıktır)

14 [DINGIR^{MEŠ} še-ek-te-n]i[?] A-WA-TE^{MEŠ} ŠA KÙ.BABBAR A-NA LUGAL ^{URU}Kar-ga-
 miš Ú-UL AQ-BI
 15 [na-aš/ nu MUNUS.LUGAL p]a-it nu GIG-an an-tu-uh-ša-an a-iš ar-ha hu-u-it-
 ti-ya-at
 16 [na-aš me-mi-iš-t]a/me-mi-iš-ki-i]t ^{DUTU}ŠI-wa IQ-BI KÙ-BABBAR ^{URU}Aš-ta-ta-wa
 MUNUS.LUGAL har-zi
 17 [na-aš A-NA ^DIš-h]a-ra ^{URU}Aš-ta-ta ki-iš-ša-an me-mi-iš-ki-it DINGIR^{LUM} a-pa-a-at-
 wa
 18 [KÙ.BABBAR Ú-U]L am-mu-uk har-mi tu-el-wa ŠA DINGIR^{LIM} KÙ.BABBAR ku-iš
 har-zi
 19 [-m]a ku-iš šu-un-ni-iš-ki-it nu-wa DINGIR^{LUM} a-pu-u-un Ú-UL e-
 ep-ti
 20 [Ú-UL-wa? DA]M-ZU DUMU^{MEŠ}-ŠU e-ep-ti nu-wa am-mu-uk ni-wa-al-li-in e-ep-ti
 21 [nu a-pu-u]n e-ep na-aš-ma-wa DAM-ZU DUMU^{MEŠ}- ŠU e-ep am-mu-uk-ma-wa

22 []e-e e-ep-ti nu MUNUS.LUGAL am-mu-uk DAM-YA DUMU-YA A-NA
^DIš-ha-ra

23 [hur-za-a]k-ki-it nu-un-na-aš-kán an-da ši-pa-an-za-ki-it nu-kán DAM-YA a-pé-el-
la-az BA.ÚŠ

24 [ma-a-an I-NA KUR ^{URU}A]z-zi-ma i-ya-ah-ha-at nu ^DUTU-uš ša-ki-ya-ah-ta ...

Öy.I

(Başı oldukça kırıktır)

5' [Babam tanrı olduğu (öldüğü) zaman ise], Arnuvanda

6' [(yani) kardeşim ve ben] Tavananna'ya hiçbir kötülük yapmadık, onu [hiçbir
şekilde] aşağılamadık.

7' Babamın zamanında [sara]yı ve Hatti Ülkesi'ni nasıl

8' [yönettiyse, kardeşimin zamanında] (onları) aynı şekilde yönetti ve kardeşim

9' [tanrı oldu]ğu zaman [Tavan]anna'ya ben hiçbir

10' [kötülük yapmadım, onu aş]ağılamadım, hiçbir şekilde.

11' [Babamın zamanında ve] kardeşimin [zamanı]nda sarayı ve Hatti Ülkesi'ni nasıl
yönettiyse, onları o zaman

12' [aynı şekilde yönetti]. Kocasının zamanında hangi gelenek

13' ve hangi bağ doğru değil idiyse

(Sütunun devamı oldukça kırıktır)

Öy.II

(Sütunun başı oldukça kırıktır)

3' []ma]hvetti. Siz tanrılar;

4' görmüyor musunuz, babamın evini o (Tavananna), tüm olarak nasıl

5' koruyucu tanrının bir *hekur*'una (ve) tanrı(ların) taş evine dönüştürdüğünü? O ise
onu/onları

6' Babil kentinden getirtti ve Hattuša'da tüm

7' insanlara verdi. Sonra hiçbir şekilde

8' bırakmadı. Tanrılar, görmüyor musunuz? Ona, o zaman

9' hiçbir şey söylemedim. Bu nedenle (davada) iyilikle karar verilmesini sağladım.

- 10' O ise ağızları bağladı¹⁶ ve hiçbir şey
11' yapılamadığından, onu/onları verdi. Babamın evini
12' mahvetti. Sonra o kötülüğün tarafına geçti.
13' O gece ve gündüz tanrıların önünde duruyor ve ka[rımı lanetliyor.]
14' Ben, tanrıları kalın ekmek (ve) l[ibasyon] ile
15' geri çektiğim ve onlara kalın ekme[ği (ve) libasyonu]
16' düzenli olarak verdiğim zaman, onları ben kendi şahsı[m için, karım (ve) oğlum için]
17' evim, ülkem ve düşmanlarım için []
18' yemin ediyorum. Tavananna ise, [gece ve gündüz tanrıların]
19' önünde duruyor ve karımı ta[nrıların önünde lanetliyor]
(Sütunun devamı oldukça kırıktır)

Ay.III

(Sütunun başı oldukça kırıktır)

- 9 Hangi olayı o (Annella adlı bir kadın hizmetçi, bkz.: satır 15) karıma [sır olarak anlattı] ise [karım bu]
10 olayı kraliçeden sakladı. Karım [onu başka]
11 herhangi birine söyledi mi? Bana
12 söyledi mi? Ya da herhangi bir mahkeme yapıp ve [kraliçeyi]
13 mahkemeye herhangi bir şekilde taşıdı mı? K[arım]
14 kraliçeye (karşı) ispiyoncu oldu mu?. [Karım ön]ce
15 hizmetçi Annella'yı saraydan sür[dü]
16 öyleyse karım kraliçeye karşı ispiyoncu olur muydu?
17 Herhangi bir kötülük yapar mıydı? Kraliçe, o konuda karımı neden
18 tekrar suçladı. O, gece gündüz tanrıların önünde
19 duruyor ve karımı tanrıların önünde lanetliyor ve onun []
20 mahvını ister: "o ölsün (der)." Tanrılar, efendilerim, siz kötü
21 sözü neden dinlediniz? Karım kraliçeye herhangi bir kötülük yaptı mı?
22 Onu herhangi bir şekilde aşağıladı mı? Oysa Tavananna karımı öldürdü!

23' Kumanni ülkesine gittiğim zaman...

¹⁶ 'Ağız' yerine 'ağızlar', yani çoğul kullanılması nedeniyle, burada Murşili'nin ağzının bağlanması kastedilmemiş olduğu anlaşılmaktadır (Götze, 1934: 2 vd.'nin aksine)

Ay.IV

(Sütunun başı oldukça kırıktır)

- 14 [tanrılar biliyorsunu]z Kargamış kralına gümüş konusunu söylemedim mi?
15 [Kraliçe g]itti ve hasta adamın ağzından (sözler) çekti
16 [ve o (şöyle) d]edi: “Güneşim dedi (ki), Aştata kentinin gümüşü kraliçede”
17 [ve o] Aştata kentinin [İşh]ara’sına şöyle dedi: “Tanrı bu
18 [gümüş bende değil. Senin, tanrının gümüşüne kim sahipse
19 [] kim doldurduysa, tanrı sen onu yakalamıyorsun.
20 [Kar]ısını (ve) çocuklarını yakalamadı mı? Ve suçsuz olan beni yakaladın
21 [On]u yakala! Ya da onun karısını ve çocuğunu yakala, beni ise
22 []yakalam[a]. Kraliçe beni, karımı (ve) çocuğumu İşhara’ya karşı
23 [lanet]ledi. Bize (karşı) libasyon yaptı. Karım bu nedenle öldü.

24 Azzi [ülkesine] yürüdü[ğüm] zaman, güneş (bir) işaret verdi...

Metne göre, Şuppiluliuma öldüğünde ne tahta çıkan II. Arnuvanda, ne de daha sonra kral unvanını alan II. Murşili, Tavananna’ya hiç bir şekilde kötülük yapmadılar. Tavananna’nın Şuppiluliuma hayattayken bile bazı yanlış(?) davranışların içinde olduğu, fakat Murşili’nin bunlar hakkında konuşmadığı kaydedilir. Bununla beraber Tavananna’nın, II. Murşili’nin karısını lanetlediğini ve ona büyü yaptığını, buna karşın Murşili’nin karısının, Tavananna’ya karşı kullanabileceği bazı bilgilere sahip olmasına rağmen, bu bilgileri kocasına bile vermediği görülmektedir. Metnin arka yüzünde Tavananna ile II. Murşili’nin arasının, Aştata¹⁷ kentinin gümüşünden dolayı da bozulduğu anlaşılmaktadır. Bu olaya Şarri-Kuşşuh’un da şahit olarak çağrıldığı görülmektedir. Metnin verdiği en önemli bilgilerden biri de II. Murşili’nin karısının büyü sonucunda ölmesidir (KUB 14.4 IV 23). Daha sonra Murşili Azzi’ye doğru yola çıkarken güneşin bir işaret verdiği (belki tutulduğu) ve Tavananna’nın bunu Murşili soyunun sonunun geldiği şeklinde yorumladığı görülmektedir. Tavananna’ya göre Aminaya’nın¹⁸ soyu Hitit tahtına geçecektir. Görüldüğü gibi, II. Murşili ile Tavananna arasındaki kavga tam anlamıyla

¹⁷ Aştata kenti’nin (Aştata) Meskene yakınlarında yer aldığı genelde kabul görmektedir (RGTC 6: 48 vd.).

¹⁸ Van den Hout bu ismin II. Murşili’nin üvey annesine, yani metinlerde geçen Tavananna’ya, ait olabileceğini düşünmektedir (van den Hout, 1998: 44). Bin Nun ise, daha evvel aynı kişiyi I. Arnuvanda’nın karısı ile eşitlemeye çalışmıştır (BinNun, 1975: 247 dpn. 118). Aynı isim ayrıca KBo 19.84, 4 (ʿAm-mi-en-na-ya) ve KBo 18.42, 6’ (ʿAm-mi-na-ya) metinlerinde geçmektedir.

bir iktidar kavgasıdır ve bu kavga sonunda II. Murşili'nin karısı da ölür¹⁹. Önemli olan bir başka husus ta, Murşili'nin tek bir çocuğundan bahsetmesidir. Bu da karısının ölümü sırasında tek çocuk (ya da tek oğul) sahibi olduğunu akla getirmektedir. Eğer bu doğru ise, bu çocuğun II. Murşili'nin büyük oğlu Halpaşulupi olması gerekir²⁰.

Konumuz ile ilgili olarak inceleyeceğimiz bir diğer metin ise yine bir dua metnidir:

CTH 71²¹

Öy.II

- 1 [.....]x x x
- 2 [.....]x-kán ku-en-ta
- 3 [.....]-ma-mu ku-ri-pa-it
- 4 [.....] e-eš-ši-iš-ta
- 5 [.....]x x x na-a[t-m]u[?] SAG.DU-aš hi-in-kán
- 6 e-eš-ta ma-a-na-aš Ú-UL BA.ÚŠ k[a-a-š]a-za DINGIR^{MEŠ} BE-LU^{MEŠ}-YA
- 7 [E]GIR-pa pu-nu-uš-šu-un na-aš-mu ku-na-an-na SlxSÁ-at
- 8 kat-ta a-ša-an-na-ya-aš-mu SlxSÁ-at na-an-kán a-pí-ya-ya
- 9 Ú-UL ku-e-<<nu>>un na-an-kán A-NA^{MUNUS} AMA.DINGIR^{LIM}-UT-TIM
- 10 ar-ha ti-it-ta-nu <-nu>-un na-aš kat-ta a-ša-an-na ku-it SlxSÁ-at
- 11 na-an kat-ta a-ša-aš-hu-un nu-uš-ši É-er AD-DIN
- 12 nu-uš-ši-kán ZI-ni Ú-UL ku-it-ki wa-aq-qa-a-ri

¹⁹ Metin'de II. Murşili'nin karısının öldüğü haberi iki kez verilmektedir. İlk bahsinden (Ay. III 22) hemen sonra kralın Kummanni'deki Hepat'ın bayramını kutlamak amacıyla Kummanni'ye gittiği kaydedilmektedir. II. Murşili'nin annelerinde ise, kralın 9. hükümdarlık senesinde aynı bayramı kutlamak amacıyla Kizzuvatna'ya gittiği bilinmektedir (AM. 108 vdd.). Buna işaret ederek, II. Murşili'nin karısının ölümü de kralın 9. hükümdarlık senesine tarihlenmektedir (Bryce, 1998: 227 ve dpn. 70). Bu tarihlemeyi destekleyen başka ipuçları da vardır. II. Murşili'nin karısının ölümünden bahsedildiği ikinci yer Ay. IV 23'dir. Burada kadının ölümü kaydedildikten ve bir paragraf çizgisi çizildikten sonra kralın Azzi'ye gittiği ve o sırada güneşin bir işaret verdiği bildirilmektedir. Bu bilgi, annelerde geçen 10. hükümdarlık yılı ile paralellik göstermektedir, çünkü orada kralın yılın başında Azzi'ye doğru yola çıktığı anlatılmaktadır. Buna ilaveten metinde adı geçen Aştata kenti, yine annelerin 9. senesinde geçer (Wilhelm-Boese, 1987: 106).

²⁰ Bu sorunu ortadan kaldırmak için Burde dördüncü sütundaki metnin 22. ve 23. satırlarında yer alan 'çocuğum' ibaresini 'Çocuk(lar)ım' olarak çevirir: "Die Königin [verfl]uchte mich, meine Gemahlin (und) mein(e) Kind(er) bei der Išhara und sie brachte gegen uns? Opfer dar und meine Gemahlin ist dadurch gestorben (Burde, 1974: 15 vd.).

²¹ CTH 71= A: KBo 4.8 + İzmir 1277. B: 1206/u + 245/w. Metnin çevirisi için Hoffner'in transkripsiyonu kullanılmıştır (Hoffner, 1983). Aynı yayında yer alan çeviriden ise faydalanılmıştır. Ayrıca bkz.: Laroche, 1956: 101 vdd.; Güterbock, 1958: 244; Bin-Nun, 1975: 189 vdd.; Cornelius, 1975: 41 vdd.; Bryce, 1998: 227 vdd. Singer, 2002a: 77 vd..

13 NINDA-aš-ši wa-a-tar nu hu-u-ma-an ša-ra-a ata-ri
 14 *Ú-UL*-aš-ši-iš-ša-an ku-it-ki wa-ag-ga-a-ri TI-an-za-aš
 15 nu DUTU ŠA-ME-E IGI^{HI.A}-it uš-ki-iz-zi NINDA-an-na-az
 16 TI-an-na-aš az-zi-ik-ki-iz-zi am-me-el ka-a-aš-pát
 17 1-aš dam-me-eš-ha-aš ki-i-ya-an 1-an dam-me-eš-ha-nu<<nu>>un
 18 *IŠ-TU É.GAL*^{LIM}-pát-kán ku-it kat-ta u-i-ya-nu-un
 19 A-NA DINGIR^{MEŠ}-ya-an AŠ-ŠUM^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}-TIM ar-ha ti-it-ta-nu-nu-
 un
 20 nu am-me-el ka-a-aš-pát 1-aš dam-me-eš-ha-aš nu-za DINGIR^{MEŠ}
 21 ki-i *DI-NAM* pí-ra-an kat-ta da-a-iš-ten na-at pu-nu-uš-ten
 22 ki-nu-na a-pé-el TI-tar i-da-la-u-e-eš-ta TI-an-za ku-it
 23 nu ne-pí-ša-aš^DUTU-un IGI^{HI.A}-it uš-ki-iz-zi
 24 TI-an-na-ša-za NINDA-an az-zi-ik-ki-iz-zi nu am-me-el
 25 dam-me-eš-ha-aš ŠA DAM-YA hi-in-kán SIG₅-ya-at-ta-at
 26 [k]u-en-ta-an-kán ku-it nu-za-kán TI-an-na-aš UD^{HI.A}-uš

Ay. III

1 [ZI-YA da-an-k]u-i da-ga-an-zi-pí kat-ta-an-da
 2 [a-pád-da-še-er pa-i]š-ki-iz-zi am-mu-uk-ma tal-wa-tal-la-it
 3 [a-pa-a-aš-ma-m]u[?] ku-ri-pa-ah-ta nu DINGIR^{MEŠ} *Ú-UL*
 4 [še-ek-te-e-ni k]u-e-el-la-aš dam-me-eš-ha-aš

5 [x x x x-š(a-m)]a-aš-ša-an A-NA^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}-UT-TI ku-it
 6 [x x x ar-ha t(i-it-t)]a-nu-nu-un am-mu-ug-ga A-NA DINGIR^{MEŠ}
 7 [EN^{MEŠ}-YA SISKUR.SISKU(R^{HI.A} E)]GIR-an ar-ha-ha-ri nu-za DINGIR^{MEŠ} e-eš-ša-
 ah-hi
 8 [nam-ma?-ma A-N(A DINGIR^{MEŠ} AŠ)-]ŠUM^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}-TIM le-e
 9 [ti-it-ta-nu-ut-te(-ni kap-p)]u-u-wa-at-te-ni-ya-an-za-an le-e
 10 [ku-it-ki nu k(a-a-aš-m)]a u-wa-aš-šu-ú-ra-ya
 11 [x x x x x (ya?-an-za)] e-eš-ta ku-it-ma-na-aš MUNUS.LUGAL e-eš-ta
 12 [na-aš DAM-YA hur-za-k(i-i)]t na-an-kán ku-en-ta
 13 [na-an-ša-ma-aš^{??} ku-(w)]a-pí AŠ-ŠUM^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}-TIM ar-ha
 14 [x x x ti-it-ta-nu-nu-un n]a-an te-ep-nu-nu-un
 15 [MUNUS.LUGAL-an-kán *IŠ-TU É.GAL*^{LIM} kat-ta u-i-ya-nu-un na-aš ki-nu-un

- 16 [^{LÚ}SANGA-KU-NU ÌR-KU-N]U Ú-UL hur-za-ki-iz-zi
17 [x x x x x x x]x ku-wa-at-qa na-an ka-ru-ú
18 [x x x x ku-it iš-ta]-ma-aš-ten nu ki-nu-un-ma DINGIR^{MEŠ} EN^{MEŠ}-YA
19 [x x x x x -KU-N]U QA-TAM-MA nu HUL-aš me-mi-an
20 [x x x x x x n]u ka-a-ša am-mu-uk ^mMur-ši-li-iš
21 [LUGAL.GAL LUGAL KUR ^{URU}HA-AT-TI] pí-ra-an wa-ah-nu-un
22 [nu-uš-ma-aš ku-e-da-ni me-mi-ni hu[?]-d]a¹-ak ar-wa-nu-un
23 [nu-mu iš-ta-ma-na-an pa-ra-a e-ep-ten nu-mu i]š-ta-ma-aš-[t]en

Öy. II

- 1 [...]
2 [...] öldürdü
3 [...]beni dul bıraktı²²
4 [] yapmıştı
5 o kişi²³ bana?
6 verilmişti; Eğer o ölmediyse? İşte, tanrılar, efendilerim,
7 tekrar soruşturdum ve o (Tavananna), öldürülmek için (fal tarafından) bana belirlendi.
8 o tahttan indirmek için (fal tarafından), bana belirlendi ve onu o zaman
9 öldürmedim. Onu şivanzanni-rahibeliliğinden
10 aldım. O azletmek için bana (fal tarafından) tespit edildiğinden,
11 onu azlettim. Ona bir ev verdim.
12 Onun hayatında eksiklik bırakmadım.
13 Ekmeği de, suyu da vardı. Tümü veriliyor.
14 Onun hiçbir eksiği yok. O hayattadır.
15 O gözleri ile Göğün Güneş tanrısını görüyor.
16 Yaşamın ekmeğini yiyor²⁴. Benim (ona) şu
17 tek cezam vardı. Onu şöyle cezalandırdım:
18 onu saraydan gönderdim,
19 ve onu tanrılara şivanzanni-rahibelik görevinden aldım.
20 Benim (ona) tek cezam budur.

²² Hoffner'e göre: O beni soydu? (Hoffner, 1983: 187 ve 190).

²³ Metinde kullanılan baş kelimesinin anlamı için bkz.: dpn. 28.

²⁴ Farklı yazılışı olsa da II 24'de geçen pasaj bu çeviriyi desteklemektedir (bkz.: ayrıca Hoffner, 1983: 190).

- 21 Tanrılar! Bu davayı önünüze alın ve onu inceleyin.
22 Onun hayatı şimdi kötüleşti mi? Çünkü o hayatta.
23 Gözleriyle gökyüzünün güneş tanrısını görüyor.
24 Yaşamın ekmeğini yiyor ve benim
25 cezam karımın ölümü(dür). O sevilmişti.
26 Onu öldürdüğü için, hayatımın günlerinde

Ay. III

- 1 [benim ruhum] aşağıya karanlık yer altı dünyasına,
2 [bu yüzden] gidiyor. Beni ise ayırdı.
3 [O b]eni dul bıraktı²⁵. Ey tanrılar,
4 o(nun) kimin cezası olduğunu bilmiyor musunuz?

-
- 5 Şimdi [kraliçeyi] şivanzanni-rahibelik görevinden
6 [al]dığım için, ben tanrılara,
7 [efendilerime olan kurbanları] ile ilgilendim. Tanrıların (bayramlarını) kutluyorum.
8 [Ayrıca onu (tanrılar)ın] şivanzanni-rahibelik görevine (tekrar)
9 [getirmeyin.] Onu hiçbir şekilde [say]mayın.
10 İşte o, uwaşuraiya için
11 [] idi. O kraliçe olduğu zaman,
12 [karımı lanetled]i. Onu öldürdü.
13 Onu şivanzanni-rahibelik görevinden
14 aldığım zaman, onun gücünü azalttım.
15 [Kraliçeyi sara]ydan gönderdim. O şimdi
16 [hizmetkârınız olan rahibinizi] lanetleyemiyor.
17 [...] bir şekilde. Çünkü siz onu önceden
18 [dinlediniz, şimdi ise] tanrılar, efendilerim
19 [-nız]ı aynı şekilde (dinleyin). Kötü sözü
20 [...] Bak, ben Murşili,
21 [Hatti Ülkesi'nin Büyük Kralı] önce davrandım.
22 [Hangi olayda ben he]men sizin için bulunduy sam,
23 [bana kulağınızı verin ve beni di]nleyin.
(Sütunun devamı oldukça kırıktır)

²⁵ Hoffner'e göre: O beni soydu(?) (Hoffner, 1983: 188 ve 190).

Metinden anlaşıldığı kadarıyla; II. Murşili, Tavananna'yı karısının ölümüne neden olmakla suçlamakta ve bu durumu başvurduğu bir fal ile kanıtlamaktadır. Kehanete göre idam edilmesi gerekirken, Tavananna sadece kraliçelik ve şivanzanni rahibelik²⁶ görevlerinden alınır. Murşili, duasında Tavananna'nın hayatta olduğunu ve hiç bir eksiği bulunmadığını özellikle belirtir. Buna karşın kendi karısının hayatta olmadığını ve kendisinin de bundan ıstırap çektiğini söyler.

II. Murşili'ye ait olmamasına rağmen bu konuya ışık tutan bir metin daha mevcuttur. III. Hattuşili ile karısı Puduhepa'nın, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na yapmış oldukları bir duayı içeren bu metnin sadece bir pasajı konumuzla ilgilidir:

CTH 383²⁷ (III. Hattuşili ve Puduhepa'nın Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na olan Duası)

KUB 21.19 Öy. I

14 ^mHa-at-tu-ši-li-iš ARAD-KA ^{MUNUS}Pu-d[u-h]é-pa-aš GÉME-KA
15 ar-ku-wa-ar ki-iš-ša-an i-ya-[a]t ku-it-ma-an
16 A-BU-YA ^mMur-ši-li-iš TI-an-za e-eš-ta
17 nu ma-a-an DINGIR^{MEŠ} EN^{MEŠ}-YA A-BU-YA šal-la-[ka]r-ta-ah-ta
18 ku¹-e-iz-ka₄ me-mi-ya-na-az am-mu-uk-ma-za-kán a-pí-e-da-ni
19 A-NA INIM A-BI-YA Ú-UL ku-it-ki an-[da] e-šu-un
20 nu-u-wa-za TUR-aš e-šu-un ma-a-an-ma-kán [Š]À É.L[UGAL]
21 DI-NU ŠA ^{MUNUS}Ta-wa-an-na-an-na GÉME-KU-NU ki-ša-a[t]
22 A-BU-YA GIM-an ^{MUNUS}Ta-wa-an-na-an-[na]-an MUNUS.LUGAL te-ip-nu-ut
23 a-pa-a-aš-ma GÉME.DINGIRLIM ku-it e-eš-[t]a
24 [na-at tu-el A-NA Z]I DINGIR^{LIM} GAŠAN-YA an-d[a ku]-iš ša-ak-ta
25 [ŠA MUNUS.LUGAL te-ip-n]u-ma[r ma-a-an Z]I-an-za e-eš-ta
26 [ma-a-an-ma-ta Ú-UL ZI-an-z]a e-eš-ta

²⁶ Metnimizde geçen '^{MUNUS}AMA.DINGIR' Hititçe'de 'şivanzanni'-nin Sümerce'deki karşılığı olup, genellikle "mother of god", "Gottesmutter", yani "tanrı anası" olarak çevrilmiştir. Tüm tapınaklarda olduğu belirlenen bu görevin statüsü çok yüksek olmayan bir tür rahibelik görevi olduğu bilinmektedir (Bin Nun, 1975: 190 vdd.; Hoffner, 1983: 191).

²⁷ CTH 383 = KUB 21.19 + 1193/u (+) KUB 14.7 + 1303/u (+) Bo 4222 + 338/v. Tüm metnin transkripsiyonu ve çevirisi Sürenhagen, 1981'de, çevirisi ise Singer, 2002a: 97 vdd.'nda verilmiştir. Yukarıda sunmuş olduğumuz çeviri için de büyük ölçüde bu yayınlardan faydalanılmıştır. Ayrıca bkz. Haas, 1970; Archi, 1971; Ünal, 1974; Lebrun, 1980: 309 vdd.; Marazzi, 1983: 331 vdd.; de Roos, 1983: 228 vdd.; Houwink ten Cate, 1987: 21 vd.; Güterbock, 1988; van den Hout, 1998: 41; Singer, 2001: 398 vd.; Singer, 2002b.

27 [a-pa-a-aš-ma ŠA^{MUNUS}Ta-wa-an-na-an-ŋ]a te-ip-nu-mar
 28 [i-ya-at am-mu-uk-ma-za-kán a-pí-e-da-ni INIM-i] Ú-UL ku-wa-at-ka₄
 29 [anda e-šu-un] e-eš-ta
 30 [nu-kán ma-a-an DINGIR^{LIM}GAŠAN-YA TUKU.TUKU-iš-ta k]u-wa-ay-ka₄
 31 [nu a-pa-a-at-ta-ya ut-tar ŠA^{MUNUS}Ta-wa-an-na-an-na] i-ya-at ku-iš
 32 [nu-za a-pa-a-aš-ša DINGIR^{LIM}-iš ka-ru-ú ki-ša-a]t
 33 [nu-aš-kán KASKAL-az ar-ha ti-ya-at na-a]t IŠ-TU SAG.DU-ŠU
 34 [ka-ru-ú pa-ra-a šar-ni-ik-ta]
 35 [am-mu-uk-ma-za-kán a-pí-e-da-ni ta-pa]-ri-ya Ú-UL an-da e-šu-un
 36 [nu-u-wa-za TUR-aš e-eš-un . . .] ...

Öy. I (§2)

14 Senin hizmetkârın Hattuşili ve hizmetkarın Puduhepa
 15 (kendilerini) şöyle savundular:
 16 babam Murşili (henüz hayatta) olduğu zaman
 17 babam, tanrıları, efendilerimi hangi
 18 nedenlerden dolayı gücendirdiyse, ben
 19 babamın bu olayına hiçbir şekilde karışmadım.
 20 Ben henüz çocuktum. Sarayın içinde ise
 21 hizmetkârınız Tavananna'nın mahkemesi olduğu zaman,
 22 babam kraliçe Tavananna'yı aşağıladığında,
 23 o ise tanrının cariyesi idi.
 24 [Sen] tanrıçam, beycem [ru]hunun içlerinde biliyordun,
 25 kraliçenin (gücünün) kısıtlanması isteğin mi idi?
 26 [Yoksa isteğin değil] miydi?
 27 [O ise, Tavananna'n]ın (gücünün) kısıtlanmasını
 28 [gerçekleştirdi. Ben ise] hiçbir şekilde [bu olayın
 29 içinde değildim.] idi.
 30 [Eğer tanrıçam, beycem] herhangi bir şekilde [öfkeliysen,]
 31 [Tavananna'nın olayını] yapan (kişi)
 32 [çoktan tanrı ol]du.
 33 [O yoldan çıktı ve on]u başıyla
 34 [ödedi bile.]
 35 [Ben ise bu em]re ortak değildim.

Metinde, Tavananna'ya açılan bir davadan bahsedilmekte, Tavananna'nın bu davadan suçlu bulunduğu ve yargılandığı anlatılmaktadır. Bu cezanın tanrıların isteği dahilinde olup olmadığı konusu ise, açık bırakılmaktadır. III. Hattuşili, bu dava ile ilgisi olmadığını özellikle belirtmektedirler. Bizim için ilginç olan bir ibare I 33vd. yer alır. Burada geçen “*IŠ-TU SAG.DU-ŠU* [karū para šarnikta]/ ve onu başıyla [ödedi bile]”²⁸ ibaresi, II. Murşili'nin bu davanın oluşturmuş olabileceği bir günahtan dolayı, tanrısal bir ceza sonucunda ölmüş olabileceği ya da III. Hattuşili'nin buna inandığı izlenimini vermektedir.

Bu metinler bir arada değerlendirilirken, büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi, II. Murşili tahta çıktığı zaman üvey annesi Tavananna, kraliçelik unvanına sahipti. Verdiğimiz metinlerden ise, Tavananna ile Murşili arasında sorunların oluştuğunu ve Tavananna'nın, sonunda saraydan sürgüne yollandığını biliyoruz. Tavananna'nın suçları arasında ise, Murşili'nin karısını büyü yoluyla hasta ederek öldürmek vardır. Sorun şu ki, II. Murşili'nin sadece iki karısı belgelenmiştir; onlar sırayla Gaşşulaviya ve Danuhepa'dır²⁹. Gaşşulaviya³⁰ ise, Haç mühür baskılarında kraliçe, yani Tavananna olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus nasıl açıklanabilir?

Haç mühür baskılarını yayınlayanların da doğru olarak tespit ettikleri gibi, eğer Tavananna unvanı ancak biri tarafından bırakıldığı taktirde bir başka kişiye geçebiliyor ise, Tavananna'nın öldürdüğü kral eşi Gaşşulaviya olamaz, çünkü Gaşşulaviya en azından bir süre için bu unvana sahipti (Dinçol et.al., 1993: 97). Ancak şu anda II. Murşili'nin karısı olabilecek farklı bir aday da yoktur. Bu sorunu daha iyi incelemek için Gaşşulaviya'nın geçtiği bazı metinlere bakmamız gerekmektedir. Eğer aşağıda verilen CTH 380 metni kesin olarak II. Murşili dönemine tarihleyebiliyor olsaydık, bu metin kuşkusuz konumuz açısından büyük

²⁸ Burada kullanılan SAG.DU kelimesi ya “baş” (Kammenhuber, 1964: 151; 153 ve 192) ya da “şahıs” (Riemschneider, 1961: 178 vdd.; Sürenhagen, 1981: 101) olarak yorumlanmaktadır.

²⁹ Danuhepa'nın Murşili'nin karısı olup olmadığı konusu da aslında tartışmalı bir konudur. Aşağıda bu konu daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır (bkz.: Bölüm 1.4.).

³⁰ Gaşşulaviya ismi mühürlerde ayrıca SBo I 37=Beran 220 (Murşili ile beraber, unvanı kırık) ve SBo I 104 (REX.FILIA)'de belgelenmiştir.

önem arz ederdi. Buna karar verebilmek ve daha açık bir şekilde tartışabilmek amacıyla metnin tam çevirisini vermeyi uygun gördük:

CTH 380³¹ (*Gaššulaviya'nın Duası*)

Öy. I

1' nu x[

2' ŠA DINGIR^{LIM}

3' ki-nu-na-at-t[a

4' 1 GUD.ÁB ŠE 1 UDU.SÍGxSAL [ŠE

5' na-at A-NA PA-NI DINGIR^{LIM}

6' a-pu-u-un kar-tim-mi-ya-a[t-ta-an

7' nu ŠA DUMU. MUNUS.GAL kar-tim-mi-ya-at[t-ta-an

8' nu-za zi-ik DINGIR^{LUM} a-pí-el ŠA [GUD.ÁB ŠE

9' ^{UZU} e-it nu-za iš-pa-a-i e-eš-har-m[a e-ku?

10' nu ma-a-an DINGIR^{LIM} EN-YA am-me-el ku-it-ki [^{MUN}]^{US}Ta-wa-an-na[-]

11' HUL-lu ša-an-hi¹-eš-ki-ši nu-ut-ta ka-a-aš-ma [am]-me-el :tar-pa-a[-aš-ša-an

12' ú-nu-wa-an-da-an up-pa-ah-hu-un na-aš-kán am-mu-uk kat-ta-an SIG₅-an-za

13' pár-ku-i-ša-aš a-pa-a-aš mi-iš-ri-wa-an-za a-pa-a-aš har-ki-ša-aš a-pa-a-aš

14' na-aš-kán hu-u-ma-an-da-az a-ša-nu-wa-an-za nu-kán DINGIR^{LIM} EN-YA a-pu-u-un

15' me-na-ah-ha-an-da uš-ki nu PA-NI DINGIR^{LIM} EN-YA ka-a-aš MUNUS -aš ú-e-ha-at-ta-ru

16' A-NA DUMU. MUNUS.GAL-ma-kán an-da aš-šu-li nam-ma ne-eš-hu-ut na-an ki-e-iz

17' GIG-za TI-nu-ut nu-uš-ši e-ni GIG a-wa-an ar-ha nam-ma ti-it-ta-nu-ut

18' na-aš ha-ad-du-li-eš-du nam-ma nu ú-iz-zi DUMU. MUNUS.GAL zi-la-ti-ya

19' tu-uk DINGIR^{LAM} wa-al-li-iš-ki-iz-zi ŠUM-an-na tu-e-el-pát

20' ŠA DINGIR^{LAM} me-mi-iš-ki-iz-zi

³¹ CTH 380=A: KBo 4.6; B(?): 161/u; C(?): 638/v; D(?): KBo 31.80 (335/e); ayrıca 1740/u; Bo 69/818; Bo 7196(?). Tüm metnin transkripsiyonu ve çevirisi son olarak Tischler tarafından yapılmıştır (Tischler, 1981). Aynı metin daha önce Friedrich (Friedrich, 1925) ve Lebrun (Lebrun, 1980: 248 vdd.) tarafından işlenmiştir. Çevirisi ise, yakın zamanda Singer tarafından yeniden ele alınmıştır (Singer, 2002a: 71 vdd.). Vermiş olduğumuz çeviride büyük ölçüde bu çalışmalardan faydalanılmıştır. Bunların yanı sıra başka çalışmalar da göz önünde bulundurulmuştur (Otten, 1984; de Roos, 1985 ve Ünal, 1991).

- 21' /-NA^{URU^x}Ša-mu-u-ha ku-wa-pí tu-uk^DLi-el-wa-ni-in^{MUNUS}Gaš-šu-li-ya-wi-aš
 22' tu-e-el GÉME^{TUM} Û-az a-uš-ta nu tu-uk A-NA DINGIR^{LIM} a-pí-e-da-aš
 UD.KAM^{HI.A}-aš
 23' ^{MUNUS}Gaš-šu-la-wi-aš tu-e-el GÉME^{TUM} SISKUR.SISKUR Ú-UL ku-it-ki pí-eš-ta
 24' [k]i-nu-na ka-a-ša^{MUNUS}Gaš-šu-li-ya-wi-aš tu-e-el GÉME^{TUM} iš-tar-ki-at¹
 25' [n]a-an GIG-an-za ta-ma-aš-ta-at nam-ma-aš-ši a-pa-a-at ut-tar
 26' [n]a-ak-ki-ya-ah-ta-at nu DINGIR^{MEŠ}-az a-ri-ya-ir na-at DINGIR^{MEŠ}-az-zi-ya
 27' [ha-an-da-i]t-ta-at ki-nu-na ka-a-ša tu-uk A-NA DINGIR^{LIM} ^{MUNUS}Gaš-šu-la-wi-aš
 28' [tu-e-el GÉME^{TUM} A-]NA GIG še-ir a-pí-e-el tar-pa-al-li-uš
 29' [1 GUD.ÁB ŠE 1UD(U.ŠÍGXSAŁ Š)]E-ya IŠ-TU^{TÚG}NÍG.LÁM^{MEŠ} wa-aš-ša-an-
 du-uš
 30' [S]AG.DU-i ku-i-e-eš ha-an-da-an-te-eš
 31' [ar-ha-ya-an (wa-ar-nu-wa-an-z)]i up-pí-eš-ta

- 32' [^{MUNUS}Gaš-š]u-la-wi-aš tu-e-el GÉME^{TUM}
 (Sütunun kalanı oldukça kırıktır)

Ay. II

(1'-6' oldukça kırık)

- 7' [x x x x DUMU.MUNUS.GAL] nu-za zi-ik^DLi-e[l-w]a-ni-ya
 8' [x x x x x x x] ŠA UDU ŠE MÁŠ-ya^{UZU} e-it
 9' [x x x x x x x]a-pa-a-at ku-e nu-za ni-in-ga^{UZU}
 10' [x x x x x x] ŠA GUD.ÁB ŠE ki-e-el ŠA UDU.SÍG+SAL MÁŠ-ya
 11' [x x x x x x]ka-a-ša tu-e-el A-NA DINGIR^{LIM}
 12' [^{MUNUS}Gaš-šu-la-w]i-aš tu-e-el GÉME^{TUM} ku-u-un MUNUS-an
 13' [up-pí-eš-ta] IŠ-TU^{TÚG}NÍG.LÁM^{MEŠ} wa-aš-ši-ya-at nu-za a-pí-e-el
 14' [tar-pa-al-]li-in up-pí-eš-ta n uma-a-an DINGIR^{LIM} ku-it-ki
 15' kap-pu-u-it nu-ut-ta ka-a-aš MUNUS^{TUM} pí-di ar-ta-ru
 16' DINGIR^{LIM}-ma-kán EN-YA ir-ma-an A-NA^{MUNUS}Gaš-šu-li-ya-wí-ya
 17' EGIR-an ar-ha nam-ma kar-aš

- 18' ar-ha-ya-an-ma-at-ta tu-e-el A-NA DINGIR^{LIM}(³²) ^{MUNUS}Gaš-šu-li-ya-wí-aš

³² satır 18'de Hititli kâtip "ar-ha-ya-an-ma-at = ta tu-e-el A-NA DINGIR^{LIM}" ibaresi ile sentaktik açıdan hatalı bir yazılış vermektedir. Duayı düzenleyen kâtibin yazım hataları yaptığını, aynı sütunun 22'. satırındaki silintiden de anlaşılmaktadır.

19' tu-el GÉME^{TUM} MÁ[Š.GA]L IŠ-TU GUD.ÁB ŠE UDU ŠE NINDA KAŠ.GEŠTIN-ya
 20' aš-šu-li up-pí-eš-ta nu-za DINGIR^{LIM} ki-e-ya SISKUR aš-šu-li da-a
 21' DINGIR^{LIM}-ma-kán A-NA^{MUNUS} Gaš-šu-li-ya-wí-ya an-da aš-šu-li nam-ma
 22' na-a-iš-hu-ut na-an ki¹-e¹-iz GIG-za TI-nu-ut [silinti]
 23' na-at-ši kar-ša-at-ti nam-ma da-a-i na-aš ha-at-tu-li-eš-du
 24' nam-ma ú-iz-zi^{MUNUS} Gaš-šu-li-ya-wí-ya-aš zi-la-ti-ya
 25' tu-uk DINGIR^{LAM} wa-al-li-iš-ki-iz-zi ŠUM¹-an-n[a tu-e-el-pát]
 26' ŠA DINGIR^{LIM} me-mi-iš-ki-iz- zi []

Öy. I

1' ve [...]
 2' tanrının
 3' şimdi ise sa[na]
 4' 1 besili sığır (ve)1 [besili] dişi koyun [...]
 5' ve onu tanrının huzurunda[...]
 6' o öfke[yi]
 7' ve büyük kız evladı (ile ilgili) öfkesini[...]
 8' ve sen, tanrı, (o) onun [besili sığırın]
 9' içyağı ye ve doy, kanı is[e iç?]

10' Tanrı, efendim, sen benim, [Tavananna]'nın³³, herhangi bir
 11' kötülüğünü sürekli olarak istiyorsan ve işte sana benim
 12' vekilimi gönderdim. O benim indimde iyidir.
 13' O temizdir, o parlaktır, o aydınlıktır
 14' ve o her şeyle donatılmıştır, ve tanrı, efendim, onu

³³ Buradaki pasaj, Otten'in eklemiş olduğu KBo 31.80 (335/e) fragmanına göre çevrilmiştir. Otten'e göre, transkripsiyonu aşağıda verilmiş olan fragmanın ikinci satırında yer alan ^{MUNUS}Tavananna ibaresinden dolayı, Tischler'de köşeli parantezin içinde yer alan 'Büyük kız evladı' yerine, bizim de yukarıda vermiş olduğumuz 'tavananna' şeklinde olmalıdır (Otten, 1984: 299 vd.).

Otten'in transkripsiyonu şöyledir:

X+2 -jik nu ma[-a-an
 3' MUN]US ta-wa-an-na[-
 4' am-]mē-el :tar-pa-a[-aš-ša-an
 5']am-mu-uk ka[t-ta-an
 6' m]i-iš-ri-wa-ān[-za

Singer, Otten tarafından eklenen parçanın belki metne ait olabileceği kabul ederken sözü geçen pasajı yine de farklı olarak tavananna yerine 'karım' olarak çevirmektedir: "If you, O god, my lord, are seeking some evil in my [wife(?)]" (Singer, 2002a: 72), eğer bu çeviri doğru ise, birinci tekil şahısta konuşan Tavananna değil, kralın kendisidir.

15' karşında seyret ve efendim tanrımın huzurunda bu kadın dursun.
16' (Sen) ise, büyük kız evladı'na tekrar iyilikle yönel ve onu bu
17' hastalıktan kurtar, ondan bu hastalığı tamamen uzaklaştır.
18' O sağlıklı olsun ve sonra şöyle olur büyük kız evladı gelecekte
19' seni, tanrıyı, sürekli olarak över. Senin
20' tanrının adını devamlı olarak söyler.

21' Şamuha kentindeyken, seni Lelvani'yi; Gaşşulaviya,
22' senin hizmetkârın, rüyada gördü ve sana o günlerde
23' Gaşşulaviya, senin hizmetkârın, hiçbir kurban vermemişti.
24' Şimdi (ise) bak, senin hizmetkârın Gaşşulaviya hastalandı
25' ve ona hastalık sıkıntı verdi. Sonra ona o mesele
26' zor geldi ve tanrılardan (fal yolu ile) sordular ve o tanrılardan ise
27' fal yoluyla saptandı. Şimdi bak, sana tanrıya,
28' [senin hizmetkârın] Gaşşulaviya hastalık nedeniyle kendi vekilini;
29' [1 besili sığır ve 1 besili dişi koyun] tören kıyafetleri ile giydirilmiş;
30' [gönderdi xx] başına yerleştirilmiş olanlar
31' [bundan başka yakmak için] gönderdi.

32' [x x x x x x x x x x Gaşşulaviya, senin hizmetkârın
Sütunun kalanı oldukça kırıktır.

Ay.II

(1'-6' oldukça kırık)

7' [Büyük kız evla]dı alsınlar ve sen Lelvani
8' [...]ve besili koyun ve keçinin yağını ye!
9' [...] o ve doyuncaya kadar içsin.
10' [...]besili sığırın, bu koyunun ve bu keçinin yağı
11' [...] bak, tanrıya senin
12' [Gaşşulav]iya, hizmetkârın bu kadını
13' [getirdi.] (ona) tören elbiseleri giydirdi ve onun
14' [substi]tutu (olarak) gönderdi. Eğer sen, tanrı, herhangi bir şeyi
15' (suç) saydıysan, sana bu kadın yerinde dursun.
16' Sen ise tanrı, hastalığı Gaşşulaviya'dan

17' uzaklaştır.

18' Buna ilaveten sana, tanrıya, senin Gaşşulaviya'n,
19' senin hizmetkârın bir oğ[la]ğı, bir besili sığır, bir besili koyun, ekmek ve şarap
20' iyi niyetle gönderdi. Tanrı, bu kurbanları iyi niyetle al!
21' Tanrı, Gaşşulaviya'ya iyilik içinde
22' yönel! Onu bu hastalıktan yaşat! [silinti]
23' Onu ondan al, o iyileşsin!
24' Sonra gelecek Gaşşulaviya gelecekte
25' seni, tanrı sürekli olarak över ve [senin] ismini
26' tanrının (ismini) sürekli olarak söyler.

Metnin iki bölümden oluştuğu, birinci bölümde (Öy. I 1'- 20') kullanılan 1. tekil şahıs ve ikinci bölümde (Öy. I 21'- Ay. IV 26') kullanılan 3. tekil şahıstan anlaşılmaktadır (de Roos 1985: 129; Dinçol et.al., 1993: 98). Eğer Otten'in düşündüğü gibi KBo 31.80 (335/e) gerçekten KUB 4.6 metninin paraleli ya da duplikatı ise (Otten, 1984: 299 dpn.3), ki bizce bunu kabul etmemek için bir neden yoktur (bkz.: dpn. 33), metnin birinci bölümünde dua eden kişi Tavananna olmalıdır (Otten, 1984: 300; Dinçol et.al., 1993: 98). Ancak bunu şüpheyile karşılayanlar da vardır (Singer, 2002a: 72).

Metnin tarihi konusuna gelecek olursak, 13. yüzyılda kaleme alındığını, kullanılan duktus sayesinde kesin olarak söylemek mümkündür³⁴, ancak içeriğin hangi döneme ait olduğu açık değildir. Bu nedenle metinde geçen Gaşşulaviya'nın kimliği de tartışmalıdır. Bir grup bilimci KBo 4.6'da geçen Gaşşulaviya'yı, II. Murşili'nin karısı ile eşitleyerek³⁵ metni aynı kralın dönemine tarihlendirirken (NH:

³⁴ Tischler bu konuda çekimser kalarak, kesin bir yorumda bulunmaktan kaçınmıştır. Kendisi, ak, ik, li, tar, du, Ú, ve uk gibi işaretlerin yeni formuna işaret eder, ancak onların 14. yüzyılın sonlarında da kullanıldığını söylemektedir (Tischler, 1981: 69). Otten ve de Roos ise, bu görüşe karşı çıkmakta ve özellikle li işaretini sebep göstererek, metnin kaleme alınışını 13. yüzyıla tarihlendirmektedirler (Otten, 1984: 300 vd.; de Roos, 1985: 133). De Roos'un aynı makalede belirttiği gibi, Starke daha evvel ak, ik ve li işaretlerinin, bu hassas tarihlendirme için ne denli önemli olduğuna işaret etmiştir (Starke, 1981a: 468 vd.). Tischler, tarihlendirme konusundaki çekimserliğinden ve bu konuda birbiriyle çelişkili görüşler ileri sürmesinden dolayı, yer yer ağır eleştirilere maruz kalmıştır (Otten, 1984; de Roos, 1985; Hoffner, 1985).

³⁵ Tischler, metni II. Murşili dönemine tarihlemiş, fakat Gaşşulaviya'yı aynı kralın kızı olarak yorumlamıştır (Tischler, 1981: 6; 68). Bu görüş ise, özellikle haç mühür baskıların bulunması ile artık geçerliliğini yitirmiştir.

no. 89; Güterbock, 1973: 137 dpn.6; Bin-Nun, 1975: 254 vdd.; Gurney, 1977: 55; Lebrun, 1980: 248; Tischler, 1981: 6,66,68; Klinger, 1996: 215 dpn.350; Bryce, 1998: 227 dpn.69); bir diğer grup metinde geçen Gaşşulaviya'yı, III. Hattuşili'nin kızı ile eşitlemektedir (Friedrich, 1925: 19 dpn.2; Kammenhuber, 1968: 45; Ünal, 1974: 42 dpn. 28; Kammenhuber, 1976: 29 vd.; 147; Otten, 1984: 300; Ünal, 1991: 811; Singer, 1991a: 329).

De Roos ise konuya farklı bir yorum getirerek, metnin iki farklı kişi için yapılan duaları içerdiğini, ilk duanın DUMU.MUNUS.GAL³⁶ ile eşitlediği Kiluşepa için, ikinci duanın ise III. Hattuşili'nin kızı Gaşşulaviya için yapıldığını öne sürmekte ve dolayısıyla tarih konusunda ikinci gruba katılmaktadır (de Roos, 1983: 220; de Roos, 1985-1986: 78 vd.)³⁷. Son olarak Carruba iki farklı dua konusunda da Roos'a katıldığını ifade eder. Ancak ilk duanın II. Murşili'ye, ikinci duayı ise, Puduhepa'ya tarihler. Carruba'ya göre her iki dua'yı aynı tablette bulunma sebebi içerikteki benzerliklerden kaynaklanmaktadır (Carruba, 2000: 77)³⁸.

Kanımızca mümkün olsa bile, de Roos'un ileri sürdüğü gibi, metni iki ayrı kişiye yapılan iki dua olarak değerlendirmemiz için kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı, metnin aynı kişi için yapıldığını var saymamız gerekmektedir³⁹. Bununla beraber, Gaşşulaviya'nın hasta olma durumu, II. Murşili'nin karısı için son

³⁶ Bu metnin tarihlemesi açısından DUMU.MUNUS GAL unvanının anlamı önemlidir. DUMU.MUNUS GAL, genellikle "Büyük prenses" ya da "Büyük kız evladı" olarak çevrilmiştir. Güterbock bu terimin, bir önceki kralın karısı henüz hayatta olmasından dolayı Tavananna unvanı kazanamamış kral karısı için kullanıldığı düşüncesindeydi (Güterbock, KBo 18: IV No.1; Güterbock, 1973: 137) ve bu düşünce ağırlık kazanmıştır (Klinger, 1996: 215 vd.). Buna karşın Kammenhuber bu terimi, Hitit kanunlarına göre, kral olabilecek prens olmadığında, tahta hak sahibi olan en yaşlı prensesin unvanı olarak açıklamak istemektedir (Kammenhuber, 1976: 147). Singer ise, terimi Ugarit ve Amurru metinlerinde geçen 'rabitu' terimi ile eşitleyerek, onu "yabancı krallarla evlendirilecek kral kızları" olarak açıklamaktadır (Singer, 1991a: 335; Singer, 1992: 233; Singer'in görüşünün sorunları için bkz.: Neu, 1995: 121 ve dpn. 21; Klinger, 1996: 215 vd.). Son olarak Carruba da bu konuya değinmiştir. Ona göre DUMU.MUNUS.GAL, DUMU.MUNUS.LUGAL'dan çekilmiş bir formudur ve kraliçelik hakkı bulunan kral eşine verilen isim idi (Carruba, 2000: 73, 79).

³⁷ De Roos'a göre metnin ilk bölümünde sadece DUMU.MUNUS.GAL'in, ikinci bölümünde ise, sadece Gaşşulaviya'nın isminin geçmesi; ayrıca iki bölümde sunulan substitutların farklılığı ile hastalığın uzaklaşması için kullanılan farklı ifadeler, bu görüşü desteklemektedir (de Roos, 1985: 129; 1985-86: 77;).

³⁸ Carruba tabletin bir "Toplu Tablet (Sammeltafel)" olarak değerlendirmektedir (Carruba, 2000: 77).

³⁹ Metinde yer alan paralellikler de bunu göstermektedir: a) vekiller (substitut); b) sunular; c) hastalık.

derece uygundur, çünkü III. Hattuşili'nin kızı için bir hastalık kesin olarak belgelenmemiştir. Gaşşulaviya'nın geçtiği bir diğer metin, Gaşşulaviya'nın iyileşmesi için Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na yapılmış bir dua metni olan CTH 376.F⁴⁰'dir. Bu metnin önyüzünün, II. Murşili'nin veba dualarından biri ile (KUB 26.3) duplikat olduğu daha evvel de ortaya konmuştur (Otten'ın KUB 36'daki önsöz: III, ayrıca Tischler, 1981: 50; Singer, 2002: 73). Bu durum sayesinde de kesin olarak II. Murşili zamanına tarihlenebilmektedir. Metin oldukça kırık olduğu halde tek sütunlu arka yüzünde Gaşşulaviya ismi iki kez bir hastalık ile bağlantılı olarak geçmektedir. Son olarak oldukça parçalı durumda ele geçen bir fal metni olan KUB 50.103'te (Tischler, 1980: 56 vd.) yine aynı şahsın ismi, ateşli bir hastalık ile bağlantılı olarak geçmesi, tüm bu metinlerde geçen Gaşşulaviya isimlerinin aynı kişiye, yani II. Murşili'nin karısına, ait olduğunu göstermektedir.

O halde Haç Mühür baskısının lejandı nasıl açıklanabilir? Yukarıda da değindiğimiz gibi, bu sorunu iki senaryo ile çözmek mümkündür:

1) Murşili'nin; Gaşşulaviya'dan önce, henüz adını öğrenemediğimiz bir karısı daha vardı. Bu kadın; Tavananna tarafından, II. Murşili'nin 9. hükümdarlık yılında öldürüldü ve hiçbir zaman kraliçe unvanını kazanamadı:

II. Murşili'nin ilk karısının, aynı kralın 9. hükümdarlık yılında Tavananna tarafından öldürüldüğünü kesin olarak söylememiz mümkündür. Eğer bu kadını, adını bilemediğimiz bir kral eşi ile eşitlersek, mühürlerde yer alamamış olması da doğaldır, çünkü kadın hiçbir zaman 'Tavananna' unvanı alamamıştır. Bu kadının, II. Murşili'ye, ölümünden önce tek bir çocuk/oğul doğurduğunu, CTH 70'e bakarak kabul etmemiz gerekir⁴¹. Bu çocuğun III. Hattuşili'nin Appologyası'nda, en büyük kardeş olarak sayılan Halpaşulupı olması ise, mümkün değildir. Çünkü III. Hattuşili'nin saydığı

⁴⁰ CTH 376F=KUB 36.81. Tüm metnin transkripsiyonu ve çevirisi daha önce Lebrun, 1980: 166vd.; Tischler, 1981: 46 vdd.'de çevirisi ise son olarak Singer, 2002a: 73'de verilmiştir. Çevirimizde bu metinlerden de faydalanılmıştır. Ayrıca bkz.: Güterbock, 1958: 244; Güterbock, 1978: 137; Carruba, 1983: 9 vd..

⁴¹ CTH 70'de buna işaret eden bilgiler üç defa geçmektedir: II 16' am-mu-uk A-NA SAG.D[U-YA DAM-YA DUMU-YA]; III 27 DAM-YA [DUMU]-YA ve IV 22 [am-mu-uk] DAM-YA [DUMU]-YA. Görüldüğü gibi her üç ibarede tekil kullanılmıştır. Aynı metinde iki defa yer alan 'DUMU'^{MES}-ŠU' ibaresinden ise (IV 20, 21), bu konudaki tekil/çoğul ayırımına önem verildiği anlaşılmaktadır.

çocukların⁴² tümünün bir anneden olması akla daha uygundur⁴³. İlk karısının ölümünden sonra ise, II. Murşili Gaşşulaviya ile evlenir. Bu durumda Appologya'da sayılan Murşili'nin diğer tüm çocukları Gaşşulaviya'dan olması gerekir. Murşili'nin ilk karısının ölümünden bir süre sonra, Tavananna'ya karşı dava açılır ve Tavananna saraydan sürgün edilir. II. Murşili'nin ilk karısının ölmesiyle Tavananna'nın saraydan gönderilmesi arasında, en az 4 ya da 5 yıl olması gerekir. Çünkü II. Murşili ile Gaşşulaviya'nın evliliğinden dört çocuğun doğduğunu kabul etmemiz lazımdır⁴⁴, bununla beraber Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na yapmış olduğu duada, Hattuşili açık olarak dava sırasında henüz çocuk olduğunu belirtir (CTH 383; KUB 21.19 I 36)⁴⁵. Davadan sonra, Gaşşulaviya 'Tavananna' unvanı alır ve haç mühre ismini yazdırır.

Hitit krallarının hükümdarlığı sırasında, kraliçe'nin dini ve idari olarak çok önemli görevleri bulunmaktadır. Bu nedenle bu görevin uzun süre boş kalması düşünülemez. Bu durumda Tavananna'nın lanetinden etkilenerek ölen kadın Gaşşulaviya olsa bile, II. Murşili yeniden evleneceği için, zaten ismini bilemediğimiz başka bir kraliçeyi var saymamız gerekir, çünkü Danuhepa ile olan evliliğini II. Murşili döneminin sonlarında gerçekleştirdiğini kabul etmemiz daha doğru olacaktır.

Bu açıklama ile başka sorunlar da ortadan kalkar. CTH 380'in ilk kısmında dua eden kişiyi Tavananna olarak kabul edersek, onun kavgalı olduğu II. Murşili'nin ilk karısı için değil, ikinci karısı Gaşşulaviya için dua ettiğini kabul etmek durumundayız⁴⁶. Ayrıca III. Hattuşili'nin Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na olan duasında Tavananna olayı dolayısıyla babası için söylediği sözler ("o yoldan çıktı ve

⁴² Hattuşili'nin Apologyası'nda (savunması) Hattuşili kardeşlerini sayar (CTH 81 § 3): Halpaşulupi, Muvatalli, Hattuşili ve Maşşanauzzi. Aynı metinde Hattuşili en küçük çocuğunun kendisi olduğunu belirtir.

⁴³ Danuhepa'yı, bizim de düşündüğümüz gibi, II. Murşili'nin karısı olarak kabul edersek, bu husus daha da kuvvetlenmektedir. Çünkü bu durumda III. Hattuşili, Danuhepa'dan olan üvey kardeşlerini de saymamaktadır.

⁴⁴ Bu görüş, Murşili'nin ikinci karısının yeni bir evlilik olduğunu varsaymaktadır. Oysa eğer bu kadını daha evvelden evlenmiş olduğu, ancak tavananna unvanı olmayan bir kadın olarak (örneğin bir *EŞERTU*) kabul edersek, bu kadın kraliçe olmadan evvel de Murşili'nin çocuklarını dünyaya getirmiş olabilir. Bu durumda yukarıda verdiğimiz yıl hesabı yapmadan, Tavananna'nın davası sırasında Hattuşili çocuk yaşta olabilir.

⁴⁵ Burada yer alan '[Henüz bir çocuktum]' ibaresi bir tüplemedir, ancak son derece sağlam temellere dayandığı ve metnin devamı başka türlü düşünülemeyeceği için, burada kesin olarak kabul edilecektir.

⁴⁶ Tavananna'nın, II. Murşili'nin ilk karısı için dua etmesinin, beklenilmeyen bir durum olduğunu, daha evvel ifade edilmiş ve kraliçenin resmi görevleriyle açıklanmaya çalışılmıştır (Dinçol et.al., 1993: 98).

onu başıyla ödedi bile”) de daha anlaşılır hale gelir, çünkü Tavananna tarafından öldürülen kadın, kendi annesi değildi.

2) II. Murşili'nin başka bir karısı belgelenmediğinden Gaşşulaviya'yı, Tavananna tarafından öldürülen kişi ile eşitlemek gerekmektedir. II. Murşili'nin 9. hükümdarlık senesinde, Gaşşulaviya ölür ve bir süre sonra Tavananna saraydan gönderilir. Bu tarihten sonra II. Murşili tekrar evlenmiş olduğunu düşünmemiz gerekir. Bu durumda, haç mühür baskılarında kraliçelik unvanını taşıyan Gaşşulaviya'nın, bu unvanını, II. Murşili'nin üvey annesi olan Tavananna henüz hayatta ve görevdeyken taşıdığını düşünmemiz gerekir. Aralarındaki rekabetin artması ve büyük bir sorun haline gelmesi, belki de bu nedenle olmuştur. Böyle bir uygulamanın usule uygun olup olmadığı konusunda bir karar vermek ise, şu an için mümkün değildir. Bu sorun konusunda kralların hükümdarlık süreleri bize maalesef yardımcı olamamakta, çünkü hiçbir kralın hükümdarlık süresi kesin olarak bilinmemektedir.

Araştırmacıların çoğunluğu bugün ikinci görüşü kabul etmektedir (Bryce, 1998: 227). Ancak Bölüm 1.4.'te de göreceğimiz gibi, ilk çözüm tarihi olayları daha anlamlı açıklamaktadır.

1.4. II. Murşili-Danuhepa

Murşili'nin, ilk karısının ölmesinden bir süre sonra tekrar evlendiği düşünülmektedir. Bulunan mühürler nedeniyle, bazı araştırmacılar tarafından Danuhepa⁴⁷ olarak kabul edilen bu kadın, aynı zamanda tavananna unvanına da sahip olmalıydı. Ancak II. Murşili'ye ait çiviyazılı belgelerde Danuhepa'nın ismine hiç rastlanmaması ilginç olduğu kadar, soru işaretlerinin oluşmasına da sebebiyet vermektedir. Çünkü II. Murşili, aynı zamanda ailesi hakkında en çok bilgi verilen Hitit krallarından biridir. Bu bilgi eksikliğinin açıklaması olarak, II. Murşili'nin hükümdarlık zamanının sonuna doğru Danuhepa ile evlendiği ileri sürülmektedir (Bryce, 1998: 230).

⁴⁷ İsim, çiviyazılı belgelerde ^fDa-nu-hé-pa ve ^fDa-nu-^DHé-pa olarak, hiyeroglif yazılı belgelerde ise L42-nu-he-pa olarak yazılmaktadır. Danuhepa isminin geçtiği belgelerin listesi için bkz.: van den Hout, 1998: 45vd.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, II. Muşili-Danuhepa çifti, sadece mühürlerden tanınmaktadır. Ancak tahta geçtikten sonra Muşili adını alan Urhi-Teşup'un⁴⁸ da Danuhepa ile mühürleri (Levha1, res. 4) bulunmaktadır⁴⁹. Aynı Luvi-Hiyeroglifleri ile yazılan bu iki kralın mühürleri de bu nedenle karışıklığa neden olmaktadır (bkz.: Bölüm 1.3.). Neve, Muşili ile Danuhepa'ya ait tüm mühürleri III. Muşili'ye tarihlemekte ve Danuhepa'yı II. Muvatalli'nin karısı olarak kabul etmektedir (Neve, 1992a: 54). Ancak Hititologlar bu görüşü kabul etmezler (Ünal, 1974: 139 vdd.; Gonnet, 1975: 10; Gonnet, 1979: 76 dpn.192; Houwink ten Cate, 1994: 239 vd.; Bryce, 1998: 231, 264; Klengel, 1999: 201, 208).

Danuhepa'nın II. Muvatalli döneminde, aynı kendisinden önceki Tavananna'nın olduğu gibi suçlandığını ve açılan bir dava sonucunda suçlu bulunduğunu, en iyi şekilde III. Hattuşili ile Puduhepa'nın bir duasından öğrenebilmekteyiz:

CTH 383⁵⁰

KUB 14.7 Öy.I

- 16' ma-a-an-ma-kán ú-it ŠÀ É.LUGAL *DI-NU ŠA* ^{MUNUS}Da-n[u hé-pa]
17' ŠA ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}-KA ki-ša-at ^{MUNUS}Da-nu-hé-pa-an G[IM-an te-ip-nu-
ut nu]
18' QA-DU DUMU^{MEŠ}-ŠÚ UKÚ^{MEŠ}-tar-ra hu-u-ma-an BE-LU^{MEŠ}-[ya]
19' EGIR-iz-zi-uš-ša UKÚ^{MEŠ}-tar ku-wa-pí har-ak-ta[]
20' ŠA ^{MUNUS}Da-nu-hé-pa-ma har-ga-aš A-NA ^{DUTU}URUPÚ-na [GAŠAN-YA]
21' ma-a-an ZI-an-z[a] e-eš-ta

Öy.II

- 1 ma-a-an-ši-aš Ú-UL ZI-an-za e-eš-ta

⁴⁸ Urhi-Teşup bundan sonra III. Muşili olarak adlandırılacaktır.

⁴⁹ Neve'nin düşündüğü gibi (Neve, 1992b: 87), Danuhepa'nın adını bilmediğimiz bir Hitit kralı ile mühürlerinin olmadığı Hawkins tarafından ispatlanmıştır. (Hawkins, 2001: 170 ve dpn. 18)

⁵⁰ CTH 383 = KUB 21.19 + 1193/u (+) KUB 14.7 + 1303/u (+) Bo 4222 + 338/v. Metnin transkripsiyonu ve çevirisi için bkz.: Lebrun, 1980: 309 vdd.; Sürenhagen, 1981; Singer, 2002a: 97 vdd.; Singer, 2002b: 741 vdd. (Singer'in bu son yayın, 1193/u no'lu join ve yorumu önemlidir; bu join sayesinde, daha evvel yapılan çevirilerde bulunmayan Öy. II 1-11'in ilk işaretleri kesin olarak okunabilmektedir.) Çevirdiğimiz bölüm için ayrıca bkz.: van den Hout, 1998: 49 vd.

2 na-kán a-pád-da-ya A-NA ZI DINGIR^{LIM} GAŠAN-YA an-da
 3 Ú-UL. ku-iš-ki ša-ak-ta am-mu-uk-ma-za-kán
 4 a-pé-e-da-ni ŠA^{MUNUS}Da-nu-hé-pa DUMU-ŠU
 5 har-ga-na-aš me-mi-ni an-da Ú-UL e-šu-un
 6 še-er-ši im-ma ha-an-ne-iš-ki-nu-un
 7 ge-en-zu-ya-aš-mu e-eš-ta am-me-el-ma KAXU-aš
 8 me-mi-ya-ni-it ta-pa-ri-ya-az Ú-UL
 9 ku-iš-ki har-ak-ta a-pa-a-at-ma HUL-lu ut-tar
 10 i-ya-at ku-iš nu-kán ma-a-an^{DUTU} URU^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA
 11 A-NA [INIM^{MUNUS}]Da-nu-hé-pa še-ir TUKU.TUKU-iš-ta ku-it-ki
 12 nu a-pa-a-at-ta-ya ut-tar ŠA^{MUNUS}Da-nu-hé-pa i-ya-a[t k]u-iš
 13 nu-za a-pa-a-aš-ša DINGIR^{LIM}-iš ka-ru-ú ki-ša-at[]
 14 na-aš-kán KASKAL-az ar-ha ti-ya-at
 15 na-at IŠ-TU SAG.D[U-Š]Ú ka-ru-ú pa-ra-a šar-ni-ik-ta
 16 nu^{DUTU} URU^{URU}A-ri-in-[n]a GAŠAN-YA ŠA^{MUNUS}Da-nu-hé-pa ut-tar
 17 am-me-el U₄^{HI.A}-aš am-mu-uk A-NA KUR^{URU}HA-AT-TI-ya
 18 me-na-ah-ha-an-da EGIR-pa li-e [h]u-it-ti-at-[ti]
 19 a-pí-e-ni-iš-šu-wa-an ut-tar am-mu-uk [me-n]a-ah-h[a-an-da]
 20 am-me-el U₄^{HI.A}-aš EGIR-pa hu-it-ti-ya-u-wa-an-z[i]
 21 Ú-UL a-ra-a-an ŠA^{MUNUS}Da-nu-hé-pa-ma ut-tar [ku-iš]
 22 pa-ra-a i-ya-at ka-ru-ú a-pa-a-aš-pát šar-ni-ik-t[a]

23 ma-a-an-ma-za^mNIR.GÁL-iš-ma ŠEŠ-YA DINGIR^{LIM}-iš [ki-ša-at]

Öy.I

16' Şöyle olduğu, sarayda senin şivanzanni rahiben [Dan]uhepa'nın davası
 17' görüldüğü, Danuhepa'nın [aşağılandığı]
 18' oğulları, adamlarının tümü ile birlikte,
 19' beyleri [ve] aşağı rütbeden adamları mahvolduğu zaman ise,
 20' Danuhepa'nın yıkımı [beyçem], Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın
 21' isteği mi idi?

Öy.II

1 yada onun, isteği değil mi idi?

2 tanrıça(nın), beyçemin bu isteğini de
3 hiçbir şekilde bilmiyordu.
4 Ben ise, orada, Danuhepa'nın oğlunun
5 yıkım olayında yoktum.
6 Diğer tarafta, onun hakkında karar verdiğimde
7 o benim tarafımda idi. Benim ağzımın
8 sözü ile hiç
9 kimse mahvolmadı. Bu kötü olay ise
10 geçmişte kaldı, eğer beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası
11 Danuhepa olayına herhangi bir şekilde kızdıysa,
12 Danuhepa'nın bu olayı da kim yaptıysa
13 şimdiye kadar tanrı oldu.
14 O, doğru yoldan çıktı
15 ve onu çoktan başı ile ödedi.
16 Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Danuhepa'nın olayını
17 benim günlerimde, bana ve Hatti Ülkesi'ne
18 karşı tekrar günüşiğine çıkartma!
19 Bu biçimde bir olayı bana karşı,
20 benim günlerimde tekrar günüşiğine çıkarmak
21 doğru değil. Danuhepa'nın olayını kim
22 yaptıysa, çoktan onu ödedi.

23 Kardeşim Muvatalli tanrı olduğu zaman...

Görüldüğü gibi belgeye göre III. Hattuşili, Danuhepa olayını (yani mahkeme kararını) yerine getiren kişinin artık öldüğünü ve kendisinin bu olay ile ilgisi olmadığını tekrar kaydetmektedir. Bununla beraber metin bize belki Danuhepa'nın sürgün sebebi hakkında da bir ipucu sağlamaktadır. Danuhepa'nın, oğullarıyla beraber sürgüne gönderilmesi ve metnin ikinci sütununda özellikle bir oğlunun yıkımından bahsedilmesi, kendi oğlunu tahta geçirmeye çalıştığı için sürgüne gönderildiğini düşündürmektedir (Houwink ten Cate, 1994: 240; van den Hout, 1998: 50).

Hattuşili, Danuhepa olayından sorumlu olan kişinin “tanrı oldu” ve “başıyla bunları ödedi” ibareleriyle, öldüğünü bildirdikten sonraki paragrafta Muvatalli’nin ölümünü (Öy.II 23vdd.) ve III. Murşili’nin tahta çıkışını anlattığına göre, Danuhepa’yı sürgüne gönderen kişinin II. Muvatalli olduğunu düşünmemiz gerekir (Houwink ten Cate, 1994: 243, van den Hout, 1998: 50)⁵¹.

Danuhepa’ya açılan davadan bahseden bir başka metin de III. Murşili dönemine tarihlenen CTH 297 7A metnidir:

CTH 297 7A⁵²

Öy.III

- 12 nu ma-a-an A-BU-YA A-NA MUNUS.LU[GAL]
13 IŠ-TU DI-NI ša-ra-a-zi-[iš Ú-UL]
14 ku-it-ki e-eš-ta am-mu-uk-ma []
15 A-NA^{MUNUS} Da-nu-hé-pa SAL.LUGAL IŠ-TU DI-[NI?]
16 ka-t-te-ir-ra-ah-hi-eš-ki-nu-un
17 ku-u-un me-mi-an A-NA ZI-YA
18 še-er e-eš-ša-ah-hu-un
19 le-e-ma-an-wa-mu ku-it-ki HUL-u-e-eš-zi

Öy.III

- 12 Ve nasıl ki babam kraliçeye (karşı)
13 davada hiçbir şekilde haklı
14 olmadığında da onun
15 kraliçe Danuhepa’ya (karşı) davada
16 haksız çıkmasını sağladım.
17 Bu işi ruhum için
18 yaptım:
19 ”Bana hiçbir şey kötü olmasın!”....

⁵¹ Bu dava daha evvel Urhi-Teşup dönemine de tarihlenmiştir (Ünal, 1974: 140).

⁵² CTH 297 7A= KUB 31.66(+)IBoT 3 122. Transkripsiyon ve çeviri için SBo I: 14 vd.; Houwink ten Cate, 1974: 130 vdd. ve van den Hout, 1998, 50 vd.’dan faydalanılmıştır. Metnin tarihi için bkz.: Houwink ten Cate, 1974: 129 vdd.; 1994, 240 vdd. tüm literatür ile beraber. Aynı şekilde Singer, 2002b: 243 vd.

Davadan bahseden son metin ise, oldukça tahrip olmuş olan CTH 387⁵³ metnidir. Metnin bir pasajında Danuhepa'nın adı geçerken (19'), aynı zamanda Mantaliya kurbanlarından (19') ve bir davadan bahsedilmektedir (21')⁵⁴.

O halde bu belgelerden Danuhepa'nın, II. Muvatalli tarafından dava edildiğini ve bu dava sonucunda çocukları ve hizmetkarlarıyla beraber saraydan kovulduğunu öğrenmekteyiz. II. Muvatalli'nin, kendi karısını ve çocuklarını sürgüne göndermeyeceğini kabul edecek olursak, Danuhepa'nın II. Muvatalli'nin karısı olması mümkün değildir.

Bu varsayımdan yola çıkarak Laroche, Danuhepa konusunu ele alırken, üç çözüm yolu önermektedir (Laroche, 1956: 105)⁵⁵:

- 1) İki Danuhepa vardır; biri II. Murşili'nin, diğeri ise II. Muvatalli'nin karısı idi. İkincisi ise, III. Murşili döneminde kraliçelik görevini sürdürdü.
- 2) Tek bir Danuhepa vardır. Bu Danuhepa, II. Murşili ile evliydi ve II. Muvatalli ile III. Murşili dönemlerinde, aralıklı da olsa, kraliçelik görevini sürdürdü.
- 3) Tek bir Danuhepa vardır ve bu Danuhepa II. Muvatalli ile evlidir. Bunun sonucunda Murşili-Danuhepa mühürlerinin tümü III. Murşili dönemine aittir.

İki farklı Danuhepa'ya işaret eden bir belgemiz olmadığından dolayı, Laroche'un 1. önerisini kabul etmemiz mümkün değildir. Yukarıda da değindiğimiz

⁵³ CTH 387 = KUB 21.33. Transkripsiyon ve çeviri için Stefanini, 1964: 22 vdd; Mora, 1992: 143; van den Hout, 1998: 51 vd. (van den Hout ayrıca bir tamamlama önerisinde de bulunmaktadır, bkz.: Dpn 54.).

⁵⁴ Yukarıda da değindiğimiz gibi metin son derece kırıklıdır. Buna rağmen van den Hout IV? 18'-22' için bir tülemeyi önermektedir (bkz.: van den Hout, 1998: 52):

18' [MUNUS.LUGAL-ma-za ku-w]a-pí SISKUR^{MEŠ} I-NA^{URU} Pé-e-ra-na e-eš-ši-eš-ta
19' [nu-za LUGAL.GAL EN-Y]A^f Ta-nu-hé-pa-aš-ša SISKUR^{MEŠ} ma-an-ta-al-li-ya
20' [BAL-aš^m Mur-ši-DINGIR-L]/M[?] iš-ma in-na-ra-a<<-aš>> me-mi-an IŠ-TU EME
21' [Pár-ku-nu-ut nu LUGAL.GAL EN-Y]A IŠ-TU DI-NI (silinti)
22' [ša-ra-a-zi-ya-ah-ta/kat-te-ra-ah-ta] (kırık)

Van den Hout'a göre, tüleme doğru olduğu takdirde Danuhepa oğlunu, üveyoğlu Muvatalli'nin yerine geçirmek için girişimde bulunur, ancak başaramaz. Kendisi ise, belki Perana'ya sürgüne gönderilir ve hüküm süren kral ile bir mantalli ritüeli ile barışmayı dener (van den Hout, 1996: 50).

⁵⁵ Ayrıca bkz.: Ünal, 1974: 139 vd.; Houwink ten Cate, 1994: 239; van den Hout, 1998: 47 vd.

gibi, II. Muvatalli'nin kendi karısını ve çocuğunu sürgüne göndermeyeceğini varsayarsak, Laroche'un önermiş olduğu 3. çözümün de mümkün olmadığını kabul etmemiz gerekir. Bu durumda II. Murşili ile evli olan tek bir Danuhepa'yı benimsemek zorundayız⁵⁶. Bazı filologlara göre, bu görüşü destekleyen gizli bir ipucu III. Murşili'ye tarihlenen CTH 583'de bulunmaktadır (van den Hout, 1998: 48 ve dpn.35):

CTH 583⁵⁷

Öy. I

7 Û-TUM ku-it me-mi-ir TÚG-ma-ya [=wa A-NA] ^{MUNUS}Da-nu-hé-pa

8 pí-an-du UM-MA ^{MUNUS}Hé-pa-SUM TÚG[-? =wa]x

9 A-NA DINGIR-^{LIM}GAL pí-an-du na-a w[i]

10 Û-TUM EGIR-an pa-ra-a da-m[a]-i-iš

11 pa ra-a ma ^{MUNUS}A-ru-mu-ra-aš m[e-mi-]i-š-ki-iz-zi

12 a-ši-wa-kán AMA.AMA-KA ku-w[a-a]t-pát HUL-lu ti-ya-an har-zi

13 KASKAL-ši-ma-war-ra-an-kán Ú-[U]L da-it-ti

14 ki-nu-un-ma wa-aš-ši ^{DUG}ÁBx[A] ZABAR pa-a-i

15 nu-wa-ra-aš-za-kán an-da [wa-]ar-ši-i-a-zi

16 UM-MA ^{MUNUS}Hé-pa-SUM ^{DUG}ÁBxA ZABAR-wa

17 A-NA DINGIR-^{LIM}-GAL pí-ya-[a]n-zi na-a-wi

CTH 583

Öy. I

7 Rüyada şöyle dediler: “Giysileri Danuhepa’ya

8 vermeliler.” Hepapiya şöyle (dedi): Giysileri []

9 büyük tanrıya versinler”. Henüz değil

10 Sonra başka bir rüyada

⁵⁶ Farklı olarak Bin-Nun tarafından öne sürülen Danuhepa, Şarri-Kuşşuh/Piyaşili'nin karısı'dır görüşü (Bin-Nun, 1975: 281 vdd.)fazlasıyla varsayımsal ve KUB 21.33 metnin iki hatalı okunuşundan kaynaklanmaktadır (van den Hout, 1998:48dpn.35).

⁵⁷ CTH 583= KUB 15.5 + KUB 48.122. Yukarıda verilen pasajın çevirisi için de Roos, Diss.: 203, 341 vd. ve van den Hout, 1998: 48 vd.'nin transkripsiyonlarından ve çevirilerinden faydalanılmıştır. Metin hakkındaki görüşler için bkz.: Houwink ten Cate, 1994: 251 vdd.

- 11 Arumura ayrıca sürekli diyor ki:
 - 12 “Neden onun bahsedilen büyükannesi kötülük yapmış?
 - 13 Onu yola koymuyor musun?
 - 14 Şimdi ise ona tunç bir çanak ver!
 - 15 O sakinleşir.”
 - 16 Hepapiya şöyle der:“Onlar tunç çanağı
 - 17 büyük tanıya verecekler.” Henüz değil.
-

Bu metinde, paragraf çizgisi ile ayrılmış iki rüya birbiriyle ilişkili ise⁵⁸, satır 7'deki Danuhepa ile satır 12'deki büyükanne aynı kişi olmalıdır. O zaman Danuhepa, III. Murşili'nin üvey büyükannesi olmalıdır. Ancak bütün bunlar sadece olasılıklardır (Houwink ten Cate, 1994: 252; van den Hout, 1998: 49, Singer, 2002b: 740).

Son olarak Danuhepa'nın, Muvatalli'nin karısı olma ihtimali üzerinde durmak istiyoruz ki, bu sav son zamanlarda tekrar gündeme gelmiştir. Görüş, ilk defa Güterbock tarafından ortaya atılmıştır (SBo I: 16). 1992 yılında; Neve (Neve, 1992b: 54) tarafından, açıklama yapılmaksızın, tekrar ileri sürülen iddia, Börker-Klähn (Börker-Klähn, 1996: 49) tarafından devam ettirilmiştir⁵⁹. Aynı görüş son olarak Singer tarafından da ileri sürülmüştür, fakat Singer Börker-Klähn'in aksine, konuyu ayrıntılı olarak ele almaktan çekinmemiştir. Singer, bir yandan Murşili ile Danuhepa mühürlerinden hiçbirini kesin olarak II. Murşili dönemine tarihleyemediğimizi söylerken, değinmiş olduğumuz CTH 383'e, envanter numarası 1193/u olan bir join'ı ekleyerek, metne yeni bir anlam kazandırdığı düşüncesindedir. Singer'e göre, Danuhepa'nın, II. Muvatalli'nin karısı olması mümkündür. O zaman CTH 383'e göre saraydan gönderilen oğlunun da, II. Muvatalli'nin birinci dereceden oğlu (Singer'e göre Kurunta) olması gerekir (Singer, 2002b: 739 vdd.). Singer bu görüşünü, daha evvel Koşak (Koşak,1996) tarafından ele alınan ve Hattuşili'nin Apologyası'nda (savunması) geçen 'hui-hu(i)ššu-ali-' kelimesinin anlamıyla desteklemeye çalışır. Kurunta'nın, hiçbir yerde ikinci dereceden bir oğul ya da ikinci dereceden bir kadının

⁵⁸ Satır10'da yer alan parā damaiš ve satır 11'deki parā=ma böyle bir ilişkinin varlığına işaret eder (Houwink ten Cate, 1994: 252; van den Hout, 1998:49).

⁵⁹ Börker-Klähn daha da ileri giderek, açıklama yapmadan Kurunta'yı, II. Muvatalli ile Danuhepa'nın oğlu olarak kabul eder (Börker-Klähn, 1996: 49).

oğlu olarak geçmemesi, Singer'in "yetişkin" anlamındaki yorumunu⁶⁰ daha da kuvvetlendirmektedir. Singer'e göre, daha evvel III. Hattuşili ve Puduhepa'ya tarihlenen KUB 5.13 metnini, II. Muvatalli ile Danuhepa'ya da tarihlemek mümkündür (Singer, 2002b: 747)⁶¹. Bu metinde Şapinuva'nın Fırtına Tanrısı; majesteye, kraliçeye ve Kurunta'ya kızgındır. Sonuç olarak Singer; Danuhepa'yı, Muvatalli'nin karısı, Kurunta'yı da onların, muhtemelen henüz yetişkin olmayan çocuğu olarak görmektedir. Muvatalli'nin, kendi karısını ile çocuğunu neden sürgüne gönderdiği sorusuna ise, benzer bir olay olan Ugarit kralı Utri-Şarruma ile Amurru'lu prensesin olayını örnek olarak gösterir, o vakada da Amurru'lu prenses, sürgüne gönderilen annesi ile beraber gitmiştir (Singer, 2002b: 747).

Singer görüldüğü gibi, çalışmasında varsayımlar üzerine varsayımlar kurar ve sonucunda kendi içinde mantıklı olarak kabul edilebilen bir rekonstrüksiyon sunar. Ne var ki, ne daha yukarıda sunmuş olduğumuz çözümü (Danhupa= II. Murşili'nin son karısı), ne de Singer'in çözümünü kesin olarak kabul etmek mümkün değildir. Metinlerin yer yer net anlaşılmamaları, fragmanlar halinde ele geçmeleri ya da kesin olarak tarihlenememeleri bizi zor durumda bırakmaktadır. Ancak her iki çözümün mümkün olmasına karşın, bizce Danuhepa'nın II. Murşili'nin karısı olma ihtimali daha yüksek gibi görünmektedir. Her şeyden önce Muvatalli, kendi karısını ve oğlunu neden sürgüne gönderdiği sorusuna yanıt bulmak gerekmektedir. İkincisi, Danuhepa oğlu ile beraber sürgüne gönderilip, ikinci dereceden bir oğul olan III. Murşili tahta geçtikten sonra, neden saraya geri çağrılınsın? Danuhepa ve oğlu, bu durumda III. Murşili için büyük bir tehdit teşkil etmezler miydi?

Yukarıda belirtilen kaynaklara göre böylece Danuhepa'nın II. Murşili'nin eşi olmasının daha muhtemel olduğu belirledikten sonra, henüz yayınlanmamış olmasına karşın, Hawkins ve Bawanypeck tarafından bize bildirilen ve yukarıda vermiş olduğumuz görüşü destekleyen (hatta neredeyse kanıtlayan) yeni bir belgeyi

⁶⁰ Kelime, Hitit metinlerinde dört kez geçmekte olup, bunlardan ikisi III. Hattuşili'ye aittir (Hattuşili'nin Apologyası III 40' ve KUB 21.15 + 760/v I 5'-10'). İkinci metinde 'nawi' ile beraber geçmesi nedeniyle Singer bu kelimeye, aynı kendisinden önce Götze'nin yaptığı gibi (Götze, 1925: 46 vd., 109), 'yetişkin' olarak açıklamaktadır (Singer, 2002b: 744 vd.). Koşak ise, Singer'den evvel "yetişkin" anlamının en uygun açıklama olduğunu ancak "kendi" (own, leiblich) anlamının da düşünülebileceğini ileri sürmektedir (Koşak, 1996: 97).

⁶¹ Metin daha evvel del Monte (RGTC 6: 348) tarafından III. Hattuşili zamanına tarihlendirilmiştir. Van den Hout ise, bu görüşe kısmen katılmıştır (1995: 90 dpn. 111). Singer ile yaklaşık aynı zamanda, Gurney de bu metnin II. Muvatalli zamanına ait olabileceğini ileri sürmüştür (Gurney, 2002: 140).

sunmak istiyoruz⁶². Ortak bir çalışma ile daha evvel yayınlanmış olan mühür baskılarından⁶³ II. Murşili'nin tek başına olduğu mühür neredeyse tamamlanmaktadır. Bu tamamlamaya göre II. Murşili mührü iç ve dış çerçevede olmak üzere iki çivi yazılı lejanta sahiptir.

Dış çerçeve: ^{[N]A}4K[IŠIB] ^mMur-ši-i-li LUGAL.GAL [LUGAL KUR ^{URU}HA-AT-TI] NA-RA-[AM ^DU N]IR.GÁL

İç çerçeve: DUMU ^mŠu-up-pí-lu-li-u-ma LUGAL GA[L] KUR ^{URU}HA-[A]T-TI UR.SAG

Nişantepe'de bulunmuş mühür baskıların arasında ise, hem II. Murşili, hem de III. Murşili'ye ait mühür baskıları mevcuttur. II. Murşili'ye ait mührün lejantı şu şekilde tamamlanmaktadır:

Dış çerçeve: ^{[N]A}4K[IŠIB] ^mMur-ši-li LUGAL.GAL LUGAL KUR ^{URU}HA-AT-TI NA-RA-AM ^DU NIR.GÁL

İç çerçeve: ^{NA}4KIŠIB ^{MUNUS}Ta-nu-^Dhé-pa MUNUS.LUGAL.GAL MUNUS.LUGAL KUR ^{URU}HA-AT-TI

III. Murşili'ye ait mühür baskısı ise, sadece kısmen tamamlanabilmektedir. Buna göre dış çerçeve şöyledir:

Dış Lejant: ^{NA}4KIŠI[B] [LUGAL.GAL LUGAL] KUR ^{URU}HA-AT-TI

Hawkins'e göre ^{NA}4KIŠIB ile LUGAL.GAL arasında ancak ^DUTU^Š/ Tabarna ^mMurşili için yeterli boş yer mevcuttur. III. Murşili/Urhi-Teşup'a ait diğer mühürlerde unvan olarak sadece *NARĀM* ^DU ya da *NARĀM* ^DUTU ^{URU}Arinna'nın bulunması ve hiçbir mühründe *NARĀM* ^DU NIR.GAL unvanının olmaması, bu unvanı taşıyan mühürlerin II. Murşili'ye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eğer bu bilgiyi doğru olarak kabul edecek olursak, II. Murşili ile Danuhepa'nın beraber mühürleri bulunmaktadır ve bu durumda Danuhepa'nın, II. Murşili'nin karısı olması gerekmektedir.

⁶² Bana bu bilgiyi sağladığı için Prof. Dr. D. Hawkins ve Dr. D. Bawanypeck'e sonsuz teşekkür ediyorum.

⁶³ Bu tamamlama için kullanılan mühürler: Ugaritica II Fig. 11 (17.255 ve 335) + SBo I 12 + 91/1079 + 91/1932 + 91/54 + 2002-90 + 2002-118.

Görüldüğü gibi her iki görüş (yani Danuhepa II. Murşili'nin eşi ve Danuhepa Urhi-Teşup'un eşi) kendi içinde mantıklı olarak açıklanmaktadır. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Danuhepa'nın II. Murşili'nin eşi olma ihtimali daha yüksek gibi görünmektedir.

Son olarak II. Murşili'nin eşleri sorunu için üç çözüm mümkün görünmektedir:

1. II. Murşili'nin iki karısı vardı:

İlk karısı Gaşşulaviya, Tavananna henüz kraliçe iken, kraliçelik unvanını kullanıyordu. Gaşşulaviya, Murşili'nin 9. senesinde öldükten sonra Danuhepa kraliçe oldu.

2. II. Murşili'nin iki karısı vardı:

II. Murşili'nin ilk karısı, elimizdeki belgelerde adı geçmeyen bir şahıstır. Bu kadın hiç bir zaman kraliçelik unvanını taşımamıştır. Onun ölümünden sonra Murşili Gaşşulaviya ile evlenir. Danuhepa ise, II. Muvatalli'nin karısı idi.

3. II. Murşili'nin üç karısı vardı:

II. Murşili'nin ilk karısı, elimizdeki belgelerde adı geçmeyen bir şahıstır. Bu kadın hiç bir zaman kraliçelik unvanını taşımamıştır. Onun ölümünden sonra Murşili Gaşşulaviya ile evlenir ve ondan dört çocuk sahibi olur. Bu kadının ölümünden sonra ise, Murşili Danuhepa ile evlenir.

Kanımızca üçüncü çözüm önerisini ciddi bir şekilde düşünmek gerekmektedir.

2. II. Murşili Dönemi'nin Siyasal Olayları

2.1. I. Şuppiluliuma ve I. Arnuvanda'nın Hükümdarlıklarında Hitit Devleti'nin Durumu: Bir Özet

II. Murşili Dönemi'ni ele almadan evvel, daha iyi anlaşılması için, Murşili'nin tahta çıkmasından önce Hitit Devleti'nin durumunu göz önünde tutmak gerekir. Bunu yaparken, doğal olarak ayrıntıya girmek ya da tarihsel sorunlara değinmek yerine, dönemi ana hatlarıyla vermeyi uygun gördük¹.

I. Şuppiluliuma, babası zamanında kendini savaşlarda ispatlamış olmasına rağmen, babası tarafından tuhkanti, yani veliaht olarak atanmıştı. Bu nedenle tahta çıkabilmek için kardeşi Tuthaliya'yı bertaraf etmesi gerekiyordu. O dönemin olaylarına baktığımız zaman, Hitit Devleti'nin oldukça güç bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Batıda Arzawa Devleti gün geçtikçe güçleniyordu. Doğuda ise, Mittanni Devleti bir dünya gücü haline geliyordu. Asur Devleti de kuvvetlenmeye başlarken, Hitit Devleti zayıf düşmüş ve geleneksel düşmanı olan Kaşkalar'a karşı bile kendini savunamamıştır. Öyle ki, Kaşkalar Hitit başkenti Hattuşa'ya kadar ilerlemiş, başkenti yağmalamış ve işgal etmişti. Hitit Kralı II./III. Tuthaliya bu nedenle bir süreliğine Şamuha² kentine taşınmak zorunda kalmıştır. Hattuşa'yı işgal kuvvetlerinden kurtaran kişi, yine Şuppiluliuma olmuştur. Şuppiluliuma daha sonra hem babası ile beraber, hem de tek başına kuzey ve kuzeydoğu yönlerinde başarılı seferler yürütmüştür. Daha sonra Arzawa'ya gönderilen Şuppiluliuma, tüm başarılarına rağmen, babasının ölümünden sonra, yukarıda da değinildiği gibi, veliaht olarak belirlenmemiştir. II. Murşili'nin 1. Veba Dua'sından öğrendiğimize göre, Şuppiluliuma önceleri kardeşi Tuthaliya'ya sadakat yemini etmiş, fakat daha sonra bu yemini bozarak tahtı zorla ele geçirmiştir (CTH 378.1). Duaya göre, suç sayılan

¹ Bu nedenle bu bölüm için yakın zamanda yayınlanan ve siyasi tarihi konu alan iki başvuru kitabı (Bryce, 1998 ile Klengel, 1999) kullanılmıştır.

² Hitit yazılı belgelerinde oldukça sık geçen Şamuha'nın kesin lokalizasyonu bugüne kadar yapılamamıştır. Ancak muhtemelen Kızılırmak'ın yukarı kesimlerinde, Sivas ya da Malatya çevresinde aranmalıdır (RGTC 6: 338 vdd.; RGTC 6/2: 137; Bilgiç, 1945-1951: 28; Klengel, 1999: 81). Şamuha aynı zamanda II. Murşili zamanında, İhtar/Şauşga'nın önemli bir kültürmerkezi olarak belgelenmiştir (bkz.: Bölüm 6ée).

bu eylem aynı zamanda, veba salgınının bir nedeni olarak kabul edilmiştir (bkz.: Bölüm 5.2).

Tahta geçtikten sonra Şuppiluliuma'nın ilk hedefi, devletin kaybolan gücünü tekrar kazanmaya çalışmaktır. Bu amaçla Kaşka tehlikesine karşı başkent Hattuşa'yı tahkim eder ve Kaşka Ülkesi'ne ile Arzava'ya karşı başarılı seferler düzenler. Arzava ile olan savaşların, Kilikya Kapıları'na yakın bir yere lokalize edilen Tuvanuva'ya (Tyana=Bor) kadar uzanması, Arzava devletinin o dönemdeki gücünü göstermektedir.

Devletin kuzey ve batı sınırlarını böylece sağlamlaştırdıktan sonra Şuppiluliuma, asıl hedefine, yani ülkesini güneydoğu yönünde genişletmeye, geçebilirdi. Bu amacını gerçekleştirmek için ise, Mittanni engelini ortadan kaldırması gerekiyordu. O dönemde Mittanni Ülkesi'nin başında Tuşratta bulunuyordu. Tuşratta, her ne kadar Mittanni tahtına yasal varis olarak oturmadıysa da, Mittanni Devleti'ni önemli ölçüde genişletmiştir. Buna rağmen, ülke içinde, Mittanni tahtını kendisine isteyen II. Artatama ile de uğraşmak zorundaydı. Tuşrata her konuda Mısır ile ittifak ararken; II. Artatama, Hitit Kralı ile yakınlaştı. Bu arada Asur, Mittanni bünyesinde büyüyerek yavaş yavaş bağımsızlığı hedeflemeye başlamıştı. Asur'un bu amacı, I. Şuppiluliuma'nın işine gelmiş olmalıdır. Çünkü bu şekilde Mittanni Devleti'ni zayıf bir duruma düşürmek ve Artatama'yı kendine bağlamak kolaylaşacaktı.

Şuppiluliuma'nın ilk güneydoğu seferi bir yıl sürdü. Bu seferde Hitit Kralı İşuva üzerinden Alşe'ye³ (Kutmar), oradan Mittanni başkenti Vaşukanni'yi⁴ fethedemeden Halpa (Halep) ve Qatna'nın (Tell Mişrife) güneyine kadar ilerler. Bu seferin sonunda Şuppiluliuma, tekrar bir süre Kaşkalar ile uğraşmak zorunda kalır. Burada kaybettiği zaman, hem Mittanni, hem de Mısır tarafından Hitit Kralına karşı kullanılır. En güneyde Mısır orduları Kadeş'i baskı altında tutar, Mittanni ise, bazı

³ Alşe/Alzi'nin lokalizasyonu kesin değildir. Ancak metinlerde Mittanni ve İşuva ile beraber geçmesi, bu iki bölgeye olan yakınlığını göstermektedir. Buna bağlı olarak da Alşe/Alzi çoğunlukla Murat Irmağı, Yukarı Fırat, Elazığ üçgeninde aranmaktadır (RGTC 6: 10; RGTC 6/2: 3). Starke ise, Alzi Ülkesi'ni Diyarbakır'ın kuzeydoğusuna lokalize etmektedir (Starke, sergi haritası.)

⁴ Mittanni Ülkesi'nin başkenti olan Vaşukanni'nin yeri, bugüne kadar kesin bir şekilde tespit edilememiştir. Ancak genellikle Yukarı Habur'a, Mardin'in çevresine lokalize edilir (RGTC 6: 479 vd.; RGTC 6/2: 187; Wilhelm, 1982: 38; Starke, sergi haritası.).

Hitit garnizonlarını Kuzey Suriye'den çıkarmayı başarır. Mittanni'de o sırada Tuşrata ölmüş ve yerine II. Artatama geçmiştir. Daha evvel Şuppiluliuma tarafından desteklenen Artatama, şimdi destekçi olarak Asur'u seçer ve böylece Hitit Kralı ile ters düşer. Mittanni kralının bu siyaseti oğlu III. Şuttarna tarafından da devam ettirilmiştir.

Suriye'deki pozisyonunu kaybetmemek için I. Şuppiluliuma tekrar sefer düzenlemek zorundaydı. Bu defa asıl hedef, Mittanni Devleti'nin Suriye'deki kalesini teşkil eden Kargamış idi. Bununla beraber Kadeş'e yapılan Mısır saldırıların öcünü almak amacıyla, ordunun bir bölümünü Mısır bölgesi olan Amka'ya⁵ gönderir. O sırada Mısır kraliçesi'nden bir mektup alır. Bu mektuba göre Mısır Firavunu ölmüş ve kraliçe Hitit Kralının bir oğlu ile evlenmek istemektedir. Kraliçenin bu isteğine pek güvenmeyen Hitit Kralı durumu kontrol etmek amacıyla yazışmaları ve elçilerini göndermeyi sürdürür. Mısır ile olan bu yazışmalar devam ederken, Şuppiluliuma Kargamış'ı yedi gün kuşatmadan sonra ele geçirir. Bu önemli kent ile Kuzey Suriye artık Hitit Kralı'nın elinde sayılırdı. Kentin kontrolünü ise, oğlu Piyaşili/Şarri-Kuşuh'a verir. Şuppiluliuma, ertesi sene oğlu Zannanza'yı⁶ Mısır'a damat olarak gönderir. Ancak Zannanza Mısır'a varmadan öldürülür. Şuppiluliuma bu cinayetten Mısır tahtına geçen Ay/Eye'yi sorumlu tutar ve Mısır'a savaş açar. Sonunda Suriye'de hakimiyetini sağlamlaştırmış olan Şuppiluliuma, eski Mittanni kralı Tuşrata'nın oğlu Şattivaza'yı da kendi tarafına çeker. Kargamış kralı Piyaşili/Şarri-Kuşuh, bu Şattivaza ile beraber Mittanni Devleti'ni fetheder. Mittanni tahtına oturtulan Şattivaza ise, bir antlaşma ile Hitit Devleti'ne bağlanır ve Şuppiluliuma'nın kızı ile evlendirilir. Böylece Hitit Devleti'nin güneydoğusu takviye edilerek güçlenmekte olan Asur ile sınırdaş olur. Halep tahtına bir diğer oğlunu, yani Telipinu'yu yerleştiren Şuppiluliuma, bu şekilde başkenti Hattuşa'dan oldukça uzak ve sorunlu olan bu bölgeyi, güvenebileceği insanların idaresine vermiş oldu.

Murşili, annelerinde babasının hastalık sonucunda öldüğünü ve yerine oğlu Arnuvanda'nın geçtiğini kaydeder. Arnuvanda kısa bir süre sonra, muhtemelen babasıyla aynı hastalığa, yani vebaya yakalanınca, güçlü gibi görünen Hitit Devleti, yeni ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kalır. Arnuvanda'nın aynı hastalıktan ölmesi sonucunda, Hitit Devleti'ne karşı olan ayaklanmalar zirveye ulaşır.

⁵ Lokalizasyonu kesin değildir, Biqa'nın (Beqaa) parçası (RGTC 6: 13).

⁶ Zannanza ismi için bkz. Bölüm 1.1 dpn. 4.

2.2. II. Murşili'nin İlk On Yılı (Yükselme ve Sağlamlaştırma Dönemi)

Murşili'nin annal metinleri sayesinde, özellikle ilk on hükümdarlık yılında meydana gelen olayların sırası oldukça iyi anlaşılmaktadır. Bu Onyıl Annalleri'ne paralel olarak, yer yer kırıklara sahip olsa da, Ayrıntılı Annalleri de bize önemli bilgiler sağlamaktadır. Burada Murşili'nin ilk on yılını ayırt etmemizin sebebi, elbette sadece "Onyıl Annalleri"nin varlığı değildir. Bölüm 3'te de göreceğimiz gibi biz, Murşili'nin tahta geçtikten sonraki ilk on yılını kaydetme sebebi olarak, zayıf düşmüş olan Hitit Devleti'ni sağlamlaştırmasını⁷ ve kendini bu şekilde kral olarak ispatlamasını görmek istiyoruz. Aşağıda da değineceğimiz gibi bu sağlamlaştırma evresinin en önemli dönüm noktası, üç cepheden zaferle ayrılan, Murşili'nin dokuzuncu Hükümdarlık yılı olmuştur.

2.2.1. II. Murşili'nin Tahta Çıkışı

Murşili, tahta çıktığı zamanki olayları annallerinde ayrıntıları ile anlatmaktadır. Ona göre, babası öldükten sonra tahta geçen kardeşi Arnuvanda da kısa bir süre sonra hastalanır. Yeni Hitit Kralının hastalandığını duyan komşu ülkeleri, Hitit Devleti'nin otorite boşluğundan faydalanarak, bağımsızlıklarını ilân etmeye başlamışlardır. Bu durum, Arnuvanda'nın ölmesiyle daha da tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Kardeşi öldükten sonra, Murşili henüz genç bir yaşta olmasına rağmen, ağabeyisinin yerini alarak tahta oturur. Kargamış ve Halep'te hüküm süren ağabeylerin yerine, neden çocuk yaştaki Murşili'nin tahta geçtiği hususunda bilgi sahibi değiliz⁸. Bu konu ile ilgili bilgiler muhtemelen Ayrıntılı Annaller'in kırık olan

⁷ Şimdiye kadar Murşili Dönemi'ni bu şekilde ayıran olmadıysa da, ilk on yıldaki siyasi odak noktasının Hitit Ülkesi'ni tekrar eski gücüne kavuşturmak olduğunu daha evvel de kaydedilmiştir (Goetze, 1975: 121).

⁸ Daha evvel Bin-Nun da bu konuya eğilmiştir. II. Murşili, Bin-Nun'un da tespit ettiği gibi, kuşkusuz Şarri-Kuşuh'un desteğine ihtiyaç duymuştur. Ancak Bin-Nun; Murşili'nin, Şarri-Kuşuh'un statüsü ile ilgili yazdıkları metnin kırık bölümünü (KBo 1.28 Öy. 16 vd.) yanlış tamamlayarak, Kargamış kralının haleflerinin, Hatti Ülkesi'ne 'tuhkanti', yani veliaht olacağını okumuştur. Bu okunuşunu, Murşili'nin Hitit tahtına çıkmasına itiraz etmemesi için, Şarri-Kuşuh'a, yapılan iltimaslar olarak açıklamak ister (Bin-Nun, 1975: 283 vdd., 288 vd.). Ne var ki Bin-Nun'un tümlemesinin yanlış olduğunu, sonunda Gurney tarafından ortaya konulmuş (Gurney, 1983: 100 vd.) ve genelde de kabul görmüştür (Beckman, 1996: 154; Bryce, 1998: 208). Ancak Gurney'in yeni okunuşuna rağmen, burada yine de bazı iltimasların verildiğini kabul edilmesi gerekmektedir (bkz. yuk.).

baş kısmında yazılıydı⁹. Ancak CTH 57'den anladığımız kadarı ile Murşili, kral olarak kabul edilmek için, Kargamış kralı Şarri-Kuşuh'a da bazı imtiyasları vermiş olabilir. Ancak Kargamış kralına verilen bu ayrıcalıkların iltimas mı, yoksa devlet siyasetinin normal seyri mi olduğu kesin olarak anlaşılmamaktadır. Zira bu ayrıcalıkların II. Murşili Dönemi'nden sonra da devam ettiğini görüyoruz. Bu nedenle tartışmaya yol açan metni tüm olarak vermenin faydalı olacağı düşüncededeyiz:

CTH 57¹⁰

Öy.

- 1 [UM-MA] ^DUTU^Š [^mMurşili]
- 2 [LUGAL.GAL] LUGAL KUR [^{URU}HA-AT-TI]
- 3 [NA-RA-AM] ^DU N[IR.GAL(?)]
- 4 [DUMU ^mŠu-]up-pí-lu-l[i-u-ma]
- 5 [LUGAL.GA]L LUGAL KUR ^{URU}HA-AT-TI

-
- 6 A-NA ^mPi-ya-aš-ši-li [. . .]
 - 7 ŠEŠ.DÜG.GA-YA A-NA DUMU^M[^{EŠ}-ŠU]
 - 8 DUMU^{MEŠ}.DUMU^{MEŠ}-ŠU zi-la-t[i-y]a
 - 9 šal-la-an-ni ki-i iš-hi-ú-ul
 - 10 i-ya-nu-un ŠA ^mPi-ya-ši-li
 - 11 ku-iš DUMU-ŠU DUMU.DUMU-ŠU
 - 12 na-aš-ma ku-iš ŠA ^mPi-ya-ši-li
 - 13 NUMUN-aš I-NA KUR Kar-ga-miš
 - 14 šal-li pí-e-da-an ti-ya-zi
 - 15 nu A-NA ^DUTU^Š ku-iš
 - 16 ^{rLÚ}tu¹-uh-kán-ti-iš
 - 17 [na-aš A-M]A LUGAL KUR Kar-ga-miš

⁹ KUB 19.29 I 'deki kırıklı pasaj şöyledir: (9)[...]ŠEŠ-YA BA.UG₆ im-ma ^mŠar-ri-^DSIN-uh-a[š...] (10)[...am-m]u-uk-ma-za nu-u-wa DUMU-aš e-šu-un pí-e-de-an-m[a?-mu] / (9)kardeşim sonunda öldü. Şarri-Kuşuh[...] (10)[...b]en ise henüz çocuktum. O yeri is[te bana]... Sütun 11 satırından sonra tamamen kırıktır. Aynı şekilde II. ve III. Sütun da tamamen kayıptır. IV. Satır tekrar düşmanın Murşili hakkındaki düşünceleri üzerine bilgi vermekle başlar. Bu nedenle kayıp iki sütunda, Murşili'nin neden kral olarak seçildiği konusunda bilgi verilmiş olması muhtemeldir.

¹⁰ CTH 57 = KBo 1.28. Metnin edisyonu ilk olarak Klengel, 1965: 53-55'te, çevirisi ise Beckman, 1996: 154'de yapılmıştır. Çevirimiz için bu yayınlardan faydalanılmıştır. Metin ile ilgili yorumlar için bkz. Forrer, 1926: 100 vd.; Otten, 1956: 181; Gurney, 1983: 100 vd.; Mora, 1993: 67-70.

- 18 [^{LÚ}tu-uh-kán-t]i-iš-pát 1-aš
19 [QA-TAM-MA-pát (?)] e-eš-du
20 [.]x

Kenar

- 21 [. -]da x 'ku¹-iš UKÙ-aš
22 [. -]ha(?)-iš(?)
23 [.]

Ay.

- 1 [.]
2 [. -k]án
3 [A-NA(?)^D]UTU^Š(?) ^{GIŠ}ŠÚ.A-az
4 'li-e¹ pár-ki-ya-nu-an-zi
5 A-WA-AT ta-ba-ar-na
6 LUGAL.GAL ŠA LA-A NA-TI-YA-AM
7 ŠA LA-A ŠE-BE-E-RI
8 ku-iš-ma-an-kán wa-ah-nu-zi
9 na-aš A-NA ^DU NIR.GAL EN-YA
10 ^DUTU ^{URU}TUL-na GAŠAN-YA
11 A-NA DINGIR^{MEŠ}-YA hu-u-ma-an-da-a-aš
12 LÚ DI-ŠU e-eš-du
-

- 13 ^mTa-at-ti-ya ^{LÚ}DUB.SAR
14 IŠ-ṬUR

Öy.

- 1 Güneşim [Murşili]
2 [Büyük Kral], [Hatti] Ülkesi kralı,
3 ku[vvetli] Fırtına Tanrısı'nın [sevgilisi]
4 Bü[yük Kral], Hatti Ülkesi Kralı
5 [Şu]ppilul[ıumanın oğlu şöyle der:]
-

- 6 Piyaşili için [.]

7 Sevgili kardeşim [onun] oğulları için
8 torunlarına gelecekte
9 büyüklüklerine bu antlaşmayı
10 yaptım. Piyaşili'nin
11 hangi oğlu, torunu
12 ya da Piyaşili'nin hangi
13 ardılı Kargamış Ülkesi'nde
14 yüksek yere (tahta) çıkarsa,
15 Güneşime kim
16 taht varisi (ise),
17 o, Kargamış Ülkesi Kralı'na
18 aynı şekilde tek
19 taht varisi olsun.
20 [.]

Kenar

21 [.] hangi insan
22 [.]
23 [.]

Ay.

1 [.]
2 [.]
3 Güneşimin [önünde] sandalyesinden
4 kalkmasın.
5 Büyük Kral, Tabarna'nın
6 sözü atılmaz
7 (ve) bozulmaz.
8 Ancak onu kim değiştirirse,
9 o, efendim güçlü Fırtına Tanrısı (ve)
10 beyçem Arinna'nın Güneş Tanrıçası
11 (ve) tüm tanrılarima karşı
12 davalı olsun.

13 Katip Tattiya
14 yazdı.

Metnin, II. Murşili Dönemi'nin başlarına tarihlenmesi gerektiğini, daha evvel belirtilmiştir (Klengel, 1965: 55). Doğal olarak metinde geçen ayrıcalıkların daha evvel I. Arnuvanda tarafından da verilmiş olabilir. Ancak bu husus ile ilgili elimizde hiçbir belge bulunmamaktadır.

Henüz kendini ispatlamamış olan genç kral Murşili karşısında çevredeki ülkelerden henüz ayaklanmayanlar da ayaklanırken, daha evvel ayaklananlar da bağımsızlıklarını pekiştirmeye çalıştılar. Murşili, ayaklanan düşmanların ağzından durumu şöyle aktarmaktadır:

KUB 19.29 IV ¹¹ (AA)

-
- 16 zi-ik-ma-wa-za DUMU-aš nu-wa Ú-UL ku-it-ki ša-ak-ti na-ah-š[ar-nu-ši-ma-mu
Ú-UL]
- 17 ki-e-iz-ma-wa-at-ta KUR-KA ar-ha har-kán nu-wa-at-ta ERÍN^{MEŠ}-KA
ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}-KA]
- 18 te-pa-u-e-eš-ša-an-za nu-wa-kán A-NA ERÍN^{MEŠ}-KA ERÍN^{MEŠ}-YA me-i[k-ki]
- 19 A-NA ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}-ma-wa-at-ta ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}-YA me-ik-ki [A-NA A-
BI-KA-ma-wa]
- 20 ERÍN^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} me-ik-ki-pít e-eš-ta nu-wa-za DUMU-aš ku-i[š zi-ik]
- 21 [nu-w]a-ra-an-kán ta-pa-ru-na ku-wa-pí pa-iš-ši nu-mu-za te-i[p-nu-uš-ki-ir]
-

- 16 “sen ise çocuksun ve hiçbir şey bilmiyorsun. Beni korkutmuyorsun,
17 şimdi ise, senin ülken mahvoldu ve yaya[ların ile arabalı askerlerin]
18 azalmış(tır). Ordularına karşı benim ordularım daha çoktur
19 arabalı savaşçılara göre, benim arabalı savaşçılarım daha çoktur. [Babanın
ise,]
20 yayaları (ve) arabalı savaşçıları çoktu. (Daha bir) çocuk olan [sen,]
21 onu yönetmeyi nasıl girşirsin?” Ve onlar beni küçümsediler.

¹¹ CTH 61.2. Çeviri için AM’de sunulan transkripsiyon kullanılmıştır (AM 18-21).

Annallerin başka pasajlarında da Muşili, ne denli çok sayıda ülkenin ayaklandığını ve düşmanlarının onu çocuk sayıp, ciddi almadıkları anlatmaktadır. Şuppiluliuma Dönemi'nde başlayan ve devam eden veba salgınını da düşünürsek, Muşili'nin durumunun gittikçe daha da kötüleştiğini söyleyebiliriz. Muşili'nin konumu, Hitit Devleti için son derece önemli olan Aşağı Ülke'nin yöneticisi Hannutti'nin ölmesiyle daha da zor bir duruma girer (KUB 19.29 IV 11vdd. AM 18 vd.). Buna ilaveten Muşili'nin tahta geçmeden önceki tecrübeleri de kötü sonuçlanmıştır. Bu bilgiyi, bölüm 3.4.'te de değindiğimiz gibi, yakın zamanda yayınlanan ve II. Muşili'nin tahta geçişi esnasında yapılan, bir "arınma ritüeli"nden (VS NF 12.7) almaktayız. Buna göre Muşili, tahta çıkmadan evvel de bazı askeri faaliyetlere katılmış, ancak başarı gösterememiştir. Muşili, bu metinde "başarısız" olarak nitelenmekte ve "korku" duyan bir kişi olarak anlatılmaktadır (Groddek, 2002a: 86; pasajın çevirisi için bkz.: Bölüm 3.4.). Arınma ritüeli ile, yeni kralın duyduğu bu korkunun yok edilmesi ve bundan sonra başarılı olması amaçlanmaktaydı. Eğer Haas'ın düşüncesi doğru ise, bu tahta geçiş arınma ritüeli, Arnuvanda öldükten sonraki ilk yeni yıl bayramına (Purulliya Bayramı) denk düşmelidir¹² (Haas, 1994: 192; 697¹³). Bu bayram ise, ilkbaharda (yak. 15 Mart-15 Haziran)¹⁴ kutlanır ve yaklaşık bir ay sürerdi (Haas, 1994: 699). Aynı dönemde, ya da hemen sonrasında Muşili, babasının ihmal ettiği Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli bayramlarını kutladığı görülür:

KBo 3.4 III¹⁵ (OA)

-
- 16 A-BU-YA-ma-kán I-NA KUR^{URU} Mi-it-ta-an-ni ku-it an-da a-ša-an-du-li-eš-ki-it
 17 na-aš-kán a-ša-an-du-li an-da iš-ta-an-da-a-it ŠA^DUTU^{URU} A-ri-in-na-ma-kán
 GAŠAN-YA
 18 EZEN^{HI.A} ša-ku-wa-an-da-ri-eš-ki-ir
-
- 19 ma-ah-ha-an-ma-za-kán^DUTU^Š A-NA^{GIŠ} GU.ZA A-BI-YA e-eš-ha-at nu-mu a-
 ra-ah-zé-na-aš KUR.KUR^{LÚ}KÚR
 20 ku-i-e-eš ku-u-ri-ya-ah-hi-ir nu A-NA KUR^{LÚ}KÚR na-wi ku-it-ma-an
-

¹² Purulliya-Yeni yıl Bayramı'nın bir amacı da kralın tanrılar tarafından kabul edilmesini sağlamaktır (Haas, 1994: 696).

¹³ Haas, bu görüşünü IV. Tuthaliya'ya ait bir fal metnine (KUB 16.20) göre açıklamaktadır (Haas, 1994: 192, 697).

¹⁴ AM 188; Haas, 1994: 693. Muşili'nin Annalleri'nde verilen bu bilgi, aynı zamanda İmparatorluk Döneminde kabul edilen Babil Takvimi'ne bir kanıt olarak gösterilmektedir (Haas, 1994: 693).

¹⁵ Çeviri için AM'de sunulan transkripsiyon kullanılmıştır (AM 20 vd.).

- ku-e-da-ni-ik-ki
- 21 pa-a-un nu A-NA ŠA ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na-pít GAŠAN-YA SAG.UŠ-aš A-NA
EZEN^{HI.A} EGİR-an ti-ya-nu-un
- 22 na-aš-za i-ya-nu-un nu A-NA ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA ŠU-an ša-ra-a
e-ip-pu-un
- 23 nu ki-iš-ša-an AQ-BI ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA ...

-
- 16 Babam ise, Mittanni Devleti'nin içinde sürekli (toprak) işgal ettiğinden
17 garnizonda kaldı (ve) beyçem Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın
18 bayramları kutlanmadı.
-
- 19 Ben, Güneşim; babamın tahtına oturdüğüm zaman, bana düşmanlık
20 eden çevredeki düşman ülkelerinden hiçbirine
21 gitmeden evvel; beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli bayramları ile
ilgilendim
22 ve onları kutladım. Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na elimi kaldırdım
23 ve şöyle dedim: " Arinna'nın Güneş Tanrıçası, beyçem! ...

Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın, Hitit Kralı'nın tarafında olması, yapılacak savaşların başarılı geçmeleri için büyük önem taşırdı. Savaş alanında yardım edebilecek tanrıların arasında, Arinna'nın Güneş Tanrıçası belki de en önemlisi idi (Yoshida, 1996: 54). Annallerinden anlaşıldığı gibi, II. Murşili de bu konuda farklı bir düşünceye sahip değildi. Bu nedenle Murşili, ilk olarak Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın bayramlarını kutluyor ve bu tanrıçaya dua ediyor. Murşili'nin bu duası muhtemelen Boğazköy'de ele geçen CTH 376 metninde yazılıdır. Çünkü bu dua metni, annallerde de kaydedildiği gibi, Arinna'nın Güneş Tanrıçası için yazılmıştır. Ayrıca duada verilen bazı bilgiler de bu iki duanın, aynı dua olduğunu destekleyecek mahiyettedir:

CTH 376¹⁶

KUB 24.3 Öy. II

- 24 nu DINGIR^{MEŠ} A-NA KUR^{URU} KÙ.BABBAR-TI gi-en-z[(u nam-ma da)-at-ten]
25 ki-e-iz-za-at hi-in-ga-na-an-za ta-m[a (-a-aš-ta ki-e-iz-)za-at]
26 ku-ru-ra-an-za ta-ma-aš-ta nu ku-ri-wa-na[(-aš KUR.KUR-TIM k)u[?]-(e[?])]
27 a-ra-ah-za-an-da KUR^{URU} Mi-it-ta-an-ni KUR^{URU} [(Ar-za-u-wa)]
28 nu hu-u-ma-an-za šu-ul-li-e-it nu-za-kán DI[(NGIR^{MEŠ} ša-ra-a)]
29 Ú-UL i-ya-an-zi na-aš-ta NI-EŠ DINGIR^{MEŠ} šar-r[i-ir]

Öy. II

- 24 Tanrılar, Hatti Ülkesi'ni [tekrar] merhamet (ile) alın, (ki o)
25 bir yandan veba (tarafından) ezildi, di[ğer yan]dan
26 düşman (tarafından) sıkıştırıldı. Çevrede bulunan bağımsız
27 düşma[n ülkeler] Mitanni (ve) [Arzava]
28 tümü mücadele ediyor ve tan[rıları]
29 yüceltmiyorlar. Onlar yeminleri(ni) bozd[ular].

Öy. II

- 38 ki-e-ma nam-ma ŠA KUR^{URU} HA-AT-TI-pit KUR.KUR^{HI.A}-TIM KUR^{URU} Ga-aš-ga
39 na-at LÚ.MEŠ SIPA.ŠAH Ú LÚ^{MEŠ} E-PIŠ GAD e-eš-šir
40 Ú KUR^{URU} A-ra-u-wa-an-na KUR^{URU} Ka-la-aš-ma KUR^{URU} Lu-uk-ka
41 KUR [(URUP)]i-ta-aš-ša na-aš-ta ki-e-ya KUR.KUR^{HI.A}-TIM
42 A-M[(A^{DUTU} U)]^{RU} A-ri-in-na a-ra-u-e-eš-ta ...

Öy. II

- 38 (Eskiden) Hatti Ülkesi'ne ait ülkeler ise, (yani)

¹⁶ CTH 376=A: KUB 24.3 + 544/u + KUB 31.144 + 401/u + 1947/u + 107/w; B: KUB 30.13; [C ve D metinlerinin I. Şuppiluliuma Dönemine tarihlenmeleri daha muhtemeldir (Singer, 2002: 44 vd., 113)] E: KUB 36.80; F: KUB 36.81; H: 79/w; I: 95/w; J: 1229/u + Bo 4328 (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.). Edisyon için bkz.: Gurney, 1940: 17-39 (burada A metni, bugün artık I. Şuppiluliuma'ya tarihlenen C metni ve CTH 377 A ve B'nin ana parçalarıyla beraber işlenmektedir); Lebrun, 1980: 155-171; son çeviri ise Singer, 2002: 49 vdd.. Ayrıca bkz.: Güterbock, 1980; Goetze, 1955: 396; Bernabe, 1987: 267-271; Ünal, 1991: 803-808'. Çevirimizde bu kaynaklardan faydalanılmıştır.

39 domuz çobanı ve dokumacılarından ibaret olan Kaşka Ülkesi,
40 Aravanna Ülkesi, Kalaşma Ülkesi, Lukka Ülkesi
41 ve Pitaşşa Ülkesi; bu ülkeler sonradan
42 Arinna'nın Güneş Tanrıçası'ndan ayrıldılar.

Öy. II 27'de duayı eden Murşili şimdiki zaman kullanarak Arzava Ülkesi'nin ayaklandığını ifade eder. Murşili'nin Arzava Ülkesi'ni hükümdarlığının dördüncü yılında nihai bir zafer ile yendiğine göre (bkz.: Bölüm 2.2.3.), bu dua bu tarihten önceye ait olmalıdır. Aynı şekilde Öy. II 40'ta ayaklanmış ülkelerin arasında geçen Aravanna'yı, Murşili 5. senesinde yener. O halde, bahsi geçen duayı da Murşili'nin ilk yıllarına tarihlememiz doğru olacaktır. Bununla beraber Murşili bu duasında, aynen annalarında olduğu gibi, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli bayramlarının kutlandığını anlatmaktadır (Öy. I 23-25). Dolayısıyla bu duayı annelerde bahsettiği dua ile eşitlememiz için de bir engel bulunmamaktadır.

Duada ayrıca, tanrılar tarafından gönderilen cezalardan, yani vebadan (henkan-) yakınılmakta ve Murşili'nin, Hattuşa ve Arinna'da ayrı ayrı 7 gün boyunca, hiç ara vermeden bu duayı ettiği de ifade edilmektedir.

2.2.2. Kuzey

Murşili, tahta geçtikten ve tüm dini yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra, ilk ilgilenmesi gereken cephe, kuzey cephesi idi. Aşağıda da değineceğimiz gibi, Murşili babasının icraatlarını kaleme almıştır (Bölüm 3.3.3.). Aynı metinden; dedesinin, başkent Hattuşa'yı terk etmek zorunda kaldığını ve geçici bir ikâmetgâh oluşturan Şamuha'dan, Kaşkalar'a karşı savaştığını öğrenmekteyiz (DS: fragman 10). Murşili, aynı konuya kendi annalarında de değinmektedir (KBo 3.4 III 57 vdd.; AM: 80 vd.). Ancak yukarıda adı geçen metinden, Murşili'nin Kaşkalar'ın ne denli tehlikeli olabileceğinden haberdar olduğu sonucuna varmak mümkündür. Belki bu nedenle, Murşili ilk askeri icraat olarak Kaşka tehlikesini yok etmeyi seçer¹⁷. Coğrafi olarak Kaşka bölgesinin yakınlığı, her an şaşırtıcı bir saldırıya maruz kalma riskini de beraberinde taşıyordu. Bu nedenle Murşili'nin de, daha evvelki birçok Hitit Kralı

¹⁷ Aslında bu Murşili'ye özgü bir seçim de değildir, çünkü daha evvelki Hitit kralları da sefere çıkmadan evvel Kaşka grupları geri püskürtmeyi seçmişlerdir (Klengel, 1999: 180; von Schuler, 1965: 45).

gibi, uzun süren bir askeri sefere çıkmadan evvel, yakın çevresini kontrol altında tutması gerekiyordu. Kendisi durumu Onyı Annalleri'nde şöyle anlatır:

KBo 3.4 I

30 ŠA KUR^{URU} Túr-mi-it-ta^{URU} Kà-aš-kà-aš ku-u-ru-ri-ya-ah-ta 'nu-mu' []
31 nam-ma^{URU} Ka₄-aš-k₄-aš ú-it-pít nu KUR^{URU} Túr-mi-it-ta GUL-an-ni-iš-ki-u-an
'da¹-[a-iš]
32 nu-uš-ši^{DUTU} pa-a-un nu ŠA^{URU} Kà-aš-kà ku-i-e-eš SAG.DU^{MEŠ} KUR.KUR^{MEŠ}
'^{URU}Ha-li-la-aš¹
33^{URU} Du-ud-du-uš-kà-aš-ša e-šir na-aš GUL-un na-aš IŠ-TU NAM.RA GUD^{HI.A}
UDU^{HI.A}
34 [š]a-ra-a da-ah-hu-un na-aš^{URU} KÙ.BABBAR-ši ar-ha ú-da-ah-hu-un
35 [^{URU}Ha]-li-la-an-ma^{URU} Du-ud-du-uš-kà-an-na ar-ha wa-ar-nu-nu-un

30 Turmitta Ülkesi'nin Kaşka kenti düşmanlık etti ve bana []
31 Sonra ise, Kaşka kenti geldi ve Turmitta Ülkesi'ne saldırmaya başladı.
32 Ve ben, Güneşim ona gittim. Kaşka Kentinin başını (çeken) ülkeler: Halila
33 ve Duduşka kentleri; onlara saldırdım. Ve onları, sivil esir, sığırlar (ve) koyunları
ile
34 ganimet olarak aldım ve onları Hattuşa'ya götürdüm.
35 Halila'yı ve Dudduşka'yı ise yakıp yıktım.

Yukarıda verilen pasajdan da anlaşıldığı gibi, Muşili'nin ilk istikâmeti Turmitta Ülkesi idi. Görüldüğü kadarı ile, Turmitta Ülkesi olarak tabir edilen yer ismi bugünkü anlamda bir ülke, yani siyasi bir oluşum değil, coğrafi bir isimdi¹⁸. Ancak bu şekilde "Turmitta Ülkesi'nin Kaşka kenti" ibaresini açıklamak mümkündür.

¹⁸ Turmitta Ülkesi'nin coğrafi konumu konusunda, bugüne kadar çok sayıda iddialar ortaya atılmıştır (bkz. RGTC 6: 440 vdd.; RGTC 6/2: 175). Bunların arasında ağırlık kazanan iki görüş mevcuttur. Birinci görüş, Tuz Gölü'nün kuzeyini, Kızılıрмаğa yakın bir yeri muhtemel mevkii olarak öngörürken, ikinci görüş Boğazköy'ün doğu tarafını, Merzifon-Tokat civarını düşünmektedir (RGTC 6: 442 vdd.; RGTC 6/2: 175). Von Schuler örneğin Hattuşa-Merzifon arasında olduğu görüşünü tercih etmektedir (von Schuler, 1965: 20). Son olarak Bonn'daki Hititler Sergisi'nin kataloğunda Starke, Turmitta Ülkesi'ni Tuz Gölü'nün hemen kuzeyine yerleştirmektedir (Starke, sergi haritası).

Halila ve Dudduşka kentlerinin yapılan savaşta Hitit Kralı tarafından yenildiğini duyan Kaşka Ülkesi¹⁹ bu kentlere yardım gönderir. Ancak Muşili, yardım olarak gönderilen bu orduyu da, tanrıların yardımıyla yener. O tarihten itibaren bahsedilen kentlerinin, antlaşma gereği²⁰ düzenli olarak asker göndermeye başladığını, yine aynı annallerden öğrenmekteyiz (AM: 25). Geri dönen Hitit Kralı, bağımsızlığını ilân etmiş ve İşhupitta²¹ Ülkesi'nde yer alan bir diğer Kaşka kentine karşı yürür. Bu Kaşka kentini de yenen Muşili, kenti yakar ve oradan da kendisine düzenli asker gönderilmesini sağlar. Annallerden alınan bu bilgi ile, Muşili'nin ilk hükümdarlık senesi biter.

İkinci hükümdarlık senesinde Muşili'nin, ordusunun büyük bir bölümünü, gelebilecek Asur saldırılara karşı, güneye göndermek zorunda kaldığını görüyoruz (AM: 27vd.; bkz.: Bölüm 2.2.4). Buna rağmen elinde kalan ordunun yine de azımsanacak kadar küçük olmadığını var saymamız gerekir²². Çünkü savaş ilan etmiş olan Tipiya Ülkesi'ne²³ karşı sefere çıkar. Muşili, annallerinde bu sefer sırasında Kathaiduva²⁴ kentini yakıp yıktığını ve esirlerle beraber sığır ve koyun,

¹⁹ Bu tabirle, muhtemelen Kaşka Ülkesi'nden bir "grup" kastedilmektedir.

²⁰ Annallerde bir antlaşmadan bahsedilmiyorsa bile, asker gönderiminin sözlü ya da yazılı bir antlaşmaya göre yapıldığını var sayabiliriz.

²¹ İşhupita, bugün genellikle Amasya-Tokat civarı olarak lokalize edilmektedir (RGTC 6: 146 vd.; RGTC 6/2: 53). Starke, bu bölgeyi benzeri şekilde Tokat'ın kuzeyine yerleştirmiştir (Starke, sergi haritası.).

²² Annallerde bu ibare şöyle geçer:

24 ... am-mu-uk-ma KARAŞ^{HI.A}-aş

25 [te-e-pa-u-wa-az] kat-ta-an e-eş-ta ERİN^{MEŞ} LÚ^{MEŞ} UKUŞ-ya-mu ku-iş kat-ta-an e-eş-ta

24 benim yanımdaki birlikler ise,

25 [sayıca] az idi. Benim yanımda olan yaya askerler ile ağır silahlılar...

Muşili bu anlatımda aslında gerçekleri biraz saklamaktadır. Az sayıda asker olduğunu söyledikten sonra, sadece yaya askerleri olduğunu ifade eder ki, zaten Yukarı Ülke gibi dağlık bir bölgeye, arabalı askerlerin sayısının büyük olması beklenemezdi. Stratejik açıdan doğru hareket ederek, arabalı askerlerin çoğunu güney cephesine göndermiştir. Dolayısıyla, arabalı birlikler olmadan, az asker ile yola çıkması, bir zorunluluk değil, bir tercih olmalıdır.

²³ Tipiya'nın, AM: 89vdd.'na (7. sene) göre, Yukarı Ülke'nin kuzeyindeki sınır komşusu olması muhtemeldir. Buna rağmen Eskişehir civarına ve Amasya'nın güneydoğusuna da lokalize edilmeye çalışılmıştır (RGTC 6: 425 vd.; RGTC 6/2: 169 vd.). Starke ise, Tipiya'yı Sivas ile Giresun arasında kalan bölgeye, Kelkit Çayı'nın kuzeyine lokalize eder (Starke, sergi haritası.).

²⁴ Kathaiduva, daha evvel Tokat ile Amasya arasında lokalize edilmiştir (RGTC 6: 201). Muşili'nin Annalleri'nden Kathaiduva'nın kesin olarak Yukarı Ülke'de (KUB 14.16 I 26 vd.; AM: 28 vdd.) Tipiya Ülkesi içinde (KBo 3.4 I 49 vd.; AM: 26 vdd.) yer aldığını anlamak mümkündür. Klengel Muşili'nin önce Tipiya'ya, sonra ise Kathaiduva'ya saldırdığını ifade

ganimet olarak Hattuša'ya götürdüğünü kaydetmektedir. Hattuša'ya döner dönmez İşhupitta Ülkesi'nin ayaklandığını duyan Murşili, dikkatini tekrar o bölgeye yöneltir.²⁵ Sonuç olarak Murşili, İşhupitta'ya tekrar bir sefer düzenler. Seferin sonunda İşhupitta yenilir ve ayaklanmayı çıkaranlardan iki kişi, Pazzanna ve Nunnuta, Kamama²⁶ kentine kaçarlar²⁷. Kamama'ya kaçan iki kişi ile ilgili olan bilgiler, her iki annal metninde birbirinden farklı olarak verilmektedir.

1. Onyıl Annalleri'ne göre Murşili, Kamama'ya saldırır ve tanrıların yardımıyla Kamama'yı yenerek kenti ateşe verir²⁸. Ganimet olarak alınan esir, sığır ve koyun ise, Hattuša'ya götürür. Pazzanna ve Nunnuta'dan ise, Kamama'nın alınışından sonra bahsedilmemektedir (AM: 30 vdd.).
2. Ayrıntılı Annalleri'nde ise, Murşili önce Palhuiša'ya²⁹ saldırır, kenti tanrıların da yardımıyla yener ve ganimetleri Hattuša'ya götürür. Palhuiša'nın yardımına gelen kuvvetler ise, Murşili'nin ordusundan kaçar. Daha sonra Kamama kentine bir mektup yazar ve kendisinden kaçan Pazzanna ve Nunnuta'nın teslim edilmesini, aksi durumda gelip kenti mahvedeceğini bildirir. Bu haberi alan Kamama kenti ise, korkudan her iki kaçağı öldürür ve Hitit hakimiyetini tekrar kabul eder. Murşili bunun üzerine kışı Ankuva³⁰ kentinde geçirir (AM: 30 vdd.).

etse de (Klengel, 1999: 180 vd.), annallerden anlaşıldığı kadarı ile tek bir saldırı söz konusudur.

²⁵ Annallerde bu konu iki farklı şekilde anlatılır. Onyıl Annalleri'nde (KBo 3.4 I 54, AM: 30) bu konu anlatılırken, "... (na-at-z)[a da-a-an EGIR-pa tar-ah-ta/ve onu (İshupitta) ikinci kez tekrar yendi" ibaresinde kullanılan 3 tekil şahıstan da anlaşıldığı gibi, İşhupitta'yı yenen Murşili'nin kendisi değil, üçüncü bir kişi, belki Murşili'nin komutanlarından biri olmalıdır. Buna karşın Ayrıntılı Annaller'de (KUB 14.16 I 31) Murşili bu seferi kendisi yürüttüğünü anlatmaktadır. Götze de bu noktaya fark ederek buna dikkat çekmiştir (AM: 31 dpn. 54b.).

²⁶ Ağırlıklı olarak Çekerek ve civarına lokalize edilir (RGTC 6: 167 vd., RGTC 6/2: 62; ASVOA).

²⁷ Kontekst oldukça bozuk olmasına rağmen, her iki annal metninin bilgileri birleştirildiğinde bu sonuca varılmaktadır (AM: 31 vdd.).

²⁸ AM: 33 vd'da Götze, Onyıl Annalleri'nde kırık olan bölümü (KBo 3.4 I 59), Ayrıntılı Annaller'den alınan bilgiye göre tamamlamıştır. Bu tamamlamaya göre, Kamama kenti, Murşili'nin saldırısından evvel, kaçak olan iki kişiyi öldürmüştür. Ancak bu tamamlama içerik açıdan bazı sorunlara yol açmaktadır. Murşili'nin, kaçak olan iki kişiyi teslim eden kente neden saldırdığı sorusu yanıtsız kalmaktadır.

²⁹ Amasya ya da Maşat Höyük yakınlarında olduğu düşünülmektedir (RGTC 6: 299, RGTC 6/2: 119).

³⁰ Ağırlıklı olarak Alishar ile eşitlenmeye çalışılmıştır (RGTC 6: 19 vdd., RGTC 6/2: 6 vd., Klengel, 1999: 22). Fakat bir diğer görüşe göre Alishar daha ziyade Kuşşara ile eşitlenmesi gerekmektedir. Bu görüşü ise, Alishar'da bulunan ve Kuşşara'lı Anitta'dan da bahseden Eski Asur çivi yazılı tabletler de desteklemektedir (Ünal, 1980-1883: 381; Dinçol, 1982: 28). Starke de, Hititler sergisi için hazırladığı haritalarda Alishar'ı Kuşşara olarak görmek ister (Die Hethiter und ihr Reich, das Volk der 1000 Götter sergi kataloğu, Bonn, Theiss: 302 vd.).

Murşili'nin ikinci hükümdarlık senesi bu şekilde bitmektedir. Ancak ertesi sene Murşili'nin, büyük batı seferine çıkmadan evvel tekrar aynı bölgeye yürümek zorunda olduğunu görüyoruz (AM: 42 vdd.). Çünkü Palhuişa kenti, Murşili'ye tekrar savaş açmıştır. O anda batıya yönelmiş olan Murşili, ülkesinin güvenliğini sağlamak üzere Palhuişa'ya yürür ve kente saldırır³¹. Ayrıntılı Annaller'e göre Murşili bu defa sadece kente saldırmakla kalmaz, aynı zamanda hasattan elde edilen rezervleri de yok eder. Murşili Palhuişa'da düşman birlikleri ile uğraşırken, bir başka Kaşka grubu Kuzaştarina³² kentini işgal eder. Arkadan saldırıya uğramamak için bu düşmana yönelen Murşili, onu da yener, kenti yakar, kaçan birlikleri Anziliya'ya³³ kadar takip eder ve yolda bütün araziye fetheder (AM: 42 vdd.).

Murşili, kuzey sınırını böylece biraz olsun sağlamlaştırdıktan sonra, iki sene boyunca tamamıyla batı cephesi ile ilgilenmek zorundaydı (bkz.: Bölüm 2.2.3.). Beşinci senesinde Murşili'nin ilgisini tekrar kuzeye yönelttiğini görüyoruz. Neden olarak annallerde Aşharpaya³⁴ Dağ Ülkesi'ni işgal eden bir Kaşka kentinin ordusu olarak verilmektedir. Aşharpaya Dağ Ülkesi, aynı zamanda Pala Ülkesi'ne giden yola hakim olduğu için, stratejik açıdan da önemliydi. Murşili, adı geçmeyen bu Kaşka kenti ile savaştığını, düşmanı yendiğini ve bölgeyi düşman birliklerden ya da Kaşkalar'dan tamamen temizlediğini³⁵ anlatmaktadır. Zaferinden sonra ise, Şammaha'ya³⁶ gider ve Ziulila³⁷ kentinde konaklar (AM: 76vdd.).

³¹ Onyıl Annalleri'ne göre Murşili, Palhuişa'nın arkasında Pişhuru'lu düşman ile savaşmıştır (KBo 3.4 II 2 vdd., AM: 44 vd.). Pişhuru kenti ise, genellikle Amasya-Tokat'ın doğu-kuzeydoğusuna lokalize edilmektedir (RGTC 6: 316 vd., RGTC 6/2: 125).

³² Lokalizasyon çalışmalarında ele alınmamıştır (RGTC 6: 234)

³³ Genellikle Maşat yakınlarına lokalize edilmiştir (RGTC 6: 25, RGTC 6/2:7 vd.). Bununla beraber Alp, bu kent adının antil Zela adı ile eşitlemiş ve bir kült merkezi olan Anziliya'yı da bugünkü Zile'ye lokalize etmiştir (Alp, 1977: 641 vdd.).

³⁴ Bu yer adı ile ilgili birbirinden çok farklı lokalizasyonlar mevcuttur (RGTC 6: 46 vd.; RGTC 6/2: 15). Ancak Pala ile Hattuşa arasında bir geçit pozisyonuna sahip olduğuna göre, Ankara'nın kuzeyinde olması muhtemeldir (Klengel, 1999: 181 ve dpn. 180). Bölgenin coğrafyası incelendiğinde, olası geçit olarak Köroğlu Dağları ile Ilgaz Dağları arasındaki geçit dikkat çekmektedir.

³⁵ Klengel, 1999: 181 dpn. 181.

³⁶ Daha evvel Garstang ve Gurney tarafından Şamuha kenti ile eşitlenmiş olsa da (Garstang-Gurney, 1959: 31), daha sonra bu eşitlik terk edilmiştir ve kent genellikle Hattuşa'nın kuzeybatısına. (RGTC 6: 337 vd., RGTC 6/2: 136, Klengel, 1999: 181 dpn. 182).

³⁷ Şamaha yakınlarında yer almaktadır. Ancak lokalizasyonu hakkında daha ayrıntılı bilgiye sahip değiliz (RGTC 6: 515).

Hükümdarlığının 6. senesinde Murşili, Zihariya³⁸ Ülkesi'nde bulunan bir Kaşka kentine karşı sefere çıkar. Bahsi geçen Kaşka kentinin ismi, annallerde verilmezken, aynı şehrin Murşili'nin büyükbabası zamanında Tarikarimu Dağ³⁹ Ülkesi'ni işgal ettiğini ve oradan Hattuşa'ya saldırdığını kaydetmektedir (KBo 3.4 III 57 vdd.; AM: 80 vd.). Tarikarimu Dağ Ülkesi'nde meydana gelen muharebeyi Murşili kazanır ve Tarikarimu'yu düşman askerlerden temizler. Sonra ise, tüm Zihariya Ülkesi'ni ateşe verir. Hattuşa'ya dönen Murşili, kışı burada geçirir.

Yedinci Hükümdarlık Yılında Murşili, öncelikle Güney cephesi ile ilgilenmek zorunda kaldı (bkz.: Bölüm 2.2.4.). Annallerine göre, Mısır ordularına karşı yürüyen Hitit Kralı, Mısır'ın yenildiği haberini alır ve böylece kuzeye yönelmek için fırsat bulur. Bu defa kuzeyde huzursuzluk yaratan kişi ise, Tipiya kentinden gelen bir Kaşkalkı olan Pihhuniya'dır. Pihhuniya, daha Murşili'nin babası Şuppiluliuma zamanında sıkça Yukarı Ülke'ye saldırmış ve İştina⁴⁰ Ülkesi'ni işgal etmiştir. Murşili'nin yedinci hükümdarlık yılında bu davranışını tekrar ederek, Yukarı Ülke'ye saldırır ve Zazzişa⁴¹ kentine kadar ilerler. Burada Murşili Annalleri'nde geçen ve ilgi çekici olan bir tabiri, orijinal metinden alıntı yaparak belirtmek gerektiğini düşünüyoruz:

KBo 3.4 III (AM: 88 vd.⁴²)

73 nam-ma ^mPí-ih-hu-ni-ya-aš *Ú-UL ŠA* ^{URU}Kà-aš-kà i-wa-ar ta-pa-ar-ta
74 hu-u-da-a-ak ma-ah-ha-an *I-NA* ^{URU}Kà-aš-kà *Ú-UL ŠA* 1-EN ta-pa-ri-ya-aš
75 e-eš-ta a-ši-ma ^mPí-ih-hu-ni-ya-aš *ŠA LUGAL-UT-TÌ* i-wa-ar
76 ta-pa-ar-ta ...

73 Sonra Pihhuniya, Kaşka tarzında yönetmiyordu.

³⁸ Lokalize edilemeyen yer adı. Cornelius tarafından Zithariya ile eşitlenmiştir (RGTC 6: 498)

³⁹ Lokalizasyonu yapılamayan yer adı (RGTC: 406). Metinlerden anlaşıldığı kadarı ile Zihariya Ülkesi sınırları içinde olmalıdır.

⁴⁰ ASVOA'ya göre İştina, Refahiye yakınlarında aranmalıdır. Diğer öneriler için bkz. RGTC 6: 153; RGTC 6/2: 57.

⁴¹ Yukarı Ülke'de yer alan kentlerden biri. İştina ile bağlantılı geçmektedir (RGTC 6: 497, RGTC 6/2: 194).

⁴² Çeviri için ayrıca bkz. von Schuler, 1965: 71; pasajdaki "hudak mahhan" yapısı için CHD, L-N: 107.

74 Birden, henüz Kaşka'da bir tek beyin yönetimi yokken,

75 bahsi geçen Pihhuniya, krallık tarzında

76 yönetiyordu. ...

Metinde görüldüğü gibi, Hitit Devletinin başına bela olan Kaşkalar'ın tehlikesi bu defa farklı boyuttaydı. Anlaşılan Kaşkallı gruplar, Pihhuniya adlı bir liderin etrafında toplanmaya başladılar⁴³. Dağınık halde bile son derece tehlikeli olan ve Hitit Devleti için ciddi bir tehdit teşkil eden Kaşkalar'ın, birleştikleri zaman çok daha büyük bir tehdit oluşturacağı açıktı.

Murşili derhal ordusunu toplayıp kuzeye doğru sefere çıkar. Yolda iken sorunu çözmek için son bir defa daha diplomatik yollara başvurarak, Pihhuniya'ya bir mektup gönderir ve Pihhuniya'dan, aldığı esirleri serbest bırakmasını ister. Pihhuniya'nın cevabı ise, meydan okur niteliktedir:

KBo 3.4 III (AM: 90 vd.)

80 Ú-UL-¹wa-at-ta ku-it-ki EGIR-pa pí-ih-hi ma-a-an-na-wa-mu za-ah-hi-ya

81 ú-wa-ši nu-wa-at-ta Ú-UL ku-wa-at-qa am-me-el A.ŠÀ ku-e-ri an-da

82 za-ah-hi-ya ti-ya-mi A-NA KUR⁷¹-KA-wa-at-ta me-na-ah-ha-an-da ú-wa-mi

83 nu-wa-at-ták-kán A-NA ŠÀ KUR-KA za-ah-hi-ya ti-ya-mi ...

80 "Sana hiçbir şey geri vermiyorum! Savaş için bana

81 geldiğin zaman, seni herhangi bir şekilde kendi toprağımda

82 savaş (için) karşılamayacağım. Senin ülkeneye karşı yürüyeceğim.

83 Senin ülkende savaşa gireceğim. ...

Diplomatik yollarla bir sonuca varamayan Murşili, Pihhuniya'nın bu mektubu üzerine, ordularıyla Tipiya Ülkesi'ne yürür ve tüm ülkeyi yakıp yıkar⁴⁴. Toplanan esirleri,

⁴³ Metinde kullanılan hudāk- (birden, aniden, hemen) kelimesinden bu gelişimin hızlı geliştiği ve Murşili'nin bunu beklemediği sonucunu çıkarmak mümkündür.

⁴⁴ Klengel, KUB 19.30 I 20 vdd.'nda yer alan pasaja dayanarak, bu seferde Murşili'nin kardeşi Şarri-Kuşuh'un da desteği olduğunu düşünmektedir. Metne göre Şarri-Kuşuh -]zanda ve Tenti[yerleşmelerinden elde ettiği ganimetlerini Hattuşa'ya götürür. Klengel bu yer adlarının Suriye kökenli olmalarından çok, Anadolu'lu olduklarını düşünmektedir. Bu ve ganimetlerinin Hattuşa'ya götürülmesi ise, Klengel'e göre Şarri-Kuşuh'un kuzeydeki varlığını göstermektedir (Klengel, 1999: 182; dpn. 187). Ancak sözü geçen pasajdan böyle

sığırları ve koyunları ise, ganimet olarak Hattuşa'ya götürür. Tipiya Ülkesi'ni yıktıktan sonra, Murşili işgalden kurtulan İştina'ya döner ve orada tahrip edilen kentleri tekrar yapılandırır. Yenilmiş olan Pihuniya ise, Murşili'ye gelerek af diler ve Hattuşa'ya götürülür (AM: 90 vdd.).

Tipiya Ülkesi'ni yeni dize getirmiş olan Murşili, aynı yıl içinde kuzeyde yer alan bir başka düşmana karşı önlem almak durumundaydı. Babası Şuppiluliuma zamanında, Hitit topraklarından Hayaşa'ya doğru bir göç oluşmuş. Ekonomik sebeplerden olsa gerek, Hitit kralları geleneksel olarak dışa doğru göçlere karşıydı. Aynı nedenden dolayı Murşili, Hayaşa'ya göç eden bu insanların kendi topraklarına geri dönmelerini istiyordu. Bu amaçla kendisi, Azzi kralı Anniya'ya bir mektup yazar. Murşili mektupta bir yandan Anniya'ya kaçan insanların geri gönderilmesini isterken, diğer yanda Anniya'yı, Dankuva⁴⁵ Ülkesine saldırıp oradan ganimet olarak esir, sığır ve koyun toplamakla suçlar⁴⁶. Anniya, Hitit Kralının isteklerini reddeder. Böylece Hitit Kralına tek bir çözüm olarak savaşmak kalır. Anniya'ya karşı sefere çıkan Murşili'nin ilk durağı, bir sınır kenti durumunda olan Ura⁴⁷ idi. Ancak annallerin parçalı olarak elimize geçmesi nedeniyle 7. senesinin sonunda ile 8. yılının başında meydana gelen olayları anlamak mümkün değildir (AM: 96 vdd.). Murşili'nin Ayrıntılı Annalleri'nin sekizinci hükümdarlık yılına ait KUB 26.79 (AM: 102 vd.) ve KUB 19.30'e (AM: 102 vdd.) göre Murşili, orduları ile beraber Hayaşa Ülkesine doğru yürürken Anniya, Büyük Kral'dan korkarak, Murşili'ye, ülkesine kaçırmış olduğu esirleri iade edeceğini vaat eden bir mektup gönderir. Murşili, bu mektubu ve Kummanni'nin Hepat Bayramları'nın kutlamalarını göz önünde tutarak seferini, tamamlamaktan vazgeçer⁴⁸.

bir sonuca kesin olarak varmak mümkün değildir, RGTC 6: 425'e göre örneğin bahsi geçen Tenti / Tinti kentinin Nuhaşe'de olması da mümkündür.

⁴⁵ Tam lokalizasyonu belirsiz olan kent, Amasya'nın doğu ya da kuzeydoğusunda yer aldığı düşünülmektedir (RGTC 6: 396; RGTC 6/2: 57). Metinlerden anlaşıldığı kadarı ile Hatti ile Azzi-Hayaşa bölgelerin arasında kalan, muhtemelen daha çok Hatti tarafında olan bir yerde lokalize edilmelidir.

⁴⁶ Bu saldırı aynı zamanda Şuppiluliuma ile Hayaşa Kralı Hukkana arasında yapılan antlaşmanın bozulması anlamına geliyordu (CTH 42; metin için bkz. son olarak Beckman, 1996: 22 vdd.)

⁴⁷ Burada geçen Ura, Akdeniz kıyılarındaki Ura ile karıştırılmamalıdır. Kentin kesin lokalizasyonu henüz yapılamamıştır (bkz. RGTC 6: 457; RGTC 6/2: 179). Buna rağmen bahsettiğimiz Ura, Garstang ve Gurney tarafından Şebinkarahisar ile eşitlenmiştir (Garstang-Gurney, 1959: 39).

⁴⁸ KUB 26.79'de (AM: 102 vd.) Hayaşa seferi anlatımı sırasında, ancak kırık bir kontekst içinde, Murşili'nin kardeşi Şarri-Kuşuh'un isminin geçmesi, Klengel tarafından Şarri-Kuşuh'un Hayaşa seferine verdiği askeri destek olarak yorumlanmıştır (Klengel, 183

2.2.3. Batı

II. Murşili tahta çıktığı zaman, batıdaki en büyük rakibi Arzava idi. Arzava Ülkesi, Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü kontrol altına alarak, zaten güç kaybetmiş olan Hitit Devleti'ni tehdit edebilecek duruma gelmişti. Arzava'nın yanında, Ege Dünyası'nda önemli bir kuvvet durumunda olan Ahhiyava da özellikle Batı Anadolu kıyılarını kontrol altında tutmaya çalışıyordu. Annallerde Arzava'nın adı, ilk olarak Murşili'nin ikinci senesinde geçiyor. KUB 14.16 I 22 vdd.'dan (AA; AM: 28 vd.) öğrendiğimize göre Hitit ordusunun bir bölümü Aşağı Ülke'de, yani Arzava Ülkesi sınırlarında konuşlandırılmıştı⁴⁹. Daha evvel de anlatıldığı gibi, Murşili tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, Aşağı Ülke'nin yöneticisi durumunda olan Hannutti ölmüştü. Bu denli önemli bir idarecisinin ölmesi, doğal olarak bir otorite boşluğu yaratarak, Aşağı Ülke'nin sınır komşusu durumunda olan Arzava'yı bir saldırı için teşvik edebilirdi. Bu olumsuzluğa rağmen Murşili'nin önceliği, Bölüm 2.2.2.'de belirttiğimiz gibi, kuzey sınırında yer alan Kaşka gruplarına yönelikti. Batı ve güney sınırlarında ise, ilk etapta mevcut durumu korumaya ve düşmanın ilerlemesini önlemeye çalışmaktaydı.

Batı Anadolu ile olan hesaplaşma, Murşili'nin üçüncü hükümdarlık yılında başlar:

dpn.190). Fakat kanımızca böyle bir desteğin varlığı kesin değildir. Şarri-Kuşuh'un isminin pasajda geçmesi, aynı zamanda annallerde sıkça başvuru alan paralel anlatımın bir sonucu da olabilir.

⁴⁹ Bu ordunun güney sınırında Asur tehlikesine karşı mevzilendirilen ordudan farklı bir ordu mu, yoksa güneydeki ordunun buradan batıya mı yönlendirildiği annal metninden kesin olarak çıkarmak mümkün değildir. KUB 14.16 I (AM: 28 vd.):

21 ... a-pí-e-kán KARAS^{HI.A} I-NA^{URU} Kar-ga-[miš]

22 [pí-e-hu-da-an har-ta n]a-at-kán A-NA LÚ^{URU} Aš-šur me-na-ah-ha-an-da e-šir a-pí-e-ma

23 [KARAS^{HI.A} I-NA KUR] ŠAP-LI-TI pí-e-hu-da-an har-ta na-aš-kán A-NA LÚ^{URU} KUR^{URU} Ar-za[-wa]

24 [me-na-ah-ha-an-da e-e]š-ta nu KUR-e pa-ah-ha-aš-nu-wa-an har-kir ...

21 ... Bu orduları Kargamış'a

22 [götürmüştü]. Onlar Asurlu'nun karşısında idiler. Bu

23 [ordular] ise, Aşağı [Ülke'ye] gitmişti ve o Arzava Ülkesi düşmanı

24 [karşısında i]di. Onlar ülkeyi koruyorlardı. ...

KUB 14.15 Öy. I (AM: 36 vd.)

23 ma-ah-ha-an-ma ha-me-eš-ha-an-za ki-ša-at nu ^mU-uh[-ha-LÚ-iš ku-it A-NA
LUGAL ^{KUR}Ah-hi-ú-wa-a EGÍR-an ti-ya-at]
24 nu-kán KUR ^{URU}Mi-il-la-wa-an-da A-NA LUGAL ^{KUR}Ah-hi-ú[-wa-a]⁵⁰

23 İlkbahar olduğunda; Uh[haziti, Ahiyava kralının tarafına geçtiği için]

24 ve Millavanda, Ahhiyava kralına []

Satır 23'ü göz önünde bulundurarak, Arzava ile Ahhiyava arasında bir yakınlaşmanın oluştuğunu ve Murşili'nin, bu işbirliğinden rahatsız olduğunu düşünmemiz gerekir⁵¹. Buna ilaveten Milavanda'nın⁵² ve Şeha Nehir Ülkesi'nin⁵³ da bu koalisyonunda yer aldığını öğreniyoruz. Murşili bunun üzerine iki komutanını, Gulla ve Malaziti'yi, Milavanda'ya gönderir. Onlar kenti fethederek oradan toplanılan esir, sığır ve koyunu ise, Hattuša'ya götürürler.

Ayrıntılı Annallar'den öğrendiğimize göre, Murşili'nin 3. senesinde Batı Anadolu'da, kendi içinde de bir güç savaşı mevcuttu. Öyle ki, Miralı Maşhuiluva ile Arzava Kralı Uhhaziti'nin oğlu Piyama-Kurunta arasında meydana gelen ve Maşhuiluva tarafından kazanılan bir savaştan söz edilmektedir⁵⁴. Savaşın nedeni olarak Ayrıntılı Annaller'de Maşhuiluva'nın İmpa'yi⁵⁵ işgal etmesi gösterilmektedir. Maşhuiluva'nın Murşili ile işbirliği içinde olduğunu ya da onun adına hareket ettiği, Murşili Annallerinde geçen “nu A-NA ^mMaš-hu-i-lu-wa am-me-el DINGIR^{MEŠ} pí-ra-an

⁵⁰ Götze, AM: 36 vd.'nda bu pasajı tümleyerek “ben, güneşim, artık seyirci kalmadım” şekilde çevirmektedir. Biz ise, pasajı tümlememeyi uygun gördük.

⁵¹ Pasaj için bak! Forschungen I/1:45; I/2:98; AU:309

⁵² Milavanda, ya da Milavata, antik dönemdeki Miletos kenti ile eşitlenmektedir (RGTC 6: 268, RGTC 6/2: 104, bu konu ile ilgili kaynaklar oldukça fazla sayıdadır. Son zamanlarda yapılan coğrafi çalışmalar ve kaynakları için bkz. Starke, 1997).

⁵³ O dönemde Şeha Nehir Ülkesi'nin başında Manapa-Tarhunta bulunuyordu. Manapa-Tarhunta daha evvel kardeşi Ura-Tarhunta tarafından ülkeden kovulmuş ve Murşili'nin desteğiyle Karkışa'ya kaçabilmişti. Murşili'nin tekrar destek vermesi ile, yeniden Şeha Nehir Ülkesi tahtına geçtiyse de, görüldüğü gibi Murşili'ye ihanet ederek, Arzava'nın yanında yer aldı (KUB 14.15 IV 14-27; AM: 66 vdd.; son olarak bkz. Heinhold-Krahmer, 1989: 332; Starke, 2001a: 346).

⁵⁴ Maşhuiluva ile ilgili bu pasaj sadece Ayrıntılı Annaller'de geçmektedir. Onyıl Annalleri direkt Arzava'ya kaçan halk grupları ile başlamaktadır (AM: 38 vd.).

⁵⁵ Mira Ülkesi'nde yer alan kentlerden biri (RGTC 6: 140 vd.).

hu-u-i-e-ir / ve benim tanrılarım Maşhuiluva'nın önünde koştular" ibaresinden⁵⁶ (KUB 14.15 I 28; AM: 38 vd.) anlaşılmaktadır⁵⁷.

Annallerden öğrendiğimize göre, yukarıda bahsettiğimiz askeri harekâtlarında, Hitit Kralının kendisine ait olduğunu düşündüğü bazı halk gruplarının⁵⁸ Arzava'ya kaçması söz konusu idi. Hitit Kralı bunların geri verilmesini, yazılı bir mektupla Arzava kralı Uhhaziti'den talep ettiyse de, Uhhaziti'nin cevabı sadece olumsuz olmakla kalmayıp, aynı zamanda hakaretler de içeriyordu. Murşili ile Uhhaziti arasındaki diplomasi bu şekilde devam ederken, kuzeyde Palhuişa kentinde bazı huzursuzluklar yaşanır. Başta başkent in güvenliğini sağlamak amacıyla, Murşili bir kez daha kuzeye yönelmek zorunda kalır (bkz.: Bölüm 2.2.2.).

Kuzeyde güvenliğini sağladıktan sonra, Murşili'nin Batı Anadolu ile ilgilenmesi için her şey hazır dı. Ordusu ile beraber yola çıkan Murşili, Uhhaziti'ye tekrar bir mektup yazarak, tam anlamıyla savaş ilân eder:

KBo 3.4 II (AM: 46 vd.)

10 nu-uš-ši ha-at-ra-a-nu-un ARAD^{MES}-YA-wa-at-ták-kán ku-i-e-eš an-da ú-e-ir
11 nu-wa-ra-aš-ta EGIR-pa ku-it ú-e-wa-ak-ki-nu-un nu-wa-ra-aš-mu
12 EGIR-pa Ú-UL pa-iš-ta nu-wa-mu-za DUMU-la-an hal-zi-eš-še-eš-ta
13 nu-wa-mu-za te-ip-nu-uš-ki-it ki-nu-na-wa e-hu nu-wa za-ah-hi-ya-u-wa-aš-ta-ti
14 nu-wa-an-na-aš ^DU BE-LÍ-YA DI-NA(M) ha-an-na-a-ú

10 ve ona yazdım: "(Sana) gelen esirlerim,
11 onları senden geri istediğim halde, onları bana
12 geri vermedin. Beni çocuk (diye) çağır dın
13 ve beni aşağıladın. Hadi şimdi! Savaşacağız.

⁵⁶ Yukarıda geçen ibarelerin benzerlerini II. Murşili'ye ait belgelerin bir çoğunda Murşili'nin komutanları için kullanıldığına, daha evvel de işaret edilmişti (del Monte, 1974a: 359 dpn. 21).

⁵⁷ Paralel anlatımını içeren Onyıl Annalleri'nde (Bo II 43, AM: 38 vd.) eksik bir kontekst içinde geçen "benim kardeşim" ibaresi; o sıralarda Aşağı Ülke'de, Murşili'nin kardeşi Şarri-Kuşuh'un idaresi altında bulunan ordunun da, bu askeri hareketlerde yardımcı olduğunu akla getirmektedir.

⁵⁸ Annallerde bu grupların Attarimma, Huvarşana ve Şuruda kentlerinden geldikleri anlatılmaktadır (AM: 40 vd.).

Murşili yürüyüşüne devam eder ve Lavaşa Dağları'nda⁵⁹, Şehriya Nehri'nin⁶⁰ de geçtiği bir noktada⁶¹, ordusuyla beraber bir doğa ya da gök olayına şahit olur⁶². Yine annallerden edindiğimiz bilgiye göre bu doğa olayı, Arzava'nın başkenti Apaşa'yı⁶³ ve içinde yaşamakta olan kral Uhhaziti'yi de bir şekilde etkiler (ya da doğa olayı bu şekilde yorumlanır⁶⁴). Çünkü annallerde Uhhaziti'nin bunun üzerine hastalandığı kaydedilmektedir. Hastalığından dolayı Uhhaziti'nin, Murşili'ye karşı şahsen savaşa çıkması mümkün değildi. Bu nedenle, daha evvel de Maşhuiluva'ya karşı yenilmiş olan oğlu Piyama-Kurunta'yı göndermek zorunda kalır. O sırada yürüyüşüne devam eden Murşili, daha evvel sefere çağırdığı ve kendisini Şallapa'da⁶⁵ bekleyen kardeşi, Şarri-Kuşuh ve onun getirmiş olduğu ordusu ile birleşir⁶⁶. Aura'ya⁶⁷ gelen Murşili,

⁵⁹ Daha evvel Sakarya Nehri'nin yukarı kısımlarına ya da Hasan Dağı'na lokalize edilmiştir (RGTC 6: 245, RGTC 6/2: 94). Ancak muhtemel olan Şehriya-Sangarios-Sakarya eşitlemesini göz önünde bulundurarak, Hasan Dağı önerisinin yerine belki Sündiken Dağları ya da Emir Dağı düşünülebilir.

⁶⁰ Ağırlıklı olarak bugünkü Sakarya, Antik dönemdeki Sangarios Nehri ya da onun bir kolu ile eşitlenmektedir (RGTC 6: 544 vd.; RGTC 6/2: 209).

⁶¹ Onyıl Annalleri'nde gök olayını gördükleri yerin Lavaşa Dağları olarak geçerken, Ayrıntılı Annallerde sadece Şehriya Nehri'nin adı geçer. Paralel bir anlatım olduğuna göre, nehrinin bu dağlardan geçtiğini var saymamız gerekir.

⁶² Annallerde bu olay için kullanılan terim "GIS⁶² kalmış(a)na-" olarak geçer ve annal metinlerinin ilk kapsamlı edisyonunu yapan Götze tarafından "Donnerkeil", yani "yıldırımkaması" olarak çevrilmiştir (AM:46 vd.). Son Hititçe sözlükte (HHw: 70) "Ağaç kütüğü, Gök olayı, meteor?" olarak geçen kelime, bilim insanları tarafınca farklı şekilde yorumlanmıştır. Son olarak Ünal, Murşili Annalleri'nde geçen bu olağanüstü olayı bir volkan patlaması ile açıklamak istemektedir. Ünal bu görüşünü İzmir-Uşak çevresine verilen eski isminin "katakekaume" yani "yanık topraklar" olduğunu ve Ege Adaları'nda M.Ö. II. binyılın ortalarında olduğu tespit edilen volkan patlamaları ile desteklemek istemektedir (Ünal, 2003: 27 vd.).

⁶³ Bugün genellikle Antik dönemdeki Ephesos ile eşitlenmektedir (RGTC 6: 26 vd., RGTC 6/2: 8, ayrıca bkz. Starke, sergi haritası.).

⁶⁴ Bu gök olayın ile Uhhaziti'nin hastalanması arasında direkt bir bağlantının olmadığı, bunun sadece Uhhaziti'nin hastalanma sebebi olarak yorumlandığını düşünmek kanımızca daha doğru olacaktır. Aynı görüş daha evvel Heinhold-Krahmer tarafından da tartışılmıştı (Heinhold-Krahmer, 1977:104 vd.).

⁶⁵ Genellikle Akşehir'in hemen kuzeyine (ya da Konya civarına) lokalize edilmiştir (RGTC 6: 333, RGTC 6/2: 134). Valma kenti, ünlü Bronz Tablette de, Tarhuntaşşa Ülkesi'nin sınırları anlatılırken geçmektedir (Öy. I 64). Metne göre Parha (Perge) kentin kuzeyinde olması gerekmektedir. 1998 yılında Ali Dinçol başkanlığında yürütülen ve bu satırların yazarının da katıldığı bir araştırmanın sonucuna göre, Valma'nın yeri Eğirdir Gölü'nün hemen kuzeyine lokalize edilmiştir (Dinçol et al., 2000: 12 vd.).

⁶⁶ Daha evvel de belirtildiği gibi, güney orduların en azından bir kısmı, batı sınırını kontrol etmek amacıyla Aşağı Ülke'de Arzava sınırlarında mevzilendirilmişti.

⁶⁷ Muhtemelen Arzava Ülkesi'nin batı sınırına yakın bir yerde olmakla beraber, hâlâ Hatti toprakları içinde yer almaktadır. Çünkü aynı kentte, daha sonra Arzava Ülkeleri ile Hatti arasındaki vasallık antlaşmaları imzalanmıştır (bkz.: aş.). Çoğunlukla Afyon (ya da Amorium) civarına lokalize edilmektedir (RGTC 6: 57, Freu, 1980: 284 vd.).

burada Maşhuiluva tarafından karşılanır. Maşhuiluva, Hitit Kralına Uhhaziti'nin hastalandığını bir daha onayladıktan sonra, Muşili için artık hiçbir engel kalmamıştır. Hitit ile Arzava orduları Aştarpa⁶⁸ nehri kıyısında, Valma⁶⁹ kenti yakınlarında, karşı karşıya gelir. Muşili'nin annelerinden anlaşıldığına göre (AM: 50 vd.) Muşili, savaşı üstünlükle bitirir. Öyle ki, rakibini sadece meydan muharebesinde yenmekle kalmayıp, kaçan düşmanı takip ederek, Apaşa'ya kadar ilerler. Muşili, başkenti direnç ile karşılaşmadan fetheder. Arzava kralı Uhhaziti ise, Ege adalarına⁷⁰ kaçmak zorunda kalır (AM: 50 vd.). Onyıl Annalleri'nde bu kaçış ayrıntılı olarak anlatılmaktadır:

KBo 3.4 II (AM: 52 vd.)

33 KUR ^{URU}Ar-za-u-wa-ma-kán hu-u-ma-an pár-aş-ta nu ku-i-e-eš NAM.RA *I-NA*
^{HUR.SAG}A-ri-in-na-an-da
34 pa-a-ir nu-za-kán ^{HUR.SAG}A-ri-in-na-an-da-an e-ip-pir ku-i-e-eš-ma NAM.RA ^{HI.A}
35 pa-a-ra *I-NA* ^{URU}Pu-ú-ra-an-da pa-a-ir nu-za-kán ^{URU}Pu-ra-an-da-an e-ip-pir
36 ku-i-e-eš-ma-kán NAM.RA ^{MEŠ}a-ru-ni pár-ra-an-da *IT-TI* ^mUh-ha-LÚ pa-a-ir

33 Arzava Ülkesi'nin tümü ise kaçtı, kimi halk⁷¹ Arinanda Dağı'na,
34 gitti ve Arinanda Dağı'nı tuttu; kimi halk
35 Puranda Kenti'ne gitti ve Puranda Kenti'ni tuttu;
36 kimi halk ise, Uhhaziti ile deniz üzerinden gitti.

Yukarıda verdiğimiz metinden anlaşıldığına göre, Hitit ordusundan kaçan Arzava halkı üç ayrı kaçış yolu izledi. Bir grup Arinanda'ya⁷², biri Puranda'ya^{73,74},

⁶⁸ Batı Anadolu'dan geçen nehirlerden biri. Araştırmacılar tarafından farklı şekilde lokalize edilmeye (Psidya'daki Kestros, Frigya'daki Kaystros, Maiandros gibi) çalışılmıştır (bkz. Heinhold-Krahmer, 1977: 368, RGTC 6:525 vd., RGTC 6/2: 205).

⁶⁹ Aştarpa nehrinin yakınlarında olması gereken kentin yeri konusunda büyük bir görüş ayrılığı mevcuttur (bkz. RGTC 6: 473, RGTC 6/2: 185)

⁷⁰ Onyıl Annalleri'nde bunun için bir yandan "aruni páranda / deniz üzerinden" ibaresi geçerken, diğer yandan da ada anlamına gelen kurşawan- kelimesi kullanılmaktadır (kurşawan- kelimesi için bkz. Starke, 1981b: 142 vdd.).

⁷¹ Burada "halk" olarak (Klengel, 1999: 190 dñn. 231) çevirdiğimiz NAM.RA'nın asıl anlamı "sivil esir"dir.

⁷² Batı Anadolu'nun kıyı şeridinde yakın olması gereken bir kent olması muhtemeldir. Şimdiye kadar kesin bir lokalizasyon yapılamamıştır (bkz. RGTC 6: 36 vd., RGTC 6/2: 11).

diğer grup ise kralına sadık kalarak, beraber deniz yolu ile kaçtı⁷⁵. Öyle görünüyor ki, Murşili'nin ordusu Apaşa'nın alınması sırasında ya da alınmasından hemen sonra ikiye bölünmüş olmalıdır. Çünkü annallerin bu kısmında Hitit Kralı, kardeşi Şarri-Kuşuh'a mektup yazarak, Arinanda'ya kaçanları yakalamak amacıyla, orduları tekrar birleştirme emrini verir. Annallerde Arinanda oldukça engebeli ve ancak yaya ulaşılabilinen bir arazi olarak tarif ediliyor. Murşili, Arinanda'yı kuşatır ve oraya kaçan halkı aç ve susuz bırakır. Annallerde bundan sonra verilen bilgiler birbirinden ayrılır. Onyıl Annalleri'nde Murşili, Arinanda'yı savaşıla yenerken, Ayrıntılı Annaller'de kaçan halk teslim olur. Ancak sonuç aynıdır; Hitit Kralı kaçan halkı esir olarak Hattuşa'ya gönderir⁷⁶ (AM: 56 vd.). Arinanda'dan zaferle ayrılan Murşili, bunun üzerine kaçan ikinci grubu yakalamak için Puranda'ya yürür. Henüz yoldayken Puranda kentine bir mektup yazar ve kaçakların iadesini ister. Puranda kenti, Hitit Kralının bu isteğini reddeder⁷⁷. Murşili bu seferini, yaklaşan sonbahar/kış mevsiminden dolayı tamamlamaz ve Aştarpa Nehri'ne dönerek, burada kamp kurarak, kışı geçirir⁷⁸.

Murşili'nin icraatları, dördüncü yılında da Batı Anadolu'da devam eder⁷⁹. Arzava halkından bir bölümünün bir önceki yılın sonbaharında Puranda'ya kaçabildiğini söylemiştik. Bu nedenle ertesi yıl, eski Arzava kralı Uhhaziti'nin oğullarından biri olan Tapalazunauli, Batı Anadolu'yu tekrar ele geçirmek için, oradaki güçleri ile birleşmek amacıyla Puranda kentine gider. Bunu haber alan Murşili, derhal Puranda'ya doğru yola çıkar. Onyıl Annelleri'nden anlaşıldığına göre, iki düşman arasındaki savaş, Arzava topraklarında ve tam bir meydan muharebesi şeklinde gerçekleşti⁸⁰. Bu muharebeden de galip çıkan Murşili, daha önce de olduğu

⁷³ Arinanda gibi (önceki dpn.), Puranda'nın lokalizasyonu da kesin değildir (RGTC 6: 322 vd., RGTC 6/2: 128). Son yıllarda Bademgediği Tepe'de yapılan araştırmalarda ortaya çıkan buluntular, kazı başkanını bu yeri Puranda ile eşitlemeye itmiştir (Meriç, 2003). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu eşitlemeyi kanıtlayacak yazılı belgeler henüz bulunamamıştır.

⁷⁴ Ayrıntılı Annaller'de Arinanda ve Puranda'ya kaçan halkların Hurşanaşşa, Attarima ve Şuruda kentlerinden kaçtıkları kaydedilir (AM: 52 vd.).

⁷⁵ Ayrıntılı Annaller'de kaçanlar Arinanda ve Puranda'ya kaçanlar olarak ikiye ayrılrsa da, bizce Onyıl Annaller'de verilen bilgi daha doğru görünüyor.

⁷⁶ Onyıl Annalleri sefer bu şekilde son bulurken, Ayrıntılı Annaller'de Puranda kentine yazmış olduğu son bir mektuptan bahsedilir.

⁷⁷ Puranda kentinin cevabı kırık olarak ele geçtiği için, tam metni okunamamaktadır.

⁷⁸ Onyıl Annalleri'nde aynı zamanda burada kutlanan Yıl Bayramı'ndan (EZEN MU⁷¹) bahsedilir (KBo 3.4. II 48; AM: 60 vd.).

⁷⁹ Ayrıntılı Annalleri'nin 4. yılının başı kırık olduğu için, burada anlatılan bilgiler tamamıyla Onyıl Annalleri'ne dayanmaktadır.

⁸⁰ Annal metninde bu olay "na-aş-mu-kán A-NA A.ŞAG A.GÀR-ŞU [an-da] MÈ-ya ti-ya-at / ve o bana kendi arazi (ve) toprağında savaşıla girdi" olarak anlatılmaktadır (KBo 3.4 II 59-60; AM: 62 vd.)

gibi, Tapalazunauli ve onunla kaçan askerleri takip ederek Puranda'da kısıtır. Hitit Kralı Puranda'yı kuşatır, kentin su yollarını keser ve kenti susuz bırakır. Zor durumda kalan Tapalazunauli, yakınları ile beraber bir gece kenti terk etmek zorunda kalır. Murşili, kaçan Tapalazunauli'yi yakalamaları için ordunun bir bölümünü peşinden gönderirken, kendisi kuşatmanın başında, Puranda'da kalır. Ancak Murşili'nin Tapalazunauli'yi yakalaması için gönderdiği askerler başarılı olamaz ve Tapalazunauli kaçar⁸¹. Tapalazunauli'yi yakalamayı başaramayan Murşili, Puranda'nın alınmasında muvaffak olur. Puranda'dan toplanılan ganimetler ise, Hattuşa'ya gönderir⁸² (AM: 60 vdd.). Metnin devamı (KBo 3.4 III 1-9; AM: 66 vd.) oldukça kırık olduğundan, içeriği hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Korunan kısımdan anlaşıldığı kadarıyla, biri ya da birileri deniz üzerinden Ahhiyava kralına sığınıyor ve o/onlar Murşili'nin gemi ile gönderdiği bir kişiye teslim ediliyor. Teslim edilen kişinin/kişilerin, aynı pasajda geçen Uhhaziti'nin bir oğlu mu ya da yine burada geçen esiler (NAM.RA) mi olduğu anlaşılmamaktadır⁸³.

Arzava üzerine zafer elde eden Murşili için artık buradan kuzeye doğru, Şeha Nehir Ülkesi'ne yönelmenin zamanı gelmişti. Yukarıda Şeha Nehir Ülkesi kralı Manapa-Tarhunta'nın Hitit Kralına ihanet ederek Arzava tarafına geçtiğini söylemiştik. Bu ihaneti cezalandırmak amacıyla Şeha Nehir Ülkesi'ne doğru ilerleyen Murşili, yolda Manapa-Tarhunta'dan af dileyen bir haber alır⁸⁴. Bu Murşili'nin kararını değiştirmemiş olsa da, Manapa-Tarhunta'nın af dilemesi için kendi annesini (ya da tüm yaşlıları⁸⁵) göndermesi, Hitit Kralının yumuşamasına ve seferinden vazgeçmesine⁸⁶ yol açar. Murşili sadece Şeha Nehir Ülkesi'ne kaçmış olan 4000 esirin⁸⁷ iadesini ister ki, bu isteği de yerine getirilir⁸⁸ (AM: 68 vdd.).

⁸¹ Annal metne göre Murşili'nin askerleri, Tapalazunauli ile beraber kaçan yakınlarını de yakalar ve ancak Tapalazunauli tek başına kaçmayı başarır (KBo 3.4 II 75-77; AM: 64 vd.).

⁸² Metnin bu pasajından anlaşıldığına göre, Puranda'dan elde edilen ganimetlerin tümü Hitit Kralına ait değildi. Metne göre, sayılması mümkün olmayan bir kısmı beyler, yaya askerler ve arabalı askerlere aitti (KBo 3.4 II 78 ve 84 vd.; AM: 64 vd.).

⁸³ Aynı konuyu Heinhold-Kramer de ayrıntılı olarak ele almıştır (Heinhold-Krahmer, 1977: 117 vdd.).

⁸⁴ Ayrıntılı Annaller'e göre Manapa-Tarhunta af dilemek için, Murşili'ye önce bir haberciyi daha sonra ise kendi annesini gönderiyor. Oysa Onyıl Annaller'de haberciden hiç bahsedilmemektedir (AM: 68 vdd.).

⁸⁵ Onyıl Annaller'e göre Manapa-Tarhunta, kendi annesi ile beraber ayrıca ülkenin yaşlı erkek ve kadınlarını göndermiştir (KBo 3.4 III 14; AM: 70 vd.). Aynı konuya Manapa-Tarhunta ile yapılan antlaşma metninde de değinilmektedir (CTH 69; Beckman, 1996: 78 vd.).

⁸⁶ Yaşlıların gönderilmesinden dolayı Heinhold-Krahmer, haklı olarak Murşili'nin o sırada Şeha Nehir Ülkesi sınırları içinde olduğunu düşünmektedir. Çünkü yaşlı olarak

Savaşlar ve ayaklanmalar bu şekilde kazanıldıktan ve bastırıldıktan sonra, sıra Batı Anadolu'nun düzenlenmesine geldi. Arzava gibi büyük bir gücün dağılmasının ardından, Batı Anadolu'nun parçalara bölünmesi ve bu parçaların kesin olarak Hitit Ülkesi'ne bağlanması gerekiyordu. Bugün Ege Bölgesi olarak adlandırdığımız bölgenin doğal sınırları bunun gibi bir bölümlenme için çok uygundu. Anallere göre Murşili yeni düzenini kurmak için öncelikle Mira'ya hareket eder. Burada Arşani⁸⁹, Şarava⁹⁰, ve İmpa adlı kentlerin tahkimatını sağlar ve bu kentlerle beraber Hapanuva'yı⁹¹ da birer garnizon haline getirir. Mira'nın başına ise, Maşhuiluva'yı getirir⁹². Aynı şekilde Kuvaliya Ülkesi'ni de Maşhuiluva'nın yönetimi altına bırakır.

nitelendirilen bu insanların uzun mesafeli bir yolculuğa çıkmaları düşünmek yanlış olacaktır (Heinhold-Krahmer, 1977: 120).

⁸⁷ Murşili'nin Annalleri'nde Batı Seferlerini anlatılırken sıkça Hattuşa'ya götürülen esirlerden ve onların sayısından bahsedilmektedir. 5. hükümdarlık yılında (KBo 3.4 III 32 vd.) sadece Murşili'nin götürdüğü esirlerin sayısı toplam 66000 olduğunu belirtilir (buna bir de sayılması mümkün olmayan ve Hitit soyluları tarafından götürülen esirler eklenmektedir). Buna karşın seferlerde tek tek sayılan esir sayısı 36000 ile sınırlıdır. Forrer, sayılardaki bu farklılığı Onyıl Annalleri'ndeki 4. yılın başında yer alan (KBo 3.4 III 8) kırık kontekstte bulmak istemektedir (Forrer, 1937: 159). Fakat gerçek şudur ki, 66000 sayısına nasıl ulaşıldığı konusu kesin değildir. Kaldı ki sayı olarak 36000 bile gerçekçi görünmemektedir. Her şeyden evvel bu denli büyük bir insan grubunun İç Anadolu'ya kadar götürülmesi, yiyecek içecek temini yönünden sorunlar da beraberinde getirir (Heinhold-Krahmer, 1977: 143 vd.). Bununla beraber Targaşnili ve Kupanta Kurunta ile yapılan antlaşmalarda bu esirlerin LÚ^{GIS}-TUKUL olarak kullanıldığı anlatılmaktadır. Bu terimin en geniş karşılığı ise, "alet adamı"dır. Bunu baz alarak Pecchioli Daddi; terimi "işçi, zanaatkâr(?)/esnaf(?)" olarak çevirirken (Pecchioli Daddi, 1982: 30 vdd.; 621), son Hititçe elszözlüğünde Tischler bu kelimeyi "silah ustası, çiftçi" ile eşitler (HHw: 261). Buna karşın daha evvel hem Alp (Alp, 1951: 120 vd.), hem de Sommer (Sommer-Falkenstein, 1938: 120 vdd.), bu teriminin silah ile ilgili olmadığını ileri sürmüşlerdir. Murşili Annallerinde geçen yüksek sayı düşünüldüğünde, terim için gerçekten birçok kavramı içine alan genel bir anlamı kabul etmemiz daha doğru olacaktır.

⁸⁸ Bu esir iadesinden, Ayrıntılı Annalleri'nde bahsedilmemektedir (AM: 70 vd.).

⁸⁹ Lokalizasyonu kesin olmayan Mira kenti (RGTC 6: 39).

⁹⁰ Lokalizasyonu kesin olmayan Mira kenti (RGTC 6: 350).

⁹¹ Lokalizasyonu kesin olmayan Mira kenti (RGTC 6: 81).

⁹² Mira Ülkesi'nde yer alan adı geçen kentlerinin tahkim edilmesi ve birer garnizon haline getirilmesi ile Maşhuiluva'nın şahsi korumaları olarak 600 asker bırakmasını Murşili "Çünkü Mira'nın insanları kötüdür" sözleri ile açıklamak ister (KUB 14.15 IV 35-47; AM: 74 vd.). Buradan Murşili'nin bölgede muhtemel iç karışıklıklardan korktuğu anlaşılmaktadır (Heinhold-Krahmer, 1977: 120). Bırakılan bu ordu aynı zaman vasalın ancak yeminlere bağlı kaldığı sürece, Hitit kralının koruması altında olduğunu ve bu ordunun vasala göz kulak olması için bırakıldığını düşünmek de mümkündür (Groddek, 2002c: 85). Ayrıntılı Annaller'de kullanılan taninu-/düzen vermek, sağlamlaştırmak kelimesi de bu korkuya işaret etmektedir (KUB 14.15 IV 34; AM: 72 vd.). Anlaşılan ülkenin iç dinamikleri bağımsız kalmak istiyordu. Diğer Arzava Ülkeleri'ne bir düzen vermekten bahsedilmediğine göre, bu ülkelerin Hitit ülkesine bağlanmakta daha istekli olduğunu düşünebiliriz. Bu siyasi duruma rağmen, neden Mira'ya daha sonra ayrıcalıklar verildiği sorusu akla gelmektedir (bkz. II.

Murşili, Mira Ülke'sini bu şekilde düzenledikten sonra, Aura'ya döner. Ülkelerin paylaştırılması ve sınırların çizilmesi Aura'da yapılmıştır. Bu nedenle her üç kralın, ya da en azından onlar tarafından gönderilen yetkililerinin de bu kentte hazır bulunduğunu düşünmemiz gerekir. Bu varsayımdan yola çıkarak, aynı kentte vasal antlaşmaların da imzalandığı kabul edilebilir (Heinhold-Krahmer, 1977: 124). Batı Anadolu'nun paylaşımı annallerde nispeten ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Ona göre Mira ve Kuvaliya, Maşhuiluva'ya; Şeha Nehir Ülkesi ve Appaviya, Manapa-Tarhunta'ya ve Hapalla, Targaşnalli'ye verilir (KUB 14.15 IV 50 vdd. + KBo 16 104; KBo 3.4 III 23 vdd.; AM: 72 vdd.; Heinhold- Krahmer, 1977: 123 vd.). Annallerin dördüncü senesi böylece biter. Yapılan antlaşmalar sonucunda Murşili, uzun bir süre için batı ile ilgilenmek zorunda kalmamıştır. Bununla beraber her üç ülkenin kralı, Murşili ile ayrı ayrı antlaşma yapmış olsa da, sadece Hapalla ve Şeha Nehir Ülkesi ile yapılan antlaşma metinleri ele geçtiğini belirtmemiz gerekmektedir. Onlar da yer yer kırıktyrlar. Maşhuiluva - Murşili Antlaşması ise kayıptır⁹³. Ancak elimize geçen ve Maşhuiluva'nın halefi durumunda olan Kupanta-Kurunta ile yapılan bir antlaşma metni, Mira Ülkesi ile hazırlanan antlaşmanın bir örneği olmasından dolayı önemlidir⁹⁴. Burada her üç metnin tüm çevirisini vermek, son döneminde Beckman'ın Hitit diplomasisini ele alan eserinden (Beckman, 1996) dolayı gereksiz olduğunu düşünüyoruz. Yine de bazı noktalara değinmekte yarar vardır.

Hem Manapa-Tarhunta ve Targaşnalli Antlaşması'ndan, hem de daha sonra yapılan Kupanta-Kurunta Antlaşması'ndan çıkarılan sonuçlara göre, Uhhaziti yönetiminde olan 'Arzava Ülkesi', siyasi bir güç olarak Murşili'nin zaferinden sonra, tamamen yok oldu (Klengel, 1999: 192)⁹⁵. Topraklar ise, büyük ölçüde Arzava Ülkeleri olarak sayılan ülkeler arasında bölündü. Bu toprakların ne şekilde dağıtıldığı

Muvatalli ile Wiluşa kralı Alakşandu arasında yapılan antlaşma –CTH 76 A III 31 vdd.; Friedrich, 1930: 70 vdd.; Beckman, 1996: 85 vd.).

⁹³ Bu antlaşmanın eksikliği, belki Maşhuiluva'nın antlaşmayı bozması ile açıklanabilir (del Monte, 1974a: 366). Hitit Kralı ile yapılan bir antlaşma bir ihanet sonucunda bozulduğunda, Hitit Kralı tarafından af edilmediği zaman yapılan antlaşma yok ediliyor. Buna benzer başka örnekler de bulmak mümkündür. Manapa-Tarhunta'nın halefi olan Şeha Nehir Ülkesi kralı Maşturi örneğin, Şauşgamuva Antlaşması'ndan öğrendiğimize göre, Hitit Kralı'na olan yeminini bozdu. Aynı şekilde onunla yapılan bir antlaşma metni ele geçmemiştir.

⁹⁴ Heinhold-Krahmer bu antlaşmaların karşılaştırmalı bir şema vererek, benzerliklerine dikkat çekmiştir (Heinhold-Krahmer, 1977: 132 vd.).

⁹⁵ Bu konu daha evvel ayrıntılı olarak tartışılmıştır (Heinhold-Krahmer, 1977: 136 vdd.).

konusu ise, bahsi geçen antlaşmalarda anlatılmamaktadır. Sadece az sayıda bazı paragraflarda, ülkelerin sınırları hakkında bilgiler verilir. Targaşnalli Antlaşması'nda sınırlara hiç değinilmezken, Manapa-Tarhunta Antlaşması'nda sınırlar ile ilgili ayrıntılara yer verilmemektedir. Buna karşın, daha sonra hazırlanan Kupanta-Kurunta Antlaşması'nda, Mira Ülkesi sınırları ayrıntılı olarak anlatılmaktadır (CTH 68 §8,9; Friedrich, 1926: 116 vd., Beckman, 1996: 71). §8 sonunda yer alan "Sınırlar, daha önce, Maşhuiluva (Dönemi'nde) nasıl ise, şimdi onlar sana aynı şekilde olsun!" ibaresi, §9'da verilen ayrıntılı sınır tasvirinin, Muşili'nin Arzava seferinden sonra, yani Maşhuiluva döneminde de aynı şekilde olduğunu göstermektedir. Buna göre sınır oluşturan yerler şunlardır: Tuthaliya'nın tahkimatlı ordugâhı (BÂD KARAŞ) olan Maddunnaşşa⁹⁶ kenti, güneyde Viyanavanda⁹⁷ kentinin ^DKASKAL.KUR'u, Aştarpa Nehri ve Kuvaliya Ülkesi, batıda ise, Aura kenti⁹⁸. Sınırların neden sadece Kupanta-Kurunta Antlaşması'nda ayrıntılı olarak çizildiği konusu kesin değildir. Bununla beraber, her üç antlaşma karşılaştırıldığı zaman, Mira Ülkesi için ayrıcalıklı bir siyasi konumu var saymamız gerekmektedir. Her şeyden evvel Mira kralı Maşhuiluva, Şuppiluliuma'nın kızı, Muvatti ile evliydi. Bu özelliği onu aynı zamanda Hitit Kralı Muşili ile akraba ve Hitit kraliyet ailesinin bir üyesi yapıyordu. Bu özellik Viluşa Kralı

⁹⁶ Lokalizasyonu kesin değildir, ancak Mira'nın sınır kentlerinden biri olarak geçmektedir (RGTC 6: 266; RGTC 6/2: 104). Bkz. dpn. 98.

⁹⁷ M.Ö. II. binyılında Wiyanawanta-/Winuwanta- olarak yazılan yer adı, M.Ö. I. binyıldaki Oinoanda ismi ile eşitlenir (Poetto, 1993: 80; Hawkins, 1995: 49; 54) ve logografik olarak VITIS (L 160) olarak yazılır (Starke, 1997: 450, dpn. 17). Bkz. 98

⁹⁸ Kupanta Kurunta Antlaşması'nda yer alan ayrıntılı sınır tarifi ile günümüz araştırmalar sonucunda elde edilen veriler karşılaştırıldığında, yeni lokalizasyonlar akla gelmektedir. Hawkins'in Karabel yazıtının yeniden okunuşuyla, Karabel'in hemen kuzeyinde yer alan Gediz Çayı (antik Hermos), Mira Ülkesi'nin kuzey sınırı olarak kabul edilmektedir (Hawkins, 1998: 23). Bu durumda Kupanta Kurunta Antlaşması'nda, muhtemelen kuzey sınırı olarak sayılan Maddunnaşşa kenti de, Gediz Çayı'nın güneyine, çayın yakın bir yerine lokalize edilmelidir. Eğer bu düşüncemiz doğru ise, Cornelius'un daha evvel yapmış olduğu ve RGTC'de yerini bulamayan Maddunnaşşa=Magnesia (Manisa) eşitlemesini de tekrar düşünmek gerekmektedir. Cornelius eşitlemenin gerekçesi olarak Attika'nın vergi listelerinde Büyük Menderes'teki Magnesia'yı tanımlayan "Madnasa" adını göstermektedir (Cornelius, 1973: 20, 287 dpn. 47, 315 dpn. 17). Kupanta Kurunta Antlaşması'nda Mira'nın güney sınırı olarak geçen "Viyanavanda kentinin ^DKASKAL.KUR'u, Aştarpa Nehri ve Kuvaliya Ülkesi" ibaresi, son olarak Peschlow-Bindokat tarafından Beşparmak'ta (Latmos) bulunan bir yazıt ile karşılaştırmak gerekmektedir. Yazıt Bafa Gölü'nün hemen doğusunda yer alan Suratkaya mevkiinde ele geçti ve Mira prenslerinin isimlerini içermektedir (Peschlow-Bindokat-Herbordt, 2001: 363 vdd.). Anlaşıldığı kadarı ile Aştarpa Nehri (Büyük Menderes), Mira için kesin sınır oluşturmamaktadır. Çünkü Latmos yazıtı, nehrin güneyinde yer almakta ve nehrin denize döküldüğü, Millavanda/Milet ile yaklaşık aynı paralelde yer almaktadır. Aynı şekilde "Viyanavanda kentinin ^DKASKAL.KUR'u" tabirindeki Viyanavanda kenti de, Antik Çağ'daki Oinoanda ile eşitlenmekte ve Büyük Menderes'in oldukça güneyinde yer almaktadır. Bu durumda Kuvaliya Ülkesi'ni de Büyük Menderes'in güneyine, olasılıkla Viyanavanda/Oinoanda'ya doğru güneye uzanacak şekilde bir alanda olduğunu düşünmemiz gerekmektedir.

Alakşandu ile Hitit Kralı II. Muvatalli arasında imzalanan antlaşmada vurgulanmıştır (CTH 76 A III 31 vdd.; B III 46 vdd.; Friedrich, 1930: §17; Beckman, 1996: 85 §14)⁹⁹. Arzava Antlaşmaları genel konularda birbirine benzemekte, hatta bir bütün olarak tasarlandıklarını düşündürmektedirler¹⁰⁰. Birbirlerini, Hitit ülkesini, Hitit Kralını ve haleflerini korumaları gerekiyordu¹⁰¹; istendiğinde Hitit Kralına yardımcı askeri kuvvetler göndermeleri, kaçakları teslim etmeleri, ayaklanmaları, Hitit Kralı hakkındaki zararlı söylentileri ve iftiralara ihbar etmeleri isteniyordu. Buna karşılık Muşşili de vasallarını, yeminlerini bozmadıkları sürece, korumaya ve onlardan gelen kaçakları teslim etme sözü veriyordu.

Mevcut metinlerden, Muşşili'nin ilk on yılında Batı Anadolu için başka bilgi edinmemekteyiz. Görüldüğü kadarıyla, Muşşili'nin Batı Anadolu'da kurduğu düzen, kendi Sağlamlaştırma Dönemi boyunca büyük sorun çıkmadan sürdürülmüştür.

2.2.4. Güney

Hitit Ülkesi'nin güney sınırı, Muşşili'nin ilgilenilmesi gereken en son sınırdı. Güneyde gün geçtikçe güçlenen Asur, büyük bir tehlikenin habercisi olsa da, henüz büyük bir saldırı düzenlemeye hazır değildi. Bununla beraber Hitit Devleti'nin önceliği, doğal olarak merkezi korumaya yönelikti. Çünkü ancak merkezi güçlü olan bir Hatti Ülkesi, kuvvetini başkentten uzakta olan yerlerde de gösterebilirdi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Muşşili tahta çıktığı zaman güney bölgelerin yönetimi, aynı zamanda kardeşi olan Kargamış kralı Şarri-Kuşuh'un elinde bulunuyordu. Tahta çıkışından sonraki ilk yıllarında, güney sınırları nispeten güven içinde olmasına rağmen, annelerinde Şarri-Kuşuh ve Kargamış isimleri başından beri geçmektedir. Öyle ki, Muşşili'nin ikinci hükümdarlık senesinde (AM: 26 vd.), kendisinden evvel (yani ağabeyi Arnuvanda ve babası Şuppiluliuma zamanında) Kargamış'a hiçbir

⁹⁹ Buradan yola çıkarak Mira'ya, Arzava Ülkeleri arasında, Güneydoğu bölgesindeki Kargamış Ülkesi'ne benzer bir öncü ya da sekundogenitur karakteri de yüklenmiştir (Starke, 2000: 253; 2001: 40).

¹⁰⁰ Antlaşmalar arasında mevcut olan benzerliklere Targaşnallı Antlaşması bizzat dikkat çekmektedir (CTH 67; KBo 5.4): II 9 [nu-uş-ma-aş]² NI-IŞ DINGIR^{LIM} ku-it I-an AD-DIN nu-uş-ma-aş NI-IŞ DINGIR^{LIM} ma-ah-ha-an I-an I^{NU-TU}^M-ya-aş-ma-aş e-eş-tén / [ve size]² bir tek tanrısal yemini verdiğim için, siz (birbirinize karşı) bir tek tanrısal yemin (ile) birlik olun.

¹⁰¹ Manapa-Tarhunta Antlaşmasında, sadece Şeha ile Mira arasındaki ilişkilere ayrıntılı olarak değinilmektedir (Heinhold-Krahmer, 1977: 297 vdd.; Heinhold-Krahmer, 1989a: 332; Beckman, 1996: 79 vd.).

yüksek kademeli görevli gönderilmediğini kaydetmektedir¹⁰². Muşili ise, ikinci senesinin hemen başında Kargamış'a önemli komutanlarından olan (GAL LÚ^{GEŠTIN}) Nuvanza'yı¹⁰³ gönderir. Muşili bu olayı kaydederken; kendisinin, daha evvel yapılan ihmalleri tekrarlamadığını ima etmek istiyor gibi görünmektedir. Ancak Hitit Ülkesi'nin içinde bulunduğu durum ile annal metnin devamı, bu hareketinin sadece ihmallerden kaçınmak için yapılmadığını, tamamiyle stratejik nedenlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Muşili'nin, her şeyden önce ağabeyi Şarri-Kuşuh'un sadakatinden emin olması gerekirdi. Çünkü ağabeyi, kral soyundan geldiği için, taht üzerine hak iddia edebilirdi¹⁰⁴. Bununla beraber, güney cephesini tamamiyle kontrolsüz bırakmak da doğru değildi. Bu nedenle Nuvanza beraberinde Hattuşa'dan aldığı bazı direktifler de getirmiştir:

KUB 14.16 Öy. I (AM: 26 vdd.)

15 ... [... nu] ^mNu-wa-an-an-za-an GAL LÚ^{GEŠTIN}
16 [ki-iš-ša-an wa-tar-na-ah-h]u-un ma-a-an-wa LÚ^{URU}Aš-šur ú-iz-zi
nu-wa-ra-an za-ah[-hi]-ya-at-ten
17 [ma-a-an-wa-ra-aš Ú-UL-m]a ú-iz-zi nu-wa-kán KUR-e pí-ra-an e-eš-te-en
nu-wa KUR-e
18 [pa-ah-ha-aš-nu-wa-an har-ten] LÚ^{URU}Aš-šur-ma-za-kán ma-ah-ha-an
pa-a-ri-ya-an iš-ta-ma-aš-zi
19 [ŠA KUR^{URU}HA-AT-TI-wa] ERÍN^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} ú-it na-aš
nam-ma Ú-UL ú-it

15 ... [... ve] Şarap Büyüğü Nuvanza'ya
16 [şöyle emrett]im: "Eğer Asurlu adam gelirse, onunla savaşın!
17 [Eğer o gelmezse,] ülkenin önünde durun ve ülkeyi
18 [koruyun.]" Asurlu adam ise, özellikle (bunları) duyduğu zaman:
19 ["Hatti Ülkesi'nin] orduları ve arabalı savaşçıları geldi", (o zaman) o (yani Asurlu adam) gelmedi

¹⁰² Götze'nin tümlemesi "kein Großer(?)" (AM: 27; KUB 14.16 I 10).

¹⁰³ Nuvanza için bkz. Bölüm 7.9.

¹⁰⁴ Şarri-Kuşuh, annallerde Muşili'nin tahta geçişi sırasında belki bu bağlamda geçmektedir (AM: 14 vdd., KUB 19.29 I 9 vdd., bkz. yuk. Bölüm 2.2.1. dpn. 4).

Metinden de anlaşıldığı gibi, Murşili olası bir Asur saldırısından dolayı endişeleniyordu. Bu nedenle Nuvanza ile beraber güneye yardımcı bir kuvvet de gönderdi. Asur'un, sonra kendisine saldırmamasını ise, tamamen kendi kudretine ve ordularının gücüne bağlamaktadır. Asur'un saldırmayacağını anlayan Murşili, bunun üzerine güney ordusunun en azından bir bölümünü Aşağı Ülkeye, yani batıya doğru kaydırır¹⁰⁵. Böylece Arzava'ya karşı da önlemini almış oluyordu.

Murşili, dikkatini ancak yedinci senesinde tekrar güneye yöneltmek zorunda kaldı. Fakat yılın başı, metinlerin eksikliği ve kırıklığı nedeniyle maalesef bilinmemektedir. Götze, KUB 19.31 fragmanını bu yılın başına koyduysa da (AM: 82), ne fragmanın doğru bir şekilde yerleştirildiği kesinlik kazanmıştır, ne de içeriği yönünden bize yeni ve kesin bilgiler sağlamaktadır (Bryce, 1988: 26 vd.)¹⁰⁶. KUB 14.17'den öğrendiğimize göre, Murşili'nin yedinci yılında Nuhaşşeli bir esir ile ilgili bazı sorunlar yaşanmaktadır. Kontekst kırıklı olduğu için tam olarak anlaşılmaya¹⁰⁷ da, görüldüğü kadarı ile aynı esirin önderliğinde ya da onun yardımıyla Nuhaşşe'de bir isyan çıkar (KUB 14.17 II 2-17). Aynı zamanda bir Mısır ordusunun da kuzeye doğru yürüyüşe geçtiğini haber alan Murşili, istemese de (KUB 14.17 II 7 vd., 15 vd.) güneye sefere çıkmaya karar verir. Fakat Murşili sefere çıkmadan evvel, muhtemelen başka görevleri vardı ki, öncü olarak Kantuzili'yi bir birlik ile beraber Kargamış'a gönderir¹⁰⁸. Kantuzili'ye verilen emirler kesindi. Nuhaşşe İsyanı

¹⁰⁵ Ayrıntılı Annaller'e bakarak (KUB 14.15 II 7 vdd., AM: 48 vd.) batıya kaydırılan bu kuvvetlerin başında Kargamış kralının bulunduğu sonucunu çıkarmak (Klengel, 1999:196) doğru görünse de, kuvvetler önce Nuvanza'nın komutası altında batıya kaydırılmış da olabilir. Şarri-Kuşuh o zaman, bir sene sonra, yani Murşili'nin üçüncü senesinde, orduyu Arzava seferine götürmek için bu ordunun başına geçmiş olmalıdır.

¹⁰⁶ KUB 19.31 II 7-14'de Mısır'dan bahsedilmesi dikkat çekicidir. Kırık kontekst içinde ayrıca, muhtemelen Mısır ile yapılan bir antlaşmadan (išhiul-) bahsedilmektedir. Ancak kontekst oldukça bozuk olduğundan, burada geçen antlaşma sözcüğü ile, kendi döneminde mi, yoksa daha önceki dönemde, örneğin babası zamanında hazırlanan bir antlaşmadan mı bahsedildiğini anlamak, kesin olarak mümkün değildir (Bryce, 1988: 26 vd. dpn. 20).

¹⁰⁷ Bryce örneğin Götze'nin yapmış olduğu tümlemelerine itiraz etmektedir. Götze, 3. ve 4. satırlarına "ŞEŞ-YA/kardeşim" tümleyerek cümlelerin öznesi, Murşili'nin kardeşi Şarri-Kuşuh olarak belirlemektedir (AM: 82 vdd.). Oysa Bryce cümlelerin öznesi olarak esirin kendisini görmek istiyor. Aynı şekilde Bryce, Götze'nin 6. satırında yaptığı çeviriye de itiraz eder. Götze cümleyi, "der Gefangene hätte immer nur konspiriert!/esir sürekli olarak ihanet etti" olarak çevirirken (AM: 85), Bryce "the prisoner would not have conspired at all/esir hiçbir zaman ihanet etmezdi" olarak çevirir (Bryce, 1988: 22).

¹⁰⁸ Ayrıntılı Annalleri'nde geçen bu pasaj, Götze tarafından serbest olarak şu şekilde tümlenmiştir KUB 14.17 II (AM: 86 vd.):
19 [...]... nu A-NA ERÍN.MEŞ^{URU} Mi-iz-ri
20 [me-na-ah-ha-an-da am-mu-uk pa-a-u]n? pí-ra-an pa-ra-a-ma-kán^m Kán-tu-uz-zi-li-in
21 [x I-NA KUR^{URU} Kar-ga-miř n]e-eh-hu-un ...

bastırılacaktı. Mısır ordusu ise, Nuhaşşe'ye yardıma gelirse, Murşili'ye haber ulaştırılacak ve Hitit Kralı yardıma gelecekti. Daha sonra yola çıkan Murşili, Ziluna¹⁰⁹ kentinde Mısır ordularının yenildiği ve geri çekildiği haberini alır. Anlaşılan Şarri-Kuşuh ile Kantuzili, tahmin edilenden daha hafif bir ordu ile karşılaştılar ki, Murşili'den yardım istemeye bile gerek görmediler (AM: 80 vdd.). Yedinci yılında ortaya çıkan Nuhaşşe İsyanı ile ilgili annallerinde başka bilgiler verilmemektedir. Değişik belgelerden, veriler sağlamak mümkün olsa da, Murşili'nin dokuzuncu hükümdarlık yılında meydana gelen, başka bir Nuhaşşe İsyanı'ndan dolayı karışıklık çıkmaktadır. Bu nedenle metinleri hükümdarlığın yedinci ya da dokuzuncu yılına tarihlemek her zaman kesin değildir. Fakat kesin olarak 7. yılına tarihleyebildiğimiz metinler de vardır. Örneğin Ugarit'te bulunan CTH 77 (RS 17.334) metni. Metin, Kargamış kralı Şarri-Kuşuh tarafından, Ugarit kralı Niqmadu'ya yazılmıştır. Yukarıda bahsedilen ikinci (9. yıl) isyan, Şarri-Kuşuh'un ölümünden sonra çıktığı için, bu metnin kesin olarak Murşili'nin yedinci yılına tarihlenebilmesi mümkündür (Klengel, 1970: 51; del Monte, 1983: 228; Bryce, 1988: 27).

Akkadça olan sözkonusu mektup metninin çevirisi şöyledir:

CTH 77¹¹⁰ (Kargamış Kralı Şarri-Kuşuh'un Ugarit Kralı Niqmadu'ya Mektubu)

1-19

(Kargamış) kralı şöyle der: Nuhaşşe Kralı benimle savaşılmaya başladığı zaman, Niqmadu'ya şöyle buyurdum; "Eğer, Tette'ye karşı savaşılmaya başlarsan ve sen, Niqmadu, eğer ben Nuhaşşe'ye ulaşmadan önce harekete geçersen ve Tette'nin ülkesinin merkezine saldırırsan; o zaman, her neyi Niqmadu [kolların gücü ile]

19 [...]... ve Mısır ordularına

20 [karşı ben yürüd]üm. Önden ise, Kantuzili'yi,

21 [xxx'yi Kargamış Ülkesi'ne g]önderdim.

Bu tümlemeden sanki Murşili de hemen yola çıkmış gibi bir anlam çıkarılabilir. Oysa Murşili hemen yola çıkmış olsaydı, Mısır orduları geldiği takdirde Kantuzili'den kendisini haberdar etme talebinde bulunmazdı, çünkü Murşili zaten yolda olur ve aralarında sadece birkaç günlük mesafe olurdu. Buradan Murşili'nin hemen yola çıkmadığını, belki sefer için fal baktırdığını, bazı bayramları kutladığını ya da önce başka bir sefere çıktığını anlamamız gerekir. Ancak Kantuzili'yi "önden" göndermesi durumun aciliyetini de göstermektedir.

¹⁰⁹ Lokalizasyonu kesin olarak yapılamamaktadır. Fakat Kargamış ya da Nuhaşşe'ye ulaşan yollar üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (RGTC 6: 502).

¹¹⁰ CTH 77= RS 17.334. Burada yer alan çeviri, Beckman, 1996: 120'de yer alan İngilizce metinden çevrilmiştir. Metin ilk olarak Nougayrol, 1956: 53 vd.'de yayınlanmıştır. (bkz. ayrıca del Monte, 1983: 222 vd.; Bryce 1998: 218).

Nuhaşşe'den alırsa veya her kim kaçak olarak ülkesine girerse, Tette ileride uyruklarını talep etse de Tette'ye hiçbir şey geri gitmesin. Ama eğer Niqmadu Tette'yle savaşa girmezse ve dediklerimi yapmaz ise, bu tabletteki teklif geçerli olmayacaktır.

20-23

Bu tablet kralın büyükbabası tarafından mühürlenmişti, ama kırıldı, şimdi Kral Ini-Teşup onu yenileyerek, ikinci kez mühürlemiştir.

Metinden de anlaşıldığı gibi Nuhaşşe'de isyanı başlatan Tette'dir. O halde Ayrıntılı Annalleri'nde geçen Nuhaşşe isyanı da Tette'nin önderliğinde gerçekleşmiş olması gerekir¹¹¹. Görünen odur ki, Kargamış kralı Ugarit'i, Nuhaşşe'ye karşı kışkırtmakta ve ona Tette'ye saldırdığı takdirde, elde edeceği tüm ganimetleri kendine alabileceği vaadinde bulunmaktadır. Ugarit kralı Niqmadu'nun cevabı ise, maalesef bilinmiyor.

RS 17.334 metni kadar kolay olmasa da, yine de Murşili'nin 7. yılına tarihlenebilen bir diğer metin, "Barga Hükümü"¹¹² olarak da tabir edilen KBo 3.3 metnidir. Metin iki olayı ard arda ele alan bir taslaktan ibarettir (Klengel, 1963: 33). Birinci bölüm (I 3 - II 38) Barga ile ilgili olan hükümü içeriyorken, ikincisi (II 39 – III 33) Amurru kralı Duppi-Teşup ile yapılan uzlaşmayı konu etmektedir.

CTH 63¹¹³ (Barga Hükümü)

A Öy. I

1 UM-MA D^UUTU^S/mMu-ur-ši-DINGIR^{LIM} LUGAL.G[AL] LUGAL KUR^{URU}HA-AT-TI

2 DUMU mŠu-up-pí-lu-li-u-ma LUGAL.GAL LUGAL KUR^{URU}HA-AT-TI UR.SAG

¹¹¹ Oysa annal metninde "Nuhaşşeli adam" (KUB 14.17 II 2) ve "Nuhaşşeli adamlar" (KUB 14.17 II 17, 18) geçiyor (AM: 82 vdd.).

¹¹² Metnin niteliği ve buna bağlı olarak adlandırılması tartışılan bir husustur. Klengel Schiedsspruch (kararname) ismini tercih ederken (Klengel, 1963), son olarak Altman onu bir antlaşmanın taslağı olarak görmek istemektedir: "We may assume that this edict was preceded by an ordinary subordination treaty drawn up for Abiradda on the occasion of his enthronement" (Altman, 2000: 3).

¹¹³ CTH 63= A: KBo 3.3 + KUB 23.126 + KUB 31.36 (+). B: KUB 19.41 + KUB 31.12 + 579/u. C: KUB 19.42 + KUB 40.9 (+?) KUB 21.30 + KBo 45.270. D: KUB 19.44. E: KUB 19.45. F: KBo 16.23. G: KUB 19.43. H: KBo 45.271. J: 1459/u. Konkordans için bkz. http://132.187.88.2/rem_hetkonk/hetkonk_abfrage.php (01.06.2006). Metnin ilk edisyonu Klengel tarafından yapılmıştır (Klengel, 1963), çevirimiz için Klengel'in transkripsiyonu kullanılmıştır. Çeviri için ise ayrıca Beckman, 1996: 155 vdd.'ndan yararlanılmıştır.

3 an-na-az ^{URU}I-ya-ru-wa-ta-aš URU-aš ŠA KUR ^{URU}Bar-ga
 4 e-eš-ta na-an-kán A-NA ŠU LUGAL KUR ^{URU}Hur-ri
 5 A-NA ŠA ^mA-bi-rad-da A-BI A-BI-ŠU ŠU GEŠPÚ-az
 6 ar-ha da-a-aš na-an A-NA A-BI A-BI-ŠU ŠA ^mTe-it-te
 7 ^{LÚ}SA.GAZ pa-iš ú-e-ir-ma ^mTe-it-te-iš
 8 ^mEN-ur-ta-aš-ša IT-TI ^DUTU^{Š/} ku-ru-ri-ya-ah-hi-ir
 9 ^mA-bi-rad-da-aš-ma IŠ-TU ŠA ^DUTU^{Š/} ti-ya-at
 10 nu-kán ^mEN-ur-ta-an ŠA ^DUTU^{Š/} ^{LÚ}KÚR KUR-AZ
 11 ar-ha wa-at-ku-nu-ut a-pa(!)-a-aš-ma I-NA KUR ^{URU}HA-AT-TI
 12 IT-TI ^DUTU^{Š/} ú-it na-aš-mu GÌR^{MEŠ}-aš kat-ta-an
 13 ha-l[i]-ya-at nu-mu ki-iš-ša-an IQ-BI
 14 ^{URU}I-ya-ru-wa-da-aš-wa URU-aš ku-it an-na-az
 15 am-me-el ŠA A-BI A-BI-YA e-eš-ta nu-wa-mu ^{URU}I-ya-ru-wa-at-ta-an
 16 URU-an dan-na-at-ta-an pu-ru-ut DINGIR^{MEŠ} ak-kán-du-uš-ša
 17 EGIR-pa pa-a-i

18 nu-uš-ši ^DUTU^{Š/} iš-hi-ú-ul ki-iš-ša-an iš-hi-ya-nu-un
 19 ma-a-an-wa-az ^{URU}I-ya-ru-wa-an-da-an URU-an ^DUTU^{Š/}
 20 IŠ-TU ERÍN^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} ŠA KUR ^{URU}HA-AT-TI IŠ-TU GÌŠTUKUL
 21 tar-ah-mi nu-wa-ra-an IŠ-TU NAM.RA^{MEŠ} a-aš-šu-wa-az-za-ya
 22 ša-ra-a da-ah-hi nu-wa-ra-at-za ^{URU}HA-AT-TI
 23 ar-ha ú-da-ah-hi ^{URU}I-ya-ru-wa-ad-da-an-ma URU-an
 24 ta-an-na-ta-an pu-ru-ut DINGIR^{MEŠ} ak-kán-du-uš-ša
 25 tu-uk A-NA ^mA-bi-rat-ta pí-ih-hi

26 ma-a-an Ú-UL-ma ku-it-ma-an-za ^{URU}I-ya-ru-wa-ad-da-an URU-an
 27 ^DUTU^{Š/} na-a-ú-i tar-ah-mi nu DUMU ^mTe-it-te
 28 na-aš-ma ŠEŠ ^mTe-it-te pí-ra-an wa-ah-nu-wa-an-zi
 29 nu ^mTe-it-te-in ku-[(en-z)]i na-aš-ma-an e-ep-zi
 30 na-an-mu pa-ra-a p[a-a-i] a-pa-aš-ma me-ma-i ARAD ^DUTU^{Š/}-wa-az
 31 ka-a-pát pí-e-di [(e-eš-mi)] nu-uš-ši-iš-ša-an ^DUTU^{Š/}
 32 [^{URU}I-ya-ru-wa(-at-ta-an URU)]-an ar-ha Ú-UL da-ah-hi
 33 [da-a(h-hi m)]a-a-an Ú-UL-ma pí-ra-an
 34 [(ku-iš-ki) wa-ah-nu-zi Ú-UL-ma ^mTe-jit-ti-in ku-en-zi

- 35 [] ^mTe-it-ti
 36 [] (silinti)
 37 [] I-NA KUR ^{URU}Hal-pa

Sütunun devamı (yaklaşık sütun ortasından) kırıktır. Ancak dublikat B II 1-3 sütunun son satırları oluşturmaktadır. B II 4 ile tekrar A metin devam eder.

B Öy. II

- 1 [] ŠEŠ-ŠU e-eš-ta
 2 [] KUR ^{URU}HA-AT-TI ne-ya-at
 3 'na-aš' A-N^rA' ^DUTU ^ŠI ARAD-ah-ta-at

A Öy. II

- 1 nu ^DUTU ^ŠI ^mEN-ur-ta-an QA-DU É-ŠU Ú KUR-ŠU
 2 ar-ha har-ni-in-ku-un ŠAR-RU-UT-TA-ŠU-ma-aš-ši-kán
 3 ^{GIŠ}GU.ZA-ŠU É-ZU KUR-ZU-ya ku-it da-li-ya-nu-un
 4 na-at A-NA ^mA-bi-rad-da pí-ih-hu-un
 5 na-an A-NA ^{KUR}Bar-qa LUGAL-un i-ya-nu-un ^mA-bi-rat-ta-aš-ma-za
 6 ^mIr-^DU-an DUMU-ŠU A-NA ^{LÚ}TAR-TE-EN-NU-UT-TI-ŠU-NU
 7 :ši-na-hi-la IŠ-KU-UN nu EGIR-pa-UD-ti ku-wa-pí
 8 ^mA-bi-rad-da-aš a-ki ŠARRU-UT-TA-ŠU-ma-za-kán ^{GIŠ}GU.ZA-ŠU
 9 KUR-ZU É-ZU-ya A-NA ^mIr-^DU-up DUMU-ŠU kat-ta ta-a-li-eš-du

-
- 10 nu ma-a-an ^mDU-^DU-aš IT-TI ^DUTU ^ŠI Ú IT-TI KUR KÙ.BABBAR-ti
 11 Ú-UL ku-it-ki wa-aš-ta-a-i nu-kán A-NA ^mDU-^DU
 12 ŠEŠ-ŠU ŠA MAŠ-ŠU A-NA ^{GIŠ}GU.ZA ŠARRU-UT-TI É-ŠU
 13 Ú KUR-ŠU li-e ku-iš-ki ha-an-na-a-i nam-ma
 14 ku-it-ma-an-na ^mA-bi-rat-ta-aš TI-an-za n u-ma-a-an
 15 ^mDU-^DU DUMU-ŠU A-NA PA-NI ^mA-bi-rat-ta A-BI-ŠU
 16 ku-it-ki wa-aš-ta-i A-BA-ŠU HUL-an-ni ša-an-ha-zi
 17 nu-kán ŠA ^mDU-^DU-up ^{GIŠ}GU.ZA ŠARRU-UT-TI
 18 I-NA ^{KUR}Bar-qa ú-e-eh-ta-ri
-

19 ^mHu-u-i-ya-aš-ša ku-it ^mŠum-mi-it-ta-ra-aš-ša
20 IŠ-TU ^{KUR}HA-AT-TI ti-i-e-ir nu ^mA-bi-rat-ta-aš
21 ^mDU-^DU-aš-ša ^mŠum-mi-it-ta-ra-an ^mHu-u-ya-an-na
22 i-da-lu-an-ni li-e ša-an-ha-an-zi
23 nu-uš-ma-aš-kán HUL-lu li-e ták-ki-eš-ša-an-zi

24 ma-a-an ^mA-bi-rat-ta-aš-ma ^mDU-^DIŠKUR-aš-ša
25 ^mŠum-mi-it-ta-ra-an ^mHu-u-ya-an-na HUL-an-ni
26 ku-it-ki ša-an-ah-zi nu-uš-ma-aš-kán HUL-lu
27 ták-ki-eš-ša-an-zi nu-uš-ma-aš te-ep-nu-wa-an-zi
28 nu ^mA-bi-rat-ta-aš ^mDU-^DU-aš a-pí-iz INIM-az
29 A-NA ^{KUR}HA-AT-TI me-na-ah-ha-an-da wa-aš-te-ir

30 ^mŠum-mi-it-ta-ra-aš ^mHu-u-ya-aš-ša ^mA-bi-rat-ta-an
31 ^mDU-^DU-an-na HUL-an-ni li-e ša-an-ah-zi
32 nu-uš-ma-aš-kán HUL-lu li-e ták-ki-eš-ša-an-zi
33 nu-uš-ši ^rme-na-ah¹-ha-an-da li-e ku-it-ki
34 [te-ep-nu-wa-an-zi(?) ma-a-an (^mŠum-mi-it)]-ta-ra-^raš-ma¹
35 [^mHu-u-ya-aš-ša ^mA-bi-rat-ta-an ^m]DU-^DU-an-na
36 [HUL-an-ni ku-it-ki ša-an-ah-zi] nu-uš-ma-aš-kán
37 [(HU)L-lu ták-ki-eš-ša-an-zi (nu ^mŠum-)]mi-it-ta<-ra>-aš
38 [^mHu-u-ya-aš-ša A-NA ^{KUR}HA-AT-TI] wa-aš-ti-ir

Devamında ikinci konuya geçerek Duppi-Teşup ile ilgili olan uzlaşmayı anlatmaktadır.

A Öy. I

- 1 Muşşili, Büyük Kral, Hatti Ülkesi kralı,
 - 2 Hatti Ülkesi kralı, kahraman Şuppiluliuma'nın oğlu, şöyle der.
-

- 3 Eskiden İyaruva kenti, Barga Ülkesi'nin kenti
- 4 idi. Onu Huri Ülkesi kralının eli
- 5 Abiradda'nın büyükbabasının elinden güçle

6 aldı ve onu bir SA.GAZ adamı¹¹⁴ (olan) Tette'nin
7 büyükbabasına verdi. Tette ve
8 EN-urta ise geldiler, Güneşim ile savaştılar.
9 Abiradda Güneşim'in tarafına geçti
10 ve Güneşimin düşmanı (olan) EN-urta'yı ülkeden
11 kovdu. Kendisi ise, Hatti Ülkesi'ne,
12 Güneşim'e geldi. Benim ayaklarıma
13 kapandı ve bana şöyle dedi:
14 "İyaruvadda kenti, eskiden
15 benim büyükbamın olduğu için, bana boş Yaruvatta kentini
16 kerpici ve ölüleriyle¹¹⁵
17 geri ver."

18 Ben, Güneşim; ona antlaşmayı şu şekilde yaptım:
19 "Eğer ben, Güneşim İyaruvadda kentini
20 Hatti Ülkesi'nin yaya ve arabalı askerleriyle, silahla
21 yenersem, onu sivil esirleri ve mülkü ile
22 alacağım ve Hattuşa'ya
23 götüreceğim. Boş İyaruvadda kentini
24 kerpici, tanrıları ve ölüleri ise,
25 sana, Abiratta'ya vereceğim."

26 Eğer (durum böyle) değil ise, İyaruvadda kentini
27 ben, Güneşim yenmediğim sürede ve Tette'nin oğlu
28 ya da kardeşi (benden) evvel davranıp
29 ve Tette'yi öld[(ürürs)]e ya da onu yakalarsa
30 ve onu bana verirse ve o (kişi) derse ki: "Güneşimin hizmetkârı olarak
31 burada[(yim)]", o zaman ben, Güneşim
32 [İyaruvadda (kenti)]ni ondan almayacağım.
33 [alac(ağım. E)ğer]

¹¹⁴ LÜ SA.GAZ = Akk.: *hapiru*: korsan, yabancı (Rüster, C.-E. Neu, 1989: No 200.; Tischler, 2001: 252, 277); hititçedeki 'LÜhapiri' kelimesi ile ilişkilendirilmiş; LÜhapiri-: bir sosyal grubun üyesi, göçebe, metinlerde sıkça LÜlulah(h)i-: yörük ile beraber geçer (HW₂ III: 249 vd.).
LÜ SA.GAZ kelimesinin, syntaktik nedenlerden dolayı Tette'nin büyükbabası yerine Tette'yi nitelendirmesi gerektiğini daha evvel belirtilmiştir (Klengel, 1963: 39 dpn. 4).

¹¹⁵ Klengel'de "ölü ruhları" (Klengel, 1963: 40), muhtemelen HW: 18'i baz alarak.

34 [(kimse)] önce [davranmazsa ve Te]tte'yi öldür[mezse]

35 [] Tette

36 [] (silinti)

37 [] Hapla Ülkesi'nde

Sütunun devamı (yaklaşık sütun ortasından) kırıktır. Ancak dublikat B II 1-3 sütunun son satırları oluşturmaktadır. B II 4 ile tekrar A metin devam eder.

B Öy. II

- 1 [] onun kardeşi idi
2 [] Hatti Ülkesi'[ne] yöneldi
3 've o' Güneşim'in hizmetkârı oldu.

A Öy. II

- 1 Ben, Güneşim; EN-urta'yı, evi ve ülkesi ile beraber
2 yok ettim. Bıraktığım (yani yok etmediğim) krallığını
3 tahtını, evini ve ülkesini ise,
4 onları Abiradda'ya verdim.
5 Onu Barga Ülkesi'ne kral yaptım. Abiratta ise,
6 oğlunu, İr-Teşup'u onların *tartennu*
7 :šinahila'sı¹¹⁶ (veliaht :šinahila) yaptı. Gelecekte
8 Abiradda öldüğünde, krallığını, tahtını,
9 ülkesini ve evini oğlu İr-Teşup'a bıraksın.

-
- 10 Eğer DU-Teşup¹¹⁷ Güneşim'e ve Hatti Ülkesi'ne (karşı)
11 hiçbir şekilde günah işlemezse; DU-Teşup'a (karşı),
12 onun kardeşi ya da onun soyundan (biri); tahtı, krallığı, evi
13 ve ülkesi için, hiçbir şekilde davacı olmasın!
14 Abiradda hayatta olduğu sürece, eğer

¹¹⁶ 'šinahila' kelimesi son sözlük çalışmasında Tischler tarafından askeri bir terim olarak 'vekil, ikinci derecede' ile anlamlandırılmıştır (HHW: 151). Klengel metnin edisyonunu yaparken '*tartennu* :šinahila' birleşik yapıyı '*tardennu* zweiten Grades / ikinci derecede *tardennu*' olarak çevirmiştir (Klengel, 1963: 41 ve 41 dpn. 2). Tischler'in düşüncesini takip edecek olursak 'vekil veliaht' anlamı da mümkündür. Bu durumda Abiradda'nın olmadığı zamanlarda oğlunun ona vekalet edeceği sonucu çıkarmamız mümkündür.

¹¹⁷ DU-Teşup, İr-Teşup'un farklı bir yazılışdır (bkz. Klengel, 1963: 41 dpn. 3).

15 oğlu DU-Teşup; babası Abiradda'ya karşı
16 bir günah işlerse (ve) babasının kötülüğünü ararsa,
17 DU-Teşup'un Barga'daki krallığının tahtı
18 yıkılacaktır.

19 Huiya ve Şummitara
20 Hatti Ülkesi tarafında durdukları için, Abiradda ve
21 DU-Teşup; Şummitara ve Huiya'nın
22 kötülüğünü aramasınlar.
23 Onlara karşı kötülük (ile) teşebbüs etmesinler!

24 Eğer Abiradda ve DU-Teşup,
25 Şummitara ve Huiya'nın kötülüğünü
26 herhangi bir şekilde ararlarsa, onlara karşı kötülük (yapmaya)
27 teşebbüs ederlerse ve aşağılarsa,
28 (o zaman) Abiradda ve DU-Teşup bu konuda
29 Hatti Ülkesi'ne karşı (da) günah işlemiş olurlar¹¹⁸.

30 Şummitara ve Huiya; Abiradda
31 ve DU-Teşup'nın kötülüğünü aramasınlar.
32 Onlara karşı kötülük (ile) teşebbüs etmesinler!
33 Ona karşı hiçbir şekilde
34 [aşağılamasınlar. Eğer (Şummit)]ara
35 [ve Huiya; Abiradda] ve DU-Teşup'nın
36 [kötülüğünü herhangi bir şekilde ararlarsa], onlara karşı
37 [kötülük (yapmaya) teşebbüs ederlerse, (o zaman) Şum]mitara
38 [ve Huiya Hatti Ülkesi'ne karşı] (da) günah işlemiş olurlar.

Devamında ikinci konuya geçerek Duppi-Teşup ile ilgili olan uzlaşma anlatılmaktadır.

Metin, giriş kısmında yazıldığı gibi II. Murşili tarafından düzenlenmiş ve Barga kralı Abiradda ile ilgilidir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Tette ile EN-urta

¹¹⁸ Kelime kelimesine 'günah işlediler'.

adında iki kişi Hitit Kralına karşı savaş açıyor. Burada adı geçen Tette'nin, Nuhaşşe kralı ile aynı kişi olduğundan şüphe etmek yersiz olacağı kanısındayız. EN-urta'nın kimliği ise, kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Bu iki kişi ayaklanırken, aynı bölgede yer alan Barga'nın kralı Abiradda, Hitit Kralının tarafını tutar ve EN-urta'nın çıkarmış olduğu isyanı bastırır. Bunun üzerine Abiradda, eskiden Barga'ya ait olan, ancak Mitanni tarafından alınıp Nuhaşşe'ye verilen İyaruvatta'nın¹¹⁹ kendisine geri verilmesini ister. Murşili bu isteği, Abiradda'nın kenti fethetmesi halinde kabul edeceğini, ancak Tette'nin bir iç karışıklığın sonucunda tahttan indirildiği takdirde; İyaruvatta tahtının, onu gasp eden kişide kalacağına karar verir. Buradan itibaren sütunun kalanı kırıktır. İkinci sütunda Murşili, EN-urta'yı mahvettiğini ve Abiradda'yı Barga'da kral yaptığını anlatır. Abiradda bunun üzerine hemen tahta geçme sırasını tespit eder ve yasal varisi olarak İr-Teşup'u tayin eder. Son olarak, kimlikleri hakkında daha fazla ayrıntıya girmeden Şummittara ile Huya adlı iki kişiden bahsedilir ve bu kişilerin ülkesi ile Barga (Abiradda ve İr-Teşup) arasında anlaşmazlığın çıkmaması gerektiği konusu üzerinde durulur. Metnin devamı Duppi-Teşup ile ilgili olan kısımdır.

Metin son derece açık olmasına rağmen, kişilerin kimliği her zaman kesin olarak açıklanmamaktadır. Yukarıda da söylediğimiz gibi Tette, Ugarit'te bulunmuş RS 17.334 belgesinde geçen Nuhaşşe kralı olmalıdır¹²⁰. Tette ile beraber ayaklanan EN-urta'nın ise, bazı bilim insanları tarafından Nuhaşşe'nin başka bir kralı olarak kabul edilmiştir (Klengel, 1963: 50 vd.; Bryce, 1998: 216; Klengel, 1999: 197 dpn. 270). Buna karşı EN-urta'nın kişiliğinde Barga kralını görmek isteyenler de vardır (Klengel, 1969: 54 -soru işareti ile beraber-; Altman, 2000: 5)¹²¹. Bize göre EN-urta

¹¹⁹ İyaruvat(n)ta. Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 135; RGTC 6/2: 48). Barga yakınlarında aranmalıdır.

¹²⁰ Nuhaşşe, merkezi bir devletten ziyade; siyasi yönü olan, ancak aslen coğrafi bir terim olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, Nuhaşşe Ülkeleri olarak bir değil, birçok kralın olabileceği kabul edilmektedir (Klengel, 1963: 48; Klengel, 1992; Bryce, 1998: 216).

¹²¹ Bu konu oldukça sorunlu olduğu için, karışıklıklara neden olabilir. Barga bazı bilim adamları tarafından Nuhaşşe Ülkeleri'nin bir parçası olarak kabul edildiğinden, doğal olarak Barga kralı da onlar tarafından Nuhaşşe Ülkeleri'nin bir kralı olarak anlaşılmaktadır. Yukarıda vermiş olduğumuz referanslarda, Klengel görüş değiştiriyormuş gibi görünse de, bu farklılık aslında kabul ettiği 'Barga, Nuhaşşe'nin bir parçasıdır' görüşünden kaynaklanmaktadır (Klengel, 1999: 197 dpn. 270).

EN-urta ismi daha evvel Cavaignac tarafından Tette'nin oğlu ve taht ortağı olarak (Cavaignac, 1932: 190), Forrer tarafından ise, Tette'nin kardeşi olarak saptanmıştır (Forrer, 1932a: 401)

için en uygun ülke Barga'dır¹²². Bu durumda Abiradda da EN-urta'nın yakın akrabalarından biri olmalıdır (belki oğlu ya da kardeşi). Bu doğru ise; Abiradda, EN-urta'yı tahttan indirmiş, onu ülkesinden uzaklaştırmış ve kendini kral ilân ederek, Barga tahtını gasp etmiş olmalıdır. Belgede geçen Şummittara ile Huya isimlerine gelince; Murşili, hükümde isyanlar bastırıldıktan sonra onlardan ve yeni Barga kralı Abiradda ve onun taht varisi olan oğlu İr-Teşup'tan, birbiriyle barış içinde yaşamalarını istediğine göre, Şummittara ile Huya aslında sadece Tette'nin kardeşi, yani yeni Nuhaşşe kralı¹²³ ile oğlu olabilir (Klengel, 1963: 52; Bryce, 1988: 27; Bryce, 1999: 217). Murşili'nin, II 1 vd.'nda EN-urta'yı, evi ve ülkesi ile beraber mahvettiğini yazması, Hitit Kralının Orta Suriye bölgesine kadar ilerlemiş olduğunu göstermektedir. Yukarıda söylediğimiz gibi; Murşili Annalleri'nden, Hitit Kralının sadece iki kez Suriye bölgesinde sorun yaşadığını biliyoruz. Bunlar 7. ve 9. seneleridir. 9. senesinde Hitit Kralının Kargamış'a kadar geldiğini biliyoruz¹²⁴. Fakat gelme nedeni olarak Nuhaşşe isyanından ziyade Şarri-Kuşuh'un ölmesi, Kuzey Suriye topraklarının yeniden düzenlenmesi ve yaklaşan Asur tehlikesi olarak gösterilmektedir (AM: 116 vdd.). Bununla beraber, o yıl içinde Orta Suriye'ye geldiğine dair bir bilgi de verilmemektedir. Oysa 7. yılında Mısır ordularına karşı

¹²² Altman aynı görüşü savunmaktadır. Kendisi bu şekilde Abiradda'nın neden tahta geçirildiğinin (II 5) ve neden kendi ülkesinin adının geçmediğinin de daha iyi anlaşıldığını düşünmektedir. Altman'ın doğru olarak tespit ettiği gibi EN-urta, Abiradda tarafından sadece kovulur (I 10; arha watkunu-). Belgede EN-urta'ya karşı yapılan askeri bir eylemden hiç bahsedilmemektedir. Çünkü askerlerin çoğu isyan eden EN-urta'nın yanında olmalıydı (Altman, 2000: 5 vd.). Buna ilaveten, biz bir de B metnin II sütunun ilk üç satırına işaret etmek istiyoruz:

1 [] onun kardeşi idi
2 [] Hatti Ülkesi'[ne] yöneldi
3 've o' güneşime boyun eğdi (yani majestenin hizmetkârı oldu).

Bu satırların hemen akabinde Murşili'nin EN-urta'yı mahvettiğini ve Abiradda'yı Barga kralı yaptığı yazılıdır. Bizce bu iki ibarenin birbiriyle ilişkili olması gerekir. O halde bu ibarelerden Abiradda'nın EN-urta'nın kardeşi olduğunu varsayıp, kendisinin (metnin başında da ifade edildiği gibi) Hitit Kralına yönelip, onun buyruğu altına girdiğini anlamak mümkündür.

¹²³ I 27 vdd.'nda Murşili, adeta Nuhaşşe'de bir taht kavgası oluşsun diye kışkırtmalarda bulunmaktadır. Ancak bu kışkırtmaların meyve verip vermediği muhtemelen Barga Hükümün kayıp kısımlarında yer almaktaydı. Genellikle Tette'nin kendi aile üyeleri tarafından tahttan indirildiği görüşünün ağırlık kazandığını söylemek gerekir (Klengel, 1963: 52; Bryce, 1988: 27; Klengel, 1992: 155).

¹²⁴ Murşili, annallerinde Şahurunuva'yı Kargamış kralı olarak tayin ettikten sonra Halep'e Talmi-Şarruma'yı kral yaptığını söylüyorsa da, bu Hitit Kralının Halep'e yürüdüğü anlamına gelmez. Hitit Kralının, Talmi-Şarruma'ya kral unvanını Kargamış kentinde vermiş olması daha olası görünmektedir. Çünkü annallerinde Murşili, Talmi-Şarruma'yı kral yaptıktan sonra Kargamış'tan Tegaramma'ya doğru yola çıktığını kaydetmektedir (KBo 4.4 III 18 vd.; AM: 124 vd.).

sefere çıktığını ve Ziluna'ya kadar ilerlediğini biliyoruz. Ziluna'nın yeri konusunda kesin bir bilgiye sahip olmasak da (bkz.: dpn. 109), Hitit Kralının bizzat olaylara müdahale etmek üzere yola çıkmış olması, Barga Hükümünü Murşili'nin 7. yılına tarihlenmesi için yeterli bir kanıt oluşturmaktadır¹²⁵.

2.2.5. II. Murşili'nin Dokuzuncu Hükümdarlık Yılı

Murşili'nin dokuzuncu hükümdarlık senesi, kendi krallık dönemi içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. İç ve dış güçler tarafından sıkıştırılan Murşili, bu dönemde büyük tehlikelerin arasında kaldıysa da, sonunda tüm tehlikelerin üstesinden gelerek; babasının ölümü üzerinde Hitit Ülkesi'nden ayrılan ya da isyan eden ülkeleri tekrar topraklarına bağlar. Bu sayede hükümdarlığın dokuzuncu senesinde devlet eski gücüne tekrar kavuşur.

Murşili'nin dokuzuncu yılının başını anlatan annal metinleri maalesef kayıptır. Onyıl Annalleri bu yılın ancak ikinci yarısını anlatırken, Ayrıntılı Annalleri bize yılın daha erken olayları hakkında bilgi verir. İlk kayıtları, Hayaşa kralı Anniya ile ilgilidir. Ayrıntılı Annallerinden anlaşıldığı kadarı ile (AM: 104 vdd.) ana sorunu yine Hatti'ye teslim edilmeyen esirler (NAM.RA) oluşturuyordu. Yukarıda da değindiğimiz gibi, metnin başı ele geçmemiştir, ancak Murşili ile Anniya arasında, yoğun bir diplomatik yazışma söz konusu olduğu görülmektedir. O sırada Pala'da yer alan Vaşulana¹²⁶ kenti, Hitit devletinin Pala'daki idarecisi durumunda olan Hudupiyanza'ya¹²⁷ karşı isyan eder. Murşili bu nedenle daha evvel de adı geçen ve "Şarap Büyüğü" unvanını taşıyan Nuvanza'yı bir askeri birlik ile beraber bölgeye gönderir. Nuvanza, Hudupiyanza'nın ordusuyla birleşerek Vaşulana ordularını yener, kenti ateşe verir ve

¹²⁵ Cavaignac metnin olaylarını yuvarlak bir biçimde Murşili'nin ilk yıllarına tarihlemiştir (Cavaignac, 1932: 191 vd.). Metnin ilk edisyonunu yapan Klengel, bu metnin tarihi konusunda genellikle tarafsız kalarak, sadece verileri yazmakla yetinmektedir (Klengel, 1963: 54 vd.; Klengel, 1999: 200), ancak Murşili'nin 7. yılını daha muhtemel bir aday olarak gördüğünü de yer yer ifade eder (Klengel, 1969: 51; Klengel, 1992: 155). Aynı şekilde Helck de, daha çok 7. yılını tercih etmektedir (Helck, 293). Bryce ise, metnin olaylarını kesin olarak 7. yılına tarihlendirmek istemektedir (Bryce, 1988: 27 vd.; Bryce, 1999: 216 vd.). Başkaları da metnin 7. yılına tarihlenmesi konusuna katılmaktadırlar (Singer, 1991b: 162).

¹²⁶ Vaşulana kentinin lokalizasyonu henüz kesin değildir, ancak Safranbolu civarında olduğu düşünülmektedir (RGTC 6: 480; RGTC 6/2: 188). Eski yayınlarda sıkça yanlış olarak "Vaşumana" olarak yazılmıştır (AM: 16 vd.; von Schuler, 1965: 48).

¹²⁷ Hudupiyanza için bkz. Bölüm 7.2.

oradan toplanan esirleri, sığırları ve koyunları ganimet olarak Hattuša'ya götürür (AM: 106 vd.).

Murşili'nin, ayaklanan Vaşulana ile bizzat ilgilenmesi mümkün değildi. Çünkü annal metninde de belirttiği gibi, Murşili o sırada, Kummanni kentinin Hepatı'na ait bayramlarını (EZEN halziyauwaš ŠA ^DHepát ^{URU}Kummanni) kutlamak amacıyla Kizzuvatna'ya doğru yola çıkması gerekiyordu. Kizzuvatna'ya ulaşan Murşili, burada kardeşi Şarri-Kuşuh ile buluşur. Buradan itibaren annal metinleri sadece boşluklarla bilgiler sağlasa da, anlaşıldığı kadarı ile Şarri-Kuşuh hastalanır ve ölür (AM: 108 vd.). Ağabeysinin bu zamansız ölümü, Murşili için ağır bir darbe olmalıydı. Şarri-Kuşuh sadece ailevi bağları güçlü, güvenilir bir kral değil, aynı zamanda siyaseti itibarıyla da başarılı ve kendi yönetim sınırları içinde kabul edilmiş bir kraldı. Bununla beraber Hitit devleti henüz tam olarak sağlam bir yapıya kavuşmamıştı. Yukarıda değindiğimiz gibi (Bölüm 1.3.), Murşili'nin karısının, üvey annesi Tavananna tarafından öldürülmesi de Murşili'nin 9. yılına tarihlenmektedir. Tavananna'nın, muhtemelen kendi oğlunu tahta geçirmek niyetinde olduğu düşünülürse, o dönemde Murşili'nin güvenilir yandaşlara ne denli ihtiyaç duyduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Annallere göre Murşili, ağabeysinin cenaze töreni geleneklere uygun bir şekilde yapar (AM: 108 vd.).

Buradan itibaren annallerin bir bölümünün oldukça kırık olması, olayları ayrıntılarıyla anlamamızı zorlaştırmaktadır. Kırık bir kontekst içinde Nuhaşşelilerden, savaştan, Hayaşalılardan ve düşmanlardan bahsedilmektedir. Metnin devamını gözönünde bulursak hem kuzeyde, hem de güneyde huzursuzlukların başladığını söylemek mümkündür. Kuzeyde Hayaşalılar, İştina kentini tahrip ederler ve Kanuvara¹²⁸ kentini kuşatırlar; güneyde ise, Nuhaşşeliler isyan ederler. Murşili o sırada hâlâ Hepat'a ait bayramı kutlamak zorunda idi, dolayısıyla Kizzuvatna'dan ayrılması mümkün değildi. Son derece zor bir durumda olan Murşili, dini gerekleri yerine getirmeye devam ederek, her iki cepheye de güvendiği komutanlarını gönderir. Yanında bulunan Kurunta'yı¹²⁹, Nuhaşşe'nin başlatmış olduğu isyanı bastırmakla görevlendirir. Güneye doğru hareket eden Kurunta, Murşili'nin emirleri doğrultusunda Nuhaşşe Ülkesi'nin tahıllarını yakar. Hitit Kralı'nın bu stratejisi

¹²⁸ Lokalizasyonu kesin olmayan bir yerleşme (RGTC 6: 171 vd.).

¹²⁹ Kurunta için bkz. Bölüm 7.

görüldüğü kadarı ile meyvesini vermekte gecikmedi¹³⁰. Hitit ordusunun yaklaştığını gören Kadeş kralı Aitakama, Hitit Kralının tarafına geçmek isteyen oğlu Niqmadu tarafından öldürülür¹³¹. Niqmadu'nun Hitit Kralından talep ettiği vasallık istemi ise, Murşili tarafından geri çevrilir ve Kurunta, Kadeş kentini fetheder (AM: 110 vdd.).

Kurunta, Kizzuvatna'dan güneye doğru yola çıktığı sırada, Murşili kuzeye habercisini gönderir. Annal metninden Yukarı Ülke'de o sıralarda ordusu ile beraber Şarap Büyüğü Nuvanza'nın bulunduğunu öğreniyoruz. Nuvanza, Murşili'nin yazılı talimatları doğrultusunda Kannuvara'yı kurtarmak için ordusuyla yola çıkar. Fakat savaşmadan evvel Murşili'den bir mektupla, sefer için kuş falına bakılmasını ister. Murşili, şahsen kuzeye yürümek istediye de, güneyde Kargamış'a karşı saldırıya geçen Asur ordularından dolayı¹³² bu isteğini yerine getiremedi ve sadece sefer için istenilen falı baktırmakla yetindi. Falın olumlu sonucunu Nanaziti¹³³ ile, Nuvanza'ya ileten Murşili, bunun ardından Kargamış'a doğru yola çıkar (AM: 118 vdd.). Murşili, annallerinde Kargamış'a uğradığından bahsetmez. Ancak ilk durağı olarak, Kargamış'ın güneyindeki Aştata¹³⁴ kentini saymaktadır¹³⁵. Burada bir kale inşa ederek, ordusunun bir birliğini buraya yerleştirir. Suriye seferinden dönen Kurunta da, Kadeş'ten beraberinde getirdiği Niqmadu ile beraber, Aştata'ya gelir. Böylece Murşili'nin daha önce bölünen ordusu tekrar birleşmiş oldu. Kurunta tarafından Murşili'ye getirilen Niqmadu ise, Hitit Kralı tarafından af edilir ve kendine bağlanır. Ardından Murşili, Kargamış'a olan yürüyüşüne devam eder. Yolda, kuzeye gönderdiği Nanaziti kendisine yetişerek, Nuvanza'nın zaferini ile Kannuvara'nın kurtuluşunu haber verir. Bundan sonra gelen pasajlar anlaşılacak kadar tahrip olmuştur¹³⁶. Annal metnin tekrar bilgi vermeye başladığı yerde ise, artık Asur tehlikesinden bahsedilmemektedir. Ancak bağlamdan anlaşıldığı kadarı ile Asur,

¹³⁰ Kurunta'nın, Nuhaşşe'nin tahıllarını yok etmesinden sonra (yani KBo 4.4 I 45'den sonra), Nuhaşşe yerine sadece Kadeş'e verilen cezadan bahsedilmesi, isyanın Kadeş tarafından başlatılmış olabileceği, ya da sadece Kadeş'in ayaklandığı izlenimini vermektedir.

¹³¹ Annallerde Murşili bunu Nuhaşşe Ülkeleri'nin verdikleri yeminlerin bozulması sonucunda, yemin tanrılarının bir cezası olarak anlatmaktadır (AM: 112 vd.).

¹³² Asur kralı I. Adad-nirari'nin yazdırmış olduğu yazıtlarında, Yukarı Mezopotamya'ya yapılan askeri seferlerden bahsedilmektedir (Klengel, 1999: 176 vd.; 198). Murşili'nin Suriye'ye gelmesi, muhtemelen bu seferler ile açıklanması gerekmektedir.

¹³³ Nanaziti için bkz. Bölüm 7.8.

¹³⁴ Aştata ülkesi, bugünkü Meskene'nin çevresinde yer alan bölgenin adıdır. Genellikle siyasi bir bütün olarak kabul edilen Aştata ülkesinin başkenti (yine Aştata), çoğunlukla Emar ören yeri ile eşitlenmektedir (RGTC 6: 48 vd.; RGTC 6/2: 16; RGTC 12/2: 44).

¹³⁵ Buradan, Murşili'nin sadece Kargamış'ta konaklamadığı sonucuna varmak mümkündür. Çünkü güneye inmek için en muhtemel güzergâh, Kargamış üzerinden giden yoldur.

¹³⁶ KBo 4.4 II 76-86 ve III 1-10 (AM: 122 vdd.).

Kargamış toprakları terk etmiş olmalıdır, çünkü Muşili Suriye topraklarını yeniden düzenlemeye başlar (AM: 118 vdd.).

Annallerde bu düzenleme sadece Kargamış ile Halep tahtlarının yeni krallarını tayin etmek olarak geçiyor (AM 124 vd.; KBo 4.4 III 12-16). Buna göre Kargamış tahtına Şarri-Kuşuh'un oğlu Şahurunuva¹³⁷ geçerken, Halep'te Telipinu'nun oğlu Talmi-Şarruma tahta geçer. Düzenleme sırasında ayrıca Halep ile yeni bir antlaşma da yapılmıştır¹³⁸ (Klengel, 1999: 199). Aynı şekilde Amurru kralı Duppi-Teşup (CTH 62)¹³⁹ ve Ugarit kralı Niqmepa (CTH 66)¹⁴⁰ ile de bir antlaşma metni düzenlenmiştir. Niqmepa Antlaşması'nın birinci paragrafından anlaşıldığı kadarı ile; Niqmepa, Muşili tarafından ülkesine geri getirilerek kral yapılmıştır. Dolayısıyla onun Ugarit tahtına çıkması da muhtemelen Muşili'nin 9. yılına denk gelmektedir (Klengel, 1969: 364 vd.). Ugarit'in yeni antlaşması ile birlikte başka düzenlemeler de gerekiyordu. Öyle ki Muşili, Ugarit'in önemli bir bölümünü oluşturan Siyannu¹⁴¹ ile Uşnatu¹⁴² Ülkeleri'ni Kargamış'a bağlamayı uygun görerek bir belge (CTH 65)¹⁴³ düzenlemiştir¹⁴⁴. Aynı belgede Muşili, toprak kaybına uğrayan Ugarit'in yıllık vergi miktarının da, bu toprak kaybına uygun olarak düşürmüştür (Klengel, 1965: 79; 1969: 367; 1992: 136; 1999: 199; Singer, 1999: 639 vd. ve 662 vdd.). Yine o döneme tarihlenmemiz gereken bir diğer metin de CTH 64¹⁴⁵ metnidir. Bu metinden edinilen bilgiye göre Mukiş ülkesi, Ugarit-Mukiş sınırının kendi lehine yeniden çizilmesi için itirazda bulunmuş. Ugarit Kralı Niqmepa tarafından bu

¹³⁷ KBo 4.4 III 12'de, Kargamış tahtına geçirilen kişinin adı [...] -Şarruma olarak geçmektedir. Bu muhtemelen aynı kişinin Hurrice ismi olmalıdır. Şahurunuva adı bu durumda taht isim olarak düşünülmelidir (Klengel, 1999: 199 dpn. 279).

¹³⁸ Bahsedilen antlaşma ele geçmediyse de, Hitit Kralı Muvatalli ile Halep kralı Talmi-Şarruma arasında yapılan antlaşmada (CTH 75), Muşili Dönemi'nde yapılan, ancak çalınan bu antlaşmadan bahsedilmektedir (Beckman, 1996: 88).

¹³⁹ Antlaşma için bkz. Friedrich, 1926: 1 vdd.; Beckman, 1996: 54 vdd.. Normal Hitit Antlaşması hükümlerinden farklı olarak bu metinde, Amurru kralının Mısır'a geçmesi ya da elçi göndermesi yasaklanmıştır (Beckman, 1996: 56).

¹⁴⁰ Antlaşma için bkz. Kühne, 1975; del Monte, 1986; Beckman, 1996: 59 vdd..

¹⁴¹ Ugarit'in güneyinde bulunan Tell Siyanu ile lokalize edilmektedir (RGTC12/2:240 vd.).

¹⁴² Lokalizasyonu kesin değildir, belki bugünkü Tell Daruk ile lokalize edilebilir. Ancak Siyanu ülkesi'nde yer aldığı kesin olarak söylenebilir (RGTC 12/2: 331).

¹⁴³ CTH 65=RS 17.335+379+381+235 ile RS 17.457, 17.344, 17.368 ve 17.382+380, bkz. Nougayrol, 1956: 71 vdd.. Yeni çevirisi için bkz. Beckman, 1996: 160 vdd.

¹⁴⁴ Bu bilgileri bize sağlayan metinde, Siyannu'nun daha önce kendi isteği ile Kargamış'a geçtiğini yazıyor olsa da, Muşili bu hükmüyle, anlaşmazlığa son noktayı koyarak Siyannu'nun, Uşnatu ile birlikte Kargamış'a geçişini resmileştirmiş oldu.

¹⁴⁵ CTH 64=A:RS 17.237; B: RS 17.62 // RS 17.339 VE RS 17.366. Çeviri için bkz. Nougayrol, 1956: 63 vdd.; Beckman, 1996:159 vd.

itirazdan haberdar edilen II. Murşili ise, Ugarit lehine karar vererek, mevcut sınırın “sonsuz dek” kalmasına hüküm verir.

Tüm bu düzenlemeler ile Murşili, Suriye’deki durumunu tekrar sağlamlaştırmış oldu. Kargamış kralı, daha önce olduğu gibi ayrı bir statüye sahipti, ülkelerin sınırları çizilmiş, ülkelerin ödeyeceği yıllık vergiler belirlenmişti.

Kargamış Ülkesi’ni ve Suriye’deki bölgeleri bu şekilde düzenledikten sonra Murşili, bugün Gürün olarak kabul edilen Tegaramma’ya döner ve orada başta Nuvanza olmak üzere tüm “beyler” ile buluşur. Murşili, Hayaşa’ya bir sefer yapmayı düşündüyse de, sonbaharın yaklaşmış olmasından dolayı buna karşı çıkan beyleri dinleyerek, bu seferinden vazgeçer (AM: 124 vdd). Onun yerine seferinin muhtemelen daha kolay ve hızlı bir şekilde biteceği bir başka düşmana İyareşa¹⁴⁶ ve Pikainarişa¹⁴⁷ kentlerine yürür. Murşili, geceleyin yürüyüş yapmak suretiyle Pikainarişa kentine şafak sökmeden saldırır, kenti yener ve ateşe verir. Ertesi sabah İyareşa kentine saldıran Murşili, bu kenti de yener ve yakar. Anlaşılan bu bölgedeki düşmanlık sadece bu iki kentle sınırlı değildi ki, İyareşa ve Pikainarişa’dan sonra Hitit Kralı, seferine devam ederek Tarkuma¹⁴⁸, Haişehla¹⁴⁹ ve Kantişşışa’yı¹⁵⁰ da yakar ve Taptina¹⁵¹, Hurşama¹⁵² ve Pikurzi¹⁵³ kentleri savaşız olarak teslim alır. Böylece Murşili dokuzuncu yılındaki son seferini de bitirerek önce Hakmiş’e¹⁵⁴, sonra da kışı geçirmek amacıyla Ankuva’ya geçer (AM: 126 vdd.).

2.2.6. II. Murşili’nin Onuncu Hükümdarlık Yılı

Onuncu hükümdarlık senesinde Murşili, bir yıl önce ertelediği Azzi seferini tamamlamayı uygun görür. Bu nedenle ordularıyla kışı geçirdiği Ankuva’dan yola

¹⁴⁶ Lokalizasyonu kesin olmayan yerleşme (RGTC 6: 133).

¹⁴⁷ Lokalizasyonu kesin olmayan yerleşme (RGTC 6: 312 vd.).

¹⁴⁸ Lokalizasyonu kesin olmayan yerleşme (RGTC 6: 407; RGTC 6/2: 162).

¹⁴⁹ Genellikle Hakmiş çevresine lokalize edilen yerleşme (RGTC 6: 64).

¹⁵⁰ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 171; RGTC 6/2: 63).

¹⁵¹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 404; RGTC 6/2: 161).

¹⁵² Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 127; RGTC 6/2: 45).

¹⁵³ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 314).

¹⁵⁴ Lokalizasyonu kesin değildir, ama genellikle Amasya dolaylarına lokalize edilmektedir. (RGTC 6: 65 vdd.; RGTC 6/2: 22 vd.; Starke, sergi haritası.).

çıkar. Yol üzerinde bulunan İngalava¹⁵⁵ kentinde, muhtemelen Yukarı Ülke'nin birliklerini oluşturan yaya ve arabalı askerleri ile birleşir. Murşili, annallerinde Azzi'nin bir meydan savaşından kaçındığını ve bir gece baskını ile saldırmak istedikleri yazmaktadır. Ancak Murşili düşmanının bu planından haberdar olur ve ordusunu geceleyin de savaşa hazır halde tutar. Gece bile savaşa hazır olan bir Hitit ordusuna saldıramayacaklarını anlayan Azzi orduları, bunun üzerine tahkimatlı kentlere geri çekilmeye karar verir. Murşili, ilk olarak sivil halkından boşaltılmış olan Aripşa¹⁵⁶ kentine saldırır, kenti fetheder ve ordusuna yağmalama izni verir. Ertesi gün Murşili, Dukkamma¹⁵⁷ kentine yürür ve kenti savaşmadan teslim alır. Dukkamma'dan aldığı sivil esirleri ise, Hattuşa'ya götürür (AM: 130 vdd.).

Murşili'nin Onyıl Annalleri, Dukkamma'nın alınışı ile biterken, Ayrıntılı Annaller son olarak Azzi'nin vasallık isteğinde bulunduğu yazılmaktadır. Murşili, bu isteği kabul ettiyse de, sonbaharın gelişinden dolayı, ülkenin düzenlenmesini ertesi seneye bırakır ve kışı Hattuşa'da geçirmek üzere başkente dönerek, burada 6. Yıl Bayramları'nı kutlar (AM: 138 vd.).

II. Murşili'nin onuncu yılının sona ermesiyle, Hitit Devleti'nin önemli bir dönemi de bitmiş oluyordu. Düşmanların üç ayrı cephede Hitit Kralına karşı yenilmesiyle, "Yükselme ve Sağlamlaştırma Dönemi" olarak adlandırmak istediğimiz süreç, aslında dokuzuncu senesinde fiilen bitmiş olsa da, Murşili'nin Onyıl Annalleri'nin sonsözü (epilog) bu dönemin bitmiş olduğunun resmi kanıtı olarak görmek mümkündür (bkz.: Bölüm 3.3.1.).

¹⁵⁵ Lokalizasyonu kesin olmayan yerleşme. Daha evvel Ordu'nun güneyi, Şebinkarahisar civarına lokalize edilmiştir (RGTC 6: 141).

¹⁵⁶ Azzi-Hayaşa'da yer alan, ancak tam yeri kesin olmayan yerleşmedir. KBo 4.4 Ay.IV 5'e göre (AM: 132 vd.) kent, denizin içinde yer almaktadır (A.AB.BA). Ancak bu ibaredeki "deniz" kelimesi bazı kaynaklarda "göl" olarak da çevrilmiştir (RGTC 6: 37). Buna bağlı olarak lokalizasyon için mümkün olmayan Van Gölü'nün batı kıyısı önerilmiştir (Forrer, 1932b: 144). Asur belgelerinde de Van Gölü, 'deniz' olarak nitelendirilmektedir. Bunun dışında lokalizasyon çalışmaları Giresun, Samsun civarına ya da Erzincan dolaylarına işaret etmektedirler (RGTC 6: 37; RGTC 6/2:11).

¹⁵⁷ Lokalizasyonu kesin olarak yapılamamıştır (bkz. RGTC 6: 435 vd.). Aripşa'dan bir gün sonra alındığına göre, Aripşa'ya en fazla 10 km'lik bir mesafede ve doğusunda olduğunu kabul etmek doğru olacaktır.

2.3. II. Murşili Dönemi'nin Onuncu Hükümdarlık Yılı Sonrası

Murşili'nin Ayrıntılı Annalleri'nin ilk on yılı, aynı kralın Onyıl Annalleri sayesinde büyük ölçüde doğru olarak sıralanmış bir şekilde tamamlanırken, onuncu yıldan sonrası için sorunlar ortaya çıkmaktadır. 11. yılı hakkında bilgi veren tabletler (KUB 14.29+19.3 ve KBo 4.4) 9. yıldan başlayıp devam ettikleri için, bu konuda şüpheye yer bırakmazken, 11. yıldan itibaren ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Sıkıntıların ana nedeni ise, Murşili'nin kaç sene tahtta kaldığını bilmememizden kaynaklanmaktadır. Bu konuda bize yardımcı olan bir husus, Murşili'nin kutlamış olduğu "6.-Yıl Bayramı"dır. Annallerine göre Murşili bu bayramı ilk defa 10. hükümdarlık yılında kutlamıştır (bkz.: Tablo 3).¹⁵⁸ Bununla beraber KBo 5.8 ve KBo 2.5'in sonunda yer alan ve serinin kaçınıcı tableti olduğunu belirten notlar da yardımcı olmaktadır. Ancak şu kesindir ki, tüm bu metinlerin, Götze'nin yazmış olduğu Murşili Annalleri edisyonundan sonra eklenen fragmanlarla beraber, yeniden çalışılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde Murşili'nin Annalleri hakkında yeni bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır.

2.3.1. II. Murşili'nin Kazanımlarını Koruma Çalışmaları

Murşili'nin, 11. hükümdarlık yılı oldukça sakin geçer. Annallerine göre (KBo 4.4 Ay. IV 42 vdd.), kendisi Azzi'ye karşı sefere çıkmaya hazırlanırken, Muti adında bir elçi, Azzi Ülkesi'nin vasallık isteğini iletir. Bununla beraber 1000 kadar sivil esirin de iadesi yapılırca, Murşili seferinden vazgeçerek, Azzi'yi vasallığa kabul eder¹⁵⁹. O yıl içinde ise, hiçbir askeri sefer düzenlemez ve kışı Ankuva'da geçirir (AM: 138 vdd.).

¹⁵⁸ Dolayısıyla annallerde geçen bir diğer "6.-Yıl Bayramı" Götze tarafından 22. yılına, yani 12 sene sonraya tarihlendirilmiştir (AM: 162 vd.).

¹⁵⁹ KBo 4.4 IV 53'te bu 'na-aš-za ARAD-ah-hu[-un / ve onları hizmetkâr yaptım]' olarak ifade edilmektedir. Bu ibare ile hangi Azzi kralı kastedildiği ise anlaşılmamaktadır. Annallerde daha evvel geçen Azzi kralı Anniya, son olarak Murşili'nin 9. hükümdarlık senesinin ilk yarısında belgelenmektedir (KUB XIV 29 I 1; AM: 104 vd.). Sonraki yıllara ait korunan metinlerde ise bu isme rastlamamaktayız. Bununla birlikte Azzi kralı Anniya ile yapılan bir antlaşma metne ait fragmanlar (CTH 78; KBo 27. 2, HT 85, 905/z, KUB 26.39, KUB 40.41) ele geçmiştir. Carruba, antlaşmayı Murşili'nin 10. yılından evvele yerleştirmeyi daha uygun görürken (Carruba, 1988: 74), Klengel aynı metni 10. ya da 11. yıla tarihlemek ister (Klengel, 1999: 176). Annallere göre, Azzi Ülkesi'ni vasallığa kabul edilmenin tarihi, Murşili'nin 11. hükümdarlık senesine denk düştüğüne göre, biz de bu antlaşmayı Murşili'nin 11. yılına tarihlemek istiyoruz.

12. yılında Muşşili, dikkatini tekrar batıya yöneltmek zorunda kalır. Orada Muşşili tarafından Mira kralı olarak tayin edilen ve eniştesi olan Maşhuiluva¹⁶⁰, Büyük Kral'a olan yeminini bozarak, Pitaşşa'yı¹⁶¹ ve Hatti'nin¹⁶² bazı bölgelerini Hitit Kralına karşı kıskırtır. Ayrıca huzursuzluk yaratan É.GAL.PAP adında bir şahıs ile, Hitit kralına karşı birleşir. Muşşili, bu kıskırtmaya karşı devlet diplomasisine başvurarak Maşhuiluva'yı Şallapa kentine çağırır ve böylece Maşhuiluva'nın, Maşa'ya kaçmasına neden olur. Aynı Maşa'ya gelen Hitit Kralına karşı koymanın mümkün olamayacağını anlayan Mira'nın ileri gelenleri (^{LÚ.MEŠ}GAL), Muşşili'den af dileyerek, Maşhuiluva'yı Hitit Kralına teslim ederler ve Maşhuiluva'nın yerine, oğlu¹⁶³ Kupanta-Kurunta'nın geçmesini isterler. Annallere göre, Muşşili bunu kabul ederek, Mira Ülkesi'nin yeni kralı olarak Kupanta-Kurunta'yı tayin eder (AM: 142 vdd.; CTH 68¹⁶⁴ §4-§7 bkz.: ayrıca Houwink ten Cate, 1979b ve Heinhold-Krahmer, 1989: 447). ve onunla bir vasallık antlaşması (CTH 68) düzenler¹⁶⁵.

Batıdaki faaliyetleri dışında, Muşşili'nin aynı yıl içinde¹⁶⁶ doğuya da yönelmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu sefer anlatılırken, Nerik'in¹⁶⁷ adı ve Karadeniz kıyıları geçiyorsa da, asıl hedefin babası Şuppiluliuma döneminden beri düşman

¹⁶⁰ Maşhuiluva, Hitit yazılı belgelerinde Sümerce yazılımı "PÍŠ.TUR" (farecik) olarak da bulunmaktadır. Maşhuiluva için bkz. ayrıca Bölüm 2.2.4.

¹⁶¹ Pitaşşa=Pedaşşa. Tarhuntaşşa sınırında yer alan bu bölge genellikle Ilgın ve çevresine lokalize edilmektedir (RGTC 6: 318 vd.; RGTC 6/2: 127; bkz. ayrıca Starke, 1997: 450; Dinçol et al., 2000: 12, 19; Starke, sergi haritası.).

¹⁶² Götze, AM'de Hatti yerine "Hattarşa?" tamamlamak ister (AM: 142 vd.). Aynı olayı anlatan Kupanta-Kurunta Antlaşması'nda ise, ilk edisyonu yapan Friedrich, Pitaşşa ile beraber geçen yer adını ^{URU}HA-A[T-TI-ya] olarak tamamlar (Friedrich, 1926: 110 vd.). Daha sonraki araştırmacılar da bu tamamlamayı izlemişlerdir (Beckman, 1996: 70; Klengel, 1999: 194).

¹⁶³ Kupanta-Kurunta Antlaşması'ndan anlaşıldığına göre, Maşhuiluva'nın öz oğlu ve dolayısıyla Mira'nın taht varisi yoktu. Maşhuiluva, oğul sahibi olacağına dair bir ümit beslemiyordu ki; Mira tahtına oturur oturmaz Hitit Kralından kendi yeğeni, Kupanta-Kurunta'nın evlat edinebilmesi ve taht varisi olarak hak kazanabilmesi için ricada bulunur. Muşşili bu isteğe olumlu cevap verir (KBo 5.41 I 22; Friedrich, 1926: 108 vdd.; Beckman, 1996: 70).

¹⁶⁴ CTH 68=Kupanta-Kurunta Antlaşması. Edisyon ve çeviri için bkz.: Friedrich, 1926: 95 vdd.; Beckman, 1996: 69 vdd..

¹⁶⁵ Bölüm 2.2.4.'de, Arzava Devleti'nin yeniden düzenlenmesi konusunu ele alınırken, bu antlaşmanın önemi üzerine durulmuştur. Metin için bkz. Friedrich, 1926: 106 vdd.; Beckman, 1996: 69 vdd..

¹⁶⁶ Söz konusu fragman Houwink ten Cate tarafından II. Muşşili'nin 12 hükümdarlık yılına tarihlenmiştir (Houwink ten Cate, 1979a: 160 ve Houwink ten Cate 1979b) .

¹⁶⁷ Genellikle Amasya ilinde yer alan Vezirköprü yakınlarındaki Oymaağacı ile eşitlenmektedir (RGTC 6: 286 vdd.; RGTC 6/2: 113 vdd.; Dinçol-Yakar, 1974; Haas, 1999: 229). Son iki senedir Oymaağacı'ta yürütülen yüzey araştırmaları sonucunda bulunan çiviyazılı tabletlerle ile önümüzdeki senelerde planlanan arkeolojik kazı sayesinde, bu lokalizasyonun ispatlanacağı düşünülmektedir. Nerik'in kültürel önemi için bkz. Haas, 1999; Haas, 1970.

kabul edilen Malazziya¹⁶⁸ ve Şunupaşalılar¹⁶⁹ olduğu anlaşılmaktadır. Şunupaşalılar'a karşı başarı kazanılır, Malazziya kenti fethedilir, sonra ise tüm ülke, ateşe verilerek yok edilir. Sonra Hitit Kralı düşman olan diğer kentlere, Katabduva¹⁷⁰ ve Taşşinata'ya¹⁷¹ yönelir. Metinden anlaşıldığı kadarı ile, Katabduva, Malazziya'nın kaderini paylaşıırken; Taşşinata, Hitit Kralından af dileyerek bağışlanır. Kırık metinde, ayrıca Uppaşıta¹⁷² ve Kuışgani¹⁷³ yer adları geçiyorsa da, onların akıbeti hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir (KBo 19.76 + KUB 14.20; AM: 194 vdd.; Houwink ten Cate, 1979a: 161 vdd.)¹⁷⁴.

15. hükümdarlık senesinde Murşili tekrar kuzey ile ilgilenmek zorunda kalır¹⁷⁵. Orada Tagaşa'ya¹⁷⁶ ait birlikler, Hitit topraklarına girerek; Şaddupa¹⁷⁷, Karahna¹⁷⁸ ve Marişa¹⁷⁹ bölgelerini işgal etmişlerdi. Murşili bu nedenle Tagaşa'ya doğru yola çıkar. Bunu haber alan işgalci Tagaşa birlikleri, Murşili'nin geçeceği yolu tutarak, kendisine pusu kurarlar. Murşili, bundan sonraki olayları annallerinde Fırtına Tanrısı'nın bir lütfu olarak gördüğünü kaydetmektedir. Buna göre Murşili, bir kuş falının buyruğu doğrultusunda, hazırlanan pusuya düşmeden, yürüyüşüne ara verir. Bir süre bulunduğu yerde bekledikten sonra, yeni bir kuş falının emriyle tekrar yola çıkan Murşili, böylece hem pusudan kurtulmuş, hem de Taggaşa'nın, yaklaşan Hitit ordusundan haberdar olduğunu öğrenmiştir. Bu nedenle gece karanlığında yürüyen

¹⁶⁸ Malatiya/Malazziya, genellikle bugünkü Malatya ile eşitlenmektedir (RGTC 6: 255 vd.; RGTC 6/2: 98 vd.).

¹⁶⁹ Şunupaşı. Lokalizasyonu kesin olmayan Kaşka kenti (RGTC 6: 367).

¹⁷⁰ Lokalizasyonu kesin değildir. Malaziya (Malatya) yakınlarında aranmalıdır (RGTC 6 ve 6/2'de yer almamaktadır).

¹⁷¹ Lokalizasyonu kesin değildir. Malaziya (Malatya) yakınlarında aranmalıdır (RGTC 6 ve 6/2'de yer almamaktadır).

¹⁷² Lokalizasyonu kesin değildir. Malaziya (Malatya) yakınlarında aranmalıdır (RGTC 6: 456).

¹⁷³ Lokalizasyonu kesin değildir. Malaziya (Malatya) yakınlarında aranmalıdır (RGTC 6: 216).

¹⁷⁴ Burada verilen adları dışında daha birçok yer adı geçer, bunlar için bkz. Houwink ten Cate, 1979a: 161 vdd..

¹⁷⁵ Götze, KBo 5.8 ile KUB 19.36 metinlerinde yer alan olayları, Murşili'nin 19. yılına tarihlemişti (AM:146 vdd.). Ancak kendisinden sonra bu metinleri tekrar ele alan Otten özellikle içeriksel nedenlerden dolayı, anlatılan olayları 15. ve 16. yıla ya da 14., 15. ve 16. senelere tarihlemiştir (Otten, 1955: 156 vdd. Bkz. ayrıca Klengel, 1999: 186). Biz burada olayları iki yıla ayırmayı uygun gördük. Bundan sonraki metinlerin yıllara göre dağılımı için bkz. Otten, 1955 ve Houwink ten Cate, 1966.

¹⁷⁶ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 384; RGTC 6/2: 154).

¹⁷⁷ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 356).

¹⁷⁸ Çoğunlukla Tokat-Turhal-Amasya civarlarına yer alması gerektiği düşünülmektedir (RGTC 6: 177 vdd.; RGTC 6/2: 66). Bir kült merkezi olduğundan dinsel açıdan da büyük önem taşıyordu (Otten-Röllig, 1976-1980: 403; bayramları için bkz. Dinçol-Darga, 1969-1970).

¹⁷⁹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 262 vd.; RGTC 6/2: 102).

Murşili, Taggašta'yı ani bir baskınla yener ve hem ülkeyi, hem de kenti ateşe verir (AM: 146 vdd.). Murşili ertesi gün İştaluppa¹⁸⁰ yönünde yürüyüşüne devam eder. Bu yürüyüşü sırasında Kappubba¹⁸¹ Ülkesi, Kaşka Ülkeleri'ni isyana teşvik eder ve bu ülkelerin askeri birlikleri ile beraber Kappubba kenti yakınlarında yer alan, bir dağın eteğinde mevzi alır. Hitit Kralı, buna rağmen ordusu ile bu ülkelere yürür ve Takkuwahina¹⁸² ile Tahantattipa¹⁸³ Ülkeleri'ni¹⁸⁴ ateşe verir. Annallerinde Murşili, buraya gelen ilk Hitit Kralı olduğunu özellikle belirtmektedir. Bu nedenle burada fazla vakit geçirmek zorunda kalan Murşili, ordunun bazı birliklerini tahıl ve şarap toplamaları için etrafa gönderir¹⁸⁵. Bunu duyan Kummeşmaha¹⁸⁶ Nehir Ülkesi, muhtemelen bunu fırsat bilerek Takkuwahina Ülkesi'ne yardım etmek amacıyla, bir birlik gönderir (AM: 150 vd.). Metin kırık olduğu için, olayların sonu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak metnin devamında, Murşili'nin başka bir grubu vasal olarak kabul ettiği düşünülürse, bu seferin de başarılı geçtiğini düşünmemiz doğru olacaktır. Seferini tamamlayan Murşili, kışı geçirmek üzere yine Ankuva'ya döner.

16. hükümdarlık yılında Murşili, babası zamanında Kaşkalı gruplar tarafından tahrip ve işgal edilen Tummanna¹⁸⁷ Ülkesi'ne yönelir. Murşili'nin kuzeni ve Pala'nın valisi durumunda olan Hudupiyanza, tüm başarılarına rağmen bu bölgeyi işgalden kurtarmak için yeterli askere sahip değildi. Bölgeyi yeniden Hitit topraklarına katmak için, Murşili şahsen sefere çıkar. Metnin seferle ilgili bazı kısımları kırıktır. Ancak hedeflerinden biri Şapidduva¹⁸⁸ kenti olduğu anlaşılmaktadır. Daha evvel de yaptığı gibi, Murşili bu seferinde de bir gece yürüyüşü ile amacına ulaşmak niyetindedir. Bu

¹⁸⁰ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 151).

¹⁸¹ Kappubba/Kappuppuva. Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 176 vd.).

¹⁸² Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 388).

¹⁸³ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 376 vd.).

¹⁸⁴ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 376).

¹⁸⁵ Toplanan, ya da diğer tabiri ile yağmalanılan malzemelerin arasında geçen "şarap" dikkat çekicidir. Pek alışılmış bir ganimet olmayan şarabın burada geçmesi, sözü geçen bölgenin şaraplık üzüm açısından önemli olduğu izlenimi vermektedir. Kummeşmaha Nehri'nin, Kelkit Irmağı ile eşitlendiğini düşünecek olursak, metinde daha evvel bahsedilen Kaşka Ülkeleri'nin Kelkit'in kuzeyinde yer alması gerekmektedir. O yörede bugün sadece Narince üzümleri şarap için kullanılmaktadır. Narince'nin bugünkü merkezi ise, Tokat-Niksar'dır. Belki bu şekilde, daha evvel geçen yer adlarını Niksar yakınlarına lokalize etmemiz mümkündür.

¹⁸⁶ Kummeşmaha Nehri, son dönemde genellikle Kelkit Irmağı ile eşitlenmektedir (RGTC 6/2: 206; Klengel, 1999: 185; Starke, sergi haritası.). Daha önceki lokalizasyon çalışmaları için bkz. RGTC 6: 535.

¹⁸⁷ Tummanna ismi genellikle Antik Çağ'daki Domanitis adı ile eşitlenmektedir. Dolayısıyla antik Paflagonya'ya lokalize edilmektedir (RGTC 6: 437; RGTC 6/2: 173; Ertem, 1980: 14 vdd.; Starke, sergi haritası.).

¹⁸⁸ Şapidduva/Şipiduva. Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 349; RGTC 6/2: 140).

nedenle ordusunu önce farklı bir yöne, Pittapara adlı bir düşmana sürerken, güneş battıktan sonra, tüm gece boyunca yürüyerek, nöbetçilere görünmeden Şapidduva'ya ulaşır. Buradaki rakibi Pitaggatalli, 9000 kişilik bir orduyla Hitit Kralına karşı koysa da, yenilmekten kurtulamaz ve Elluriya¹⁸⁹ Dağı'na kaçar. Murşili ordusunun bir bölümünü, Pitaggatalli'yi takip etmeleri için gönderir ve böylece Pitaggatalli'nin Dahara¹⁹⁰ Irmağı'na kadar kaçmasına neden olur. Murşili ise, ganimetleri Altanna¹⁹¹ kentine depoladıktan sonra, aynı düşmanın peşine düşer. Hitit Kralının Kaşşu¹⁹² Dağı'na kadar yürüdüğünü biliyoruz (AM: 152 vdd.; Otten, 1955: 166 vdd.). Belgelerde takibin devamını anlatan kısımlar tahrip olmuş olsa da, başarılı bir şekilde bittiğini düşünmemiz doğru olacaktır, çünkü kırık bir kontekst içinde Fırtına Tanrısı'nın kralın elini tuttuğunu ve onun yanında durduğunu yazılmaktadır (KBo 5.8 III 41 vdd.; AM: 160 vd.). Bir sonraki hedef Kalaşma¹⁹³ Ülkesi oldu. Bu ülke, Murşili Tummanna Seferi'ndeyken ona destek kuvveti göndermemiş ve bu yüzden Hitit Kralının dikkatini üzerine çekmişti. Ancak Murşili, daha evvel toplamış olduğu ganimetleri Hattuşa'ya götürmeyi ve orada 6.-Yıl Bayramı'nı kutlamayı tercih ettiğinden dolayı, Kalaşma'ya komutanı olan Nuvanza'yı gönderir. Nuvanza ise, Kalaşma, Lalha¹⁹⁴ ve Midduva¹⁹⁵ Ülkeleri'ne saldırır, ülkeleri yakar ve ganimetleri toplayarak, o sıralarda Pahhuva Ülkesi'nde bulunan Hitit Kralına yetişir (AM: 160 vdd.).

Annallerde yer alan bundan sonraki olayları, senelere göre yerleştirmek neredeyse imkansızdır. Götze, çalışmasında bu nedenle başlık olarak kullandığı yıldan sonra hep bir soru işareti eklemiştir (AM: 162 vdd.). Biz burada, hiç yıl ayırımı kullanmadan, sadece meydana gelen olayları saymakla yetineceğiz. Görüldüğü kadarı ile yine kuzeye yapılan seferler vardı. İsim olarak Tapapanuva¹⁹⁶, Hatenzuva¹⁹⁷ ve Kattesşişşa¹⁹⁸ Ülkeleri geçer. Her üç ülke, Hitit Kralı tarafından

¹⁸⁹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 140; RGTC 6/2: 50).

¹⁹⁰ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 551 vd.; RGTC 6/2: 211).

¹⁹¹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 10 vd.; RGTC 6/2: 3).

¹⁹² Ağırlıklı olarak Ilgaz Dağları (Olgassys) ile eşitlenmektedir (RGTC 6: 195 vd.; RGTC 6/2: 74).

¹⁹³ Lokalizasyonu kesin olmasa bile, Hitit çekirdek ülkesinin kuzeybatısında yer aldığı konusunda fikir birliğe varılmıştır (RGTC 6: 163 vd.; RGTC 6/2: 60). Son olarak Starke Kalaşma'yı Gerede-Safranbolu civarına lokalize etmeye çalışmıştır (Starke, sergi haritası.).

¹⁹⁴ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 241; RGTC 6/2: 92).

¹⁹⁵ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 273 vd.).

¹⁹⁶ Lokalizasyonu kesin olmayan yer adı (RGTC 6: 398 vd.; RGTC 6/2: 159).

¹⁹⁷ Lokalizasyonu kesin değildir, ancak Nerik yakınlarında olmalıdır (RGTC 6: 102 vd.; RGTC 6/2: 36).

yenilgiye uğratılıp, ateşe verilir. Aynı fragmanda Hitit Kralına askeri yardım yapmayan ve bu şekilde "düşman" durumuna düşen Maşa Ülkesi'nden bahsediliyorsa da, kırık olan metinden daha fazla bilgi sağlamak mümkün değildir (KUB 19.39 II 1 vdd.; AM: 162 vdd.)¹⁹⁹.

Bir başka fragman, Kaşka bölgesindeki Timmuhala²⁰⁰ kentinden bahsetmektedir. Murşili, bu oldukça yüksek rakımlı, ulaşılması zor bir yerde bulunan kente ulaştığında, düşman dağlara kaçır. Yaklaşan kış nedeniyle düşmanı takip etmeyen Murşili, Timmuhala, Tiyaşşilta²⁰¹ ve Karaşşuva²⁰² kentleri ateşe verir. Timmuhala kentini ise, Fırtına Tanrısı'na adar ve kentin sınırlarını tespit eder. Bu başarısından sonra Murşili kışı geçirmek üzere Katapa'ya²⁰³ geçer (KUB 19.37 II 1 vdd.; AM: 166 vdd.). Metnin devamına göre Murşili, ilkbahar olur olmaz Mala Nehrin bayramını kutlar²⁰⁴. Bayramla meşgul olan Murşili, komutanları olan Aranhapilizzi ve Nanaziti'yi sefere gönderir. Onlar, Valkina²⁰⁵ Ülkesi'ne saldırırlar ve ülkeyi tahrip ederek, ganimetleri Hattuşa'ya gönderirler. Mala Nehrin bayramını tamamlayan Murşili ise, Timmuhala kentinin, Kaşkalar tarafından tekrar iskân edildiği haberi alınca, derhal elindeki birliklerle oraya yönelir. Heşhaşpa²⁰⁶ kentinde ordunun kalanı ile birleşen Murşili, gece yürüyüşü taktiğine bir defa daha başvurarak, düşmanı bu sefer şaşırtır. Daha evvel düşmanın, sığır ve koyunları ile beraber kaçmasına engel olamayan Murşili, bu defa çok sayıda sivil esir ve ganimet toplar. Murşili, o sırada

¹⁹⁸ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 202 vd.).

¹⁹⁹ Götze bu fragmanı soru işaret ile 22. yıla tarihlendirir (AM: 162 vdd.), buna karşın Houwink ten Cate bu fragmanda Murşili'nin 12. yılını görmek ister (Houwink ten Cate, 1979a: 159 vd.).

²⁰⁰ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 423 vd.; RGTC 6/2: 169).

²⁰¹ Lokalizasyonu kesin olmayan Kaşka kenti (RGTC 6: 420).

²⁰² Lokalizasyonu kesin olmayan Kaşka kenti (RGTC 6: 180).

²⁰³ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 197 vdd.; RGTC 6/2: 75 vd.). Ancak Fırtına Tanrı'nın kült merkezi olarak Murşili için ayrı bir öneme sahipti (Ottén, 1976-1980a: 486; Popko, 2001: 148 vdd.).

²⁰⁴ 2. Veba Duası'nda Murşili tanrılara "Mala nehrinin kurbanlarını" ertelemeleri için yakarıyor. Kendisi zaten Mala Nehri'ne gideceği için, bu kurbanlarını bizzat vereceğini ifade eder (CTH 378.2 §VII; Götze, 1930: 214 vd.; Arıkan, 1994: 94 vd., 105 vd.). Eğer bu iki yolculuk arasında bir bağlantı varsa, Götze'nin soru işaretiyle 24. yılına tarihlenen KUB 19.37 fragmanını daha erkene çekmemiz gerekebilir. Çünkü aynı duada, vebanın 20 senedir devam ettiğini ve Murşili'nin babası I. Şuppiluliuma Dönemi'nde başladığını ifade edilmektedir (bkz. ayrıca Bölüm 5.2). Son olarak Mala nehri ile ilgili bir ritüele dikkat çekmek gerektiğini de düşünmekteyiz. KUB 23.79 metni kırık da olsa bize bu konuda biraz bilgi vermektedir. Ritüelin yapıldığı yer, korunan kısımda belirtilmemektedir, ancak ülke içinde vebanın ortaya çıkması ile ilgili ibareler mevcuttur (bkz.: Laroche, 1965: 115 vd.). Bu ibareden ise, bu nehrin ritüeli ile veba arasındaki bağlantı bir daha sağlanmış olmaktadır.

²⁰⁵ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 472).

²⁰⁶ Heşhaşpa/Hişhaşhapa. Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 111 vd.; RGTC 6/2: 40).

ayaklanan Tapapanuva Ülkesi'ne Şuti Birlikleri'ni²⁰⁷ gönderir. Bu birlikler Tapapanuva Ülkesi'ne saldırır, onu ateşe verir ve ganimetleri toplarlar. Murşili, Timmuhala'dan Tahappişuna'ya²⁰⁸, oradan da önce Karaşşuva'ya²⁰⁹, sonra Kapperi²¹⁰ kentine ve Hurna²¹¹ Ülkesi'ne geçer. Buralardan ganimet toplayan Hitit Kralı, tüm bölgeyi de kendine bağlar. Murşili buradan Tehşina Dağı²¹² yönünde devam eder, ancak yolun zorluğu nedeniyle dağa çıkmadan Maraşşantiya Nehrini izleyerek ilerler. Yer ismi olarak bundan sonra kırık bir kontekst içinde sadece Tahaşduvara²¹³ ve Kadudupa²¹⁴ kentleri geçer (KUB 19.37 II 46 vdd.; AM: 171 vdd.).

Bir diğer fragmana göre Murşili, Şunnupaşşı²¹⁵ kentine saldırır ve kenti yakar. Kent nüfusun bir kısmı Pittalahşa'nın ^{NA}hekur'una kaçsa da, Murşili yaklaşan kış nedeniyle burayı kuşatmaz ve İştahara²¹⁶ kentine döner. Burada Kalaşmalı Aparru'nun ayaklandığını haberi alan Murşili²¹⁷, Hattuşa'ya geçer. Fragmanın durumu sebebiyle yılın ne şekilde son bulduğunu söylemek imkânsızdır. Fakat ilkbahar olur olmaz Murşili tekrar düşman olan Kaşkalılarla savaşmak için yola çıkar. Seferi sırasında Tagaşa, İştalubba²¹⁸, Kabbubbuva ve Hutpa²¹⁹ Ülkeleri yerle bir eder. Burada ganimetlerini toplayan Hitit Kralı, sonra Zagapura²²⁰ ve Kaşıpa²²¹ Ülkeleri'ni, Kapagapa²²² dağını, Tahandatipa²²³ ve Takkuvahina²²⁴ Ülkeleri'ni

²⁰⁷ *ŞUTI*; muhtemelen hafif piyadeler birliği anlamına gelmektedir (Beal, 1992:104 vdd.).

²⁰⁸ Tahapişu(va)na. Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 377).

²⁰⁹ Lokalizasyonu kesin olmayan yer adı (RGTC 6: 180).

²¹⁰ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 175; RGTC 6/2: 64). Ancak Cornelius'un işaret ettiği gibi Hititçe'de geçen Kapperi/Kapiri ile antik dönemdeki Kabeira (Niksar) isimlerinin benzerliği dikkat çekicidir (Cornelius, 1973: 16).

²¹¹ Lokalizasyonu kesin değildir, ancak görüşlerin çoğu Osmancık-Gümüşhacıköy civarına işaret etmektedir (RGTC 6: 126; RGTC 6/2: 44).

²¹² Hurna yakınlarında, ancak lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 419; RGTC 6/2: 168).

²¹³ Lokalizasyonu kesin değildir, ancak Maraşşantiya (Kızılırmak) ile Tehşina Dağı'nın arasında kalan bölgede olmalıdır (RGTC 6: 378).

²¹⁴ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 203).

²¹⁵ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 367).

²¹⁶ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 150 vd.; RGTC 6/2: 55). Ancak Şapinuva (Ortaköy) ile beraber geçmesi (KUB 31.35+ ve KUB 23.36+), bu kentin kuzeyinde yer alması gerektiğini düşündürmektedir.

²¹⁷ KBo 16.17'ye göre Aparru daha evvel Murşili tarafından Kalaşma'nın idarecisi görevine getirilmiş, ancak bir süre sonra tüm Kalaşma'yı birleştirerek 'krallık tarzında' yönetmeye başlamıştır (Houwink ten Cate, 1966: 171 vdd.; bkz. Bölüm 2.2.2. Pihhuniya örneği).

²¹⁸ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 151).

²¹⁹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 130).

²²⁰ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 488; RGTC 6/2: 190).

²²¹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 189; RGTC 6/2: 71).

²²² Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 173).

fetheder (KBo 2.5 I 2 vdd.; AM: 180 vdd.). Metnin bundan sonraki olaylarını sadece kısmen anlamak mümkündür. Görüldüğü kadarı ile, metnin odak noktası bu sefer Batı Anadolu'dur. Çünkü bir kişinin Mira'ya gittiğinden, Şeha Nehir Ülkesi'nin ordularından ve Arvana²²⁵ kentinden bahsedilmektedir. Ancak ayrıntıları anlamak mümkün değildir. Metin ancak tekrar Kalaşmalı Aparru'dan bahsedildiğinde yeniden anlaşılır hale gelmektedir. Metne göre Aparru, 3000 kişilik ordusu ile, Şapa²²⁶ Ülkesi'ne saldırmış ve daha sonra Murşili'nin komutanlarından olan Tarhini (bkz.: Bölüm 7.10.) ile çarpışmıştır. Çarpışmayı kaybeden Aparru ise, kaçarak kurtulur (bkz.: ayrıca Houwink ten Cate, 1966: 172 vdd.). İlkbahar olduğunda Murşili, öncelikle Lelvani'nin gecikmiş Puruliya Bayramı'nı kutlar. Kutlamalardan sonra Hitit Kralı, Kalaşma'ya doğru yola çıkar ve Arduna²²⁷ kentinde ordusunun bir bölümü ile birleşir. Murşili, önce Lalha Ülkesi'ni; sonra ise, İşhuppa Ülkesi'ni yener. Buradan tahkimatlı bir kent olan Lakku'ya geçer ve Kalaşmalı Appar'u kendini bekler bulur. Aralarında meydana gelen savaşı Murşili kazanır, ancak düşmanın kaçarak kurtulur²²⁸. Murşili bu zafer ile yılını tamamlayarak Hattuşa'ya döner dönmez Tarhini'yi, kaçan Kalaşma ordularını takip etmesi için gönderir. Tarhini, Lakku²²⁹ kentini fethedip, ateşe verir. Bunun üzerine Kalaşma'da taht ya da hanedanlık kavgaları başlar. Annallerde bu iç çatışma "kardeş kardeşine, arkadaş arkadaşına ihanet etti ve biri diğerini öldürdü" ibaresi ile yansımaktadır²³⁰. Bunun üzerine Hudupianza önce Şarkuzza kentini, sonra da Zaparaştı²³¹ ve Mişşuvanza²³² kentleri fethederek Kalaşma Ülkesi'nin tümünü tekrar Hatti Ülkesi'ne bağlar²³³ (AM: 182 vdd.).

Götze'nin, II. Murşili Annalleri'nin son derece değerli edisyonundan (AM) sonra, aynı annallere ait olduğu tespit edilen yeni fragmanlar ortaya çıkmıştır. Bu

²²³ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 376).

²²⁴ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 388).

²²⁵ Lokalizasyonu kesin olmayan Mira kenti (RGTC 6: 42; RGTC 6/2: 9).

²²⁶ Lokalizasyonu kesin olmayan Kaşka kenti (RGTC 6: 345).

²²⁷ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 40).

²²⁸ Annallerden anladığımız kadarı ile, bahsi geçen Aparru, daha sonra Lakku kentinde, kendi adamları tarafından öldürülür (KBo 2.5 IV 7 vd.; AM: 190 vd.).

²²⁹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 239.; RGTC 6/2: 92).

²³⁰ Murşili'ye göre bu iç çatışma, yemin tanrıların bir cezasıydı (KBo 2.5 IV 12 vdd.; AM: 192 vd.).

²³¹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 49).

²³² Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 272).

²³³ Bu aynı zamanda Ayrıntılı Annalleri'nin 13. tabletinin sonudur (KBo 2.5 IV 29; AM: 194 vd.).

fragmanların içeriği her zaman tam olarak anlaşılmaya bile, bilgi verenlere kısaca değinmekte fayda görmekteyiz:

- KUB 23.36+ (Houwink ten Cate, 1979a: 165 vdd.):

Fragman, ilkbaharın gelmesiyle başlar. Burada yine ordunun gece yürüyüşünden ve Şapinuva (Ortaköy) ile İştahara'ya yapılan muhtemel saldırılardan bahsedilir. Bununla birlikte denizden ve belki deniz aşırı yapılan bazı harekâtlardan bahsedilmesi dikkat çeker.

- KBo 8.34+ (Houwink ten Cate, 1966: 168, 177):

Bu fragmanda 16 hükümdarlık senesinden tanıdığımız Pittapara adlı şahıs geçiyor. Bununla birlikte bir de Kantuzzili ismi bulunuyor, ancak ayrıntılar anlaşılmamaktadır.

- KBo 40.3 + KBo 16.15²³⁴ + KBo 14.20 ve KBo 34.34 (Houwink ten Cate, 1966: 169 vd., 178 vd.; del Monte, 1998: 27 vd.; Groddek, 1998: 229; Groddek, 1999: 149 vd.)²³⁵:

Fragmanlarda, sonbaharın büyük bayramlarının kutlandığı ve vebanın sürdüğü kaydedilmektedir. Hitit Kralı ise, vebadan dolayı Harzivana²³⁶ kentine kaçar. Çok sayıda yer adının geçtiği fragmandan ayrıca, Kaşkallı düşmanların, Hatti Ülkesi'nde yayılan vebadan haberdar olduğu anlaşılmaktadır (bkz.: Houwink ten Cate, 1966: 185). Aynı fragmana göre Murşili, komutanı olan Aranhapilizzi'yi, bir birlik ile beraber Huvaluş(iy)a²³⁷ kentine gönderir. Aranhapilizzi, Huvaluşiya'yı yener ve ganimetleri Hattuşa'ya getirir. Aranhapilizzi'nin seferi, başarılı bir şekilde devam

²³⁴ Houwink ten Cate'de 2768/c olarak kaydedilmiştir (Houwink ten Cate, 1966: 168 vd.). KBo 16.15 daha evvel Houwink ten Cate tarafından KBo 14.20'nin duplikatı olarak nitelendirildiyse de (Houwink ten Cate, 1966: 168 vd.), Groddek her iki fragmanın dolaylı join oldukları ortaya koymuştur (Groddek, 1998: 229 vd.).

²³⁵ Fragman daha evvel Houwink ten Cate tarafından Murşili'nin 16. senesine tarihlendirilmişse de (Houwink ten Cate, 1967: 57), bunun mümkün olmadığını Groddek tarafından ortaya konulmuştur. Groddek, çalışmasında KBo 40.3 fragmanını da metne dahil ederek bu metnin 16. yıla ait olamayacağını ispatlamıştır. Bununla birlikte Groddek bu metinde geçen 'sonbaharın büyük bayramı' ibaresini, yine de 6. yıl bayramları çerçevesinde değerlendirmekte ve içerik yönünden 6. yıl bayramından bahseden 10. ve 16. senesi ile uyum sağlanamadığından fragmanı 22. ya da 28. hükümdarlık senesine tarihlemektedir (Groddek, 2002b: 329 vdd.)

²³⁶ Harzivana/Harziuna. Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 93; RGTC 6/2: 33).

²³⁷ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 130 vd.; RGTC 6/2: 46).

ettiğiye de, hangi kentlerin söz konusu olduğunu, metnin kırık oluşundan dolayı anlamak mümkün değildir.

- KBo 7.17 + 16.13 (Houwink ten Cate, 1966: 171 vd., 177 vd.):

Oldukça küçük olan fragman ilkbaharın gelişi ve Antahşum Bayram kutlamaları ile başlar. Murşili, Şapinuva'da ordusu ile bir durum değerlendirmesini yaptıktan sonra Tahmuttera²³⁸ kentine, Şuhurriya²³⁹ Ülkesi'ne, Hurşamma²⁴⁰ Ülkesi'ne ve Tuhmiyara²⁴¹ kentine saldırarak buradan ganimet toplar. Devamı kırıktır.

- KBo 14.19 (Houwink ten Cate, 1966: 174 vd., 182 vd.):

Bu fragmanda Murşili'nin 16. hükümdarlık senesinde de geçen Kaşşu Dağı'nın (bkz.: Houwink ten Cate, 1966: 166 dpn. 9; 188) ele geçirilişi anlatılmaktadır. Sonra Athulişa²⁴² kentinde Pendumliş ile Pizzumuriş adlı iki kişinin ayaklanışlarından, ancak Hitit Kralına karşı mağlup oluşlarından bahsedilir.

²³⁸ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 379).

²³⁹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 363).

²⁴⁰ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 127 vd.; RGTC 6/2: 45).

²⁴¹ Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 433).

²⁴² Lokalizasyonu kesin değildir (RGTC 6: 56).

3. Tarih Yazıcılığı

3.1. 'Tarih' ve 'Tarih Yazıcılığı' Terimleri

Türkçe'de 'tarih' kelimesi Arapça kökenli bir sözcük olup, birden çok anlam taşımaktadır. 'Tarih', bir yanda *bir olayın gününü, ayını ve yılını bildiren söz veya gün* için kullanılırken, diğer yanda *bir konuyu geçmiş ve gelişimi içinde inceleyen anlatı için kullanılmaktadır*. Bu ikinci tanımından da anlaşıldığı gibi 'tarihin' en basit eşanlamlı karşılığı 'geçmiş' olarak ifade edilebilir. Her ne kadar basit bir açıklama gibi görünse de, bunun doğruluğu "tarih oldu" deyiminde kanıtını bulmaktadır. Aynı anlam İngilizce'de 'history', Almanca'da ise 'Geschichte' olarak bulunur. Değişik dillerde, Türkçe'de olduğu gibi, bu kelimelere yüklenen farklı anlamları da bulunması mümkündür. Öyle ki, Almanca'da 'Geschichte' bir yanda 'tarih' anlamını taşıırken, diğer yanda 'öykü', 'hikâye' anlamını da taşımaktadır. Bu durumda tarih ile ilgilenmek isteyen bir şahsın, asıl merak duyduğu konu da "geçmiş zamanların nasıl olduğu"dur. Bu düşüncelerden yola çıkarak, 'tarih yazıcılığı' da, en yalın biçimiyle 'geçmişin kaydedilmesi', olarak ifade etmek mümkündür. Bu terimin sorunlarına değinmeden, özellikle yabancı dillerde (yine İngilizce ve Almanca örneklerini vermekle yetineceğiz) yerleşmiş bir terim olan 'historiografi' (historiography, Historiographie) üzerinde durmak istiyoruz. Terim Latince'nin 'historia' (tarih) ile eski Yunanca'nın 'graphein' (yazmak) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur (Wahrig, 1997: 648). Kelimenin asıl anlamı 'tarih yazıcılığı' olsa da, bazen değişik anlamlandırmalara da neden olmuştur. Cancik örneğin, 1976 yılında "Grundzüge der hethitischen und alttestamentlichen Geschichtsschreibung / Hitit ve Eski Ahit Tarih Yazıcılığın Anahatları" adlı değerli yayınında, bu terime farklı bir anlam yüklemektedir. Ona göre historiografi, tarihi bilgi içeren metinlerin tümünü kapsarken, 'tarih yazıcılığı' historiografinin gelişmiş bir şeklidir (Cancik, 1976: 13). Bu durumda mektuplar, antlaşmalar, fermanlar, dualar gibi belgeler, historiografinin kapsamı içinde görünmektedir. Buradaki tek sorun 'historiografi'nin, yukarıda da gösterildiği gibi, kelime anlamıyla 'tarih yazıcılığı'nın karşılığı olmasıdır. Biz, kök olarak aynı anlamı taşıyan iki farklı dildeki ifadeler, farklı anlam yüklemenin yanlış olacağı düşüncesinden yola çıkarak, bundan sonra her iki kelimeyi aynı anlamında kullanmak istiyoruz. Kullanımda kolaylık getirdiği nedeniyle, 'Tarih yazıcılığı' terimi çalışmamızda genellikle isim halinde, 'historiografi' terimi ise, daha çok sıfat halinde (historiografik) kullanılacaktır.

Ancak bu konuda yine de bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Doğal olarak her terimin sınırlarını belirlemek gerekir. Nasıl ki Hitit Dönemi'nin sınırlarını, kabaca M.Ö. 1650-1200 olarak ifade ediyorsak, tarih yazıcılığın sınırlarını da belirlememiz gerekir. Bu durumda, "geçmişe yapılan her atıf tarih yazıcılığı mıdır?" ya da, "ne zaman tarih yazıcılığından bahsedebiliriz?" sorularına cevap aramamız gerekmektedir. Bu sınırlar yanlış konulduğunda, aynı yazıda birbiriyle çelişen ifadeler kullanmak mümkündür. Örneğin Seters, tüm Eski Yakındoğu'nun tarih yazıcılığını irdelerken, 'Hitit tarih yazıcılığı'na (Hittite Historiography) geniş yer ayırmakla birlikte, sonuçta Hititlerin gerçek bir 'tarih yazıcılığı'na sahip olmadığını ileri sürer. Ona göre Hititler geçmiş dönemlerini, tarihe olan meraklarından kaydetmediklerinden, gerçek bir tarih yazıcılığından da bahsetmek mümkün değildir (Seters, 1983: 122). Frahm ise, *Der neue Pauly* adlı başvuru kaynağının 'Geschichtsschreibung' maddesinde şöyle yazar: "daha geç dönemlerin tarih yazıcılığı prensipleri doğrultusunda, Eski Yakındoğu'da bir tarih yazıcılığı söz konusu değildi" (Frahm, 1998: 990). Görüldüğü gibi, Hititlerin ya da Eski Yakındoğu'nun tarih yazıcılığına sahip olmadığını düşünenler bile, karşı çıktıkları bu terimi kullanmak zorunda kalıyorlar, çünkü kullanabilecekleri başka bir terim bulunmamaktadır¹. Bununla beraber, eski dönemlerin tarih anlayışının bugünkü şeklinden farklı olması kadar doğal bir şey yoktur. Kullanmak zorunda olduğumuz terimleri, bu şekilde zorlaştırmamanın kimseye bir fayda getirmeyeceği ortadadır. Bu gibi örneklerin önünü almak için, günümüzde 'modern' terimiyle birçok alanda ayırım sağlanmaktadır. Örneğin Cervantes'in Don Kişot adlı romanı, bir çok kimseye göre 'modern romancılığın' başlangıcı sayılmaktadır. O halde Don Kişot'tan evvel yayınlanmış romanların 'günümüz' prensipleri doğrultusunda roman olmadıklarını belirtmek doğru olur mu? Hitit tarih yazıcılığının, modern tarih yazıcılığından ayrılması son derece doğaldır. Yakındoğu'nun bu belgelerinde 'modern tarih yazıcılığın' temelleri yatmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda böyle karışık üsluplara da yer verilmeyecektir.

Bu ışık altında, tarih yazıcılığın (ya da historiografinin) tanımı şöyle ifade edilebilir: *Geçmiş dönemlerde meydana gelmiş olan dini, siyasi ya da askeri olayları, zaman ve mekânı belirten ve bu olayları iyi bir kronolojik iskelete oturtan, genellikle*

¹ Cancik'in, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 'tarih yazıcılığı' ile 'historiografi' terimlerini ayırmasında bu konunun büyük rol oynadığını düşünüyoruz.

nesir tarzda yazılan, şahıs ve yer isimleri gibi ayrıntılara yer veren, bir ilgililer kesimi için oluşturulan yazıları, 'tarih yazıcılığı' başlığı altında toplamak mümkündür².

Bizce, bir belgenin yazılış sebebi mühim olmakla beraber, tarih yazıcılığın gerekli unsurları için bir önem ifade etmemektedir. Dolayısıyla Seters'in öne sürdüğü gibi, 'tarih ancak tarih için yazılırsa, gerçek tarih yazıcılığı adını alabilir' düşüncesi doğru değildir.

Bunlar göz önünde tutulduğunda Eski Yakındoğu'da ve onun içinde özellikle Hititlerin de belli bir oranda tarih yazıcılığı uyguladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2. Hitit Tarih Yazıcılığının Anahatları

Hititler'in tarihe verdikleri önemin ne zaman ve nasıl geliştiğini söylemek, bugün için mümkün değildir. Büyük bir ihtimalle, yazıyla tanışmadan uzun zaman evvel, sözlü olarak başlamıştır. Yazının kullanılması ile, bu alışkanlıklar artarak devam etmiştir. Yakın zamanda Pedersen, kendi tabiriyle, Hitit arşivlerinin ve kütüphanelerinin dökümünü çıkarmıştır. Buna göre, sadece Başkent, Hattuşa'da şimdiye kadar toplam 13 arşiv bulunmuştur. Bunların arasında sayı olarak, Büyükkale'deki E-Sarayında bulunan arşiv, 2500 tablet ve fragmandan oluşan envanteriyle en büyük arşiv olarak görünmektedir. Ele geçen kil tablet sayısı olarak olmasa da, Nişantepe'nin batı binasında oldukça büyük bir başka arşivin varlığı kabul edilmesi gerekir. Orada bulunan 3268 mühürlenmiş kil bulla, genellikle varlığı kabul edilen tahta tabletlere işaret etmektedir. Ama başkent dışında da arşivler bulunuyordu. Şapinuva'da (Ortaköy) 1998 yılına kadar 3000 den fazla tablet ve fragman bulunmuştur, yine 1998 senesine değin Şarişsa'da (Kuşaklı) 42, Tapiga'da (Maşat Höyük) ise 117 tablet ve fragman ortaya çıkarılmıştır. Arşivlerin metin envanteri, genel olarak karışık olmakla beraber, bazı arşivlerinde, ağırlıklı metin konularını tespit etmek mümkündür. Örneğin Hattuşa'nın Büyük Tapınağı'nda, metinlerin yarısından fazlası tapınak, ya da din ile ilgilidir. Fakat bunun yanı sıra; kanun, antlaşma gibi metinler de mevcuttur (Pedersen, 1998: 42 vdd.). Hititlerin bu arşivcilik geleneği, tarih yazıcılığı için son derece önemlidir.

² Bu konunun sorunları ve görüşleri için bkz. ayrıca Cancik, 1976: 3 vdd.; Freydank, 1984: 380 vdd.; Carena, 1989: 1 vd.; Klinger, 2001: 273; West, 2004: XIII.

Hititçe olarak elimize geçen en eski historiografik belge, Eski Hitit döneminde yazılmış olan Anitta-Metni'dir. Metin daha eski bir belgenin kopyası olarak kabul edilmektedir. İçerik açısından Hitit devletinin kurulmasından önceki dönemi anlatması, ilk dönemlerde bile, Hititler'de bir tarih bilincinin oluştuğunu göstermektedir. Daha sonra yazılmış olan ve tarih yazıcılığı açısından önemli metinlerin arasında, hikâye (Zalpa-Hikâyesi), savaş anlatımı (Urşu kentin işgali), ferman (Telipinu Fermanı) gibi metinleri, ayrıca Hitit antlaşma metinlerinin başında yer alan tarihsel özetleri saymak gerekmektedir (bkz.: tablo). Bunların dışında ise, Hititlerde oldukça önemli olan bir historiografik belge türü daha bulunur ki, bu özellikle II. Murşili döneminde 'modern tarih yazıcılığına' en yakın olan türdür: Annaller. Kelimenin kökeni Latince'nin annus (=yıl) ve annales (=yıllık) sözcükleridir. Annaller, tarihi olayları yıllara göre ayıran ve böylece kronolojik olarak kolaylık sağlayan, bunu yaparken konu olarak birlikte işlenmesi gerekenleri beraber kaydeden yazılı belgelerdir (Brunner et. al., 1990: 126). Hitit tarih yazıcılığı, çağdaş olan Mezopotamya tarih yazıcılığı ile karşılaştırıldığında bazı önemli farklar ortaya çıkar. Mezopotamya tarih yazıcılığı önemli ölçüde dini düşünceden etkilenmektedir. Tarih, onlar için, din ile bağlantılı, etik bir öğretim olarak önemli idi (Kammenhuber, 1958: 146). Tarihi belgeler ise, daha çok tanrıların iyiliğini kendi üzerine çekme isteğinin bir yan ürünüydü (Speiser, 1964: 217; Freydank, 1984: 381). Hitit tarih yazıcılığında ise, bu din faktörü azalırken, kralın yasal taht hakkını kanıtlama isteği öne çıkmaya başlar (Cancik, 1970: 51; Freydank, 1984: 384; Klinger, 2001: 290). Mezopotamya'da tanrı mektupları, kral listeleri, yapı yazıtları ve zafer yazıtları önemli rol oynarken, Hititlerde bunların çoğu hiç bulunmaz, sadece zafer yazıtı olarak değerlendirebileceğimiz az sayıda belgeler (Yalburt yazıtı, Südburg yazıtı) mevcuttur. Mezopotamya tarih yazıcılığı genel olarak daha basit ve daha statik işlenir. Buna karşın Hitit tarih yazıcılığı daha edebidir ve buna bağlı olarak daha kompleks olaylar tarif edilir (Cancik, 1970: 46; 1976: 14vd. ve 49; Freydank, 1984: 384.).

Tarih ve tarihi kaydetmek, Hititler için son derece önemli idi. Hititler, tarihe verdikleri bu önemi değişik konulardaki belgelerde göstermişlerdir. Örneğin I.

Hattuşili annallerinde³, sefer için Fırat nehrini geçerken, Akkad kralı Büyük Sargon’a atıfta bulunur:

CTH 4⁴ Ay. III

29 ^{ID}Ma-a-la-an-na Ú-UL [(ku)-iș-ki pí-ra-an(?) za-a-iș
30 na-an ú-ug LUGAL.GAL t[a-ba-ar-na-aș GÌR-it
31 zi-ih-hu-un KARAŠ^{H(I).A}
32 GÌR^{MEŠ}-it za-a-iș LUGAL-g[i-na-ša-an za-a-iș
33 ERÍN^{MEŠ URU}Ha-ah-hi-aș hu-ul[-li-ya-it(?)]^(URU)Ha-ah-hi-ma
34 Ú-UL ku-it-ki i-ya[-zi(?)] na-an Ú-UL
35 ar-ha wa-ar-nu-uz-zi [tuh-hu-wa-in-ma[
36 ne-pí-ša-aș ^DU-ni Ú-UL (-in-ta)

29 ve Mala (Fırat) nehrini (benden) önce kimse geçmedi
30 ben Büyük kral, Tabarna, onu yaya olarak
31 geçtim. Ordul[ar
32 yaya olarak geçti. Šarrugina (Sargon) onu geçti
33 Hahha kentinin ordularını yen[di Hahha kentine ise,
34 hiçbir şey (kötülük) yapm[adı. Onu
35 yakıp yıkmadı. Dumanı
36 göğün Fırtına tanrısına [bırakm]adı

Bu atıf, bir yanda Hititlerin tarih bilincini yansıtırken, aynı zamanda erkenden gelişmiş olan tarihi bilgileri farklı amaçlar için kullanmaya da örnek gösterilebilir. Hitit Devleti’nin kurucusu olan I. Hattuşili, yaptığı seferleri, o zamana kadar gelmiş geçmiş en büyük krallardan biri olarak anılan Sargon’un seferi ile karşılaştırarak, kendi “propagandasını”, kendisinden yaklaşık yedi yüz yıl önce yaşamış olan bir kralı örnek vererek yapıyor. Sargon’un, efsane haline gelmiş bu gerçek hikâyesinin

³ Bu metin ayrıca bilinen ilk Hitit annal metnidir (bkz. Tablo). Buna karşın del Monte ilk annal metni olarak değerlendirebileceğimiz belgeyi I./II. Tuthaliya dönemine tarihlemektedir. Kendisine göre daha evvel yazılmış metinler anlatım tekniği olarak “annal” tanımını için yeterli değildir (del Monte, 1993: 11vd.).

⁴ Hititçe versiyonu (KBo 10.2 III 29-36) tüm olarak Imperati, 1964’de ele alınmış ve yayınlanmıştır. Kısmi çeviriler ve yorumlar için bkz. Klengel, 1999: 39 dpn. 27 ve 28.

(*ŠAR TAMHARI*) Hattuša'da yüzyıllar sonra hâlâ okunduğu, aynı kentte ele geçmiş çiviyazılı belgelerle (CTH 310) ispatlanmıştır. Hititçe ve Akkadca olarak ele geçen bu metinler ile Hattuşili'nin yapmış olduğu atıf, Hititlerin tarihe verdikleri önemi net bir biçimde yansıtmaktadırlar. Bunun yanında Hititler, tarihi bilgileri o anki durumu açıklamak için de sıkça kullanıyordu. Hitit tarih yazıcılığın en güzel örneklerini, yapmış oldukları siyasal antlaşmalarda görmek mümkündür. Bu antlaşmalarda, Hitit devleti ile diğer devlet arasındaki ilişkinin geçtiği aşamalar özetlenir. Bu gibi, *geline bir durumu açıklamak için tarihi bilgilere başvurma yöntemi*, Anitta metninde ve II. Murşili'nin Annalleri'nde de belirgin olarak görülmektedir.

3.3. II. Murşili'nin Tarih Yazıcılığı

Daha önce de söylediğimiz gibi, II. Murşili'nin, Hitit tarih yazıcılığında özel bir yeri vardır. Çoğu bilimciye göre Hitit tarih yazıcılığının, II. Murşili döneminde doruğuna ulaştığı kabul edilir (Kammenhuber, 1958: 144; Otten, 1967: 221; Cancik, 1974: 52; 1976: 9; Hoffner, 1980: 312; Dinçol, 1982: 40; Assmann, 1992: 238; del Monte, 1993: 17; Cancik, 2002: 75)⁵. Kesin olarak II. Murşili'ye ait, oldukça yüksek sayıda belge bulunmaktadır. Bunların içinde annal, antlaşma, dua, yargı-karar ve ferman metinleri bulunmaktadır. Çoğu metin, Hititlerin geleneksel tarih yazıcılığını devam ettirirken, üç metin bu çerçevenin dışına taşarak, üslup ve kapsam olarak ayrı bir öneme sahiptir. Bahsedilen belgeler, Murşili'nin Onyıl Annalleri (CTH 61.1), Ayrıntılı Annalleri (CTH 61.2) ve yine kendisi tarafından hazırlatılan ve babasının yaptıklarını ele alan Şuppiluliuma'nın İcraatları'dır (CTH 40). Bu metinleri incelemeden evvel metot konusunda bazı açıklamaları yapmak yerinde olacaktır. Bu bölümümüzün amacı II. Murşili'nin tarih yazıcılığını, belgelerin yapısını ya da anlatım tekniğini inceleyerek, başka Hitit krallarıyla ya da Mezopotamya gibi başka kültürlerle karşılaştırmak değildir. Benzeri bir çalışma, kısmen de olsa Cancik tarafından (Cancik, 1976) yapılmıştır. Bizim amacımız, II. Murşili'nin bu özelliğini açıklayarak, karakterini biraz daha ortaya koyabilmektir. Farklı şekilde ifade edersek, biz Murşili'nin bu özelliğinden yola çıkarak, kendisi hakkında bilgi edinmeye çalışacağız. Bu nedenle Murşili'nin tarih yazıcılığını incelerken anlatım üslubuna sadece kısaca, ya da amacımıza hizmet ettiği oranda değineceğiz.

⁵ Başka krallara ait yeterince historiografik belgelerin olmaması, böyle bir açıklama yapılamayacağı şeklinde de yorumlanmıştır (Heinhold-Krahmer, 1997: 153).

3.3.1. II. Murşili'nin Onyıl Annalleri (CTH 61 I)

Murşili'nin Onyıl Annalleri toplam 366 satırdan oluşmakta ve Murşili döneminin ilk on yılını ele almaktadır. Metin, bir prolog ve bir epilog tarafından çerçevelenmektedir. Annal metni çevrelenen bu kısımlarda metnin yazılış nedeni anlatılmaktadır.

KBo 3.4 I (Prolog sonu):

19 ma-ah-ha-an-ma-za-kán ^DUTU ^{ŠI}A-NA ^{GIŠ}GU.ZA A-BI-YA e-eš-ha-at nu-mu
a-ra-ah-zé-na-aš KUR.KUR ^{LÚ}KÚR

20 ku-i-eš ku-u-ru-ri-ya-ah-hi-ir nu A-NA KUR ^{LÚ}KÚR na-wi ku-it-ma-an
ku-e-da-ni-ik-ki

21 pa-a-un nu A-NA ŠA ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na-pít GAŠAN-YA SAG.UŠ-aš A-NA
EZEN ^{HI.A}EGIR-an ti-ya-nu-un

22 na-aš-za i-ya-nu-un nu A-NA ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA ŠU-an ša-ra-a
e-ip-pu-un

23 nu ki-iš-ša-an AQ-BI ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA a-ra-ah-zé-na-aš-wa-mu-za
KUR.KUR ^{LÚ}KÚR ku-i-e-eš

24 DUMU-la-an hal-zi-eš-šir nu-wa-mu-za te-ip-nu-uš-kir nu-wa tu-el ŠA ^DUTU
^{URU}A-ri-in-na

25 GAŠAN-YA ZAG ^{HI.A}da-an-na ša-an-hi-iš-ki-u-an da-a-ir nu-wa-mu ^DUTU
^{URU}A-ri-in-na GAŠAN-YA

26 kat-ta-an ti-ya nu-wa-mu-kán u-ni a-ra-ah-zé-na-aš KUR.KUR ^{LÚ}KÚR
pí-ra-an ku-en-ni

27 nu-mu ^DUTU ^{URU}A-ri-in-na me-mi-an iš-ta-ma-aš-ta na-aš-mu kat-ta-an ti-ya-at

28 nu-za-kán A-NA ^{GIŠ}GU.ZA A-BI-YA ku-wa-pí e-eš-ha-at nu-za ki-e a-ra-ah-zé-na-
aš

29 KUR.KUR ^{MEŠ}^{LÚ}KÚR I-NA MU 10 KAM tar-ah-hu-un na-at-kán ku-e-nu-un

19 Ben, Güneşim babamın tahtına oturduğum zaman ise; çevredeki düşman
ülkelerden

20 hangileri benimle savaştıysa, herhangi bir düşman ülkesine (karşı)

21 yürümeden evvel; Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli bayramlarını
yerine getirdim
22 ve onları kutladım. Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na elimi kaldırdım
23 ve şöyle dedim: "Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası! Beni çocuk diye çağıran
24 çevredeki düşman ülkeler, beni aşağıladılar, senin, beyçem, Arinna'nın Güneş
Tanrıçası'nın
25 bölgelerini tekrar tekrar almaya çalışmışlardı. Beyçem, Arinna'nın Güneş
Tanrıçası,
26 aşağıya yanıma⁶ gel, ve çevredeki bu düşman ülkeleri önümde öldür!"
27 Ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası benim sözümü dinledi. O aşağıya, yanıma geldi⁷.
28 Babamın tahtına oturduğum zaman, çevredeki bu
29 düşman ülkeleri 10 yılda yendim ve onları öldürdüm.

Prologun bu son satırlarından Onyıl Annalleri'nin yazılış amacı ve on yılın sonunda elde edilen netice anlaşılmaktadır. Murşili, tahta çıktığı zaman, devletin ne denli zayıf bir durumda olduğunu anlatmaya çabılıyor. Kendisi küçük yaşından dolayı aşağılanıyor, ancak Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın geç kalmış bayramlarını yerine getirerek onu kendi tarafına çekebildiğini ifade ediyor. İşte bu tanrıçanın da yardımıyla, on yılın sonunda tüm düşmanlarını yenmiş ve öldürmüş olarak karşımıza çıkar. Prologda yer alan benzeri bir ibare epilogda da bulunuyor:

KBo 3.4 IV

44 nu-za-kán A-NA ^{GIŠ}GU.ZA A-BI-YA ku-wa-pí e-eš-ha-at nu ka-ru-ú MU 10 KAM
45 LUGAL-u-iz-na-nu-un nu-za ki-e KUR.KUR ^{LÚ}KÚR I-NA MU 10 KAM am-me-e-
da-az ŠU-az
46 tar-ah-hu-un DUMU^{MEŠ} LUGAL-ma-za BE-LU^{MEŠ}-ya ku-e KUR.KUR ^{LÚ}KÚR tar-
ah-hi-eš-kir
47 na-at-ša-an Ú-UL an-da pa-ra-a-ma-mu ^DUTU ^{URU}TÚL-na GAŠAN-YA
48 ku-it pí-eš-ki-iz-zi na-at a-ni-ya-mi na-at kat-ta te-eh-hi

44 Babamın tahtına oturduğumdan beri, on yıl

⁶ Kelimesi kelimesine çevirisi: "bana aşağı gel".

⁷ Kelimesi kelimesine çevirisi: "bana aşağıya geldi".

45 krallık yaptım. Bu düşman ülkeleri on yılda kendi elimle
46 yendim. Prenslerin ve beylerin yendiği düşman ülkeleri ise,
47 onlar buna dahil değil⁸. Arinna'nın Güneş Tanrıçası bundan başka bana
48 ne (görev) verirse, onu gerçekleştireceğim ve onu kaydedeceğim^{9, 10}.

Epilogda Murşili, düşmanların tümünü on yıl içinde yendiğini tekrar ifade eder ve bu Onyıl Annallerinde sadece kendi icraatlarının (başarılarının) yer aldığını, prenslerin ve soyluların icraatlarının ise, yer almadığını ilave eder. Sonuç olarak prolog ve epilogdan elde edilen bilgiler şunlardır:

1. "Babamın tahtına oturduğum zaman" ifadesinden, tüm Hitit kralları olduğu gibi, Murşili de tahtın yasal sahibi olduğunu belirtmektedir.
2. Tahta oturduğu zaman Murşili henüz gençtir ve düşmanları tarafından hor görülmektedir.
3. Hitit kralının genç yaşından faydalanmak isteyen çevre ülkeler, bir biri ardına ayaklanıyor ya da Hitit devletine saldırıyor. Hitit devleti yok olma tehlikesi altında, Murşili de, zor durumdadır.
4. Murşili öncelikle tanrıları kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır. Bunun için Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nı seçmiştir. Kendi tarafına çektiği bu tanrıça ile, tanrılar tarafından tahtın yasal ve yetişkin varisi olarak kabul edildiğini göstermeye çalışmakta, ya da buna inanmaktadır.
5. On yıl içinde tüm düşmanlarını yenen Murşili sadece kendi icraatlarını konu alan annellerini yazdırmıştır.
6. Bundan sonra da Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın emirlerini yerine getireceğini özellikle belirtmektedir. Farklı bir şekilde ifade edersek, Murşili, bundan sonraki icraatlarının, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın istekleri olacağını ilân etmektedir.

Yukarıda sıralanan bu sonuçlar, aynı zaman Onyıl Annallerin içeriğe ilişkin özet olarak ta kabul edilebilir. Buna karşın II. Murşili'nin Onyıl Annalleri'ni yapısal

⁸ Kelimesi kelimesine çevirisi: "içinde değiller"

⁹ Kelimesi kelimesine çevirisi: "aşağı koyacağım"

¹⁰ Bu pasaj sorunludur. Götze iki çözüm sunar: "... dass werde ich auf mich nehmen und es durchführen" (AM: 137) ve "... dass werde ich aufzeichnen und es (vor der Gottheit) niederlegen" (AM: 137 dpn. 48).

yönünden inceleyen Cancik (Cancik, 1976: 103; 2002: 77), eserin bölümlerini sınıflayarak, bir tablo ile özetlemeye çalışmıştır (Tablo 2). Her iki özet bir arada değerlendirildiğinde, eserin ne denli iyi planlandığı anlaşılmaktadır. Eser, diğer iki historiografik eseri (Ayrıntılı Annalleri ve Şuppiluliuma'nın İcraatları) olduğu gibi, hem içerik hem de üslup açısından yüksek bir standarda sahiptir. Buna ilaveten Hitit annalleri arasında da özel bir statüye sahiptir, çünkü II. Murşili döneminin bir ara değerlendirmesini vermektedir. Şimdiye kadar böyle bir örnek daha ele geçmemiştir. Bu da bize yazılış amacının ayrı bir nedene dayandığını düşündürmektedir.

3.3.2. II. Murşili'nin Ayrıntılı Annalleri (CTH 61 II)

Murşili'nin Onyıl Annalleri'nin aksine, Ayrıntılı Annalleri'nden sadece parçalar elimize geçmiştir. Annal metni, muhtemelen kralın hükümdarlık döneminin büyük bir bölümünü kapsamıştır. Onyıl Annalleri olduğu gibi, bu metin de II. Murşili'nin tahta çıkışı ile başlamaktadır; dolayısıyla Onyıl Annallerin devamı olarak değil, bağımsız bir eser olarak düşünülmelidir. İsminden de anlaşılabileceği gibi, metin Onyıl Annalleri'nden daha detaylıdır. Onyıl Annalleri'nde hiç bahsedilmeyen olaylar ve şahıslar burada anlatılmaktadır. Planlanan, ancak gerçekleşmeyen olaylar aktarılır, düşmanların hareketleri betimlenir (Cancik, 1976: 107 vd.). Ayrıntılı Annalleri de bir prolog ile başlamaktadır, ancak bu prologun sadece küçük bir kısmı korunmuştur. Ayrıntılı Annaller ile Onyıl Annalleri arasındaki bazı farklılıklardan yola çıkarak Cancik, her iki metin için iki farklı katip ya da editör kabul etmiştir (Cancik, 1976: 111)¹¹.

Ayrıntılı Annaller'in sadece kısmen elimize geçtiğini, daha evvel söylemiştik. Bunun nedenle, özellikle 10. hükümdarlık senesi sonrasına ait metinlerin düzenlenmesi sorunludur. Bazı metinlerin Murşili'nin hangi senesini anlattığı anlaşılmamaktadır. Bu nedenle Ayrıntılı Annaller'in hangi senede son bulduğu da bilinmemektedir. Götze, Murşili'nin bu annallerini, soru işaretiyle beraber olsa bile, hükümdarlığının 27. senesine kadar götürmektedir.

¹¹ Bu farklılıklar içerik açısından da mevcuttur. II. Murşili'nin 3. ve 10 hükümdarlık senesinin anlatımında ortaya çıkmaktadır: Onyıl Annalleri'ne göre, Murşili 3. senesinde Arzawa ordularını yener ve Arinanda'ya kaçan sivil esirleri de savaş yolu ile ele geçirir. Ayrıntılı Annalleri'nde ise, kaçakların teslim olduğu kaydedilmektedir (AM: 52 vdd.). Aynı şekilde Onyıl Annalleri'nde Murşili'nin, 10. senesinde Aripşa ve Dukkamma'nın savaşla fethedildiği yazılmakta, buna karşın Ayrıntılı Annalleri'nde Dukkamma'nın yine teslim olduğu belirtilmektedir (AM: 132 vdd.).

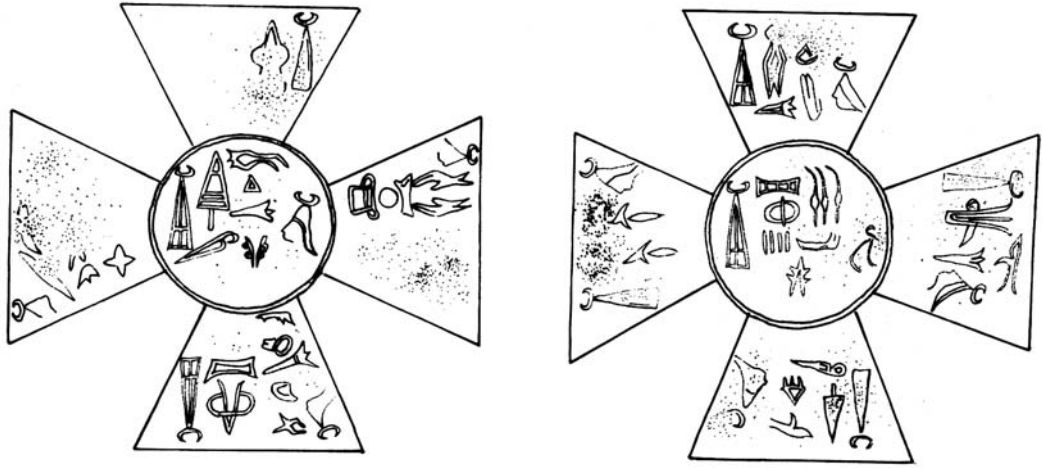
3.3.3. I. Şuppiluliuma'nın İcraatları (CTH 40)

II. Murşili Dönemi'nde kaleme alındığı kabul edilen I. Şuppiluliuma'nın İcraatları, Ayrıntılı Annaller gibi, sadece fragmanlar halinde ele geçmiştir. Metnin tümü ise, en az 7 tabletten oluşuyordu. Annal metinlerin aksine, bu metinde 1. şahıs yerine, 3. şahıs kullanılmaktadır. Murşili'nin, sadece babasının icraatlarını anlatması son derece ilginçtir. Assmann, bu hususu şu şekilde anlatmaktadır: “Bu ünik bir eserdir ve bizim için çok önemlidir. Çünkü burada ilk defa “Geçmiş Zaman” tarih yazıcılığının konusu haline gelmektedir” (Assmann, 1992: 238).

Metin I. Şuppiluliuma'nın, babası Tuthaliya dönemi sırasındaki icraatlarıyla başlamaktadır. Metin içinde geçen II./III. Tuthaliya ve I. Şuppiluliuma, *büyükbabam* ve *babam* olarak adlandırılmaktadır. Hükümdarlık senelerinin veya yapılan seferlerinin sayılmaması, annallerden ayrılan bir diğer önemli noktadır. Cancik, yazılış sebebi için bir fikir beyan etmezken sebebin, siyasi amaçlardan uzak olduğunu düşündüğünü söylemektedir (Cancik, 1970: 56).

3.3.4. II. Murşili'ye Ait Haç Mühür

İlk bakışta ‘Murşili’nin Tarih Yazıcılığı’ konusu altında incelenmemesi gerekiyormuş gibi görünen haç mühür, bizce konunun aydınlanmasında önemli bir yer tutmakta ve tarafımızdan historiografik bir eser olara nitelendirilmektedir. Yukarıda ‘Hitit Tarih Yazıcılığı’nı’nda önemli amaçlarından birinin, kralın yasal taht hakkını kanıtlamak isteği olduğunu ifade etmiştik (bkz.: Bölüm 3.2.). Aynı amaç, başka belgelerde olduğu gibi, Murşili Annallerinin giriş bölümünde “babamın tahtına oturduğum zaman” ibaresi ile de görülmektedir. Aynı amaçla krallar mühürlerin çivi yazılı lejantlarında babalarını ve büyükbabalarını (jenealoji) belirtmişlerdir. Kral mühürler için son derece doğal olan bu husus II. Murşili Dönemi'nde daha da gelişmiştir. Çünkü II. Murşili Döneminde daha evvel hiç bulunmayan yeni bir mühür şekli ortaya çıkmaktadır. Bölüm 1.1. de kısaca değinilen bu mühür türünün II. Murşili Dönemi'nde ortaya çıkması ve Murşili'den sonra terk edilmiş olması ise dikkat çekici bir unsurdur.

Tuthaliya			Labarna + [Tawana]nna		
[Arnuwanda] + [Ašmu]nikkal	Muršili Gaššulawi(ya)	[...] + Taduhepa	[...] Huzziya	Šuppiluliuma Henti	Hattušili + Kaddusi(?)
Tuthaliya + Nikkalmati			Muršili + Kali(?)		

II. Muršili'ye ait Haç Mührü

3.4. Tarihçilik Örnekleri Işığında II. Muršili'nin Karakteri

II. Muršili'nin tarih yazıcılığı, bugünkü bilgiler doğrultusunda Hitit tarihinin en gelişmiş ve en kapsamlı tarih yazıcılığını teşkil etmektedir. II. Muršili'nin kendi tarihinin yanında babasının icraatlarını da ele almış olması göze çarpan bir başka husustur. I. Šuppiluliuma'nın hükümdarlık zamanı genellikle 22 ya da 35 yıl ile sınırlandırılmaktadır (B. Dinçol 2006, 20, 21, 23, 25). Bu süre, I. Šuppiluliuma'nın kendi annallerini yazmak için yeterli zaman olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda I. Šuppiluliuma'nın kendi annallerini yazmamış olması, yani buna gerek duymamış olması (Güterbock, 1997: 175), ya da yazılmış annallerinin kaybolmuş olması gerekir. O halde II. Muršili neden babasının icraatlarını yazma ihtiyacı duymuştur? Bu sorunun yanında Onyıl Annelleri'nin yazılış nedenini de sormak gerekir. Muršili bu annallerinde sadece kendi icraatlarını kayda geçirdiğini özellikle belirtmektedir (bkz.: Bölüm 3.3.1.). Böyle bir ara değerlendirmeye neden gerek görmüştür? Bu iki soruya bağlı olarak ise, *"II. Muršili tarih yazıcılığına neden bu denli*

önem vermiştir?” sorusuna da cevap aramak gerekir. Bizce bu soruların cevabı, II. Murşili’nin hayatında gizlidir.

II. Murşili’nin tarih yazıcılığını etkileyen, ancak ayrıntıları diğer bölümlerde verdiğimiz hususlar şöyle açıklanabilir. II. Murşili, Hitit kralı I. Şuppiluliuma ve ilk karısı Henti’nin en küçük oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Altı kardeşten dördünün erkek olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, II. Murşili’nin tahta çıkma ihtimalinin, son derece düşük olduğunu kabul edebiliriz. Ancak, adı bir ihtimale göre Zannanza¹² olan ağabeysinin Mısır’da öldürülmesi, iki ağabeysinin Suriye Bölgesi’nde görevlendirilmesi ve sonunda “tuhkanti”, yani taht varisi olarak ilan edilen ağabeysi Arnuvanda’nın, Babasının hemen akabinde ölmesi sonucunda, Murşili, henüz çocuk olacak bir yaşta tahta çıkmıştır. Yaşını 16 civarında kabul etmemiz gereken Murşili, tahta geçtikten sonra, çevre ülkeler tarafından hor görülmüş ve küçük düşürülmüştür. Ciddiye alınmayan, tecrübesiz Hitit kralına karşı çok sayıda ülke ayaklanmış ya da saldırıda bulunmuştur (bkz.: Bölüm 3.3.1.). Buna ilaveten, muhtemelen babasının ve ağabeysinin ölümüne de neden olan veba salgını, ülkeyi kırıp geçirmeye devam etmektedir. Diğer yandan Murşili’nin üvey annesi olan Tavananna, Murşili’nin yerine kendi oğlunu getirmeye çalışmaktadır. Son olarak, tahta geçen Murşili’nin, bir tür “konuşma bozukluğu” çektiğini de belirtmemiz gerekir (bkz.: Bölüm 4). Murşili için geçerli olan tüm bu olumsuzluklar, onun tarihçilik yönünü teşvik etmiş ve Hitit Tarihi’nin en büyük tarih yazıcısı olarak anılmasını sağlamıştır. Murşili, Hitit tahtının yasal varisi olduğunu ve bir idareci yeteneğine sahip olduğunu sürekli olarak ispatlamak zorunda kalmıştır¹³. Yukarıda da değindiğimiz gibi (bkz.: Bölüm 3.2.) Hititler’de “kralın yasal taht hakkını kanıtlama isteği” Hitit tarih yazıcılığını büyük ölçüde etkilemiştir. II. Murşili’de ise, bu istek daha da yoğun olarak görülmektedir¹⁴. Yukarıda da değindiğimiz nedenlerin bir diğer sebep biri de, babasının, tahtı kendi kardeşinden gasp etmesi olarak açıklanabilir (bkz.: Bölüm 2.1. ve 5.2). II. Murşili tahta çıktıktan hemen sonra tahtını sağlamlaştırmak için elinden gelen her şeyi yapmak durumunda idi. Aynı nedenden dolayı Murşili “yiğitlik icraatlarında”, yani annelerinde sıkça kutlamış olduğu bayramlardan bahsetmektedir. Diğer kralların korunmuş olan annal metinleriyle karşılaştırıldığında, bunun da alışılmışın dışında bir kullanım olduğu görülmektedir.

¹² Bkz.: Bölüm 1, dpn. 4.

¹³ Wolf, aynı şekilde Onyıl Annelleri’ni, II. Murşili’nin savaş kazanma yeteneğini ispatlama denemesi olarak nitelendirmektedir (Wolf, 1994: 161).

¹⁴ Aynı şekilde Hoffner de daha evvel Murşili’nin kendini sürekli olarak gerçek ya da var olmayan(?) suçlamalara karşı savunduğunu belirtmiştir (Hoffner, 1980: 313).

Çünkü diğer annal metinleri, askeri aktivitelerle sınırlıdır (Hoffner, 1980: 313). Ancak II. Murşili için, Hitit tanrılarını kendi tarafına çektiğini bildirmesi gerekiyordu. Çünkü bu, hem kendi dini düşünceleri için (bkz.: Bölüm 6), hem de tahttaki yerini sağlamlaştırmak açısından çok önemliydi. Murşili'nin annallerinde yer yer geçen “parā handatar”, yani “tanrısal adalet/güç” ibaresi¹⁵ de aynı amaca hizmet ediyordu (bkz.: Hoffner, 1980: 315).

Son olarak, Murşili'nin Onyıl Annalleri konusuna bir daha dönmek istiyoruz. Daha evvel de gösterildiği gibi Onyıl Annalleri'nin özel bir niteliği vardır. Burada anlatılan olaylar tamamıyla Murşili'nin kendi icraatları ve başarılarıdır. Bununla birlikte metin, Ayrıntılı Annalleri ile bazı önemli farkları da ortaya koymaktadır. Ayrıntılı Annalleri'nde teslim olan düşmanlar, Onyıl Annalleri'nde savaş yoluyla ele geçirilir (bkz.: Bölüm 3.3.2. dñn. 11). Her iki örnek de Onyıl Annalleri'nin propaganda özelliğini göstermektedir. Murşili bu eser ile kendi hakimiyetini ve gücünü kanıtlamaya amaçlamaktadır. Aynı özellik VAT 7698 no'lu arınma ritüeli ile karşılaştırıldığında da anlaşılmaktadır. Metnin bir pasajı şöyledir:

VS NF 12.7¹⁶

Ay. IV

- 9 [ku-i]t-ma-an ^mŠu-up-pí-lu-li-u-ma-aš LUGAL-uš
10 [nu-u-w]a¹⁷ TI-an-za e-eš-ta nu-za ^mMur-ši-DINGIR^{LIM} DUMU-an
11 [am-mi-]ya-an-ta-an¹⁸ A-NA KASKAL^{MEŠ-TIM} ku-e-da-aš
12 [IŠ-T]U¹⁹ KARAŠ ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} pa-a-ra
13 [na-iš-k]i-it²⁰ nu-uš-ši-kán ku-it ha-tu-ga-a-tar
14 [-]wa-ar NÍ.TE-iš-ši e-eš-ta
15 [a-pí-ya k]a-a-aš ar-ma-an-ta-li-ya-aš LUGAL-uš
16 [e-eš-ta] ...

¹⁵ KBo 2.5 VI 15; 3.4 II 16; 14.15 II 2; 4.4 I 46; 4.4 II 76; 19.37 IV 3.

¹⁶ Metnin (VAT 7698) transkripsiyonu ve çevirisi daha evvel Groddek (2002) ve Pecchioli Daddi (2000) tarafından yapılmıştır. Bu pasajın transkripsiyonu için Groddek esas alınmıştır. Çevirisi için her iki kaynaktan faydalanılmıştır.

¹⁷ Pecchioli Daddi kırık parçayı “[UR.SAG]/kahraman” olarak tümlemektedir (Pecchioli Daddi, 2000: 346).

¹⁸ Daddi kırık parçayı “[^{LÜ})ma]-ya-an-ta-an/genç erkek?” olarak tümlemektedir (Pecchioli Daddi, 2000: 346).

¹⁹ Pecchioli Daddi kırık parçayı “[IŠ-T]/(?)” olarak tümlemektedir (Pecchioli Daddi, 2000: 346).

²⁰ Pecchioli Daddi kırık parçayı tümlememektedir (Pecchioli Daddi, 2000: 346).

Ay. IV

9 Kral Şuppiluliuma

10 [henü]z hayatta [ol]duğu zaman, [kü]çük/[ge]nç oğlu Murşili'yi

11 hangi sefere

12 ordu ve arabalı savaşçıları[a]

13 [gönd]erdiyse, onun vücudunda korku

14 olduğu için

15 [o b]ir armantaliya kralı

16 [idi] ...

Groddek, armantaliya- kelimesinin sadece bu metinde belgelendiğini tespit ederek, yukarıda transkripsiyon ile çevirisi verilen pasajı sebep göstererek kelimeyi “başarısız” olarak anlamlandırmak istiyor (Groddek, 2002a: 82; 86)²¹. Eğer Groddek'in bu konudaki görüşü doğru ise, II. Murşili tahta çıkmadan evvel seferlere katılmış, ancak başarısız sonuçlar almıştır. Onyıl Annalleri'nde bu hususa hiç değinilmiyor olması, Onyıl Annalleri'nin propaganda özelliğini bir kez daha göstermektedir. Tanrıya yapılan ritüelde gerçekler tüm çıplaklığı ile ortaya konulurken, belli bir dinleyici kitlesi için yazılmış annal metninde²² bazı hususlar göz ardı edilmektedir. Ancak bu özellik Onyıl Annalleri'nin güvenilirliğini sorgulamak gerektiği şeklinde de algılanmamalıdır. Ayrıntılı Annaller ile örtüşen bu denli çok olay vardır ki, böyle bir görüşü kabul etmek mümkün değildir. Ancak Onyıl Annalleri'nin özel bir kompozisyon olduğu ve direkt olarak belirli bir dinleyici kitlesi için yazıldığı, yukarıda açıklanan “propaganda” özelliğinden anlaşılmaktadır²³.

²¹ Tischler ise, kelimeyi son olarak “arma-/ay” kökünden getirerek “mondsüchtig?”, yani “aya bağımlı?” olarak açıklamaya çalışmıştır (HHw: 22vd.). Pecchioli Daddi, ise teriminin “olumsuz bir ay işareti” anlamına geldiğini düşünmektedir (Pecchioli Daddi, 2000: 358).

²² Annallerin bir dinleyici ya da okuyucu kitlesi için yazıldığı, KUB 14.17 III 23 vd. 'dan (AM 98) da anlaşılmaktadır: ...kim bu tabletleri [] duyarsa göndersin ve ilgili kent Ura'yı [görsün, nasıl ya]pılmış olduğunu.

²³ Benzeri düşünceler için bkz. Seters, 1983: 110vd.

4. II. Murşili'nin “Konuşma Bozukluğu” (Afazi-Disartri)

Aşağıda da göreceğimiz gibi; Murşili, hayatının bir bölümünü bir dil/konuşma bozukluğu ile yaşamak zorunda kalmıştır. Yazılı belgelerde hastalığı şu şekillerde ifade edilmektedir:

Ben korktum ve ağzımdaki kelimeler azaldı ve kelime(ler) dudaklarımdan biraz az sayıda döküldü....ve ağzım beni tamamıyla terk etti (kelime kelimesine: ağzım bana yana gitti) (CTH 486; bkz.: Böl. 4.2.)

Buradan anlaşıldığı üzere, hastalığın belirtileri önce konuşmada bir zorlanmanın ya da bozukluğun ortaya çıkması, sonra ise, konuşma yeteneğinin neredeyse tamamen kaybedilmesi olarak anlatılmaktadır. Hastalığın sebebi olarak Murşili, yaşamış olduğu bir korkuyu göstermektedir.

Bugün CTH 486 olarak numaralandırılan metnin ilk edisyonu, Götze tarafından yapılmış, yayına ise, “Murşilis Sprachlähmung” yani “Murşili'nin Dillfelci” adı verilmiştir (Götze, 1934). Götze, işlediği metni sadece filolojik ve linguistik yönünden incelediğinden, hastalığının türü, belirtileri ve nedenleri gibi bilgiler üzerine hiçbir açıklama yapmamıştır. Götze'nin kullanmış olduğu “Sprachlähmung” (Dillfelci) ya da “Sprachstörung” (Dil ya da Lisan Bozukluğu) terimlerinden olsa gerek, Murşili'nin bu hastalığı daha sonra tıbbi ismiyle, “Afazi” olarak ifade edilmiştir (Lebrun, 1985; Ünal, 1995: 438; van den Hout, 2004: 359¹). Terimin doğruluğu üzerinde ise, hiç tartışılmamıştır.

4.1. Terimlerin Tanımları ve II. Murşili'nin Hastalığının Teşhisi

Tartışmayı daha sağlıklı olarak ortaya koymak amacıyla, öncelikle tıp terimlerinin anlamlarını açıklamak doğru olacağı düşüncesindeyiz:

Afazi (Lisan Bozukluğu): Merkezi sinir sisteminde meydana gelmiş bir hasara bağlı olarak, dilin anlaşılması ve üretme yetisinin kaybı ya da kısmi

¹ Buna karşın Klengel (1999: 189-225), Afazi terimini kullanmayarak hastalığı tarif ederek anlatmayı tercih etmiştir: “Konuşma yetisinin geçici kaybı”. Bryce (1998: 238 vd.) hastalık için, “Speech Affliction” (Konuşma Bozukluğu) terimini kullanırken, Ünal (2002: 78) onu sadece “kekeme” olarak adlandırmaktadır.

bozulması olarak tanımlanmaktadır. Hastalığın ortaya çıkmasında, beyin kanaması, beyin travması, bazı tümör çeşitleri, bakteriyel enfeksiyonlar, viral enfeksiyonlar, beyin apseleri, veya bazı zehirlenmeler neden olabilmektedir. Hastalık, kişinin sol beyin lobunu etkileyerek, dilbilgisi sistemini sınırlandırır, yani semantiğini, kelime bilgisini, sentaksını, morfolojisini ve fonolojisini kısıtlar. Semptomlarının arasında işitsel anlama, tekrarlama, adlandırma, akıcı ve hızlı konuşma yetilerinin sınırlandırılması vardır. Vücut, fiziksel düzeyde iyileşirken bazı afazili kişiler yazma ve konuşma yeteneklerini yeniden kazanırlar. Gelişme günler içinde ya da altı ay ve sonrasında kadar sürebilir. Bununla birlikte çok az hasta tamamen iyileşmektedir. Afazi'nin daha hafif hali ise, disfazi adını almaktadır².

Disartri (Konuşma Bozukluğu): Beyindeki motor sisteminin etkilenmesiyle ortaya çıkan konuşma bozukluğudur. Afazi'nin aksine, tüm sistemin (lisan, görüntü algılama, bellek) yerine, sadece motor sistemi etkilenmektedir. Bu nedenle ilgili kaslarda zayıflama, yavaşlama, koordinasyon bozukluğu gibi belirtilerin yanında çiğneme, yutkunma ve mimik gibi hareketlerinde de zorluk yaşanabilmektedir³.

Tanımlardan anlaşıldığı üzere, afazide hasta, beyindeki rahatsızlığından dolayı "lisanını" kullanamamaktayken; disartride hasta, beyindeki rahatsızlığından ötürü kaslarını istediği gibi kullanamadığından, konuşma eylemini yerine getirememektedir. Her iki hastalık ta sonuç benzemektedir: hasta rahat konuşamamaktadır. Bu nedenle hastalığı, Latince ismi ile kesin teşhis etmek yerine, sadece "Konuşma Bozukluğu" olarak adlandırmak istiyoruz. Fakat bunu yaparken amaç, hastalığı Konuşma Bozukluğunun tıbben eşanlamlısı olan Disartri ile eşitlemek değil, sadece hastalığın belirtilerini aktarmak olacaktır. Ancak şunu da belirtmemizde yarar görmekteyiz: Eğer katıyetle bir tıp terimi kullanılacaksa Disartri'yi düşünmek, muhtemelen daha doğru olacaktır. Çünkü metinde kullanılan

² Hastalığın tanımı için bkz.: (Çevrimiçi) <http://www.afazi.org/2006/07/afazi-nedir.html>, 07.09.2006; (Çevrimiçi) <http://www.ims.uni-stuttgart.de/phonetik/joerg/sgtututorial/diffdiag.html>, 07.09.2006; (Çevrimiçi) <http://www.rehabilitasyon.com/index.php?act=showarticles&act2=read&cid=92&aid=1002>, 07.09.2006. Burada Nörolog Prof. Dr. Jale Yazıcı'nın bana sözlü olarak verdiği bilgiler için de teşekkür etmek istiyorum.

³(Çevrimiçi) <http://www.ims.uni-stuttgart.de/phonetik/joerg/sgtututorial/diffdiag.html>, 07.09.2006.

“ağızım bana yana gitti”⁴ ibaresi, daha çok kaslarla ilgili bir bozukluğa işaret ediyor görünümündedir⁵.

4.2. Hitit Belgelerinde II. Murşili’nin Konuşma Bozukluğu

II. Murşili’nin konuşma bozukluğundan bahseden metin, yukarıda da değindiğimiz CTH 486 metnidir. Burada metnin tüm çevirisini vermeyi uygun bulduk.

CTH 486⁶

Öy.

- 1 [(UM-MA ^DUTU^Š)] ^mMur-ši-DINGIR^{LIM} LUGAL.GA[(L)] /-NA ^{URU}DU₆ ^mKu-un-nu-ú [-
x]
- 2 [(na-an-na-ah-hu-un)] nu har-ši-har-ši ú-da-aš nam-ma ^DU-aš [(ha-tu-ga)]
- 3 [(te-it-hi-iš-ki-i)]t nu na-a-hu-un nu-mu-kán me-mi-ya-aš K[(AxU-i an-d)a]
- 4 [(te-pa-u-e-eš-t)]a nu-mu-kán me-mi-ya-aš t[(e-pu)] k^ru-i¹t-ki ša-ra-a [(i-ya-at-ta-
at)]
- 5 [(nu-kán)] a-ši me-mi-ya-an ar-ha-pát pa-[(aš-ku-w)]a-a-n^ru¹-un ma-ah-ha-[(an-
ma)]
- 6 ^rú¹-e-ir MU^{HI.A}-uš EGIR-anda p[(a-a-ir n)]u-m^ru¹ ú-[(it)]
- 7 [(a-š)]i me-mi-aš te-eš-ha-ni-iš[-ki-u-wa-a)]n ti-ya-at nu-m[(u-kán)]
- 8 [(za-a)]z-hi-i an-da ŠU DINGIR^{LIM} [(a-ar-)]aš KAxU-iš-ša-mu-[(kán)]
- 9 ta-pu-ú-ša pa-it nu a-ri[-(ya-nu-un nu)] ^DIM ^{URU}Ma-nu-[(uz-zi-ya)]
- 10 ^rSlxSÁ¹-at ^DIM ^{URU}Ma-nu-uz[-(zi-ya-ma ka)]t-ta a-ri-ya-[(nu-un)]
- 11 [(nu-uš-ši GU)]D pu-u-hu-ga-ri-[(iš pí-i-ya-u-wa-an-z)]i IZI-i[(t wa-ah-nu)]-ma-an-zi
- 12 [(MUŠEN^{HI.A} wa-ah-nu-um-ma-an-zi SlxSÁ-at GUD pu-u-hu-ga-ri-in)]-ma
- 13 [(a-ri-ya-an-nu-un na-aš pé-di-iš-ši /-NA ^{URU}Ku)]m-ma-an-ni
- 14 [(/-NA É DINGIR^{LIM} pí-i-ya-u-wa-an-zi SlxSÁ-at nu)] GUD pu-u-hu-ga-ri-in
- 15 [(ú-nu-e-ir nu-uš-ša-an ^DUTU^Š ŠU-an da-)]iš na-an-[(ká)]n

⁴ Bu ibare daha evvel “yüz felci” olarak da yorumlanmıştır (Oppenheim, 1956: 231).

⁵ Bu görüşüm Prof. Dr. Jale Tazıcı tarafından da tıbbi açıdan teyid edilmiştir.

⁶ CTH 486= A: KUB 43.50 + KUB 15.36 + KUB 12.27 + IBoT 4.26; B: KUB 43.51 + KUB 12.31 + IBoT 2.112 + KUB 48.100; C: KBo 4.2 (metinlerin konkordansı için bkz.: (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>: CTH 486 - 07.09.2006). Metnin edisyonu ilk olarak Götze ve Pedersen tarafından (Götze-Pedersen, 1934), daha sonra ise, Lebrun tarafından (Lebrun, 1985) yapılmıştır (çeviriler için bkz. ayrıca Kümmel, 1987; Beckman, 1995; van den Hout, 2004). Transkripsiyonumuz için Lebrun, 1985 baz alınmıştır; çeviri için ise, yukarıda verilen kaynaklardan faydalanılmıştır.

- 16 [(/NA KUR^{URU} Kum-ma-an-ni pa-ra-a na)]-a-ir^{DUTUŠI} /(-ma)]
- 17 [(EGIR-an hi-in-kat-ta GUD pu-u-hu-ga-ri-)]in-ma ku-e-da-ni 'UD-ti'
- 18 [(ú-nu-e-ir nu-za^{DUTUŠI} a-pí-e-da-)]ni UD-ti wa-ar-ap-ta
- 19 [(pí-ra-an pa-ra-a-ya-az-zi)] a-pu-u-un GE₆-an IŠ-TU SAL^{T1}
- 20 [(ti-eš-ha-aš ka-ru-ú-wa-r)]i-wa-ar-ma-za ma-ah-ha-an wa-ar-ap-ta
- 21 nu-kán A-NA [(GUD pu-u-hu-g)]a-ri ŠU-an QA-TAM-MA da-a-iš ma-ah-ha-an-
ma-kán
- 22 GUD pu-u-hu-g[(a-ri-i)]n pa-ra-a na-a-ir^{DUTUŠI}-ma-za GUD pu-u-hu[(-ga-ri)]
- 23 EGIR-an-da [(/NA)] UD 7 KAM šu-up-pa wa-ar-ap-zi ku-it-m[(a-an-ma-kán)]
- 24 GUD pu-u-h[(u-ga-ri-i)]n /NA^{URU} Kum-ma-an-ni ar-n[(u)]-ir ku-i[(t-ma-an-na-an)]
- 25 pí-i-e-[ir nu] iš-ta-an-ta-it ku-it nu [(^{DUTUŠI} Ú-UL ku-it)-ki]
- 26 hu-uš-ki-it [nu] UD 7 KAM-pát pí-e-da-aš IŠ-TU [(UD 8 KAM-pá)t]
- 27 [ma-a]h-ha-an-r^{ma} [(UD 7 KAM) p[a-a-i]t [nu]-za^{DUTUŠI} []
- 28 []-ti ku-w[a-X-X X] X []
- 29 [] X X []
- 30 [(MUŠEN^{HI.A}-ma-za ki-iš-ša-an wa-a)]r-[nu-]'ut 1¹ MU[(ŠEN e-nu-um-ma-aš-ši-
ya)]
- 31 [(1 MUŠEN a-ri-ya i-ta-ar-k)]i-ya 1 MUŠEN a[(-ri-ya mu-ut-ri-ya)]
- 32 1 MU[(ŠEN i-ni-y)]a i-r[(i-ri-ya)] 1 MUŠEN il[(-mi-ya pár-mi-ya 1 MUŠEN i-ri-il-te-
hi-ya)]
- 33 1 MUŠEN u-la-hu-ul-zi-ya 1 MUŠEN du-wa-an-t[(e-hi-ya1 ŠILÁ ta-ha-ši-ya du-ru-
ši-ya)]
- 34 1 MUŠEN ki-pí-iš-ši-ya pu-nu-hu-un-ši-y[(a 1 MUŠEN ga-me-ir-ši-ya)]
- 35 1 MUŠEN ta-ti-ya du-wa-ar-ni-ya 1 M[(UŠEN še-er-di-hi-ya še-ra-pí-hi-ya)]
- 36 1 MUŠEN a-ni-iš-hi-ya pí-in-di-hi-ya 1 [(SILÁ zu-zu-ma-ki-ya)]
- 37 [(IŠ-TU IZ)]I wa-ar-nu-ma-an-zi ki-iš-ša-an []
- 38 [(SIxSÁ-an-da-at)] nu-za ma-ah-ha-an[]
- 39 [(nu /T-T/ GUD pu-u-hu-ga-r)]i ku-iš šu-[]
- 40 [(gul-aš-ša-an-za na-an QA)-TAM]-MA a-pé-e-da-[ni UD-ti]
- 41 [(pa-ra-a na-a-ir A-NA DINGIR^{LIM} pí-[]
- 42 [(Ú A-NA^{GIŠ} BANŠUR a)]n-za-a-i ku-it[]
- 43 [(UD-ti pí-i-e-e)]r-ma IŠ-TU []

Ay.

- 1 [(A-NA ^DU am-ba-aš-š)]i 1 UDU ki-e[(l-di-)ya]
2 [(A-NA DINGIR^{MEŠ}-m)]a A-NA am-ba-aš-ši [(1 UDU)]
3 [(A-NA ^DLe-el-lu-ri ^DA-ba-ri []
4 [(1 GUD 1 UDU A-N)]A ^{GIŠ}BANŠUR an-za-a-i A-NA x []
5 [(A-NA ^DLe-e)]l-lu-u-ri-ma 1 GUD 1 UDU x []
-
- 6 [(A-NA GUD p)]u-u-hu-ga-ri-ma-kán ku-e-da-[ni] UD-ti ŠU-an [(te-eh-hu-un)]
7 [(pa-ra-a-an-k)]án ku-wa-pí na-a-ir nu a[m-mu-uk (TÚG.NÍG.LÁM^{MEŠ})]
8 [(a-pí-e-d)]a-ni UD-ti wa-aš-ša!-an k[u-e har-ku-un (nu-kán a-pí-e-ya)]
9 [(TÚG.NÍG.LÁM^M)]^{EŠ} an-da 'ap'-pa-an-da Q[(A-DU ^{TÚG}E.ÍB GÍR ^{KUŠ}E.SIR)]
10 [(/T-T/)] x^{Tl} pa-ra-a na[-a-ir (na-at pí-e-te-ir ^{GIŠ}GIGIR-ya-kán)]
11 tu-u-ri-ya-an QA-DU ^{GIŠ}BAN ^{KUŠ}MÁ.[(URU.URU₆ AN.ŠE.KUR.RA^{HI.A} pa-ra-a na-a-ir)]
12 na-at pí-en-nir IŠ-TU ^{GIŠ}BANŠUR-ma-za-kán [(ku-e-iz-za az-zi-ik-ki-nu-un)]
13 IŠ-TU GAL-ya-kán ku-e-iz ak-ku-uš-ki-nu-un ša[(-aš-ti-ya-az-za-kán)]
14 ku-e-da-ni še-eš-ki-eš-ki-nu-un IŠ-TU ^{URUD}ÁB x A-ya-za-kán k[(u-i-e-ez-za)]
15 ar-ri-eš-ki-nu-un ku-it-ta-ya im-ma Ú-NU-TUM an-da 'ú'-[(e-ri-ya-an e-eš-ta)]
16 nu Ú-UL ku-it-ki da-at-ta-at IŠ-TU DINGIR^{LIM} QA-TAM-MA SI[(xSÁ-at)]
17 TÚG.NÍG.LÁM^{MEŠ} ^{GIŠ}GIGIR ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}-ya ki-e-da-ni me-mi-ya-ni ta[(-at-ta-at)]
18 ^DU-aš ku-e-da-ni UD-ti ha-tu-ga te-it-hi-iš-ki-it
19 har-ši-har-ši-ya ú-da-aš nu TÚG.NÍG.LÁM^{MEŠ} ku-e a-pí-e-da-ni UD-ti
20 wa-aš-ša!-an har-ku-un A-NA ^{GIŠ}GIGIR-ya-kán ku-e-da-ni a-pí-e-da-ni UD-'ti'
21 a-ar-ha-ha-at nu ke-e TÚG.NÍG.LÁM^{MEŠ} an-da ap-pa-an-da ^{GIŠ}GIGIR-ya
22 tu-u-ri-ya-an a-pa-a-at-ta da-a-ir
-
- 23 [(ma-ah-ha-a)]n-ma GUD pu-u-hu-ga-ri-in ar-nu-wa-an-zi nu ŠA GUD pu-u-hu-ga-ri
24 [(GIM-an SIS)]KUR an-na-al-la-az IŠ-TU ^{GIŠ}LE-E-E gul-aš-ša-an
25 [(iš-hi-u-ul-ši m)]a-ah-ha-an i-ya-an A-NA DINGIR^{LIM}-ya SISKUR am-ba-aš-ši
26 [(ke-el-di-ya an-n)]a-la-az IŠ-TU ^{GIŠ}LE-E-E ma-ah-ha-an i-ya-an
27 [(na-at QA-TAM-MA e-eš-)]ša-an-zi ma-a-an GUD pu-u-hu-ga-ri-iš-ma
28 [(EGIR KASKAL^{Nl} a-k)i KASKAL k(u-i)]t tu-u-wa na-at ma-ah-ha-an a-pí[(-ya-ya)]

29 [pí-a(n-zi nu ta-ma-in GUD pu-u-hu-g)]a-ri-in a-pé-e-ez ú-nu-wa-aš-ha-za

30 [(ú-nu-wa-an-da-an n(a-an-na-a)]n-zi nu nu a-pu-uš ú-na-aš-hu-uš

31 [(x x) a-pé-(e-da-ni /T-T/ GUD)] pu-u-hu-ga-ri wa-ar-nu-wa-an-zi

32 D[UB 1 KAM] QA-T/ Š[A^mMur-]ši-li

33 [k]u-wa-pí /-NA URU.DU₆ ^mKu-un[-nu-ú]

34 []KAxIM-ar iš-ta-ma[-aš-ta]

35 [^m]PAP-ni-ni-iš ? [L^UDUB.SAR]

36 IŠ[?][TUR]

Öy.

- 1 [(Güneşim)] Murşili, Büyük Kral [(şöyle)] (der): Ben (eskiden) Kunnu'nun harabesine
- 2 [(yürüdüm.)] (Burada) bir fırtına çıktı ve Fırtına Tanrısı [(korkunç)] (bir şekilde) göğü
- 3 [(inletti.)] Ben korktum, ağ[(zımdaki)] kelime(ler)
- 4 [(azaldı)] ve kelime(ler) biraz [(nadir)] yukarı çıktı (dudaklarımdan döküldü).
- 5 Bahsedilen olayı ben u[(nu)]ttum (onunla ilgilenmedim).
- 6 Ardından yıllar g[(eçti)]kten sonra
- 7 ilgili olay geldi (ve) bana rüyamda görünmeye b[(aşlad)]ı. Ve
- 8 rüya içinde tanrının eli bana ulaştı (dokundu) ve ağızım beni (tamamıyla)
- 9 terk etti⁷. Fala b[(aşvurdum)] ve (hastalık nedeni olarak) Man[(uziya)] kentinin Fırtına Tanrısı
- 10 tespit edildi. Manuziya kentinin Fırtına Tanrısı ile ilgili fala başvurdum
- 11 ve ona bir 'vekil' sığırının verilmesi ve onun ateş ile yakılması
- 12 (ayrıca) kuşların yakılması tespit edildi. 'Vekil' sığırı (ile ilgili)
- 13 fala başvurdum ve onun yerinde, Kummanni'de,
- 14 tapınakta verilmesi tespit edildi. Bir 'vekil' sığırını
- 15 [süslediler ve güneşim elini (üzerine) ko]ydu ve onu
- 16 [(Kummanni Ülkesi'ne gönde)]rdiler. Güneşim ise,
- 17 arkasından referans yaptı. 'Vekil' sığırı,
- 18 süsledikleri günde ise, o gün Güneşim yıkandı, (çünkü)
- 19 [(önceki)] geceyi bir kadın ile

⁷ Kelimesi kelimesine: yana gitti.

20 [(geçirdi⁸. Sabahley)]in (güneşim) yıkandıktan sonra ise,
21 elini bahsedildiği şekilde ‘vekil’ sığıra koydu.
22 ‘Vekil’ sığır gönderildiği zaman Güneşim, ‘vekil’ sığırın
23 arkasından 7 gün boyunca⁹ temizlendi.
24 Vekil’ sığır Kummanni Ülkesi’ne götürülürken, onu
25 sunmalarına kadar bekledi, [(Güneşim)] (daha fazla)
26 beklemedi [ve] 7 gün (zaman) geçirdi¹⁰. 8. günde
27 7 gün geçtikten sonra, Güneşim []
28 []
29 []
30 [(Kuşları ise şöyle yak)]tı: Bir kuş[(ş enumaşşıya)]¹¹,
31 [(bir fal kuşu itark)]iya, bir fal kuşu [(mudriya)],
32 [(bir kuş iniya iririya)], bir kuş il[(miya palmiya, 1 kuş iriltehiya)],
33 bir kuş ulahhulziya, bir kuş duwant[(ehiya, bir koyun tahaşiya duruşiya)]
34 bir kuş kibişşıya punuhunşiy[(a, bir kuş gamerşiya)]
35 bir kuş tatiya duwarniya, bir kuş[(ş şerdihiya şerabihiya)]
36 bir kuş anişhiya bindihiya (ve) bir [(koyun zuzumakiya için)]
37 [(ateş il)]e yakılacağını şöyle
38 [(tespit edildi.)] [] olduğunda
39 [(‘vekil’ sığır ile)] ne/hangi?
40 [(bakılmış ve onu aynı) şe]kilde o gün

⁸ Aslında teşha-, “uyku, bir kadın ile olan geceleme” anlamındadır. Almanca’da bunun için tek bir kelime olan “Beischlaf” mevcuttur. Biz burada cümle gereği, aslen isim olan kelimeyi fiil yaparak çevirmeyi uygun gördük.

⁹ Kümmel, “yedi gün boyunca” yerine “yedinci gününde”yi tercih eder (Kümmel, 1985: 290).

¹⁰ Peda- = götürmek, (zaman) geçirmek için bkz.: CHD P: 345 vdd. Ve söz konusu pasaj için 352; ayrıca Güterbock, 1934: 227.

¹¹ Haas metinde geçen hurrice dinsel terimlerin bazılarını anlamlandırarak çevirmeyi tercih etmiştir. Kendisine göre satır 30-38 şöyle olmalıdır (Haas, 1998: 28 vd.; kült terimlerin anlamları ile metin dökümü için bkz.: Haas, 1998: 208 vdd.):

30 Kuşları ise şöyle yaktı: bir kuş rahatlama (*enumašše*) için
31 bir kuş *ari* (ve) *idargi* için, bir kuş *ari* (ve) *mudri* için,
32 bir kuş ini (ve) iriri için, bir kuş *ilme* (ve) *parmi* için, 1 kuş *iriltehi* için,
33 bir kuş *ulahulzi* için, bir kuş duwantehi için, bir koyun erkeklik (*tahašše*) ve yiğitlik (*durašše*) için
34 bir kuş tahtta otarmak(?) (*kibišše*) (ve) *punuhuši* için, bir kuş *gamerši* için,
35 bir kuş sevgi (ve) *duwarni*, bir kuş *šeterhi* (ve) *šerabihi* için,
36 bir kuş *an(an)ešhi* (ve) adalet (*bentihī*) için, bir koyun *zuzumaki* için
37 ateş ile yakılacağını şöyle
38 tespit edildi.

- 41 [(gönderdiler.)) Tanrıya
42 [(ve *anzai* masasında)] olan []
43 [(verdiler)]
-

Ay.

- 1 [(Fırtına Tanrısı'na *ambašš*)]¹² için bir koyun *keldiya*¹³
2 [(erkek olan¹⁴ tanrılara)] *ambašš*i için [(bir koyun)]
3 [(Le)]lluri (ve) Abari []
4 [(bir sığır, bir koyun)] *anzai* masasına []
5 [(Lelluri'ye)] ise, bir sığır (ve) bir koyun []
-
- 6 vek[(il sığıra)] elimi [(koy)]duğum gün (ve)
7 (onu) gönderdikleri zaman, benim [(o)] gün
8 giydi[(ğim)] 'tören' kıyafetleri, o
9 [(‘tören’ kıyafetle)]ri, her şeyi ile be[(raber; kemer, hançer (ve) ayakkabı)]
10 [(ile)] gönde[rdiler ve onları getirdiler.))]
11 Koşulmuş [(arabayı)], yay, okdanlık (ve) atlarıyla beraber gönderdiler
12 ve onu götürdüler. Yediğim masa,
13 içtiğim kadeh,
14 yattığım yatak, yıkandığım tunç su teknesi
15 ve o sırada ba[(hsedilen)] aletlerin tümünü ise,
16 hiçbirini alınmadı. Tanrıdan bu şekilde tesp[(it edildi.))]
17 Tören giysileri, arabalar ve atlar bu olayda al[(ındı.))]
18 Fırtına Tanrısı göğü korkunç bir şekilde inlettiği
19 ve bir fırtına çıkardığı gün, hangi elbiseleri o gün
20 giymişsem ve hangi arabada o gün
21 durmuşsam, o elbiselerin tümü
22 ve koşulmuş arabayı aldılar.

¹² *ambašš*i = yakılan sunu (Brandopfer) (Haas, 1998: 210).

¹³ keldi = memnun olmak, iyi olmak (Wohlbefinden, Zufriedenheit) (Haas, 1998: 227).

¹⁴ Lebrun'un transkripsiyonunda olmayan, ancak paralel metinlerde bulunan ve diğer çalışmalarda olan "LÚ^{MES}-ma"yı burada transkripsiyonumuzda olmamasına rağmen çevirmek istiyoruz.

23 ‘Vekil’ sığır götürüld[(üğü) zaman],
24 ‘Vekil’ sığırın ritüeli, eskiden (beri) tahta tablette kaydedi[(Idiği gibi)]
25 [(yönetmeliği)] yapıldığı gibi, tanrıya *ambašši* ve
26 [(*keldiya*)] ritüeli eskiden (beri) tahta tablete (göre) yapıldığı gibi
27 o aynı şekilde olsun. Eğer ‘vekil’ sığır
28 [(yolda ölü)]rse
29
30
31

32 [(1. table)]t: [Mur]şili’nin
33 Kun[nu]’nun harabelerinde
34 gök gürültüsü duyd[uğu] zaman
35 [()]PAP-nini? kâtip
36 []

Metin, Murşili’nin “Kunnu’nun harabesine¹⁵” yaptığı seferin tarifi ile başlamaktadır. Bu ilk bölümün, birinci tekil şahıs şeklinde, yani Büyük Kralın ağzından anlatılmış olması, ayrı bir önem taşımaktadır. Determinatifinden de anlaşıldığı gibi, ‘Kunnu’ burada bir şahıs ismidir. Anlaşılan sefere çıkmış olan Murşili, yürüyüşü sırasında gök gürültülü bir fırtınaya şahit olmuş ve bu fırtınadan oldukça korkmuştur. Duyduğu korkuya bağlı olarak ise, Murşili’de bir “konuşma bozukluğu” meydana gelmiştir. Murşili, bu hastalığını “ve ağzımdaki kelime(ler) azaldı” ifadesiyle açıklamaktadır. Bu hastalığına yıllar boyunca kesin bir çözüm bulamayan Murşili’nin (CTH 486, Öy. 5 vd.), bir süre sonra konuşma yeteneğini tamamen (ya da tümüne yakın) kaybettiğini ve hastalığın nedenini bulmak amacıyla fallara baş vurduğunu, yine aynı metinden öğrenmekteyiz.

Bölüm 3.4.’te, bahsi geçen hastalığının, Murşili’nin karakterini ne denli etkilediğine değinmiştik. Ancak CTH 486’nın başında anlatılan ve hastalığın nedeni

¹⁵ Bazı kaynaklarda “Tell Kunu” olarak da geçmektedir (Lebrun, 1985: 109; van den Hout, 2004: 359). Bu durumda, ^{URU}DU₈ terimini Türkçe’ye çevirirken, kentin terkedilmişliğini göz önünde bulundurarak, “höyük” kelimesini kullanmayı da düşünmek gerek.

olarak gösterilen olayların ne zaman meydana geldiğini söylemek oldukça zordur. Bahsedilen olay bazen Murşili'nin üçüncü hükümdarlık yılında, Arzava seferi sırasında şahit olduğu gök olayı (bkz.: Bölüm 2.2.3.) ile ilişkilendirilmektedir (Klengel, 1999: 189 dpn. 225; Ünal, 2005: 51 vd.). Ancak metin genellikle filoloji yönünden incelendiği için, “konuşma bozukluğu”nun başlangıç tarihinden ziyade; belgenin, anlatılan olayları içinde, ne zaman düzenlendiği üzerinde tartışılmıştır (bkz.: van den Hout 2004: 365, açıklayıcı literatür ile beraber). Bizce ilgi çekici noktalardan biri, satır 3'te geçen “nāhun/ben korktum” ibaresidir. Korkusunu dile getirmek, onu kabul etmek; bir Hitit kralı için zor bir davranış olmalıydı. Yukarıda değindiğimiz Arzava seferinde meydana gelen “gök olayında” Hitit kralının korkudan hiç bahsetmemesi dikkat çekicidir. Oysa o gök olayı nedeniyle, Arzava kralının ciddi bir şekilde hastalandığına inanılıyordu. Ancak unutulmamalıdır ki, CTH 486 metni dini bir metindir¹⁶, yani yukarıda değindiğimiz “propaganda” niteliklerini taşımamakta ve dolayısıyla olayları “güzelleştirerek” anlatmamaktadır (bkz.: Bölüm 3.4.). Bununla beraber CTH 486'da II. Murşili'ye atfedilen “nah-/korkmak”a benzer şekilde, Bölüm 3.4.'te değindiğimiz arınma ritüelinde (VAT 7698) “hatugatar/korku” kelimesi yazılıdır¹⁷. Son metin, II. Murşili'nin tahta geçişi nedeniyle hazırlanmıştır ve Murşili'nin babası henüz kralken olan olayları anlatmaktadır. Bu iki metin arasındaki benzerliğine dayanarak, Murşili'nin “konuşma bozukluğu”nun başlangıç tarihini, tahta çıkmadan önceki bir zamana koymak doğru olur mu? CTH 486'nin başında, metni dikte eden kişinin Hitit Kralı olduğu yazılıdır¹⁸. Bu, metin düzenlendiğinde, Murşili'nin kral olduğunu göstermektedir. Ancak 6. satırdan, hastalığa neden olan olayların, “yıllar” önceye ait olduğunu da bilmekteyiz. Bu konuyu aydınlayabilecek bir diğer ipucu ise, Murşili'nin Öy. 1 ve Ay. 33'de geçen yer ismi olabilir. “Kunnu'nun harabesi” isminde bir yer, başka metinlerde geçmediği gibi, Kunnu diye bir şahıs adı

¹⁶ Metnin niteliği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Götze-Pedersen metni “Bericht/rapor” olarak nitelendirirlerken, Zinko “resümierender Bericht/özetleyici rapor”, Beckman “curious text/garip metin”, Kümmel “Ritual/ritüel” olarak adlandırmışlardır. Haas ve van den Hout ise, Kümmel'in görüşünü paylaşmışlardır (bu tartışma için bkz. van den Hout, 2004: 366 vdd.).

¹⁷ Yine dini metinler olan II. Murşili'nin 1. ve 2. veba dualarında, Hitit Kralı vücudunda var olan heyecanı (lahlah(h)iyama-) ve korkuyu ya da baskıyı (pittuliya-) yenemediğini ifade eder (CTH 378.1 Öy. 40; CTH 378.2 § 1; Götze, 1930: 170 vd., 206 vd.; Arıkan, 1994: 73, 83, 88 ve 100); 1. ve 3. Veba Duası'nda ise vebadan dolayı duyduğu korkunun tanrılar tarafından alınmasını istiyor (CTH 378.1 Ay. 51' (39); CTH 378.3 Ay. 4' Götze, 1930: 176 vd., 238 vd.; Arıkan, 1994: 79, 87, 112, 115).

¹⁸ Daha evvel, konuşamayan Hitit Kralı'nın bu belgeyi ne şekilde “dikte” ettiği sorusu sorulmuş ve bunun bir “çıkamaz” (paradoks) olduğuna işaret edilmiştir (bkz. van den Hout, 2004: 366). Ancak bizce “dikte etmek” fiili, sadece “yazdırmak” olarak anlaşılmalıdır.

da henüz belgelenmiş değildir (NH: no. 632a). Bu yer adının, Murşili Annalleri'nde de geçmemesi, doğal olarak tahta çıkmadan önceki bir zamana işaret etmektedir. Belki metnin kolofonu da buna işaret etmektedir. Çünkü burada, daha evvel Kümmel'in tamamladığı gibi “*Büyük Kral Murşil*” değil (Kümmel, 1985: 292), sadece *Murşili Kunnu'nun harabelerinde gök gürültüsü duyduğu zaman* yazmaktadır¹⁹.

Bütün bu veriler, Murşili'nin tahta çıkmadan evvel “konuşma bozukluğu” çektiğini göstermektedir.

Hitit kralının hastalığının başlangıcını bu şekilde anlatıldıktan sonra metin, Murşili'nin fala başvurduğunu kaydetmektedir. Falda, hastalığının nedeni olarak Manuzziya²⁰ kentinin Fırtına Tanrısı tespit edilir. Bu tanrıyı memnun etmek için ise, kralın yerini tutacak bir sığırın, ‘vekil’ olarak Kummanni Ülkesi'ne götürülmesi ve orada yakılması, ayrıca bazı kuşların (MUŞEN^{HI.A}) da yakılması gerekmektedir. Metnin devamı işte bu gereksinimlerin ne şekilde yerine getirileceğini, ya da getirildiğini anlatmaktadır.

Tarihsel açıdan, yukarıda değinilen hususlara eklenecek bilgiler yoktur. CTH 486, Bölüm 6'da dinsel yönünden tekrar incelenecektir.

¹⁹ Ancak bu veri kesin bir bilgi olarak kabul etmek de doğru değildir. Murşili'nin 1. Veba Duası'nın kolofonunda örneğin, aynı şekilde “Büyük Kral” ibaresi kullanılmadan, sadece “Murşili” yazmaktadır (CTH 378.1 Ay. 52' (40); Arıkan, 1994: 79, 87). Oysa bu metnin, Murşili Hitit kralı olduğu zaman kaleme alındığı kesindir.

²⁰ Metinden de anlaşıldığı gibi Manuzziya, Kummani'de/Kizzuvatna'da yer almaktadır. Kesin yeri ise, bilinmemektedir (RGTC 6: 259 vd.; RGTC 6/2: 100 vd.).

5. II. Murşili Dönemi'nde Veba

Murşili tahta çıktığı zaman, ülkede vebanın yayıldığını yazılı belgelerden bilinmektedir. Söz konusu hastalığın gerçekten veba olduğunu ve o dönemde Önasya'nın neredeyse tümünde hüküm sürdüğünü, yine yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. M.Ö. 14. yy.'ın ortalarına ait Londra Tıp Papyrus'una göre hastalığın belirtileri arasında deride ortaya çıkan siyah lekeler ve kanlı idrar bulunmaktadır¹. Lekeler belki "hıyarcıklı veba"ya işaret etmektedir (Klengel, 1999a: 188 vd.).

Hititçe'de "veba", "salgın" ve "ölüm vakası" kavramları, "hinkan-/henkan-" kelimesi ile ifade edilir². Bu açıdan Akkadca'daki "*mūtānu*" kelimesi ile karşılaştırmak mümkündür, çünkü "*mūtānu*" da hem "salgın", hem de "ölüm vakası" anlamları taşımaktadır. Akkadca metinler "*mūtānu*" ile bağlantılı olarak, ayrıca "*li'bu*" adını alan bir hastalıktan bahsederler. Bu hastalığın belirtileri, Mısır kaynaklarındakilere benzemekte ve ateş ile derinin renk değiştirmesi olarak kaydedilmektedir. Bu açıdan "*li'bu*" hastalığını da "hıyarcıklı veba" ile eşitlemek mümkündür (Klengel, 1999: 189).

Murşili döneminde hüküm süren bu hastalığı anlatmadan evvel, genel olarak veba hakkında bilgi vermenin yararlı olacağı kanısındayız.

5.1. Veba'nın Tanımı³

Veba'nın nedeni olarak sıkça sıçanlar gösterilse bile, hastalığın gerçek taşıyıcıları; sıçanlarda, bir tür parazit olarak bulunan pirelerdir. "*Yersinia Pestis*" bakterisini barındırabilen bu pireler, kendine uygun başka bir kaynak bulamadığı zamanlarda insanı da ısırabilmekte ve bu şekilde veba hastalığının insana geçmesini sağlamaktadır. Bu nedenle vebadan evvel genellikle

¹ Benzeri şekilde Hearst Papyrus'u (yak. M.Ö. 1550) da hastalığı tarif etmektedir (Klengel, 1999a: 189).

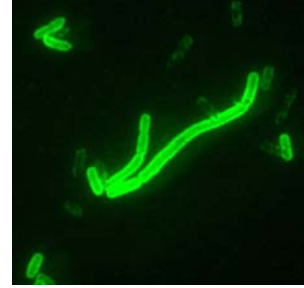
² Hinkan-/henkan- kelimesinin semptomları, çiviyazılı metinlerde tam olarak sayılmadığı için, "veba" teriminden kaçınılması gerektiğini düşünmek de mümkündür (Şahinbaş-Erginöz, 1999: 145). Hinkan-/henkan-'ın teriminin anlamı üzerine bkz.: Haas, 2003: 58 vdd.

³ Bu bölüm için bkz.: Kolektif, 1993; (Çevrimiçi) http://de.wikipedia.org/wiki/Schwarzer_Tod, 21.09.2006; (Çevrimiçi) http://de.wikipedia.org/wiki/Pest#Abortive_Pest, 21.09.2006; (Çevrimiçi) http://www.rki.de/cln_007/nn_225576/DE/Content/Infekt/Biosicherheit/Erreger/dl_pest.te_mplateld=raw.property=publicationFile.pdf/dl_pest, 21.09.2006 - Robert Koch Institut.

farelerin ve sıçanların koloniler halinde ölmesi söz konusudur. Isırmanın yanı sıra hastalık ayrıca dışkıyla da yayılabilmektedir.

Sıçan Piresi (Xenopsylla cheopsis)

Yersinia pestis

Klinik olarak daha sık görülen üç veba türü mevcuttur:

- **Hıyarcıklı Veba:** Yukarıda değinildiği gibi sıçan piresi vasıtasıyla insana bulaşmaktadır. Belirtileri ateş, baş ve vücut ağrıları ve baygın olma durumlarıdır. Daha sonra bilinç yitirme de söz konusudur. Hastalık adını lenf, koltukaltı ve/veya kasıkta oluşan şişliklerden (hıyarcık) almaktadır. Bu şişlikler kanlanmadan dolayı genellikle mavimsi ya da koyu kırmızı bir renk alır. Hastalığın kendisi ölümcül olmamasına rağmen, kan yoluyla akciğer vebası ve septisemiye neden olmaktadır. Kışın salgında bir azalma görülür, çünkü hastalığın taşıyıcısı olan pire donar.
- **Septisemi:** Genellikle söz konusu olan bakterilerin kana karışmasıyla ortaya çıkar. Bu dışarıdan gelebileceği gibi, hıyarcıkların içe doğru patlaması ile de olabilir. Belirtileri ateş, baş ağrısı, kendini iyi hissetmeme, titremedir. Daha sonra buna büyük ölçülü deri ve organ kanamaları da eklenmektedir. Tedavi edilmediği takdirde hastanın 36saat içinde öldüğü görülmektedir.
- **Akciğer Vebası:** Hıyarcıklı vebanın bakterileri, septisemi nedeniyle kanla beraber akciğerlere ulaşması sonucunda ortaya çıkabilen bir veba türüdür. Belirtileri nefes darlığı, öksürük, dudakların maviye dönüşmesi ve siyah kanın ağızdan çıkmasıdır. Tedavi edilmediği takdirde hastanın 2-5 gün içinde öldüğü görülmektedir.

Tarihte bu hastalık oldukça sık görülmektedir. En tanınmış veba salgını M.S. 14. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Daha sonra (16. yy) “Kara Ölüm” olarak da adlandırılan bu salgında 20-25 milyon insanın öldüğü sanılmaktadır (dönem Avrupa nüfusunun 1/3). “Kara Ölüm” tanımındaki “kara” kelimesi ise, çoğu zaman sanıldığıının aksine

“siyah” rengiyle bağlantılı değil, sadece hastalığın korkunçluğunu belirtmek amacını taşımaktadır.

5.2. II. Murşili’ye Ait Metinlerde Salgın Hastalıklar

Hititler’de insanlara bulaşan tüm hastalıklar, tanrılar tarafından gönderildiğine inanılmaktaydı. Dolayısıyla başta kralı olmak üzere, insanların tanrılara karşı işlenen hatalarından kaynaklanmaktadır. Ülkeye zarar verme yönünden en çok korkulan hastalık da “salgın hastalıklar”dı. Yukarıda da açıklandığı gibi Hititler’de bu hastalık türüne genel olarak “henkan-/hinkan” adını verilmekteydi. Diğer hastalıklarında olduğu gibi, salgın hastalıkları iyileştirmek için de dinsel yollar seçilirdi. Bu yollardan biri ise, dualardı. Hastalıkların kaynağını tespit etmek⁴ ve iyileştirmek için yapılan dualara en güzel örnekler de, II. Murşili’nin veba duaları oluşturmaktadır.

Murşili, 2. Veba Duası’nda, ülkesinde hüküm süren hastalığın kaynağını, tarihsel verileriyle anlatmaktadır:

CTH 378.2⁵ (§V⁶) (II. Murşili’nin 2. Veba Duası)

KUB 14.8 Öy.

25 nu a-pí-ya-ya ^{DIM} ^{URU}HA-AT-TI BE-LI-YA A-BA-Y[A] ha-an-ne-eš-ni-it

šar-la-a-[(it)]

26 nu-za ÉRIN^{MES} ANŠE.KUR.RA^{MES} ŠA KUR ^{URU}Mi-iz-ri tar-ah-ta [(na-a)]t-kán

ku-en-ta nu ^{LÚ}[(^{MES}ap-pa-a)n-ta-an]

27 ku-in e-ip-pir na-an ma-ah-ha-an I-NA KUR ^{URU}HA-AT-[(TI)] EGIR-an

⁴ Hititler bir hastalığı tespit etmek amacıyla genellikle “fal” yoluna başvuruyordu. Dualar bu açıdan daha ziyade tanrıyı, hastalığının nedenini falda göstermesi için ikna etmek amacını taşıyordu.

⁵ CTH 478.2= A: KUB 14.8 // 513/v; B: KUB 14.11 + 650/u; C: KUB 14.10 + KUB 26.86 (metinlerin konkordansı için bkz.: (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> :CTH 478 – 24.09.2006. Metin tüm olarak ilk defa Götze tarafından edite edilmiştir (Götze, 1930: 204-235). Daha sonra tekrar Götze (1955: 394-396); Lebrun (1980: 203-216) ve Arıkan (1994: 88-109) de metnin edisyonunu vermişlerdir. Çevirisi için ayrıca bkz.: Furlani, 1936: 267-275; Kühne, 1978: 169-174; Bernabé, 1987: 279-284; Christmann-Franck, 1989: 53-56; Beckman, 1997: 157-159; Singer, 2002: 57-61. Transkripsiyonumuz için Arıkan, 1994 baz alınmıştır; çeviri için ise, yukarıda verilen kaynaklardan faydalanılmıştır.

⁶ Götze’ye göre § 4 sonu §5 başı (Götze, 1930: 210 vd.). Arıkan ve Götze, tabletlerdeki paragraflara bakmaksızın tamamıyla içerik yönünden metni paragraflara bölmüşlerdir. Bu nedenle iki edisyon arasında paragraflarda farklılık meydana gelmiştir. Biz yukarıda da söylediğimiz gibi Arıkan’ın transkripsiyonunu kabul ettik.

ú-wa-te-e-[(ir)]
 28 nu-kán I-NA ŠÀ^{B/} LÚ.MEŠŠ^Š ŠU.DIB.BI^{HI.A} hi-in-kán ki-š[(a-a)]t na-aš ak-ki-iš-ki-u-an
 d[a-a-iš]
 29 ma-ah-ha-an-ma^{LÚ.MEŠŠ} ŠU.DIB.BI^{HI.A} I-NA ŠÀ^{B/} KUR^{URU} HA-AT-TI ar-nu-e-ir nu-
 kán hi-in-ga-an
 30 I-NA ŠÀ^{B/} KUR^{URU} HA-AT-[(TI)]^{LÚ.MEŠŠ} ŠA-AB-TU₄-TUM ú-te-e-ir nu-kán I-NA ŠÀ
 KUR^{URU} HA-AT-TI
 31 a-pí-e-iz-za UD^{KAM}-az ʾak-ki¹-iš-ki-it-ta-ri ...

Öy. §5

25 O zaman, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, beyim, babam[ı] davasında haklı görd[(ü)]
 26 ve Mısır Ülkesi'nin yaya (ve) arabalı savaşçıları yendi. Onları öldürdü.
 27 Yakaladıkları esirleri Hatti Ülkesi'ne geri getirdikleri zaman,
 28 tutsakların arasında ölüm (veba salgını) ol[(d)]u ve onlar ölmeye başladı(lar).
 29 Fakat esirleri Hatti Ülkesi'nin içine getirdikleri zaman ölümü (veba salgını)
 30 (bu) esirler Hat[(ti)] Ülkesi'nin içine getirdiler. Hatti Ülkesi'nin içinde
 31 o günden beri ölüm hüküm sürüyor. ...

Buradan da anlaşıldığı gibi Hitit kralı, hastalığının, babasının zamanında Hattuşa'ya getirilen askeri esirleri⁷ ile ülkesine geldiğini düşünmektedir. Bu aynı zamanda, veba duaların içinde yer alan en 'akılcı' açıklamasıdır ve Hititler'in, çevrelerini ne denli iyi izlediklerinin de göstergesidir⁸. Hastalığın Önasya'nın büyük bir bölümünü etkisi altına aldığını düşünecek olursak, bunun ihtimal dahilinde olduğunu da düşünmemiz gerekmektedir. Ancak Murşili bu pasajda sadece hastalığın ne şekilde ülkesine ulaştığını anlatmaktadır. Hitit inancı gereği, hastalığının asıl nedeni ve çözümü de "dinsel/majik (büyüsel)" olmalıydı. Murşili bu amaçla, elimize geçen dört veba dualarında; fallarla hangi tanrının buna neden olduğunu sormakta, onlara kurbanlar sunduğunu ve sunacağını ifade etmekte, babasının işlemiş olduğu günahları kabul etmekte, kefaret ödeyeceğini temin etmekte, tanrılara hastalığı ülkesinden almaları için yakarmakta ve hatta şantaja⁹ varan ifadelerle tanrılara yalvarmaktadır.

⁷ Metinde bu esirlerin Mısır Ülkesi'nin oldukları kaydedilmektedir. Buna rağmen bu esirlerin Mısır Ülkesi'nden değil, Mısır hakimiyeti altındaki topraklardan edinilen esirler olduğu da düşünülmektedir (Klengel, 1999: 189).

⁸ Benzeri bir bağlantı II. Murşili'nin 4. Veba Duası'nda da mevcuttur (CTH 378.4 §5).

⁹ 1. Veba Duası'nda yer alan "Az sayıda (kalmış olan) kurban ekmeği ve kurban içkisi hazırlayanlar da eğer mahvolursa, size artık kurban ekmeği ve kurban içkisini hiç kimse

II. Murşili'nin Veba Duaları'ndan anladığımız kadarı ile, Hitit kralının çabalarına rağmen, hastalığını yok etmeyi uzun süre boyunca başaramamıştır. Bu yüzden dualarda "tanrısal ceza"nın nedeni ve çözümü farklı farklı verilmektedir:

1. Veba Duası'nda Murşili, hastalığının nedeni olarak babası I. Suppiluliuma'nın işlemiş olduğu bir günahı görmektedir. Bölüm 2.1.'de de değindiğimiz gibi I. Suppiluliuma, daha evvel etmiş olduğu yeminini bozarak, kardeşi Tuthaliya'yı tahttan indirerek kral olmuştur¹⁰. Murşili ise, bu günahı fal yoluyla, vebanın nedeni olarak tespit etmiş ve bunun bedelini kurbanlarla ödeyeceğini ifade etmektedir.

2. Veba Duası'nda Hitit kralı hastalığının nedenini araştırdığını ve iki tablet bulunduğunu ifade eder. İlk tableten Murşili, Mala Nehri'nin kurbanlarını ihmal ettiği sonucuna varır. İkinci tablet ise, Kuruştama kenti, I. Suppiluliuma'nın Mısır seferi ve bu bağlamda bozulmuş yeminlerle ilgilidir. II. Murşili, bu sorunu çözeceğini, telafi edeceğini ifade eder.

3. Veba Duası oldukça kırıktır. Bu nedenle hastalığının nedeni ve çözümü anlaşılmamaktadır.

4. Veba Duası'nın da büyük bir bölümü kırıktır. Bu nedenle hastalığının nedeni anlaşılmamaktadır. Fakat Hitit kralının bir mabet inşa edeceğini bildiriyor.

CTH 379 metni de bazı bilim adamları tarafından veba duaların arasında değerlendirilmek istenmektedir (Houwink ten Cate, 1987; Singer, 2002: 66). Buna karşın Sürenhagen metni, temizlenme ritüeli olarak görmektedir (Sürenhagen, 1985: 2). Metin oldukça kırıktır. Dua tüm tanrılara yöneltilmektedir. Veba (hinkan-/henkan-) kelimesi geçmediği gibi, bir hastalığının nedenini ya da çözümünü de kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Ancak 1. Veba Duası'nda olduğu gibi, I. Suppiluliuma'nın Mısır seferinden bahsedildiğini belirtmede yarar görmekteyiz.

hiçbir şekilde veremez. (CTH 378.1 Öy. §10; Arıkan, 1994: 86)" ibaresini bu şekilde yorumlamamız gerekmektedir. Buna benzer bir ifade 3. Veba Duası'nda da verilmektedir (CTH 378.3 Ay. 7-11; Götze, 1930: 238 vd.; Arıkan, 1994: 112, 115).

¹⁰ Bu olayın arakteri üzerindeki etkisi için bkz.: Bölüm 3.4.

Murşili'nin Veba Duaları'ndan başka tarihsel bilgileri de edinmekteyiz. En önemli bilgilerden biri, vebanın en az 20 seneden beri devam ettiğini belirtilmesidir. Bu bilgi Murşili'nin 1., 2. ve 3. Veba Duaları'nda (CTH 378.1 Öy. 9; CTH 378.2 §1; CTH 378.3 Öy. 5) verilmektedir. 2. Veba Duası'nda kesin olarak "20 sene" tespiti yapılırken, 1. ve 3. Veba Duası'nda "20 seneden fazla" ibaresi yer alır¹¹. Bu kayıdı "kesin" olarak kabul edecek olursak, veba salgınının başlama tarihini bulduğumuz takdirde, duaların yazılış tarihleri de yaklaşık olarak elde ederdik. Ancak kesin bir tarih bulmak bugün için mümkün değildir¹².

Veba salgının uluslararası siyasi ilişkileri de etkilediğini ve bazı düşmanlar tarafından kendi çıkarları için kullanıldığını, Murşili'nin Annalleri'ne ait olan bir metinden bilmekteyiz (KBo 40.3 + 16.15 + 14.20 ve 34.34; bkz.: Bölüm 2.3). Bu fragmandan vebanın sürdüğünü ve Hitit Kralı'nın vebadan dolayı Harzivana kentine kaçtığını öğrenmekteyiz. Aynı fragmanlardan Kaşkalılar'ın da bu vebadan haberdar oldukları ve Hititler'e ait kentlere saldırdığı anlaşılmaktadır.

Bununla beraber bir salgından ya da vebadan bahseden (*mūtānu*), ancak kesin olarak II. Murşili Dönemi'ne tarihleyemediğimiz akadça bir mektup de mevcuttur (KUB 3.76). Mektubu gönderenin bir Hitit kralı olduğu anlaşılıyorsa da, kime gönderildiği, mektubun korunan kısmından anlamak mümkün değildir. Ancak söylediğimiz gibi, mektubu kesin olarak II. Murşili'ye tarihlememize olanak yoktur (Hagenbuchner, 1989: 456 vd.; Klengel, 1999: 175).

Salgın hastalıkların ortadan kalkması için yapılan ritüellerin arasında (CTH 394, CTH 410 ve CTH 425.1-2), kesin olarak II. Murşili Dönemi'ne tarihlenebilen bir ritüel yoktur. Ancak bunların arasında Aşhella/Aşhilla Ritüeli olarak bilinen CTH

¹¹ Bu durumda 2. duayı daha evvele, 1. ve 3. duaları ise, daha sonra kaleme alınmış olması gerekmektedir. Buna işaret eden bir ipucu daha vardır. Çünkü 2. duada tamamlamış olsa bile, bir pasajda Murşili " gelecekte zaman" kullanarak hastalığın nedenini bir fal ile tespit edileceği ya da rüyada nedenini görmek istediği yazılmaktadır (CTH 378.2 §2; Götze, 1930: 206 vd.; Arıkan, 1994: 89, 101). Bu daha sonra yapılacak olan fala göre, doğal olarak yeni dua ya da duaları beklememiz gerekmektedir. Ancak metinlerde geçen "20 yıl" ibaresinin II. Murşili'nin Ayrıntılı Annalleri'nde de geçmesi (KBo 5.8 Öy. II 41) ayrıca III. Hattuşili'ye ait olan KUB 19.9 (CTH 83) metni ile Amarna mektuplarının birinde (EA 59) de geçmesi, burada kesin bir sene sayısından bahsedilmediği duygusunu uyandırmaktadır. Bu nedenle bu sayının, uzun bir dönemi tanımlamak için kullanıldığı da düşünülmektedir (Wilhelm-Böse, 1987: 90 vd.).

¹² Arıkan vebanın başlama tarihi olarak, Murşili tahta çıkmadan üç ya da iki yıl önceyi hesaplamaktadır (Arıkan, 1994: 66).

394¹³ metni diğerlerinden ayrılmaktadır. Metin Hapalla'lı adam Aşhella'nın, ülkesinde ya da ordugâhında meydana gelen bir salgında yaptığı ritüeli içermektedir. Bölüm 2.2.3'te anlatıldığı gibi Hapalla Ülkesi, Murşili'nin dördüncü hükümdarlık yılında vasal krallık konumunu alarak, üç Arzava Ülkeleri'nden biri olur. Aynı yıl içinde yeni Hapalla kralı Targaşnalli ile Murşili arasında bir vasallık antlaşması düzenlenir. Hapalla Ülkesi'nin Hitit metinlerinde oldukça az geçmesi ve çoğunlukla II. Murşili'ye ait metinlerinde anılması ile metnin konusunun bir salgın olduğunu göz önünde bulunacak olursak, bu metnin de II. Murşili dönemine tarihlenmesi muhtemeldir¹⁴. Ancak yukarıda da değinildiği gibi kesin değildir.

Vebanın en az 20 sene boyunca Hatti Ülkesi'nde hüküm sürdüğünü biliyor olsak bile, ne zaman sona erdiğini bilmemize olanak yoktur. Daha sonraki kralların kaynaklarında geçmediğini göz önünde bulunduracak olursak, vebanın II. Murşili Dönemi'nde sona erdiğini düşünmemiz gerekir.

Veba, Hitit devletini önemli ölçüde güçsüz bırakmış olmalı. Ancak yapılan başarılı seferlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Hatti Ülkesi'nin siyasi ve askeri faaliyetlerini başarısız kılacak kadar da etkili değildi. Bilindiği gibi veba vakalarında, kışın her zaman büyük ölçüde bir azalma görülmektedir. Bu açıdan Hitit kralının, her kış ordularını tekrar toparlayacak kadar zamanı mevcuttu. Vebanın genellikle kentlerde ortaya çıktığını düşünecek olursak, Hitit ordularının da salgının şiddetine göre, başka kentlerde mevkiilendirildiğini düşünmemiz doğru olacaktır. Bununla birlikte salgının, neredeyse tüm Önasya'yı etkisi altına aldığını, dolayısıyla Hitit bölgesi dışındaki topraklarını da güçsüz düşürmüş olduğunu, unutulmaması gereken bir husustur. Hititler'in temizliğe ne denli önem verdiğini de göz önünde bulunduracak olursak, Hatti merkezinin dışındaki büyük kentlerinin salgından çok daha fazla etkilendiğini düşünmek de mümkündür. II. Murşili, bu ilk bakışta aleyhine görünen durumunu belki de kendi lehine çevirmeyi bilmiştir.

¹³ CTH 394=A: KUB 9.32 + Bo 4445; B: KUB 9.31 Ay. III 14-Ay. IV 40; C: HT 1 Ay.III-Ay. IV 43; D: KUB 41.18 Öy. II 2'-Ay. III 20; E: KUB 41.17 Ay. III 2'-Ay. IV 24'; F: KBo 13.212 Öy.; G: FHL 95; H: KBo 44.15 (Konkordans için bkz.: (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 18.10.2006). Metin edisyonu için bkz.: Dinçol, 1985; çeviri için Kümmel, 1985: 285 vdd.

¹⁴ Elimize ulaşan tabletlerin İmparatorluk Dönemi'nde yazıldığını daha evvel tespit edilmiştir (Heinhold-Krahmer, 1977: 346; Dinçol, 1985: 11; Kümmel, 1985: 285).

6. II. Murşili'nin Dini Kişiliği

Bir Hitit kralının dini kişiliğini, belgeler aracılığı ile tespit etmek doğal olarak kolay değildir. Hitit bayram ritüelleri örneğın, her Hitit kralı tarafından icra edildikleri için, bu konuda yardımcı olmamaktadır. Bu konuda kullanılabilecek yazılı belgeler, daha ziyade “kişisel” yönü olan dini metinlerdir. Bunların arasında dualar en önemli grubu oluşturmaktadır. Dualar dışında, krala özel ritüeller (temizlenme ritüelleri) ve falların kişilik yönünden önem taşıması mümkündür. Bunun yanı sıra, dini özelliği olmayan metinlerde geçen kısa bahisler de bizi bu konuda aydınlatabilmektedir. Bunların arasında ise, annal metinleri, siyasal antlaşmalar ya da mektuplar vardır. Ancak, şunu da söylemek gerekir ki, bir kralın tüm belgelerinden yüzde kaçının elimize geçtiğini bilmediğimizden kesin bir sonuca varmak zordur.

Daha evvel de sıkça değinildiği gibi; II. Murşili, en çok yazılı belge bırakan Hitit kralıdır. Bu özelliği dinsel metinlerde de kendini göstermektedir. Öyle ki Singer, Hitit dualarını konu alan yayınında işlediği 27 metinden 11'ini II. Murşili'ye ayırır (Singer, 2002). Bölüm 3.4.'te, dinin II. Murşili için ne denli önemli olduğuna değinmiştik. Genç yaşta tahta çıkan, tecrübesizliğinden dolayı, düşmanları tarafından hor görülen Murşili'nin tahttaki konumu son derece hassastı. İçte üvey annesinin entrikaları ve gün geçtikçe yayılan veba, dışta düşmanların ayaklanmaları ve saldırıya geçmeleri, Hitit kralının durumunu daha da zorlaştırmaktaydı. Bununla beraber, II. Murşili'nin gençliğinde geçirdiği hastalığı (bkz.: Bölüm 4) ve en azından küçüklüğünde bazı olaylara karşı hissettiği korku, bize Murşili'nin, kuvvetini hiç olmazsa ilk zamanlarda kendi kişiliğinden değil, inancından aldığını düşündürmektedir.

II. Murşili, annalarında askeri seferler ile beraber yer yer de tanrılara düzenlediği bayramlardan bahsetmektedir (bkz.: Tablo). Hemen annaların başında Murşili, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli bayramlarını kutladığını söyleyerek ona dua eder¹ (KBo 3.4 Öy. I 19-26). Bunun hemen öncesinde ise, babasının Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın bayramlarını ihmal ettiğini kaydeder (KBo 3.4 Öy. I 16-18). Babası hakkında yürütölen bu düşünce ile, Murşili aynı zamanda babasından daha dindar olduğunu ve bayramlara daha çok özen gösterdiğini ifade etmektedir. Yukarıda, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın, yapılacak savaşların başarılı

¹ Bu duanın CTH 367 olabileceği üzerinde düşünülmektedir (bkz.: Bölüm 2.2.1)

geçmeleri için, ne denli önemli olduğuna değinmiştik (Bölüm 2.2.1). Muşili'nin bu nedenle, tahta çıktıktan hemen sonra, bu tanrıçaya dua etmesi son derece doğal karşılanmalıdır. Annallerde Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın başka bayramlarından bahsedilmiyor olsa da, adı sıkça Hitit kralını koruyan bir tanrıça olarak anılmaktadır. Ayrıca, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın, Muşili'nin tahta geçişi sırasında yapılmış olan bir arınma ritüelinde de geçmektedir. Ritüelde, tanrıçadan ve krallığın tanrılarından, Muşili'ye güçlü (yani zaferi getiren) bir silah vermeleri için dua edilmektedir (VS NF 12.7 IV 16 vdd.; Groddek, 2002: 84; Pecchioli Daddi, 2000: 348).

Muşili Annalleri'nde Hitit kralının yanında yer alan tanrı adlarına bakıldığı zaman, iki ayrı şablon dikkat çekmektedir. Bunlardan biri Onyıl Annallerin'de, diğeri ise Ayrıntılı Annallerde kullanılmaktadır:

Onyıl Annalleri'nde Geçen Şablon	
nu-mu ^D UTU ^{URU} Arinna GAŞAN-YA ^D U NIR.GÁL EN-YA ^D Mezulla DINGIR ^{MEŞ} - ya humanteş píran hueir	Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, efendim, kuvvetli Fırtına Tanrısı, Mezulla ve tanrılarının tümü benim önümde koştular.
Metin Yerleri: KBo 3.4 I 38 vd.; II 3 vd., 25 vd., 38 vdd., 61 vd.; III 28 vd., 41 vdd., 50 vd., 61 vdd., 86 vd.; IV 26 vd., 38 vd.; KBo 16.1 II 3 vdd.	

Ayrıntılı Annalleri'nde Geçen Şablon ²	
nu-mu DINGIR ^{MEŞ} píran hueir ^D U NIR.GÁL EN-YA ^D UTU ^{URU} Arinna GAŞAN-YA ^D U HATTI ^D LAMA ^{URU} HATTI ^D U KARAŞ (^D U MULTARIHU) ^D IŞTAR/ GAŞAN-YA LÍL (^D Yariša) píran hueir	Tanrılar önümde koştular: efendim, güçlü Fırtına tanrısı, beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Hatti'nin Koruyucu Tanrısı, ordunun Fırtına Tanrısı, (gururlu Fırtına Tanrısı), savaş alanının Iştar'ı/beyçemi ve Yari önümde koştular.
Metin Yerleri: KUB 14.16 II 17 vd.; KUB 19.37 II 39 vd; KBo 4.4 IV 9 vdd.; KBo 5.8 III 27 vd; KBo 14.19 II 10; KBo 16.15 I 2 vd.; KBo 19.76 I 46 vd.; KBo 16.16+KBo 40.7 II 11 vdd.; KBo 40.3+14.20(+KBo 16.15 I 2' vd.	

² Onyıl Annalleri'nin aksine, Ayrıntılı Annalleri'nde şablon, az da olsa farklılık göstermektedir. Bazı pasajlarda örneğin Iştar ya da Yariša geçmemektedir. Fakat "güçlü Fırtına Tanrısı" ile "Arinna'nın Güneş Tanrıçası" tüm pasajlarda kullanılmaktadır. Benzer bir şablon Muşili tarafından kaleme alınan "Şuppiluliuma'nın İcraatları" metninde de kullanılmaktadır: Güterbock, 1956: Fragman 10 7' vd.; Fragman 14 44'; Fragman 15 32' vdd.; Fragman 34 2' vd.; Fragman 43 8' vd. Fragman 50 16' vdd.

Her iki annal metin arasındaki şablon farkını açıklamak zordur. İlk şablonda kullanılan Fırtına Tanrısı ile Arinna'nın Güneş Tanrıçası, ikinci şablonda da geçmektedir. Buna karşın ilk şablonda kullanılan "Mezulla", Ayrıntılı Annaller'de, şablonda ya da şablondan bağımsız olsun, hiçbir şekilde geçmemektedir (Yoshida, 1993: 152). Onyıl Annalleri, Ayrıntılı Annalleri'nden önce yazıldığına göre; Mezulla'nın, Murşili için zamanla önemini kaybetmiş olduğu düşünülebilir. Ancak bu tanrının, Manapa-Tarhunta ve Targaşnalli, ile Murşili arasında yapılan ve Hitit kralının ilk dönemine tarihlenen antlaşmalarında geçmemesi, böyle bir düşünceyi çürütmektedir. Bu durumda Mezulla'nın, tamamıyla baş tanrı çiftinin kızı olduğu için zikredildiğini varsaymamız gerekir³. Fırtına Tanrısı ile Arinna'nın Güneş Tanrıçası, aynı zamanda annallerde adları en çok geçen tanrılardır. Ayrıntılı Annallerde kullanılan şablonda geçen; Hatti'nin Koruyucu Tanrısı, ordunun Fırtına Tanrısı, savaş alanının İştar'ı ve Yari(ş)⁴ da, savaş ile ilgili özelliklerinden dolayı, bu iki tanrıya eklenmişlerdir. Murşili'nin, Fırtına Tanrısı ile Arinna'nın Güneş Tanrıçası olan bağlılığı, dualarında da ortaya çıkmaktadır. CTH 376⁵ altında toplanılan dua metinleri örneğin, tamamıyla Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na yapılmıştır. 3. Veba Duası'nda (CTH 378.3⁶) ise, bu tanrıça, adıyla anılan tek tanrıdır ve böylece duada bahsedilen diğer "tanrılar"dan daha önemli bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Fırtına Tanrısı da, 2. Veba Duası (CTH 378.2⁷) ve 4. Veba Duası (CTH 378.4⁸) içinde, diğer tüm tanrılardan evvel sayılmaktadır.

³ Mezulla'nın geçtiği tümüne yakın metinlerde, Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile beraber belgelenmiş olması da bu görüşü destekleyecek niteliktedir (Yoshida, 1993: 151).

⁴ Bu tanrının kimliği ve özellikle savaşçı özellikleri için bkz. Otten, 1976-1980b: 267 vd..

⁵ CTH 376=A: KUB 24.3 + 544/u + KUB 31.144 + 401/u + 1947/u + 107/w; B: KUB 30.13; [C, D ve G metinlerinin, I. Şuppiluliuma Dönemine tarihlenmeleri daha muhtemeldir (Singer, 2002: 44 vd., 113)] E: KUB 36.80; F: KUB 36.81; H: 79/w; I: 95/w; J: 1229/u + Bo 4328 (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.). Edisyon için bkz.: Gurney, 1940: 17-39 (burada A metni, bugün artık I. Şuppiluliuma'ya tarihlenen C metni ve CTH 377 A ve B'nin ana parçalarıyla beraber işlenmektedir); Lebrun, 1980: 155-171; son çeviri ise Singer, 2002: 49 vdd. Ayrıca bkz.: Güterbock, 1980; Goetze, 1955: 396; Bernabe, 1987: 267-271; Ünal, 1991: 803-808'.

⁶ CTH 378.3=KUB 14.12 (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.).

⁷ CTH 378.2=A: KUB 14.8; B: KUB 14.11 + 650/u; C: KUB 14.10 + KUB 26.86 (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.).

⁸ CTH 378.4=A: KUB 14.13 + KUB 23.124; B: KBo 22.71 (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.).

Murşili'nin 'Konuşma Bozukluğu'nu konu alan CTH 486 metninden (bkz.: Bölüm 4.2), Murşili'nin henüz genç bir yaştayken, bir fırtınaya yakalandığını ve Fırtına Tanrısı'nın çıkarmış olduğu gök gürültüsünden korkup hastalandığı bilinmektedir. Murşili; fal yoluyla bunun nedenini araştırdığını ve Manuziya'nın Fırtına Tanrısı'nı tespit ettiğini kaydetmektedir (Öy 2-10). Görüldüğü gibi bu metin de Murşili'nin Fırtına Tanrısı'na olan özel ilişkisi ortaya koymaktadır.

Murşili'nin, Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na olan bağı ve onların savaşlarda elde edilen zaferlerle olan ilişkilerini ise, KUB 9.16 metni pekiştirmektedir. Nuntariyaşha Bayramı'nın özetini içeren bu metnin kolofonunun hemen öncesinde Murşili'nin adı geçmektedir (Ay. IV 5'). Parçanın kırık olması nedeniyle kontekstin anlaşılması zordur⁹. Fakat Murşili'nin bazı düşmanlara karşı zafer elde ettiğini ve bu bayramı kutladığını söylemek mümkündür. Hitit kralı tarafından, sefer dönüşünde kutlanan bu bayramda da Fırtına Tanrıları ile Arinna'nın Güneş Tanrıçası¹⁰ önemli bir rol oynamaktadır. Bayramın en önemli tanrılardan birinin Arinna'nın Güneş Tanrıçası olduğunu düşünürsek, bu bayramı belki de bu tanrıçanın düzenli bayramı olarak saymak doğru olacaktır. Öyleyse annallerin hemen başında geçen: *"Beyçem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın düzenli bayramlarını yerine getirdim ve onları kutladım."* (KBo 3.4 I 21 vd., AM: 20 vd.) ibaresi, Nuntariyaşha Bayramı'nı de kapsıyor olabilir. Bu doğru ise, KUB 9.16 Ay. IV 4'te yer alan *"ka^r-aš-nu-ir¹/ihmal ettiler"* ibaresi (bkz. dpn. 9), yine babası zamanında ihmal edilen bayramlar ile ilgilidir¹¹.

Murşili için oldukça önemli bir diğer tanrıça da İştar, veya hurrice ismiyle Şausga'dır. Ayrıntılı Annaller'de kullanılan şablonda da geçen bu tanrıça için,

⁹ KUB 9.16 Ay. VI:
2' EZEN₄^{MEŠ}
3' A-NA^D₁
4' ki-nu-na-aš ka^r-aš-nu-ir¹
5' nu^DUTU^S/m^mMur-ši-DINGIR^L/ KUR^{U^rRU¹}
6' har-ni-ik-ta na-aš EGIR-pa^rú¹
7' ú-e-mi-e-er na-aš-kán EGIR-an¹
8' ka-ru-ú-i-li an-da pé-e-d[a
9' [k]u-iš EZEN₄^{MEŠ} e-eš-e-eš-t[a
10' me-na-ah-ha-an-da e-eš-ši[r

¹⁰ 5. gününde Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile beraber Mezulla da geçmektedir (KUB 9.16 Ay. VI 22; tüm bayram için bkz.: Nakamura, 2002: 17 vdd.; Haas, 1994: 827 vdd.).

¹¹ Bu konu için ayrıca bkz.: Nakamura, 2002: 15 vd.

Murşili'nin bir ritüel metni düzenlediği bilinmektedir¹² (CTH 482¹³). Murşili Dönemi'ne tarihlenen CTH 712¹⁴ metni ise, Şamuha'nın 'Savaş Alanının Şauşgası' kültürünün, Hattuşa'daki varlığını kanıtlamaktadır (Haas, 1994: 579).

Tek bir tanrı/tanrıçaya yapılan dualar olarak Telepinu'ya (CTH 377¹⁵) ve Lelvani'ye (CTH 380¹⁶ - Gaşşulaviya'nın Duası) yapılan duaları saymak gerekir¹⁷. Her iki tanrıya yapılan duaların, Hitit dininin doğal gereği olduğunu varsaymamız doğru olacaktır. Çünkü Telipinu'ya yapılan duanın hemen başında, her gün okunulması gerektiği ifade edilmektedir. Bununla beraber bereket, sağlık ve başarı için dua edilmektedir ki, bu da muhtemelen her Hitit kralının isteklerini yansıtmaktadır. Lelvani için yapılan dua ise, bilindiği gibi, Hitit kralının hasta eşi için yapılmıştır. Dolayısıyla bir yer altı tanrıçasına yapılmış olması da doğal olarak karşılanmalıdır¹⁸.

Bunları yanı sıra, tüm tanrılara yapılan dualar (CTH 378.1¹⁹ - 1. Veba Duası) ya da farklı türde ritüel metinleri de mevcuttur (CTH 379²⁰; CTH 401²¹; CTH 407²²;

¹² Daha evvel Murşili Dönemi'ne tarihlenen (son olarak Klengel, 1999: 174) ve Şamuha kentinin İhtar'ı için yerine getirilen bir ritüel (CTH 710=KUB 32.130), artık Orta Hitit Dönemi'ne tarihlenmektedir ((Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006).

¹³ CTH482= KUB 32.133 (edisyon için bkz.: Kronasser, 1963).

¹⁴ CTH 712=A: KUB 27.1; B: KUB 27.3; C: KUB 47.64 + 528/v + IBoT 2.50; D: KUB 27.6; ayrıca KUB 55.17; IBoT 2.59; KUB 47.81; Bo 5665; KBo 35.159; KBo 39.162; KBo 35.161; KBo 33.147; KBo 35.165; KBo 8.120; KBo 33.136; 45/n; KBo 35.168; KBo 35.164; KBo 35.166 + 991/u; 1934/u, KUB 47.64 + IBoT 2.50 + 528/v ((Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006).

¹⁵ CTH 377=A: KUB 24.1 + 1122/v + 217/w; B: KUB 24.2; C: Bo 8072 (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.).

¹⁶ CTH 380=A: KBo 4.6; B?: 161/u; C?: 638/v; D?: 335/e; 1740/u; Bo 69/818; Bo 7196(?) (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.).

¹⁷ Lelvani'ye olan duanın tam metni, "Gaşşulaviya'nın Duası" olarak Bölüm 1.3'te olarak verilmiş ve tartışılmıştır.

¹⁸ Lelvani'nin tanrısal özellikleri için bkz. von Schuler, 1980-1983: 595 vdd..

¹⁹ CTH 378.1 = A: KUB 14.14 + KUB 19.1 + KUB 19.2 + KBo 3.47 + 1858/u + Bo 4229 + Bo 9433 + 1107/v + 1132/v + 1121/z; B: 23.3 (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.).

²⁰ CTH 379=KUB 48.111 + KUB 31.121 (+) KUB 31.121a (Konkordans için, (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/>, 01.10.2006 ve Singer, 2002 baz alınmıştır.). Ancak bu metnin dua olup olmadığı da henüz kesinleşmemiştir (bkz.: Bölüm 5.2).

²¹ KBo 34.68. Temizlenme (Klengel, 1999: 176 [A26.1]) ya da Ölü (Haas, 2003: 744) ritüeli.

CTH 500²³). Ancak bu dini metinlerde, yukarıda sıraladığımız bilgilerden farklı veriler sağlamamaktadır.

Bütün bu veriler, Muşili için en önemli tanrılar arasında Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Burada özellikle erken yaşta edindiği tecrübenin büyük rol oynadığını düşünmemiz gerekir. Henüz bir çocukken Fırtına Tanrısı'nın gazabına uğrayan Muşili, kuşkusuz hayatının büyük bir bölümünü, bu tanrıdan korkarak geçirmiştir. Arinna'nın Güneş Tanrıçası ise, Muşili için ayrı bir önem taşımaktaydı. Genç yaşta tahta çıkan Muşili, ülkesinin dört bir yandan saldıran düşmanlara karşı, bu tanrıçadan yardım istemiş ve savaşlarda başarılı olmuştur. Bu açıdan düşünülecek olursa, Hitit kralının bu tanrıçaya ayrı bir önem vermesi doğaldır. Bu tanrı çiftinin yanında özellikle İhtar dikkati çekmektedir. Bu tanrıçanın savaşçı özelliğinin Muşili tarafından öne çıkarılması (Savaş Alanının İştari) ise, özellikle tahtta geçirdiği ilk on yılı içinde sürdürdüğü savaşçı siyaseti göz önünde tutulduğunda, şaşırtmamaktadır.

²² KBo 15.1; dubl. KUB 7.58 ve KUB 45.20. Bkz.: Haas-Wegner, 1988: 46 vdd.. Hurrice yazılmış temizlenme ritüeli.

²³ KBo 27.203.

7. Prosopografi

Prosopografi terimi, tarih biliminde belirli bir şahıs grubunun sistematik bir biçimde araştırılması anlamına gelmektedir. Araştırılacak grubun tespiti için coğrafi, zamansal ve sosyopolitik unsurlar göz önünde tutulmaktadır. Prosopografik çalışmanın amacı, seçilen şahısların kökenleri, kariyerleri ve aile ilişkiler hakkında bilgi edinmektir.

Yukarıda verilen tanıma uygun olarak, bizim çalışmamız da bir isim grubu seçmekle başlanmıştır. Verimli olması ve daha evvel yapılan çalışmaları tekrarlamaması için, II. Murşili'nin Annalleri'nde geçen ve kesin olarak Hitit Devleti'nin görevlileri olarak tespit ettiğimiz isimler seçilmiştir. Bu nedenle Maşhuiluva, Şarri-Kuşuh gibi vasal krallar, bu çalışmaya dahil edilmemişlerdir. Daha sonra aynı şahıs isimlerinin geçtiği belgeler taranmış ve değerlendirilmiştir. Aynı unvanı taşıyan ve aynı dönemde yaşamış olan şahıslar gruplandırılmış ve birlikte değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye sadece Hitit Dönemi çiviyazılı ve hiyeroglif belgeler alınmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait metinler, çalışmamıza kapsamı dışında bırakılmıştır (örn. Gulla).

Belgeleri düzenli bir şekilde yansıtmak amacıyla, daha evvel van den Hout tarafından kullanılan sistem tercih edilmiştir. Bu sistemde Belgeler "1"den başlayarak gruplandırılmıştır. 1. grup her zaman II. Murşili Dönemi içinde yaşamış olan şahısı temsil etmektedir. Daha önce ya da sonra yaşamış ve aynı şahıs adına sahip kişiler 2'den başlayarak gruplandırılmışlardır. 1. grup belgeleri sıralarken, parantez içinde Laroche'un katalog numarası ve metnin tarihlendiği kralın ismi yer almaktadır. II. Murşili Dönemi'ne ait belgelerde bu tarihlemeye gerek görülmemiştir.

Çalışma için kullandığımız en önemli yayın olarak hiç kuşkusuz E. Laroche'un "*Les Noms des Hittites* (NH)" ve bu çalışmanın ekini (NHsuppl.) saymamız gerekir. Hitit çiviyazılı kaynaklar için ayrıca M.-Cl. Trémouille tarafından kaleme alınan ve Hethitologie Portal'da yayınlanan *Répertoire onomastique*¹ kullanılmıştır. Bunun dışında F. Gröndahl'ın *Die Personennamen der Texte aus Ugarit* ve hiyeroglif yazıtları için, S. Ö. Savaş'ın "*Anadolu'da (Hitit-Luvi) Hiyeroglif*

¹ (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetonom/ONOMASTdata.html>, 21.09.2006

Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları“ adlı yayınlardan faydalanılmıştır. Bununla beraber S. Herbordt’un, *Prinzen- und Beamtensiegel der hethitischen Grossreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa* adlı yayın ile hocalarım B. Dinçol-A.Dinçol tarafından hazırlanan ve yakında basılacak olan *Prinzen- und Beamtensiegel aus der Oberstadt von Hattuša* adlı kitaptan yararlanılmıştır.

7.1. Aranhapilizzi (NH 14; NHsuppl. 114)²

Belgeler:

1. Aranhapilizzi; GAL UKU UŠ, prens

- a. KUB 19.37 II 48, III 6 (CTH 61.2 - AM: 172)
- b. KUB 14.20 I + KUB 34.33 + KUB 34.34 22, 37 + KBo 14.44 (GA[L UKU U]Š DUMU LUGAL) (CTH 61.2)³
- c. KBo 1.6 Ay. 20 (GAL UKU UŠ) (CTH 75.A – II. Muvatalli)⁴
- d. KUB 16.66 14 ve 28 (CTH 577 - III. Hattuşili)⁵

2. Kesin değil;

- a. KUB 26.54 8 (CTH 237.1)
- b. HT 7 Öy. 10 (CTH 389⁶ - II. Muvatalli)⁷
- c. KBo 18.47 Öy 2 (CTH 188)⁸
- d. KBo 18.46 Öy. 1 (CTH 186)⁹

² Aranhapilizzi için bkz.: Beal, 1992: 380 vdd.

³ Bir arada değerlendirilerek ancak KBo 14.44 olmadan bkz.: Houwink ten Cate, 1966: 169, 178. Tüm metin beraber bkz.: Beal, 1992: 380 vd. dpn. 1439. Aranhapilizzi isminin geçtiği yerler KUB 34.33 8’ ve KUB 34.34 8’.

⁴ II. Muvatalli ile Halep kralı Talmi-Sarruma arasında düzenlenen antlaşma metnidir. Weidner, 1923: 80 vdd.; Luckenbill, 1921: 188 vdd.; Beckman, 1996: 88 vdd. (no. 14).

⁵ Metin III. Hattuşili Dönemi’ne tarihlense bile, Aranhapilizzi ile ilgili pasaj III. Murşili/Urhi-Teşup Dönemi ile ilgili olmalıdır ve Aranhapilizzi’nin Fırtına Tanrısı’nı (heykelini) Tarhuntaşşa’dan Hattuşa’ya geri getirmesi ile ilgilidir (pasaj için bkz.: van den Hout, 1995: 188; Klengel, 1999: 221 [B5].).

⁶ Metin, Laroche tarafından CTH 297 olarak kaydedilmiş olsada, son araştırmaları yansıtan Hethitologie Portal’da CTH 389 olarak numaralanmıştır: (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> :CTH 389 – 24.09.2006.

⁷ Houwink ten Cate, 1974: 129 vdd.; Houwink ten Cate, 1994: 240; Hazenbos, 1999: 399.

⁸ Hagenbuchner, 1989: 18 (Nr. 12); karşı. Klengel, 1999: 175 [A23.2].

⁹ Hagenbuchner, 1989: 33 vd. (no. 19).

e. KBo 18.45 Öy. 2 (CTH 188)¹⁰

Yazılışlar:

^m A-ra-an-ha-pí-li-iz-zi-iš	1ad
^m A-ra-an-ha-pí-li-iz-zi-in	1ab
^m A-ra-an-ha-pí-li-iz-zi	1c, 2de
İsim kırık	2ab c

Prosopografik Yorum:

Murşili Annallere ait metinlerde (1ab) Aranhapilizzi'nin Hitit kralının 16. hükümdarlık senesinden sonra karşımıza çıktığı görülmektedir (Bkz.: Bölüm 2.3.1)¹¹. Kendisi bu tarihte 'GAL UKU.UŠ' unvanını taşıyordu¹². Beal'e göre Aranhapilizi aynı zamanda 'GAL UKU.UŠ' unvanını taşıdığı belirlenen ilk kişidir (Beal, 1992: 380). Bununla beraber 'kral oğlu' ya da 'prens' olduğunu da belirtilmektedir (1b).

II. Muvatalli ile Halep kralı Talmi-Şarumma arasında düzenlenen antlaşma metninde de 'GAL UKU.UŠ' unvana sahip bir Aranhapilizzi geçmektedir. Aynı şahıs olarak kabul etmek istediğimiz Aranhapilizzi, burada biraz daha ayrıntılı bir biçimde 'sağ (tarafın) GAL UKU.UŠ'u olarak nitelendirilmektedir.

KUB 16.66'da (1d) muhtemelen aynı Aranhapilizzi'den bahsedilmektedir. III. Hattuşili'ye tarihlenen bu fal metnine göre, unvanı verilmeyen bir Arapilizzi, Fırtına Tanrısı'nın heykelini Tarhuntaşşa'dan Hattuşa'ya getirmiştir. Anlatılan bu olayı, Urhi-Teşup Dönemi'nde başkentin Tarhuntaşşa'dan Hattuşa'ya geri taşınması ile bağdaştırılırsa (van den Hout, 1995: 188) Aranhapilizzi'nin Urhi-Teşup Dönemi'nde hâlâ yaşadığını ve fiilen görev aldığını düşünmemiz gerekir.

¹⁰ Hagenbuchner, 1989: 16 vdd. (no. 11); karş. Klengel, 1999, 175 [A23.1].

¹¹ Grodek burada anlatılan olayların Murşili'nin 22. ya da 28. hükümdarlık senesine ait olması gerektiğini düşünmektedir (bkz. Bölüm 2 dpn. 234)

¹² UKU.UŠ birlikleri, şarikuwa- birlikleri ile beraber Hitit ordusunun "sürekli ordusunu" oluşturuyordu (Beal, 1992: 37 vdd.).

Çeşitli malları sayan ve bir liste niteliğinde olan KUB 26.54'da (2a) Aranhapilizzi, korunmuş tek şahıs ismidir. Ancak oldukça kırık olan metinde Aranhapilizzi ile beraber sayılan “12 saban öküzü” arasındaki bağlantıyı anlamak mümkün değildir. Unvanı bulunmadığı ve başka bir tarihleme kriteri de olmadığından, burada geçen Aranhapilizzi'yi, II. Murşili Dönemi'nde görev alan şahıs ile eşitlemek imkânsızdır (Metin için ayrıca bkz.: Sommer-Falkenstein, 1938: 123; Beal, 1988: 293). Aynı şekilde HT 7 (2b)'de geçen Aranhapilizzi'yi de kesin olarak II. Murşili ile bağdaştırmak olası değildir. Metin oldukça kırık olup, içerik yönünden de zayıftır.

Bir mektup olan KBo 18 45 (2e)'un sol kenar 2. satırda geçen [A]NA EN KUR Pa[-], bir ihtimal ile “Pala Ülkesi beyi” olarak tamamlanabilmektedir. Bu durumda Murşili Annalleri'nde de geçen ve Pala Ülkesi'ni idare eden Hudupiyanza (bkz.: Bölüm 7.2.) akla gelmektedir (Hagenbuchner, 1989: 17 vd.; Beal, 1992: 416 dipnot).

KBo 18.46 (2d), Aranhapilizzi adında bir şahısa yazılmış bir mektuptur. Mektubun kimin tarafından yazıldığı anlaşılmamaktadır. Aranhapilizzi, bu mektupta da unvan olmadan belgelendiğinden, II. Murşili Dönemi'nde görev almış olması kesin olarak söylenemez.

KBo 18.47 olarak kaydedilmiş mektup, [Aran]hapilizzi adında bir şahıs tarafından, muhtemelen Büyük Kral'a yazılmıştır¹³. Yine unvansız olarak geçen şahıs ismi, Aranhapilizzi'nin şahsiyeti üzerinde varsayım yapmamızı engellemektedir. Bununla beraber metnin durumu da bir bilgi sağlamamaktadır.

Sonuç:

Aranhapilizzi, Murşili Annalleri'nde “prens” unvanı ile adlandırılmaktadır. Kendisi II. Murşili Dönemi'nde ayrıca “GAL UKU.UŞ” unvanının da sahibidir. Bu unvana ne zaman sahip olduğu sorusunu ise, kesin olarak cevaplamak mümkün değildir. Elimizdeki belgeler bu unvanını en erken II. Murşili'nin 16. hükümdarlık senesinde

¹³ Öy. 3'te yer alan “BE-LI-YA/Beyim” ibaresi, mektubun Büyük Kral'a yazılmış olduğunu akla getirmektedir.

kullandığını kanıtlamakta olsa da, bu göreve daha evvel gelmiş olması da mümkündür. KUB 19.37 (1a)'den Aranhapilizzi'nin, Nanaziti ile beraber Valkina Ülkesi'ne başarılı bir sefer düzenlediğini bilmekteyiz. 1b'de ise, aynı kişiyi Huvaluş(iy)a'ya Ülkesi'ne¹⁴ karşı başarılı bir seferde görmekteyiz. Aranhapilizzi'nin seferi devam ettiğiyse de, metnin kırık oluşundan ötürü, ayrıntıları anlamak mümkün değildir. Muvatalli Dönemi'nde Aranhapilizzi, "sağ (tarafın) GAL UKU.UŞ"u olarak karşımıza çıkar. Muhtemelen aynı Aranhapilizzi 1d'de söz konusudur. Bu metinde unvansız olarak geçen Aranhapilizzi, Urhi-Teşup Dönemi'nde, Fırtına Tanrı'yı (heykelini) Tarhuntaşşa'dan Hattuşa'ya getirir.

Kalan metinleri kesin olarak II. Murşili Dönemi'ne tarihlemek mümkün değildir. Mektupların, bu kralın dönemine ait olması muhtemel görünse de, onları ayrı değerlendirmeyi uygun gördük.

7.2. Hudupiyanza (NH 414)

Belgeler:

1. Hudupiyanza; Pala Ülkesi İdarecisi, prens, GAL.MEŞEDI Zida'nın oğlu
 - a. KUB 14.29 Öy. I 16 + KUB 19.3 I 17(?) (DUMU.LUGAL) (CTH 61.2 - AM: 106)
 - b. KBo 5.8 II 18, 21, 26, 32 (DUMU.LUGAL) (CTH 61.2 - AM: 152 vdd.)
 - c. KUB 34.39 2' (CTH 61.2)¹⁵
 - d. KBo 2.5 IV 18, 27 (CTH 61.2 - AM: 192)
 - e. KBo 16.8 II 2', 8', 15', 18', 19', 26' (CTH 61.2)¹⁶
 - f. KBo 16.6 III 2, 6 (CTH 61.2)¹⁷
 - g. KUB 57.1 2 (CTH 209)¹⁸

¹⁴ Lokalizasyonu kesin olmasa da, Houwink ten Cate'ye göre güneybatıya lokalize edilmelidir (Houwink ten Cate, 1966: 186).

¹⁵ KBo 5.8'in (1b) paralel metnidir (AM: 152).

¹⁶ KBo 5.8'in (1b) paralel metni olup (AM: 154 vdd.), KUB 34.39 (1c) ile dolaylı join şeklinde birleşir. Bkz.: Otten, 1955: 166 vd (orada 80/e + 1213/c olarak geçer) ve join eskizi için 175. Son olarak Groddek tarafından işlenmiş ve KBo 34.44 + KBo 16.14 metinleri ile birleştirilmiştir (Groddek, 1996: 102 vd.)

¹⁷ Kub 14.29 (1a) + KUB 19.3'ün paralel metnidir (AM 104 vdd.)

¹⁸ Hagenbuchner, 1989: 157 vdd.; karş. Klengel, 1999: 175 [A23.7]; Beal, 1992: 352 vd. ve dpn.1336.

h. KBo 18.35 1 (CTH 645)¹⁹

2. Kesin değil:

a. KBo 2.31 Öy. 12 (CTH 235.2B)

b. HT 2 III 9 (CTH 235.2B)²⁰

Yazılışlar:

^m Hu-u-du-pí-ya-an-za	1a
^m Hu-u-du-pí-an-za	2b
^m Hu-du-pí-ya-an-za	1e
^m Hu-tu-pí-ya-an-za	1b
^m Hu-u-du-pí-ya-an-za-aš	1d
^m Hu-tu-pí-ya-an-za-aš	1b
^m Hu-tu-pí-an-za-aš	1g
^m Hu-du-pí-ya-an-za-aš	1e
^m Hu-tu-pí-ya-an-za-an	1b
^m Hu-u-tu-pí-an-za-an	1b
İsim kırık	1cdefh, 2a

Prosopografik Yorum:

Hudupiyanza, Murşili Annallerd'nde ayrıntılı olarak tanıtılan tek şahıstır. Metinlerde açıklama olarak: DUMU.LUGAL (1ab), GAL.MEŠEDI Zida'nın oğlu (1bd), Pala idarecisi (1a) ile Pala ve Tumana idarecisi (1d) ibareleri bulunmaktadır. Murşili Annalleri dışında, adı şimdiye kadar sadece iki mektupta (1gh) belgelenmiştir.

KUB 57.1 (1g) mektubu, unvan geçmemesine rağmen, II. Murşili Dönemi'ne tarihlenebilmektedir. Hudupiyanza şahıs adının yanında, içinde geçen İştina kentinin adı, mektubun GAL.GEŠTIN'e yazılmış olması²¹ ve Öy. 32'deki "[. .

¹⁹ karşı. Klengel, 1999: 175 [A23.8]; Hagenbuchner, 1989: 166 vd..

²⁰ KBo 2.31'nin dublikat metnidir.

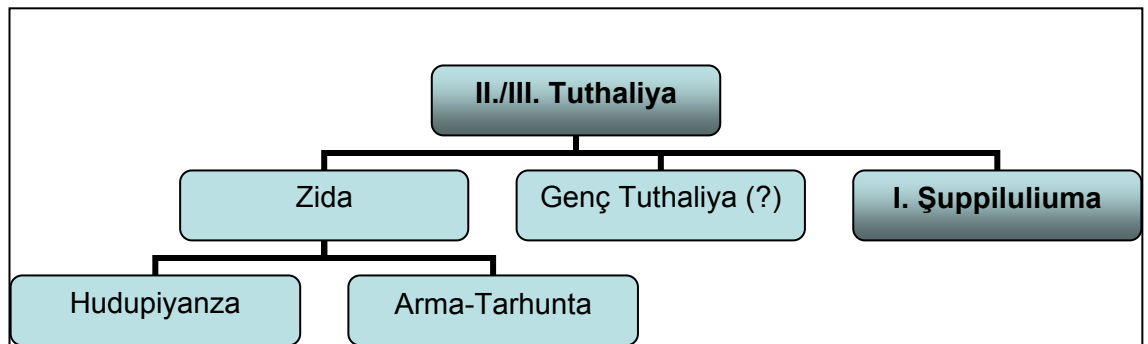
²¹ II. Murşili'nin Ayrıntılı Annalleri'nin 9. yılına ait belgelerden, yukarıda da değinildiği gibi, Murşili GAL.GEŠTIN olan Nuvanza'yı, Vaşumana kentinin yeniden fethi için Hudupiyanza'ya destek olarak gönderdiği kayıtlıdır (AM: 106 vd.). Aynı yıl içinde Nuvanza,

.] ma-a-an UŠ-an IŠ-TU KUR ^{URU}HA-AT-[T] / [. . .] eğer Hatti Ülkesi içindeki ölüm (salgın)" ibaresi, bu tarihlendirmeyi desteklemektedir²². Mektubu yazan Hudupiyanza; GAL.GEŠTIN'e, yani Nuvanza'ya "Beyim" olarak hitap etmektedir.

KBo 18.35 (1h) metni yine bir mektuptur. Hu[dupiyanza] isminin çoğu tümlenerek elde edilmiştir. Fakat oldukça tahrip olmuş mektupta, Murşili Annalleri'nde olduğu gibi (AM: 190 vdd.) ^{URU}Lakku kentinin Tarhini şahıs adı (bkz.: Bölüm 7.10.) ile beraber geçmesi nedeniyle, mektubun başındaki isim haklı bir şekilde Hudupiyanza olarak tamamlanmıştır (Güterbock KBo 18: v; Hagenbuchner, 1989: 166 vd.). Mektup, Hudupiyanza tarafından, "Kardeşim" olarak hitap ettiği ve adının "En-/EN-" ile başlayan bir kişiye gönderilmiştir. Fragmanın durumundan dolayı ayrıntıları anlamak mümkün olmamakla beraber bir "A-WA-AT ^{URU}La-ak[-ku] / Lakku kentinin olayı"ndan bahsedilmektedir. Murşili Annalleri'nde Tarhini'nin 'Lakku Seferi' kışın yapıldığı yazılmaktadır. Bu açıdan mektubumuzun sonu da bağlantılı görülmektedir: "ki-nu-na ŠU-RĪ-PU me-ik-k[i] / şimdi (burası) çok buzdur" (Hagenbuchner, 1989: 166 vd.).

Sonuç

Hudupiyanza, I. Šuppiluliuma'nın yeğeni, dolayısıyla II. Murşili'nin de kuzenidir.

Soyağacı Hudupiyanza
(Büyük Krallar koyu olarak belirtilmiştir)

İştitina'ya da bir sefer düzenlemek sorunda kalır (AM: 110 vdd.). Buradan Hudupiyanza – Nuvanza – İştitina bağlantısı anlaşılmaktadır.

²² Hagenbuchner daha geniş bir tarihlendirmeyi tercih ederek, mektubu I. Šuppiluliuma/II. Murşili dönemlerine atfeder (Hagenbuchner, 1989: 159).

Murşili Annalleri'ne göre Hudupiyanza, Şuppiluliuma Dönemi'nde Pala Ülkesi'ne idareci olarak atanmış ve bu görevi, görüldüğü kadarıyla başarıyla yürütmüştür. Korumasız bir bölgeyi devralan Hudupiyanza, Pala Ülkesi'ni tahkimatlandırmış ve dağlarda koruyucu alanlar oluşturmuştur. Sayıca az askerine rağmen, Kaşka'ya hiç toprak kaptırmadığı, ayrıca girdiği savaşları da kazandığı kaydedilmektedir (AM: 152 vdd.).

Murşili'nin 9. hükümdarlık senesinde Vaşumana kenti Pala'ya karşı ayaklanır. Murşili bu nedenle, Hudupiyanza'ya destek olması amacıyla Nuvanza'yı gönderir ve Vaşumana tekrar ülkeye bağlanır (AM: 106 vdd.).

Son olarak Hudupiyanza, yılını kesin olarak belirleyemediğimiz bir kış döneminin hemen başında, Kalaşma'ya sefer yaparken görülmektedir. Ayaklanan Kalaşma Ülkesi, kendisi tarafından tekrar Hatti Ülkesi'ne dahil edilir. Hudupiyanza, bu dönemde artık sadece Pala'nın değil, Tumanna'nın da idarecisi durumundadır (AM: 192 vdd.).

Hudupiyanza isminin belgelendiği tüm metinler aynı kişiden bahsetmektedir. Bu nedenden dolayı bugüne kadar, aynı adı taşıyan başka bir kişi belgelenmemiş olduğunu söylemek mümkündür (Hudupiyanza için ayrıca bkz.: von Schuler, 1965: 43; Ünal, 1972-1975: 527; Ünal, 1974: 206 vd.).

7.3. Kantuzzili (NH: 503)

Belgeler:

1. Komutan

- a. KUB 14.17 II 20,22 (CTH 61.2 – AM: 86)
- b. KBo 8.34 8 + KBo 16.12 8 (CTH 61.2)²³

2. UGULA^{LÚ.MEŠ}KUŠ₇.GUŠKIN²⁴

- a.KUB 34.40 9 (CTH 271 – Orta Hitit)²⁵

²³ Bkz.: Houwink ten Cate, 1966: 168, 177 (fragman I).

²⁴ Bkz.: Beal, 1992: 410 vd.

- b. KUB 36.112 3 (CTH 271)²⁶
- c. KUB 36.113 9 (CTH 271)²⁷
- d. KUB 36.114 10, 12 (CTH 271)²⁸
- e. KBo 32.185 Ay. 14 (UGULA ^{LÚ}.MEŠ⁷KUŠ⁷.GUŠKIN²⁹) (CTH 222 - I. Muvatalli)³⁰
- f. KUB 23.16 III 5,7 (CTH 211 – I./II. Tuthaliya)³¹
- g. KUB 11.8+9 V 11³²
- h. KUB 11.10 I 4 (661.4)³³
- i. Bo 99/69³⁴

3. ^{LÚ}SANGA, DUMU.LUGAL (II./III. Tuthaliya'nın kardeşi)

- a. KUB 17.22 IV 1 (^{LÚ}SANGA) (CTH 500)³⁵
- b. KUB 30.56 III 7 (^{LÚ}SANGA DUMU.LUGAL) (CTH 279)³⁶
- c. DS: fragman 2, 20; fragman 3, 5 ve 11 (CTH 40)
- d. KUB 36.119+118 8' (CTH 271)³⁷
- e. KUB 34.58 I 4 (CTH 275)³⁸
- f. KUB 27.42 Ay. 28' (^{LÚ}SANGA DUMU.LUGAL) (CTH 784)³⁹

²⁵ Protokol metni. Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Bin-Nun, 1975: 266-268; Carruba, 1977a: 184vd., 187; Freu, 2004: 275 vd.. Ayrıca bkz.: de Martino, 1991: 6 vd., 17; Freu, 1996: 24 vd. ve dpn.36; Freu, 2002, 73; Klinger, 1995: 95; Klengel, 1999: 101 [B2]; Taracha, 2004: 636.

²⁶ Protokol metni. Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Carruba, 1977a: 187 vd.. Ayrıca bkz.: de Martino, 1991: 7; Klinger, 1995: 87; Klengel, 1999: 101 [B2].

²⁷ Protokol metni. Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Carruba, 1977a: 188. Ayrıca bkz.: de Martino, 1991: 7 vd.; Klinger, 1995: 87 dpn. 48; Klengel, 1999: 101 [B2].

²⁸ Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Carruba, 1977a: 188 vdd.

²⁹ Bu unvan ilk defa bu belgede geçmektedir (Beal, 1992: 410 ve dpn. 1543).

³⁰ I. Muvatalli (NIR.GÁL)'in mührünü taşıyan toprak bağış belgesi. Bkz.: Otten, 1987; Klengel, 1999: 100 [A1]. Ayrıca bkz.: de Martino, 1991: 6, 12 vdd., 17; Freu, 2002: 72 vd.; Klinger, 1995: 94.

³¹ Tuthaliya Annalleri. Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Carruba, 1977b: 162 vd.. Ayrıca bkz.: Beal, 1992: 411 dpn. 1545; Beal, 2002: 60; Freu, 1996: 33; Freu, 2004: 288; Klinger, 1995: 95.

³² Kurban Listesi (=2BoTU 24). Kantuzzili burada Valanni ile beraber geçmektedir ve son olarak I./II. Tuthaliya'nın babası ve annesi olarak yorumlanmışlardır (Dinçol-Dinçol, Hethitica XVI). Ayrıca bkz.: Otten 1968: tablo IV.

³³ Kurban Listesi (=2BoTU 29). Bkz.: dpn. 35.

³⁴ Levha 2, res. 1. Bkz.: Otten, 2000: 375 vd.. Soysal ise, aynı mührü II./III. Tuthaliya'ya tarihlemek istemektedir (Soysal 2003: 48 vdd.).

³⁵ Bkz.: Imparati, 1979: 172 dpn. 21; de Martino, 1991: 14; Freu, 2002: 65.

³⁶ Bkz.: Freu, 2002: 65 vd.; de Martino, 1991: 14.

³⁷ Edisyonu önce ayrı ayrı yapılmıştır (Carruba, 1977a: 192 vd.). Metinlerin birlikte değerlendirilmesi için bkz.: Otten, 1990: 224 vd.

³⁸ "Aile antlaşması" olarak da nitelendirilmektedir. Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Carruba, 1977a: 194 vd.; ayrıca bkz.: Kammenhuber, 1976: 174; de Martino, 1991, 8, 15.

g. Bo 78/56 (MAGNUS.LANCEARİUS = GAL.MEŠEDI)⁴⁰

h. SM 90/2 (MAGNUS.LANCEARİUS = GAL.MEŠEDI)⁴¹

4. Kesin değil

a. KUB 30.10 Öy. 3; 5, 10, 11 (CTH 373)⁴²

b. KUB 26.58 Öy. 5, Ay. 4a (^{LÜ}A-BU-BI-TUM) (CTH 224 – III. Hattuşili)⁴³

c. KUB 11.7 Öy. 8 (CTH 661.9)⁴⁴

d. KBo 22.23 Öy.2 (CTH 214)

e. KBo 22.24 2 (CTH 214)

f. KBo 34.106 IV 27' (CTH 509)⁴⁵

Yazılışlar:

^m Kán-tu-zi-li	2fi 3eg
^m Kán-tu-uz-zi-li	4bc
^m Kán-tu-u-zi-li	2e
^m Kán-tu-zi-li-iš	4c
^m Kán-tu-uz-zi-li-in	1ab
^m Kán-tu-zi-li-in	1a2k
^m Kán-tu-zi-li-iš	2f
^m Kán-tu-uz-zi-DINGIR-LIM	2c
^m Kán-li	4a
^m Kán-iš	4a
Kırık	2abceg 3bcd 4bde

L.56 - L.283 - L.278

³⁹ Kantuzzili'nin Teššup ve Hepat'a olan yakarışı (bkz.: Haas, 1984: no. 11).

⁴⁰ Levha 2, res. 2. Bkz.: Dinçol, 2001: 90 vdd.; Soysal, 2003: 45 vdd..

⁴¹ Levha 2, res. 3. Bkz.: Herbordt-Alkan, 2000: 89 vdd.. Soysal, 2003: 41 vdd..

⁴² Kantuzili'nin Güneş Tanrıçası'na olan duası. Edisyon için bkz.: Lebrun, 1980: 111-120. Çeviri için bkz.: Goetze, 1955: 400 vd.; Kühn, 1978: 167-169; Bernabé, 1987: 259-262; Singer, 2002, 31-33. Ayrıca bkz.: Güterbock, 1978: 132 vdd.; Klengel, 1999, 128 [A5]; Singer, 2002c, 310.

⁴³ Metinde Kantuzzili, Urhi-Tešup ile III. Hattuşili arasındaki çekişme sırasında III. Hattuşili tarafını tutan Ura-Tarhunta'nın babası olarak kaydedilmektedir. Hattuşili Dönemi'nde görevli olan Ura-Tarhunta'nın babası olduğun göre, (1) ile eşit olması mümkündür. Bkz.: Archi, 1971: 202 vd.; Klengel, 1999: 221 [B4], 240 [A11].

⁴⁴ Kurban Listesi. Bkz.: Otten, 1968: 10 ve tablo II, III, IV. Klengel, 1999: 35 [B5], 74 [B2].

⁴⁵ Kral alayı bayramı. KBo 21.81'in başı olarak tespit edildi (Otten-Rüster, KBo 32: v).

Prosopografik Yorum:

Kantuzzili ismi, birden fazla kişi tarafından kullanıldığından dolayı, metinleri ele alan Hititologlar tarafından, değişik zamanlarda birbirinden farklı yorumlara neden olmuştur. Özellikle Orta Hitit Dönemi'ne tarihlenen "Kantuzzililer" bu araştırmacıların odak noktası haline gelmiştir⁴⁶.

Elimizde bulunan verilerle kesin olarak üç ayrı Kantuzzili tespit etmek mümkündür. Konumuz itibarıyla II. Murşili Dönemi'nde görev almış Kantuzzili'ye (1) numarası vermiş olsak ta, bu Kantuzzili aynı zamanda belgelerde en az geçen Kantuzzili'dir. Dolayısıyla, diğer Kantuzzililer'e göre tarihi öneminin de daha az olduğunu düşünmemiz doğru olacaktır. Kesin olarak bu döneme tarihleyebileceğimiz belgeler KUB 14.17 (1a) ve KBo 8.34 + KBo 16.12 (1b)'dir. Ne var ki her iki metin de Murşili'nin Ayrıntılı Annalleri'ne aittir. Belki aynı Kantuzzili'den bahseden bir metin daha vardır. Bizim (4b) olarak numaralandırmış olduğumuz KUB 26.58 metninde III. Hattuşili Dönemi'nde yaşamış olan Ura-Tarhunta'nın babası olarak Kantuzzili adı geçer⁴⁷. Doğal olarak Ura-Tarhunta'nın babası da Hattuşili'nin babası zamanında yaşamış olabilir. Ancak bu metinde Kantuzzili'nin unvanının dahi geçmemesi, kesin bir eşitlemeyi engellemektedir.

(2) ile numaralandırmış olduğumuz Kantuzili, kronolojik olarak ilk Kantuzzili'dir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Kantuzzili, Himulili adlı bir kişi ile beraber, o zaman tahtta bulunan I. Muvatalli'yi öldürerek, I./II. Tuthaliya'nın kral olmasını sağlamıştır. Listemizde bulunan ilk dört fragman (2abcd) bu olayı anlatmaktadır. Bu dört fragmandan sadece (2b)'de Himuili ismen geçmemektedir. Fragman oldukça küçük olmasına rağmen, genellikle aynı gruba dahil edilmektedir (Carruba, 1977a: 176; de Martino, 1991: 7).

⁴⁶ Genel olarak "Kantuzzililer Sorunu" ele alan yayınlar için bkz.: Frantz-Szabo, 1976-1980: 390 vd.; Imparati, 1979; de Martino, 1991; Soysal, 2003; Freu, 2002; Freu, 2004; Dinçol-Dinçol, Hethitica XVI

⁴⁷ Burada geçen Ura-Tarhunta ile II. Murşili'nin Annalleri'nde geçen Ura-Tarhunta'nın, iki kralın dönemleri göz önünde bulunduracak olursak, aynı kişi olması mümkün değildir. Tartışma için bkz. Bölüm 7.11..

KBo 32.185 (2e) metni, I. Muvatalli'nin mührünü taşıyan bir toprak bağış belgesidir. Belgenin, Büyük Kral Muvatalli tarafından mühürlendiğini göz önünde bulunduracak olursak, belgenin daha evvel değindiğimiz dört fragmandan eski olduğunu kabul etmek gerekir. Kantuzzili burada yine Himuili ile beraber şahit olarak sayılmaktadır. Aynı belgede açıklanan görev ve unvanlar sayesinde Kantuzzili'nin unvanının "UGULA LÚ.MEŠ KUŠ₇.GUŠKIN" olduğunu öğrenmekteyiz. Beal tarafından bu terim "altın arabalı savaşçıların başı" olarak açıklanmaktadır (Beal, 1992: 410 vd.).

KUB23.16 (2f) metni muhtemelen I./II. Tuthaliya'nın annelerine aittir. Fragmandan anlaşıldığı kadarıyla Tuthaliya, Kantuzzili ile beraber, Hurrilerle hareket eden Muva adlı bir şahısa karşı askeri bir harekâta bulunmaktadır. Burada geçen "Muva" adlı şahıs ise, KBo 32.185 (2e) olarak kayıtlı bulunan toprak bağış belgesinde şahit olarak geçen ve "GAL.MEŠEDI" görevini üstlenen Muva olmalıdır. Görüldüğü kadarıyla I. Muvatalli'nin tahttan indirilmesi ve I./II. Tuthaliya'nın kral olması bazı iç çekişmelere neden olmuştur (de Martino, 1991: 12 vd.; Klinger, 1995: 95; Freu, 2005: 288 vdd.; Carruba, 2005: 188 vd.).

KUB 11.8+9 ve KUB 11.10 kurban listeleridir. Kantuzzili her iki belgede Vallanni adlı bir kadın ile beraber yer almaktadır (Otten, 1968: tablo IV). Vallanni'nin kim olduğu sorunu, bilim dünyasında farklı farklı yorumlanmış olsa da⁴⁸, son olarak onun Kantuzzili'nin eşi olduğu kanıtlanmıştır (Dinçol-Dinçol, Hethitica XVI)⁴⁹

Son olarak Boğazköy'de bulunmuş bir mührü (Bo 99/69 - 2i) değinmek gerekmektedir. Mühür üzerinde yer alan çiviyazılı lejantı şöyledir:

- NA₄.KIŠIB ^mDu-ut-ha-li-ya LUGAL.GAL DUMU ^mKán-tu-zi-li

Kantuzzili'nin oğlu, Büyük Kral Duthaliya'nın mührü

Buradan anlaşıldığı gibi, I./II. Tuthaliya'nın babası Kantuzzili'dir. Tuthaliya'nın annesi ise, bu durumda Valanni olması gerekir. Kantuzzili'nin "Himuili" ya da "Valanni" isimleriyle beraber geçmesi, gruplama için en önemli özelliklerden biri oluşturmaktadır.

⁴⁸ Daha evvel Vallanni, bazı araştırmacılara göre, var olduğu savunulan II. Hattuşili'nin eşi kabul edilirken (Gurney, 1979: 220 vd.; Koşak, 1980: 166), Kantuzzili'nin de II. Hattuşili'nin bir başka adı olduğu savunulmuştur (Carruba, 1990: 552 vdd.). Freu ise, Vallanni'yi I. Tuthaliya'nın eşi ile eşitlemeye çalışmıştır (Freu, 1995: 140, 147; Freu, 1996: 30).

⁴⁹ Boğazköy'de bulunan bir mühür ile (Bo 99/69), Kantuzzili'nin I./II. Tuthaliya'nın babası olduğu kanıtlanmaktadır (bkz.: 2i). Böylece Kantuzzili = II. Hattuşili (?) eşitlemesinin de mümkün olamayacağı kesinleşmiştir. Bana henüz yayınlanmamış olan makaleyi verme nezaketini gösteren hocalarıma, Belkıs ve Ali Dinçol'a çok teşekkür etmek isterim.

Tespit edilebilen son Kantuzzili, Arnuvanda'nın oğlu ve II./III. Tuthaliya'nın kardeşi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgiyi KUB 36.119+118 (2d)'den elde etmekteyiz:

8' [ŠEŠ^{MEŠ}-ŠU-ma-wa-aš-ši ku-i-e-eš [^mPa-]ri-ya-wa-at-ra-aš ^mKán-tu-z[i-li-iš...]
9' [^mTúl-pí-]^DU-up-aš-aš DUMU.DUMU-*Ni* nu-wa[-aš-m]a-aš É^{HLA} pí-ya-a-an (silinti)
[...]
10' []x x *TUP-PÍ* i-ya-an-ta

8' onun [kardeşleri] olan [Pa]riyavatra, Kantuzz[ili]
9' [Tulpi]-Teşup ve torunumuza evler ver[miştik]
10' [] tablet yapılmış.

Paragrafın başında yer alan kırığın tamamlaması, tartışmalı olmakla birlikte, daha mantıklı görünen tümlemedir (Gurney, 1979: 221 vdd.; Dinçol, 2001: 96)⁵⁰. Burada sayılan şahıs adlarının 4. ve 7. satırlarda “Büyük Kral Duthaliya” ile ilişkilendirildiğine göre, bu kişilerin II./III. Tuthaliya'nın kardeşleri olmalıdır. Bunun sonucunda, aynı yukarıda geçen Kantuzzili-Vallanni örneğinde olduğu gibi, bu kardeşler ile beraber geçen Kantuzzili'nin, II./III. Tuthaliya Dönemi'nde yaşamış olan Kantuzzili olmalıdır⁵¹. Bu nedenden dolayı KUB 34.58 (3e) metninde geçen Kantuzzili'yi de kesin olarak II./III. Tuthaliya Dönemi'ne tarihlemek mümkündür⁵².

KUB 17.22 (3a)'nın kolofonundan Kantuzzili'nin Kizzuvatna'da Fırtına Tanrısı ile Hepat'ın rahibi olarak görev aldığı kaydedilmektedir⁵³. KUB 30.56 (3b) ve KUB 27.42 (3f) metinlerinde ise, aynı Kantuzzili rahip prens olarak görülmektedir.

⁵⁰ Aynı kırık daha evvel [DUMU]^{MEŠ} olarak da tamamlanmış (Otten, 1990: 225- sadece çeviride) ve bunun sonucunda metin daha erkene tarihlendirilmiştir (Klinger, 1995: 96 vdd. – I./II. Tuthaliya).

⁵¹ Bir diğer kardeşinin adı olan Mannini (NH: 747), bu metinde muhtemelen kırık kısmında yazılmaktaydı.

⁵² II 2'de Pariyavatri, II 3'te ise, Tulpi-Teşup'un isimleri geçmektedir.

⁵³ KUB 17.22 IV (tümlmeler Freu, 2004'e göre):

1 [DUB X.KAM *UL QA*] *TI* INIM ^mKán-tu-zi-li

2 [GIM-an ŠJA ^DU ^DHé-pát

3 [*-NA* ^{URU}Ki-iz-zu-wa-a]t-ni ^{LÚ}SANGA i-en-zi

1 [X. Tablet bitme]di. Kantuzzili('nin) sözü.

2 [Kizzuvatn]a'da Fırtına Tanrısı'nın

II./III. Tuthaliya Dönemine ait olması gereken son bir grup belge daha mevcuttur. Bu grubun bir bölümü, II. Muşili tarafından anlatılan ve babasının icraatlarını konu alan metnin iki fragmanıdır (fragman 2 ve 3 – (3c)). Son derece kırık bir kontekst içine, Kantuzzili, Şuppiluliuma'nın babası Tuthaliya ile beraber geçmektedir (fragman 2)⁵⁴. Diğer fragmanda ise (fragman 3), Kantuzzili'yi Arziya⁵⁵ kentine bir sefer dizenlerken görmekteyiz. Bu Kantuzzili'nin yukarıda belirtmiş olduğumuz “rahip” kimliği dışında bir “savaşçı” kimliği de eklemektedir. Bu durumda Boğazköy'de ve Sivas'ta bulunmuş olan ve tipolojik açıdan II./III. Tuthaliya Dönemi'ne ait olması gereken iki mühür baskısının, Kantuzzili'nin unvanı olarak MAGNUS.LANCEARIUS = GAL.MEŞEDI geçmesi şaşırtmamaktadır (Herbordt-Alkan, 2000; Dinçol, 2001). Kantuzzili'nin bir yandan çiviyazılı belgelerde (3c) Tuthaliya ile beraber anılması ve bir seferde yer alması; diğer yandan mühürlerde yine Tuthaliya ile beraber, ancak bu sefer Hitit Devleti'nin en yüksek askeri unvanlarından biri ile birlikte belgelenmiş olması, birbirini doğrulayan bilgilerdir. Daha evvel de belirtildiği gibi, Kantuzzili'nin rahip olması, askeri bir unvana sahip olmasına engel teşkil etmemektedir (Dinçol, 2001: 96⁵⁶).

Belki bu Kantuzzili ile eşitlememiz gereken, ancak tartışmalı olduğundan prosopografik değerlendirmenin dışında tuttuğumuz bir belge daha mevcuttur. Bu metinde sadece “LÜSanga” olarak adlandırılan bir kişi geçmektedir. Klinger'e göre bu “LÜSanga”, II./III. Tuthaliya'nın kardeşi⁵⁷ ve Kizzuvatna'nın rahibi olan Kantuzzili ile eşitlenilmesi gerekmektedir (Klinger, 1995: 93 vd.). Ancak bu eşitlemeyi kanıtlamak henüz mümkün olmamıştır.

3 ve Hepat'ın rahibi [olduğu zaman]

⁵⁴ Bahsedilen pasaj şöyledir:

20 [EGIR-a]n-da-ma-at PA-NI mKán-tu[uz-zi-li ŠEŠ mD]u-ut-ha-l[i-ya]

20 [Sonr]a ise, Tuthaliya'nın kardeşi Kantuzzili'nin önünde/zamanında

Bizim burada ŠEŠ olarak tümlediğimiz yeri Güterbock “DUMU (?)” olarak tamamlamayı uygun gördü (DS: 60). Ancak elimizde şu an için Tuthaliya'nın oğlu olarak tespit edebileceğimiz bir Kantuzzili yoktur. Bu nedenle biz bu Kantuzzili'de, Tuthaliya'nın kardeşini görmek istemekteyiz.

⁵⁵ Lokalizasyonu kesin değildir. KBo 5.6 II 5-8'de Kargamış ile beraber geçmesi, belki bu bölgeye olan yakınlığını göstermektedir. Ancak Sivas, Kayseri gibi farklı lokalizasyonlar teklif edilmiştir (bkz.: RGTC 6: 45).

⁵⁶ Bunun tam tersi ise, Klinger tarafından savunulmaktadır (Klinger, 1995: 98)

⁵⁷ Klinger'in Kantuzzili'lerin sayısı ve aidiyetleri konusundaki görüşü yukarıda tarafımızdan verilen bilgilerden oldukça farklıdır. Bunun en önemli nedeni, 1995 yılında Otten'in yayınladığı ve bir Kantuzzili'yi Tuthaliya'nın babası olarak tespit eden mührün (2i) henüz bulunmamış olmasında yatmaktadır.

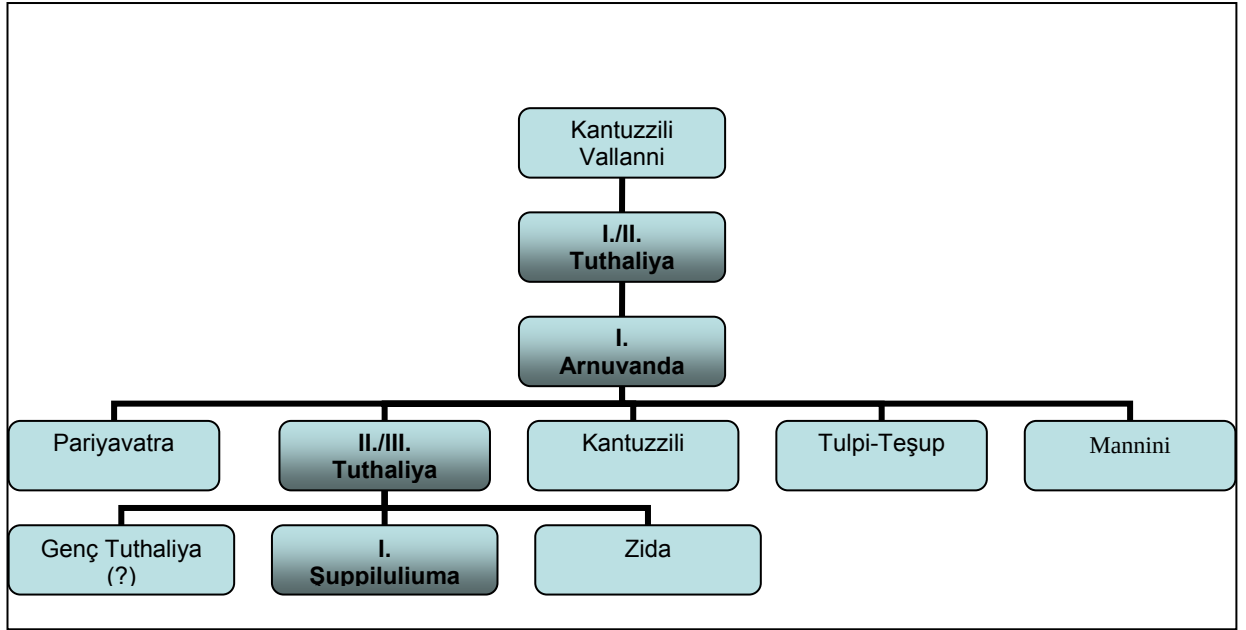
Tarihleyemediğimiz Kantuzzili adlarından biri, kurban listesi KUB 11.7 (4c)'de yer almaktadır. Kantuzzili adının II./III. Tuthaliya Dönemi'nde görev alan ve Kantuzzili'nin kardeşi olarak geçen Mannini'den çok önce geçmesi, farklı bir Kantuzzili'nin söz konusu olduğunu akla getirmektedir. Bununla birlikte burada yer alan Kantuzzili'nin, Orta Hitit Dönemi'nin erken dönemine ait Alluvamna ve Zidanta gibi krallardan önce sayılması ilginçtir. Eğer bu listelerde gerçekten kesin bir sıra izleniyorsa, bu Kantuzzili'nin Hitit Krallık Dönemi'ne ait olması gerekmektedir ki, bu da dördüncü bir Kantuzzili'nin varlığı anlamına gelir.

Sonuç:

Kronoloji olarak ilk iki Kantuzzili'nin aile durumu için şunları söylemek mümkündür. Birinci Kantuzzili, I./II. Tuthaliya'nın babasıdır ve I. Muvatalli Dönemi'nde UGULA^{LÜ.MEŠ}KUŠ₇.GUŠKIN (altın arabalı savaşçıların başı) görevinde bulunmaktadır. Kantuzzili'nin Himuili ile beraber, I. Muvatalli'yi bertraf etmesiyle I./II. Tuthaliya'nın tahta çıkması mümkün olmuş ve bu Hitit kralı ile bir hanedan değişikliği meydana gelmiştir. Kantuzzili'nin eşi, dolayısıyla I./II. Tuthaliya'nın annesi olarak ise, Valanni'yi görmekteyiz.

İkinci Kantuzzili, I. Arnuvanda'nın oğlu ve II./III. Tuthaliya'nın kardeşidir. Bu kişi hem rahip, hem de GAL.MEŠEDI görevinde bulunmaktadır. Böylece Vallanni ile evli olan ilk Kantuzzili, sonraki Kantuzzili'nin büyük büyük babası durumundadır (bkz. şema).

Konumuz gereği burada (1) olarak numaralandırılan, ancak kronolojik açıdan kesin olarak tespit edilebilen 3. Kantuzzili ise, II. Muşşili Dönemi'nde Hitit kralı adına askeri faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıntılı Annaller'e göre Muşşili Nuhaşşe'ye doğru sefere çıktığı sırada Kantuzzili'yi bir mesajla beraber Kargamış kralı Şarri-Kuşuh'a gönderir (1a). Muhtemelen II. Muşşili'nin 16. hükümdarlık senesine ait diğer fragmanda (1b) ise, Kantuzzili'yi Pittapara adlı bir şahısa karşı askeri önlemler alırken görülmektedir. Hiçbir fragmanda Kantuzzili'nin II. Muşşili Dönemi'ndeki unvanı belirtilmemiş olduğundan, pozisyonu hakkında bir yargıda bulunmak mümkün değildir.

Kantuzzililer ile Büyük Krallar'ın Aile İlişkilerini Gösteren Şema
(Büyük Krallar koyu olarak belirtilmiştir)

7.4. Gulla (NH: 608)

Belgeler:

1. Komutan

a. KUB 14.15 I 25 (CTH 61.2 - AM: 36)

2. Kâtip

a. Herbordt, 2005: no 170 (BONUS₂ SCRIBA) (91/967; 91/1762)

Yazılışlar:

^mGul-la-an

1a

L.423 - L.175 - L.450

Ku - la - a

2a

Prosopografik Yorum:

Murşili Annalleri'nde tek bir kez belgelenmiş olan Gulla'yı (1a), mühür baskılarında geçen Kulla (2a) ile eşitlemek mümkün değildir. Annallerde Gulla için bir unvan verilmemesine rağmen, Murşili'nin onu Malaziti ile beraber Millavanda'yı fethetmeleri için gönderdiğini göz önünde bulundurarak, Gulla'nın bir komutan olduğunu varsaymamız gerekir. Mühür baskılarında geçen Kulla ise, "SCRIBA" yani kâtip olarak adlandırılmaktadır⁵⁸.

Sonuç:

Tespit edebildiğimiz iki farklı Gulla/Kulla bulunmaktadır. Birincisi II. Murşili Dönemi'nde askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Diğer ise, tespit edemediğimiz bir ralin döneminde kâtip olarak görev almıştır

7.5. Kurunta (^PLAMMA)

Aynı ismin prosopografisi daha evvel van den Hout tarafından yapılmış, ancak II. Murşili Dönemi'ne veya daha evvele tarihlenen metinler bu değerlendirmesinin dışında bırakılmıştı. Van den Hout çalışmasında, Kurunta/^PLAMMA isminin geçtiği toplam iki farklı metin grubu tespit etmiştir (van den Hout, 1995: 82 vdd.). Burada sadece Kurunta ismini içeren ve van den Hout tarafından değerlendirilmeyen belgeler incelenecektir.

Belgeler:

1. Komutan

a. KBo 4.4 I 43, II 63 (CTH 61.2 – AM: 112 vdd.)

2. II. Muvatalli'nin oğlu, Tarhuntaşşa kralı, Hitit kralı

a. Herbordt, 2005: no. 183-190 (REX.FILIUS)⁵⁹

3. Unvanı belli olmayan Orta Hitit Dönemi'nde yaşamış olan bir Kurunta

⁵⁸ Sommer'in Tavagalava Mektubu'nun başı için önerdiği [nu? ^mGul-(?)]la tümlemesinin (AU: 2 ve 20) artık geçerliliğini yitirdiğini ve tümlemenin [nam-m]a-aş şeklinde daha uygun olacağı doğru görünmektedir (Heinhold-Krahmer, 1986: 59).

⁵⁹ Levha 2, res. 4.

a. HKM 85 Öy. 14' (CTH 190 - Orta Hitit)

4. Kesin değil

a. KUB 8.75 II 6, 10; III 14 (CTH 239)⁶⁰

b. Herbordt, 2005: no. 181⁶¹

c. Herbordt, 2005: no. 182 (L. 283⁶²-AURIGA)⁶³

d. Herbordt, 2005: no. 191 (SCRIBA)⁶⁴

Yazılışlar:

^D LAMMA-aš	1a
^D LAMMA-ya	3a4a
CERVUS ₂₋₃ -ti	2a 4bc
CERVUS2-x-ti ya da -ti-(i)a(?)	4d

Prosopografik Yorum:

II. Murşili'nin Ayrıntılı Annalleri'nde (1a), Kurunta'nın unvanı geçmemekte ve kendisinden sadece, Nuhaşşe'ye sefere giderken bahsedilmektedir. KUB 8.75 (4a) metni ise, tarla dağıtımını tespit eden bir metin olduğundan, ayrıntılı bilgi sağlamamaktadır. Buna karşın HKM 85 (3a) metninde geçen Kurunta'yı, diğer tüm belgelerden daha erken bir tarihe koymamız gerekmektedir.

Kurunta ismini taşıyan mühürlere bakıldığında, unvanları yönünden dört farklı grup tespit edilebilmektedir: Unvan taşımayan bir mühür (4b), kâtip unvanını taşıyan bir mühür (4d) ve arabacı unvanını (4c. - L. 283 ile beraber - bkz.: dpn. 60) ile prens unvanını (2a) taşıyan mühürler. Prens unvanını taşıyan mühürlerinin, II. Muvatalli'nin oğlu olan Kurunta'ya ait olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

⁶⁰ Tarlalar Metni. Bkz.: Soucek, 1959a: 6-27. Metinde geçen diğer şahıs adları için bkz.: Soucek, 1959b: 391.

⁶¹ Levha 2, res. 5.

⁶² L. 283 işareti son olarak Hititçe'deki "tuzzi/ordu" kelimesi ile eşitlenmiştir (Dinçol, 2001: 92 vdd.).

⁶³ Levha 2, res. 6.

⁶⁴ Levha 3, res. 1.

“Prens” unvanını taşıyan diğer Kurunta mühürleri de (SBo II 5-7), daha evvel bu kişi ile ilişkilendirilmişti (van den Hout, 1995: 82).

Görüldüğü gibi belgelerde geçen hiçbir Kurunta’yı, II. Murşili Annalleri’nde geçen Kurunta ile eşitlemek mümkün değildir.

Sonuç:

II. Murşili Dönemi’nde komutan olarak görev almış olan Kurunta hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün değildir. Ancak elimizdeki belgeler doğrultusunda, şimdiye kadar en az beş farklı Kurunta’yı tespit etmek mümkün olduğunu⁶⁵

7.6. Kuwalanamuwa (NH: 665)⁶⁶

Belgeler:

1. Bir görevli grubunun başı

a. KUB 14.16 I 10 (GAL LÚ[]) (CTH 61.2 – AM: 26)

2. Ülke beyi (belki (1)? ya da (3) ile aynı kişi)

a. Herbordt, 2005: no. 192 ve 193 (REGIO.DOMINUS)⁶⁷

b. SBo II no. 87⁶⁸

3. REX.FILIUS (belki (2) ile aynı kişi)

a. İmamkulu (REX.FILIUS)⁶⁹

b. Akpınar/Sipylos (REX.FILIUS)⁷⁰

c. Hanyeri (REX.FILIUS)⁷¹

⁶⁵ Dört tanesi çalışmamızda sayılmaktadır (1-4. Dördüncü grup tek kabul edilirse). Beşincisi ise, van den Hout tarafından kâhin olarak tespit edilmiştir (van den Hout, 1995: 82 vd.).

⁶⁶ İsim kaynaklarda farklı yazılışları ile bulunmaktadır. Götze, AM’de ismi KARAS–muwa olarak yazarken, aynı isim Laroche tarafından NH’de Kuwatnamuwa olarak yazılmaktadır. İsmi Kuwalanamuwa okunması gerektiği konusu için bkz.: Poetto, 1982: 101 vd..

⁶⁷ Levha 3, res. 2 ve 3.

⁶⁸ Levha 3, res. 4.

⁶⁹ Levha 3, res. 5. Bkz.: Kohlmeyer, 1983: 80 vdd.; Güterbock, 1979: 237 vd.

⁷⁰ Levha 4, res. 1. Bkz.: Kohlmeyer, 1983: 28 vdd.; Bossert, 1946: 71 vd.

⁷¹ Levha 4, res. 2. Bkz.: Kohlmeyer, 1983: 86 vdd.; Güterbock, 1947: 56 vdd.

Yazılışlar:

^mKARAŠ-mu-u-wa-aš 1a

L.269 + L.107
EXERTIUS + mu(wa) 2ab 3abc

Prosopografik Yorum:

Murşili Annalleri'ndeki pasaj oldukça kırıktır (1a). Bir satır öncesi, Murşili'nin tahta çıkmadan önceki dönemden bahsettiğine göre, Kuvalanamuva'nın I. Šuppiluliuma ya da II. Arnuvanda Dönemler'i sırasında görevde olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Annallerinin başka bir yerinde geçmemesi ise, Murşili Dönemi'nde askeri alanda herhangi bir görevde bulunmadığını akla getirirse bile, bunu kanıtlamak da mümkün değildir. Şimdiye kadar bulunan en erken kaya yazıtının II. Muvatalli Dönemi'ne ait olduğu göz önünde tutulduğu taktirde, yukarıda geçen kaya yazıtlarının da (3), II. Murşili Dönemi'nde yaşayan Kuvalanamuva adında bir prens tarafından yaptırılmış olması zordur. Kaya yazıtları için daha geç bir tarih kabul edileceğine göre, mühürlerde geçen Kuvalanamuva söz konusu olabilmektedir (Hawkins, 1980-1983: 398; Herbordt, 2005: 261). Ancak kesin bir yargıya varmak mümkün değildir.

Son olarak Ugarit kaynaklarında "Klnmw" olarak belgelenen, ayrıca Sam'al (Zincirli) kralı olarak bilinen "Klmw"⁷² isimlerinin Kuvalanamuva okunup okunamayacağı henüz kesinlik kazanmamıştır (Starke, 1990: 236 dpn. 806).

Sonuç:

Kuvalanamuva adlı kişileri toplam 3 ayrı gruba ayırmayı uygun gördük. II. Murşili Annalleri'nde geçen Kuvalanamuva'nın bir görevli grubunun "başı" olduğu kesin olarak bilinmektedir. İkinci belge grubunda (2) geçen Kuvalanamuva ise, mühürlerde "Ülke Beyi" olarak unvanlandırılmaktadır. Bu gruplarda geçen

⁷² Bilindiği gibi bu isim eskiden "Kilamuva" olarak okunuyordu.

Kuvalanamuva'nın aynı kişi olma ihtimali olsa bile, Ülke Beyi unvanını taşıyan kişiyi, üçüncü grubumuzda geçen Kuvalanamuva ile eşitlemek daha olasıdır.

O halde elimizde en az iki Kuvalanamuva kabul etmemiz gerekmektedir. Birincisi II. Murşili Annalleri'nde geçen Kuvalanamuva'dır. İkincisi ise Ülke Beyi olarak görev yapan ve kendini mühürlerde bu şekilde tanıtan Kuvalanamuva'dır. Kaya yazıtlarında adı geçen Kuvalanamuva'nın Ülke Beyi ile aynı kişi mi, yoksa farklı bir kişi mi olduğunu kesin olarak söylemek henüz mümkün değildir.

7.7. Malaziti (NH: 725)

Belgeler:

1. Komutan

a. KUB 14.15 I 25 (CTH 61.2 - AM: 36)

2. Aşşuva Seferi'nden I./II. Tuthaliya tarafından getirilen şahıs, Piyama-Kurunta'nın akrabası.

a. KUB 23.11 II 37, III 1 (CTH 142)⁷³

b. KUB 8.77 I 2 (CTH 239)⁷⁴

c. KBo 16.97 Öy. 10 (CTH 571)⁷⁵

3. Prens (belki (1) ya da (5a) ile aynı kişi)

a. SBo II 10 (REX FILIUS)⁷⁶

b. SBo II 11 (REX FILIUS)⁷⁷

c. Böhmer-Güterbock, 1987: no. 245 (REX FILIUS)⁷⁸

⁷³ I./II. Tuthaliya Annalleri. Metnin tarihlendirilmesi için bkz.: Otten, 1968: 19 dpn. 4; Klengel, 1999: 104 vd. [A2]. Metnin edisyonu ve tartışması için bkz.: Carruba, 1977b: 160 vd. Ayrıca bkz.: Houwink ten Cate, 1973: 255.

⁷⁴ Toprak başış belgesi. Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Souček, 1959: 34 vdd.. KUB 42.2 ile dolaylı birleşir. Murşili Dönemi'ndeki Malaziti ile de eşitlenmeye çalışılmıştır (Houwink ten Cate, 1973: 255).

⁷⁵ Fal metni, Houwink ten Cate, 1973: 255; de Martino, 1992: 33 vdd.; Klengel, 1999: 120 [A24]. İçinde geçen şahıs isimleri (örn. Muvatalli, Tulpi Teşup) metnin tarihlendirilmesinde büyük etkidir.

⁷⁶ Levha 4, res. 3.

⁷⁷ Levha 4, res. 4.

⁷⁸ Levha 4, res. 5.

4. Kâtip

- a. Herbordt, 2005: no. 228 (SCRIBA)⁷⁹ (5 baskı)⁸⁰
- b. Herbordt, 2005: no. 229 (SCRIBA)⁸¹
- c. Herbordt, 2005: no. 230 (SCRIBA)⁸²

5. Kesin Değil

- a. Bo 84/413 (GAL.GEŠTIN)⁸³
- b. KUB 31.68 Öy. 3' (^mMa-la[-])
- c. KBo 18.77 15 (^mMa-la[-])

Yazılışlar:

^m Ma-la-LÚ	2b
^m Ma-la-LÚ-iš	2c
^m Ma-la-LÚ-in	1a
Kırık	2a 4c

L.110 - L.175 - L.312 - L.376

Ma - la - VIR - zi/a 4ab

Prosopografik Yorum:

Murşili Annalleri'nde geçen Malaziti (1a), henüz kesin olarak başka bir metinde belgelenmemiştir. Annallerde Malaziti, Murşili'nin emriyle Gulla ile beraber Milavanda'ya saldırmaktadır. Yukarıda ele aldığımız Gulla gibi (bkz.: Bölüm 7.4.), Malaziti'nin unvanı da pasajda belirtilmemekte ve korunan annallerinde ismi de bir daha geçmemektedir. Mühürlerden biri bu Malaziti'ye ait ise, kuşkusuz en uygun

⁷⁹ Herbordt, 2005: 154.

⁸⁰ Levha 5, res. 1. Env. No. 90/193, 90/236, 90/423, 91/14, 91/76.

⁸¹ Levha 5, res. 2. Bkz.: Herbordt, 2005: 154.

⁸² Levha 5, res. 3. İsmi sonu kırıktır (Mala-[-]) (Herbordt, 2005: 154 vd.). Aynı bullada, EUNUCHUS₂ (L. 254) unvanı ile beraber Armavalvi ismini taşıyan bir başka şahsa ait mühür baskısı daha bulunmaktadır (Herbordt, 2005: no. 65). EUNUCHUS₂ bilindiği gibi çiviyazısındaki 'LÚ.SAG' ile eşitlenmektedir.

⁸³ Levha 5, res. 4. Bkz.: B.Dinçol, 1998: 163 vd.

olan mühür grubu, Malaziti'nin "prens" olarak nitelendirilen gruptur. Ancak bunu kesin olarak söyleyebilmek için, yeni belgelere ihtiyaç duyulmaktadır.

KUB 23.11 II 37'de isim [Mala[?]ziti, KUB 23.11 III 1'de ise (2a), aynı bağlamda Ma[la[?]ziti] olarak kırık durumdadır. Bu nedenle her iki kırığı göz önünde bulundurarak Malaziti ismini⁸⁴ tamamlamak doğru olacaktır⁸⁵ (bkz.: Carruba, 1977b: 160 vd.). Bu metinden anlaşıldığı kadarıyla, I./II. Tuthaliya Aşşuva seferi sonunda ülkeyi fethetmekle kalmadı, oradan Kukkulli, Piyamakurunta ve Malaziti'yi de esir olarak Hattuşa'ya getirir. Son ikisini ise, KI.LAM'ın Fırtına Tanrısı'nın hizmetine verir. II. Murşili Annalleri'nde de bir Piyamakurunta'dan bahsedilmesi ilginçtir. Annallerde geçen bu Piyamakurunta, Arzava kralı Uhhaziti'nin oğludur. Ancak, I./II. Tuthaliya Dönemi'nde Aşşuva'dan kaçırılmış olan bir kişinin, II. Murşili Dönemi'nde yaşayan Arzava kralının oğlu olarak karşımıza çıkması mümkün olmadığı için, burada aynı kişiden bahsedilmediğini düşünüyoruz. İçerik yönünden bu gruba tarihlendirmesi gereken diğer iki metin (2bc), Malaziti'nin kişiliği hakkında yeni bilgiler sağlamamaktadır.

Mühürlerde kesin bir ayırımı var saymamız doğru olacaktır. İlk grup mühür (3) "prens" olan bir Malaziti'ye aitken, diğer mühürler (4)'deki Malaziti sadece "kâtip" olarak belirtilmiştir. "Prens" unvanı doğuştan gelen bir unvan olduğuna göre, kâtip olan Malaziti bu unvanı muhakkak belirtmek isterdi. Kâtip mühürlerde bu unvan belirtilmediğine göre, her iki mühür grubunu ayırmamız gerekmektedir. Buna karşın yukarıda da değindiğimiz gibi, "prens" unvanını taşıyan Malaziti'nin mühürleri, II. Murşili Annalleri'nde geçen Malaziti'ye ya da GAL.GEŠTIN olarak adlandırılan kişiye ait olması mümkün, ancak kanıtlanamamaktadır.

Bir gruba dahil edemediğimiz Bo 84/413 mührün (5a), II. Murşili Dönemi'ne ait olmadığını kesin olarak söylemek mümkündür. Çünkü Murşili'nin ikinci hükümdarlık senesinden itibaren GAL.GEŠTIN olarak Nuvanza'nın görev aldığını biliyoruz (bkz. Bölüm 7.9.); oysa Malaziti, annallerin üçüncü senesinde karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁴ Bugünkü bilgilerimiz doğrultusunda Malaziti ismi yerine, tümleme için sadece Manattaziti (NH 743) ismi söz konusu olabilirdi, ancak kırık yerlerde ikiden fazla işaret için yer bulunmadığından, Malaziti tek çözüm teşkil etmektedir.

⁸⁵ Hagenbuchner bu tamamlamayı "kesin değil" olarak nitelendirmektedir (Hagenbuchner, 1987-1990: 287).

Sonuç:

Malaziti adını taşıyan en az dört ayrı kişiyi tespit etmek mümkündür. Tanımlayabildiğimiz ilk Malaziti, I./II. Tuthaliya tarafından Hattuşa'ya getirilen Malaziti'dir (2). İkinci Malaziti ise, II. Muşili'nin annelerinde unvan belirtilmeden geçer ve Muşili tarafından sefere gönderildiğinden, tarafımızca sadece "komutan" olarak adlandırılmıştır. Diğer iki Malaziti'yi, yani "kâtip" (4) ve "GAL.GEŠTIN" (5a) unvanları taşıyanları, kesin olarak bir kralın dönemine tarihlemek mümkün değildir. Ancak bağımsız kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak mühürlerinde "prens" unvanını taşıyan Malaziti, hem "komutan" (1a), hem de "GAL.GEŠTIN" (5a) ile aynı kişi olabileceği gibi, farklı bir Malaziti olması da mümkündür. Fakat bu durumda tespit edilen Malaziti sayısı da beşe yükselir.

7.8. Nanaziti (NH: 860)

Belgeler:

1. Prens

- a. KBo 4.4 II 52, 58, 68 (DUMU.LUGAL) (CTH 61.2 - AM: 118, 120)
- b. KUB 19.37 II 48 (CTH 61.2 - AM: 172)

2. Kesin değil

- a. KBo 18.16 4, 5 (CTH 188)⁸⁶
- b. KBo 9.100 2' (CTH 214)⁸⁷
- c. KUB 56.51 I 25 (CTH 670)

Yazılışlar:

^mNa-na-LÚ-in

1ab

⁸⁶ Oldukça kırık olan, ancak bir mektuba ait olduğu anlaşılan fragmandan tarihi sonuçlar elde etmek mümkün değildir. Mektubu gönderen kişinin adı da yarım (^mŠi-w[a^{??}-]. Bkz.: Hagenbuchner, 1989: 52; Klengel, 1999: 175 [A23/5].

⁸⁷ Ya da CHT 61(?) (Çevrimiçi) <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/> :KBo 9.100 – 24.09.2006.

ṢNa-na-LÚ-ti-in	2a
Na-na-LÚ-ti-in	2a
Na-na-zi-ti	2c
Kırık	2b

Prosopografik Yorum:

II. Murşili'nin Annalleri'ne ait metinlerin (1ab) dışındaki yazılı belgeler, bize ikinci bir Nanaziti'nin varlığına dair bilgi sağlamamaktadır. Diğer üç metin (2) paleografi yönünden İmparatorluk Dönemi'ne ait olduklarından, aynı kişinin söz konusu olması da mümkündür.

Sonuç:

Elimizdeki belgeleriyle II. Murşili Dönemi'nde Nanaziti adını kullanan bir kişiyi kesin olarak tespit etmek mümkündür. Murşili'nin 9. hükümdarlık senesinde bu Nanaziti, Hitit kralından istenilen bir falın sonucunu bildirmek üzere Şarap Büyüğü Nuvanza'ya (bkz.: Bölüm 7.9.) gönderilir. Daha sonra ise, aynı Nanaziti, aynı "haberci" özelliği ile, Nuvanza'nın Kanuvara kentini yendiğini Hitit kralına bildirir (1a). En az yedi yıl sonra aynı Nanaziti'yi, Aranhapilizzi ile beraber Valkina Ülkesi'ne sefer yaparken görülmektedir (1b). Önceleri 'önemsiz' gibi görünen⁸⁸ "haberci" kimliğiyle karşımıza çıkan Nanaziti'nin daha sonra "GAL UKU UŞ" unvanını taşıyan Aranhapilizzi ile beraber bir seferde yer alması, arada geçen zamanda Nanaziti'nin gelişimini göstermesi mümkündür.

7.9. Nuwanza (NH: 901)

Belgeler:

1. GAL.GEŠTIN

a. KBo 4.4 II 18, 50, 52, 58, 68, 72, 74, 77; III 20, 61 (GAL.GEŠTIN)
(CTH 61.2 – AM: 114, 118 vdd.)

⁸⁸ Habercilerin, güvenilirliği kuşkusuz büyük önem taşımaktaydı. Özellikle sefer sırasında bu önemin daha da arttığını düşünmemiz doğru olacaktır. Ancak komutanların önemi kuşkusuz daha büyüktü.

- b. KBo 5.8 IV 15 (GAL.GEŠTIN) (CTH 61.2 – AM: 162 vd.)
- c. KBo 2.5 III 12 (CTH 61.2 – AM: 188 vd.)
- d. KUB 14.16 I 13, 15 (GAL^{LÚ}GEŠTIN) (CTH 61.2 – AM: 26 vd.)
- e. KUB 14.29 I 14 (GAL.GEŠTIN) (CTH 61.2 – AM: 106 vd.)
- f. KBo 10.17 IV 7 (CTH 61.2)⁸⁹

2. Kesin Değil:

- a. KBo 10.10 V 15 (CTH 235)⁹⁰
- b. KBo 14.142 IV 11 (CTH 698 – II. Muvatalli ya da daha geç⁹¹)⁹²
- c. KBo 18.11 Öy. 2 (CTH 188)⁹³
- d. KBo 40.342, 2

Yazılışlar:

^m Nu-wa-an-za	1a 2ad
^m Nu-u-wa-an-za	1a
^m Nu-wa-an-za-aš	1a 2b
^m Nu-u-wa-an-za-aš	1a
^m Nu-wa-an-za-an	1bdef
Kırık	1ac 2c

Prosopografik Yorum:

Nuvanza ismi, II. Muşili'nin annelerine ait metinlerde (1a-f) oldukça sık geçmektedir. Nuvanza adının belgelendiği diğer metinler (2a-d) ise, ya içerik yönünden zayıftır, ya da fazlasıyla tahrip olmuştur. KBo 14.142 (2b) metninde geçen Nuvanza ve KBo 18.11 (2c) mektubu yazmış olan Nuvanza'yı, Muşili Annelleri'nde geçen aynı adlı kişi ile eşitlemek akla uygun görünse de, elimizde bunun için yeterince kanıt mevcut değildir.

⁸⁹ Duplikatlar: KBo 16.7 ; KBo 4.4 + KBo 19.46; KUB 14.29 + KUB 19.3 ; KBo 16.6 (Groddek, 2002b: 335). Bkz.: Otten, 1955: 172.

⁹⁰ Kadınlar listesi.

⁹¹ Tarihlendirme için bkz.: Souček-Siegelova, 1974: 39

⁹² Halep'in Fırtına Tanrısı (Teşup) kült metni.

⁹³ Mektup. Oldukça tahrip olmuştur. Mektup Nuvanza adında bir şahıs tarafından kraliçeye yazılmıştır. Bkz.: Hagenbuchner, 1989: 85 vd.; Klengel, 1999: 175 [A23.6].

Sonuç:

Şarap Büyüğü Nuvanza ilk defa Murşili'nin ikinci hükümdarlık senesinin başında karşımıza çıkmaktadır. Murşili kendisini bir mesaj iletmesi için, Kargamış kralı olan kardeşine göndermektedir (2d). Murşili'nin son derece kritik olan dokuzuncu senesinde ise, Nuvanza Hitit kralının başarısında önemli bir rol oynamaktadır. Senenin başında Pala yöneticisi Hudupiyanza'ya, ayaklanan Vaşama'ya karşı yardım etmekte, daha sonra ancak aynı sene içinde ise, başkaldıran Hayaşalılar'a karşı savaşmaktadır (1ae). Muhtemelen Murşili'nin 16. hükümdarlık senesinde Nuvanza, Kalaşma ile Lalha ülkelerine saldırırken kaydedilmektedir. Diğer belgeler, Nuvanza hakkında anlaşılır bilgiler vermemektedir (1bcf).

7.10. Tarhini (NH: 1254)

Belgeler:

1. Komutan

- a. KBo 2.5 III 32, 33, IV 6,8 (AM: 188, 190)
- b. KBo 16.17 III 31, 37, 38 (CTH 61.2)⁹⁴
- c. KBo 18.35 Öy. 8⁹⁵

2. Tamarmara kentinin adamı

- a. KUB 12.36 Öy. 1⁹⁶
- b. KUB 30.37 Öy. 1⁹⁷

⁹⁴ KBo 2.5 metni ile birleşir. Edisyon ve çeviri için bkz. Otten, 1955: 171 vdd. (orada 1041/f olarak kayıt edilmiş).

⁹⁵ Otten, 1955: 173 vd.. Ayrıca bkz. Hudupiyanza: metin 1h ile dpn. 19.

⁹⁶ Kült envanteri metni. KUB 12.36 + KUB 60.9; KUB 30.37 (transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Van den Hout, 1994: 121 ve Hazenbos, 2003: 142 vd.). A metni KUB 30.37'dir. Paleografik yönünden daha ziyade 15./14. yy.'a tarihlenmelidir (Van den Hout, 1994: 121). Ancak bu tarihlendirme de problemsiz değildir, çünkü eski işaret formların yanı sıra (gad, kug, li, sag, tar), bazı yeni formlar da (á, du) kullanılmaktadır (Hazenbos, 2003: 142). Fakat buna rağmen erken bir tarih daha olası görülmektedir.

⁹⁷ Bkz.: dpn. 87

Yazılışlar:

^m Tar-hi-ni	1ab 2b
^m Tar-hi-ni-iš	1abc
^m Tar-hi-ni-in	1b
Kırık	2a

Prosopografik Yorum:

Tarhini ismi, Hitit kaynaklarında nispeten az geçen bir şahıs ismidir. II. Murşili Dönemi'ne tarihlenmesi mümkün olan üç belgeden ikisi, aynı kralın annallerine aittir. Bu metinlerde Tarhini'nin unvanı hakkında maalesef hiçbir bilgi verilmemektedir. KBo 18.35 (1c) mektubu üzerine ise, yukarıda Hudupiyanza'yi incelerken durulmuştur (Bölüm 7.2.). Mektup oldukça kırıktır, ancak Tarhini isminin, II. Murşili Annalleri'nde olduğu gibi Lakku yer adı ile beraber geçmesi dolayısıyla, II. Murşili Dönemi olayları anlattığı kabul edilmelidir. Bununla beraber birinci satırdaki şahıs ismi "Hu[dupiyanza]" olarak tamamlanmış ve bu kişi mektubun yazarı olarak tespit edilmiştir. Aynı şekilde bu mektupta da Tarhini için bir unvan belirtilmez, içeriği ise, mektubun durumundan dolayı yeni bilgi sağlamamaktadır.

Metinlerden anlaşıldığı kadarı ile, Orta Hitit Dönemi'nde Tarhini ismini taşıyan bir şahıs daha bulunmaktadır. Metinde bu Tarhini "Tamarmara kentinin adamı" olarak adlandırılmaktadır. Envanter metni olması nedeniyle, Tarhini hakkında daha fazla bilgi sağlamamaktadır.

Sonuç:

Hitit kaynaklarında geçen ilk Tarhini, Orta Hitit Dönemi'nde Tarmarmara kentinde kült idareciliği de içeren bir görevde bulunmaktaydı. Ayrıntılar hakkında bilgi sahibi olmadığımız bu Tarhini'nin, II. Murşili Dönemi'nde yaşamış olan Tarhini'den ayrı tutmak gerekmektedir.

Tespit edilen ikinci Tarhini ise, II. Murşili Dönemi'nde komutan olarak görev almış, Kalaşmalı Aparru'nun ordularını yenmiş, kaçan Kalaşmalıları da Lakku kentine kadar takip ederek, kenti fethetmiştir.

7.11. Ura-Tarhunta (NH: 1441)

Aynı ismin prosopografisi daha evvel van den Hout tarafından yapılmış, ancak II. Murşili Dönemi'ne tarihlenen metinleri bu değerlendirmesinin dışında bırakılmıştı. Van den Hout çalışmasında, Ura-Tarhunta/Talmitesup isminin geçtiği toplam on bir farklı grup tespit etmiştir (van den Hout, 1995: 157 vdd.). Burada sadece Ura-Tarhunta ismini içeren ve daha erken döneme tarihlenen belgeler incelenecektir.

Belgeler:

1. Kimliği kesin değil, belki (2) ile eşitlenmelidir
 - a. KUB 19.29 VI 2 (CTH 61.2 – AM: 16)
- 2 Manapa-Tarhunta'nın kardeşi. Belki (1) ile eşitlenmelidir
 - a. KUB 19.49 I 4, 14 (CTH 69)⁹⁸
- 3 Kâtip
 - a. Dinçol-Dinçol, Siegel: no. 98A (SCRIBA-la)

Yazılışlar:

^m U-ra- ^D U-aš	1a2a
^m GAL- ^D U-aš	2a

L. 363	-	L. 199	
MAGNUS		TONITRUS	3a

Prosopografik Yorum:

Ura-Tarhunta adının belgelendiği her iki metinde “^mU-ra-^DU” yazılışı dikkat çekmektedir. Van den Hout'un çalışmasında yer alan ve daha geç döneme

⁹⁸ Manapa-Tarhunta Antlaşması. Transkripsiyon ve çeviri için bkz.: Friedrich, 1930: 4 vdd.; Beckman, 1999: 82 vdd..

tarikhlenen metinlerde “Ura” yazılışı için genellikle Sümerce (GAL) ya da Hurrice (Talmi-) yazılışı tercih edilmiştir. Metinlerin arasında sadece KUB 31.62 (CTH 232) metninde “^mÚr-^DU” yazılışı kullanılmıştır (van den Hout, 1995: 159). Oysa Murşili Annalleri’nde (1a) tek bir kere adı geçen Ura-Tarhunta için Luvicede yazılışı tercih edilmiştir. Manapa-Tarhunta Antlaşması’nda ise (2a), bir kere Luvicede formu, bir kere de Sümerce yazılışı kullanılmıştır.

Murşili Annalleri’nde Ura-Tarhunta’nın görevi hakkında bilgi verilmemekte ya da ismin bulunduğu tablet oldukça kırık olduğundan kontekst anlaşılamamaktadır⁹⁹. Manapa-Tarhunta Antlaşması’ndan ise, Ura-Tarhunta’nın Manapa-Tarhunta’nın kendisine düşman kardeşi olduğu yazılmaktadır. Aynı metne göre Manapa-Tarhunta’nın, kardeşlerinden dolayı Şeha Nehir Ülkesi’nden kaçmak zorunda kaldığı kaydedilmektedir. Tüm bu olaylar, Murşili’nin 3. yılında yürüttüğü Batı Seferi’nden evvel olmuş, hatta Manapa-Tarhunta Antlaşması’nın 3. paragrafını göz önünde tutarsak¹⁰⁰, II. Murşili’nin tahta çıkmadan önceki bir tarihte meydana gelmiş olmalıdır. Murşili Annalleri’nde bahsedilen pasaja geri dönecek olursak, bu pasajın da Murşili’nin ilk senesini ya da daha öncesini anlattığı dikkat çekicidir. Bununla beraber Ura-Tarhunta ismi –wa partikelden de anlaşıldığı gibi, direkt ifade içinde yer almaktadır. Ayrıca satır 5’te yer alan damaş-/sıkıştırmak fiilinden, burada da bir kişinin (belki Manapa-Tarhunta) başka bir kişi tarafından baskı altında tutulduğu anlaşılmaktadır. Her iki metindeki bu benzerlik, aynı kişinin olabileceği akla getirirse de, bunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bu nedenle her iki metni ayrı gruplara koymayı uygun gördük.

Son olarak yazman Ura-Tarhunta’ya ait bir mühür, Boğazköy’ün Yukarı Kent’inde ortaya çıktı (3a). Kanımızca bu mührü, daha evvel van den Hout tarafından 6. grup olarak listelenen belgelerin arasına yerleştirmek doğru olacaktır. Bu grubun belgelerinde de (SBo 2.55; SBo 2.109) Ura-Tarhunta’nın unvanı yazman olarak geçmektedir (van den Hout, 1995: 158). Aynı Bulla üzerinde yer alan ve

⁹⁹ KUB 19.29 IV:

1 []-u-e-ni nu-wa-ra[-an]
2 []^mU-ra-DU-aš-ša []
3 []im-ma EGIR-an t[i? -]
4 []zi-i]k-wa-at-ta ku-it []
5 []ku-i]t da-ma-aš-ša-an h[ar-ta]
6 []^rnu-wa¹-mu zi-ik-ka⁴ ŠA A-BI-K[A]

¹⁰⁰ Ş3: Kardeşim [Arnuvanda] geldiği ve [tanrı olduğu] zaman...

Taprammi'ye ait olan bir başka mühür baskısı (Dinçol-Dinçol, Siegel: no. 98B) da bunu desteklemektedir.

Sonuç:

(1a) ve (2a) metinlerinde geçen Ura-Tarhunta'nın aynı kişi olma ihtimalinin yüksek olmasına karşın, sadece (2a)'de geçen şahısın Manapa-Tarhunta'nın kardeşi olduğunu kesin olarak söylemek mümkündür.

9. BİBLİYOGRAFYA

- ALP, S.: 1951 "Die soziale Klasse der NAM.RA-Leute und ihre hethitische Bezeichnung", **Jahrbuch für kleinasiatische Forschung** 1: 113-135.
- 1974 "Eine neue Hieroglyphenhethitische Inschrift der Gruppe Kızıldağ-Karadağ aus der Nähe von Aksaray und die früher publizierten Inschriften derselben Gruppe", **Anatolian Studies presented to Hans Gustav Güterbock on the occasion of his 65th birthday**, Istanbul: 17-27.
- 1977 Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığında Yukarı Yeşilırmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında, **Belleten** XLI/164: 638-647.
- ALTMAN, A.: 2000 "Some Remarks on the so-called 'Arbitrage concerning Barga' (CTH 63a)", **UF** 32: 1-10
- AM= Götze, A., **Die Annalen des Muršiliš (MVAeG 38)**, Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig, 1933.
- Anz.ÖAW= **Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften**, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- ARCHI, A.: 1971 "The Propaganda of Hattušiliš III.", **SMEA** 14: 185-215.

- ARIKAN, Y.: 1994 "Mursili'nin Veba Duaları (CTH 378)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Kabul Edilen **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara.
- ASSMANN, J.: 1992 **Das kulturelle Gedächtnis**, München, Beck.
- AU= Sommer, F., **Die Ahhijava-Urkunden**, München, Verlag der Bayrischen Akademie der Wissenschaften, 1932.
- BEAL, R.H.: 1988 "The GIŠTUKUL-institution in Second Millenium Hatti", **AoF** 15: 269-305.
- 1992 **The Organization of the Hittite Military**, Heidelberg, Carl Winter.
- 2002 "The Hurrian Dynasty and the Double Names of Hittite Kings", **Fs. Imparati**: 55-70.
- BECKMAN, G.: 1991 "Rev. Haas, V.-I. Wegner, Die Rituale der Beschwörerinnen ^{SAL}ŠU.GI", **BiOr** XLVIII: 586-589.
- 1996 **Hittite Diplomatic Texts**, Atlanta-Georgia, Scholar Press.
- 1997 "Plague Prayers of Muršili II", **CoS** I: 156-160.
- BERAN, T.: 1958 "Rev. Schaefer, C.F.A., Ugaritica III, Sceaux et cylindres hittites, épée gravée du cartouche de Mineptah, tablettes chypro-minoennes et autres

- découvertes nouvelles de Ras Shamra”,
Gnomon 30: 495-499.
- 1967 **Die hethitische Glyptik von Boğazköy**,
Berlin, Phillipp von Zabern.
- BERNABE, A.: 1987 **Textos literarios hetitas**, Alianza, Madrid.
- BİLGİÇ, E.: 1945-1951 “Die Ortsnamen der ‘kappadokischen’
Urkunden im Rahmen der alten Sprachen
Anatoliens”, **AfO** 15: 1-37.
- BIN-NUN, S.R.: 1975 **The Tavananna in the Hittite Kingdom**
(THeth 5), Heidelberg, Carl Winter
Universitätsverlag.
- BOEHMER, R.M.-H.G.GÜTERBOCK:
1987 **Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy**,
Berlin, Gebr. Mann Verlag.
- BOESE, B.: 1982 “Burnaburiaš II., Melišipak und die
mittelbabylonische Chronologie”, **UF** 14: 15-26.
- BÖRKER-KLÄHN, J.: 1995 “Malnigal”, **IstMitt** 45: 169-173.
- 1996 “Marginalien zur Boğazköy-Glyptik”, **SMEA** 38:
39-61.
- BOSSERT, H. Th.: 1946 **Asia**, İstanbul, İstanbul Universität.
- BRYCE, T.R.: 1988 “Tette and the Rebellions in Nuhassi”, **AnSt** 38:
21-28.

- 1989 "Some observations on the chronology of Suppiluliuma's reign", **AnSt 39**: 19-30.
- 1998 **The Kingdom of the Hittites**, Oxford, Clarendon Press.
- BURDE, C.:1974 **Hethitische medizinische Texte** (StBoT 19), Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- CANCIK, H.: 1970 **Mythische und historische Wahrheit, Interpretationen zu den Texten der hethitischen, biblischen und griechischen Historiographie**, Stuttgart, Verlag Katholisches Bibelwerk.
- 1976 **Grundzüge der hethitischen und alttestamentlichen Geschichtsschreibung**, Otto Harrassowitz, Würzburg.
- 2002 "Die hethitische Historiographie; Geschichtsschreibung vor den Griechen I", **Die Hethiter und ihr Reich, das Volk der 1000 Götter Ausstellungskatalog**, Bonn, Theiss: 74-77.
- CARENA, O.: 1989 **History of the Near Eastern Historiography and its Problems: 1852-195/Part one: 1852-1945 (AOAT 218/1)**, Neukirchen-Vluyn, Ugarit Verlag.
- CARRUBA, O.: 1977a "Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte II – Die sogenannten «Protocoles de succession dynastique»", **SMEA XVIII**: 175-195.

- 1977b "Beiträge zur hethitischen Geschichte I.- Die Tuthalijas und die Arnuwandas", **SMEA** XXIII: 137-174.
- 1983 "Saggio sulla preghiera etea (a proposito di CTH 376)", **Studi orientalistici in ricordo di Franco Pintore (Studie mediterranea 4)** (Ed. Carruba, O.-M. Liverani- C. Zaccagnini), Pavis: 3-27.
- 1988 "Die Hajaša-Verträge Hattis", **Fs. Otten**: 59-75.
- 1990 "Muwatalli I.", **X.Türk Tarih Kongresi** (22-26 Eylül 1986, Ankara), cilt II, Ankara: 539-554.
- 1998 "Tavananna I- Babylonia Hieroglyphica", **ZA** 88: 114-126.
- 2000 "Tauanana II. De Magnae Filiae Regis Cognominis Significatione Atque Usu", **Studi sul Vicino Oriente Antico dedicate alla memoria di Luigi Cagni** (Ed. Graziani, S.), Napoli: 71-83.
- 2005 "Dokumente für die Zeit Tuthalijas I. Und Hattusilis II.", **V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri-Çorum 02 – 08 Eylül 2002**, Ankara, Çorum İl Özel İdare.
- CAVAIGNAC, E.: 1932 "L'affaire de Iaruvatta", **RHA** I fasc. 6: 189-200.
- CHD= **The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago**, Chicago.

- CHRISTMANN-FRANCK, L.: 1989 "Hymnes et prières aux dieux Hittites", **Prières de l'Ancien Orient**, Paris: 40-57.
- CORNELIUS, F.: 1973 **Geschichte der Hethiter**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- 1975 "Ein hethitischer Hexenprozess", **RIDA 22**: 27-45.
- CTH= Laroche, E., Catalogue des Textes Hittites, Paris, 1971, Klincksieck.
- DANMANVILLE, J.: 1956 "Un Roi hittite honore Ishtar de Šamuha", **RHA 59**: 39-61.
- DEL MONTE, G.F.: 1974a "Mašhulwa, König von Mira", **Or. 43**: 355-368.
- 1974b "Su un frammento delgi Annali di Muršili", **OA XIII**: 35-37.
- 1983 "Niqmadu di Ugarit e la Rivolta di Tette di Nuhašše (RS 17.334)", **OA XXII**: 221-131.
- 1986 **Il trattato fra Muršili II di Hattuša e Niqmepa di Ugarit**, Roma.
- 1993 **L'annalistica ittita**, Brescia, Paideia.
- 1998 "Ein neues Bruchstück der Ausführlichen Annalen des Mursili", **NABU 1998/1**: 27-28.
- DİNÇOL, A.: 1982 "Hititler", **Anadolu Uygarlıkları I**. Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul, Görsel: 18-120.

- 1985 "Ašhella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bakış", **Belleten** XLIX/193: 1-40.
- 2001 "Ein interessanter Siegelabdruck aus Boğazköy und die damit verknüpften historischen Fragen", (Ed. G. Wilhelm), **Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie** (StBoT 45), Wiesbaden, Otto Harrasowitz: 89-97.
- 2002 "Tabarna und Ädikula Siegel", **Die Hethiter und ihr Reich, das Volk der 1000 Götter sergi kataloğu**, Bonn, Theiss: 88-93.
- DİNÇOL, A.-M.DARGA: 1969-1970 "Die Feste von Karahna", **Anatolica** III: 99-117.
- DİNÇOL-DİNÇOL, Hethitica XVI= Dinçol, A.-B. Dinçol, "Wer war Walanni", **Hethitica** XVI: Baskıda.
- DİNÇOL-DİNÇOL, SİEGEL= Dinçol, A.-B. Dinçol, **Prinzen- und Beamtensiegel aus der Oberstadt von Hattušaš.** (Baskıda)
- DİNÇOL, A.M.-B.DİNÇOL-
J.D. HAWKINS-
G. WILHELM: 1993 "The 'Cruciform Seal' from Boğazköy-Hattusa", **IstMitt** 43: 87-106.
- DİNÇOL, A.M.- J. YAKAR-
B.DİNÇOL-A.TAFFET: 2000 "The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntašša - A Archaeological Assessment", **Anatolica** XXVI: 1-29.

DİNÇOL, B.: 1998	“Der Titel GAL.GEŠTIN auf den hethitischen Hieroglyphensiegeln”, AoF 25: 163-167.
2006	„Über Die Probleme der absoluten Datierung der Herrschaftsperioden der hethitischen Könige nach den philologischen und glyptischen Belegen“, BYZAS 4: 19-32.
DS=	Güterbock, H.G., The Deeds of Suppiluliuma as told by his Son, Mursili II., JCS X, 1956: 41-130.
ERTEM, H.: 1980	Hitit Devletin İki Eyaleti: Pala-Tum(m)ana ile Yakın Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler , Ankara, A.Ü., DTCF Yayınları.
FORRER, E.: 1926	Forschungen 2 , yazarın kendi basımı, Berlin.
1932a	“Barga”, RIA I: 401.
1932b	“Aribsa”, RIA I: 144.
1937	“Kilikien zur Zeit des Hatti-Reiches”, Klio 30: 135-186.
FRAHM, E.: 1998	“Geschichtsschreibung, I. Alter Orient”, Der kleine Pauly 4: 990-991.
FRANTZ-SZABO, G.: 1976-1980	“Kantuzzili”, RIA 5: 390-391.
FREU, J.: 1980	Luwiya, Géographie Historique des Provinces Méridionales de l’Empire Hittite:

- Kizzuwatna, Arzawa, Lukka, Milawatta**, Nice, Comité Doyen J.Lépine.
- 1995 “De l’ancien royaume au nouvel empire: les temps obscurs de la monarchie hittite”, (ed. Carruba, O. – M. Giorgieri – C. Mora) **Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia** (28 giugno – 2 luglio 1993, Pavia), Studia Mediterranea 9, Pavia: 133-148.
- 1996 “La ‘révolution dynastique’ du Grand Roi de Hatti Tuthaliya I.”, **Hethitica** XIII: 17-38.
- 2002 „Deux princes-prêtres de Kizzuwatna, Kantuzzili et Telipinu“, **Hethitica** XV : 65-80.
- 2004 “Le Grand Roi Tuthaliya Fils de Kantuzzili”, **Fs. Lebrun**: 271-304.
- FREYDANK, H.: 1984 “Zur Entwicklung einer Geschichtsschreibung im Alten Vorderen Orient”, **Klio** 66: 380-387.
- FRIEDRICH, J.: 1925 “Aus dem hethitischen Schriftentum 2. Heft”, **AO** 25/2.
- 1926 **Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache 1. Teil** (MVAeG 31), Leipzig, J.C.Hinrichs’sche Buchhandlung.
- 1930 **Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache 2. Teil** (MVAeG 34/1), Leipzig, J.C.Hinrichs’sche Buchhandlung.

- FURLANI, G.: 1936 **La religione degli Hittiti** (Storia delle Religioni 13), Bologna, Nicola Zanichelli.
- GARSTANG, J. – O.R.GURNEY: 1959 **The Geography of the Hittite Empire**, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- GOETZE, A.: 1925 **Hattušiliš. Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Paralleltexten**, Leipzig, J.C.Hinrichs'sche Buchhandlung.
- 1930 "Die Pestgebete des Muršiliš", **KIF** I: 161-251.
- 1955 "Hittite Prayers", **Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament** (Ed. Pritchard, J.B.), Princeton University Press, Princeton: 393-401.
- 1962 "Anatolia from Shuppiluliumash to the Egyptian War of Muwatallish", **CAH** II/2: 117-129.
- 1975 "Anatolia from Shuppiluliumash to the Egyptian War of Muwatallish", **CAH** II/2: 117-129.
- GÖTZE, A.-H.PEDERSEN: 1934 **Muršilis Sprachlähmung**, København, Levin & Munksgaard.
- GONNET, H.: 1975 **Catalogue des documents royaux Hittites du IIe millénaire avant J.-C.**, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique.
- 1979 "La titulature royale Hittite au IIe millénaire avant J.-C.", **Hethitica** III: 3-108.

- GRODDEK, D.: 1996 "Fragmenta Hethitica dispersa III", **AoF** 23/1: 101-110.
- 1998 "Fragmenta Hethitica dispersa V/VI", **AoF** 25/2: 227-246.
- 1999 "Neue Textfragmente zu den Annalen Muršiliš II", **Hethitica** XIV. 147-151.
- 2002a "Ein Reinigungsritual für Muršili II. Anlässlich seiner Thronbesteigung", **Hethitica** XV: 81-92.
- 2002b „Muršili II., die großen Feste und die ‚Pest‘ Überlegungen zur Annordnung der Fragmente der späteren Jahre seiner Regierung in den AM“, **Fs. Imperati**: 329-338.
- 2002c "Ein neuer hethitischer Staatsvertrag. KBo 31.71 + KBo 16.32", **Studia Linguarum** 3: 81-87.
- GRÖNDAHL, F.: 1967 **Die Personennamen der Texte aus Ugarit**, Rom, Pontificium Institutum Biblicum.
- GURNEY, O.R.: 1940 "Hittite Prayers of Mursili II." **Annals of Archaeology and Anthropology** 27: 1-167.
- 1977 **Some Aspects of the Hittite Religion**, Oxford.
- 1979 "The Anointing of Tudhaliya", (ed. Carruba, O.) **Studia Mediterranea Piero Meriggi dicata** I/1, Pavia: 213-223.

- 2002 "The Authorship of the Tawagalawas Letter", **Fs. Popko**: 133-141.
- GÜTERBOCK, H.G.: 1934 "Die heth. Verben pēdā-,piddā- usw. und die Lautwerte des Zeichens [BAD]", **ZA** 42: 225-232.
- 1937 "Bemerkungen zu der hethitischen Hieroglypheninschrift von Sirkeli", **AAA** 24: 66-68.
- 1947 "Eski ve Yeni Eti Abideleri", **Fs. Halil Ethem**: 48-58.
- 1958 "The Composition of Hittite Prayers to the Sun", **JAOS** 78: 237-245.
- 1973 "Hittite Hieroglyphic Seal Impressions from Korucutepe", **JNES** 32: 135-147.
- 1978 "Some Aspects of Hittite Prayers", **The Frontiers of Human Language** (Ed. Segerstedt), Uppsala: 125-139.
- 1979 "Hieroglyphische Miszellen", **Fs. Meriggi**: 235-245.
- 1980 "An Addition to the Prayer of Muršili to the Sungodess and its Implications", **AnSt** 30: 41-50.
- 1988 "Hethitisch *kurkurai-* und Verwandtes", **Documentum Asiae Minoris Antiquae**.

Festschrift für Heinrich Otten zum 75. Geburtstag (ed. Neu, E.- Ch. Rüster), Wiesbaden: 115-119.

1997 "Hittite Historiography: A Survey", **Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock**, (ed. A.H. Hoffner) Chicago-Illinois, The Oriental Institute of the University of Chicago: 171-177 (Tadmor, H.-M. Weinfeld (Ed.), *History, Historiography and Interpretation: Studies in Biblical and Cuneiform Literatures*, Jerusalem, 1983: 21-35'in tıpkı basımıdır).

HAAS, V.: 1970

Der Kult von Nerik (Studia Pohl 4), Rome, Biblical Institute Press.

1984

Die Serien itkaḫi und itkalzi des AZU-Priesters. Rituale für Tašmišarri und Tatuḫepa sowie weitere Texte mit Bezug auf Tašmišarri (ChS 1/1), Roma, CNR.

1994

Geschichte der hethitischen Religion, Leiden-New York-Köln, E.J.Brill.

1998

Die hurritischen Ritualtermini in hethitischen Kontext (ChS I/9), Roma, CNR.

1999

"Nerik(ka)", *RIA* 9 ¾: 229-231.

2003

Materia Magica et Medica Hethitica, Berlin-New York, Walter de Gruyter.

- HAAS, V.-I.WEGNER,: 1988 **Die Rituale der Beschwörerinnen ^{SAL}ŠU.GI” der Beschwörerinnen ^{SAL}ŠU.GI (ChS I/5), Roma, CNR.**
- HAGENBUCHNER, A.: 1987-1990 “Malaziti”, **RIA** 7: 287.
- 1989 **Die Korrespondenz der Hethiter 2. Teil,** Heidelberg, Carl Winter.
- HAWKINS, J.D.: 1980-1983 “Kuwatna-muwa”, **RIA** 6: 398.
- 1995 **The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa-Südburg** (StBoT Beiheft 3), Wiesbaden, Harrasowitz.
- 1998 “Tarkasnawa King of Mira-‘Tarkondemos’, Boğazköy Sealings and Karabel”, **AnSt** 48: 1-31.
- 2000 Urhi-Tesup tuhkanti-seal from the Nişantepe-Archive in Boğazköy/Hattusha”, **IVth International Congress of Hittitology in Würzburg** (StBoT 45), Wiesbaden, Otto Harrassowitz: 167-179.
- HAZENBOS, J.: 1999 Review: Tremouille, M.C., ^dHebat: Une divinité syro-anatolienne. (Eothen 7), Firenze, 1997, LoGisma., **BiOr** 56: 396-401.
- 2003 **The Organization of the Anatolian Local Colts During the Thirteenth Century B.C.,** Leiden-Boston, Brill.

- HEINHOLD-KRAHMER, S.: 1977 **Arzawa - Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen** (THeth 8), Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- 1986 "Untersuchungen zu Piyamaradu", **Orientalia** 55/1: 47-62.
- 1989a "Manapa-^DU", **RIA** 7 5/6: 332.
- 1989b "Mašhuiluwa", **RIA** 7 5/6: 446-447.
- 1997 "Rev. Del Monte 1993", **BiOr** LIV: 149-155
- HELCK, W.: 1962 **Die Beziehungen Ägyptens zu Vorderasien im 3. und 2. Jahrtausend v.Chr.**, Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- HERBORDT, S.: 2005 **Prinzen- und Beamtensiegel der hethitischen Grossreichszeit auf Tonbullen aus dem Nišantepe-Archiv in Hattusa** (Boğazköy-Hattuša XIX), Mainz am Rhein, Phillip von Zabern.
- HERBORDT, S. – M. ALKAN
2000 "Ein scheibenförmiges Hieroglyphensiegel im Sivas Museum", **ArAn** 4: 89-98.
- HHw = Tischler, J., **Hethitisches Handwörterbuch** IBS 102, Innsbruck, Univ. Innsbruck, 2001.
- HILLER, F. (Ed.): 1990 "Annalen", **Lexikon Alte Kulturen** 1. Band, Meyers Lexikonverlag, Mannheim-Wien-Zürich: 127.

- HKM= Alp, S., **Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-Höyük**, Ankara 1991.
- HOFFNER, H.A.: 1980 "Histories and Historians of the Ancient Near East: The Hittites", **Or** 43: 283-332.
- 1983 "A prayer of Mursili II. about his stepmother", **JAOS** 103: 187-192.
- 1985 "Rev. Tischler, J., Das hethitische Gebet der Gassulijawija", **JNES** 44/2: 156-159.
- van den HOUT, TH.: 1994 "Rev. Klengel, H., Keilschrifturkunden aus Boghazköi: Heft LX, Berlin, 1990", **BiOr** 51: 119-126.
- 1995 **Der Ulmitešub-Vertrag, eine prosopographische Untersuchung (StBoT 38)**, Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- 1997 **The Purity of the Kingship**, Leiden-Boston-Köln, Brill.
- 2004 "Some Thoughts on the Composition Known as Muršili's Aphasia (CTH 486)", **Fs. Lebrun I**: 359-380.
- HOUWINK TEN CATE, PH.H.J.:
- 1966 "Mursilis' North Western Campaigns Additional Fragments of his Comprehensive Annals", **JNES** 25: 162-191.
- 1967 "Mursilis' North-Western Campaign – A Commentary", **Anatolica** I: 44-61.

1973	"Rev. Laroche, E., Les Noms des Hittites (NH)", BiOr XXX: 252-257.
1974	"The Early and late Phases of Urhi-Teshup's Career", Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of his 65th Birthday , İstanbul: 123-150.
1979a	"Mursilis' North Western Campaigns Additional Fragments of his Comprehensive Annals Concerning the Nerik Region", Fs. Laroche : 157-167.
1979b	"The Mashuiluwas Affair: A join (KBo XIX 46) and a Duplicate (KBo IX 77) to Mursilis's Comprehensive Annals (12 th year of his reign)", Fs. Meriggi , Pavia.
1987	"The Sun God of Heaven, the Assembly of Gods, and the Hittite King", Essays on the History of Religions (ed. Van der Plas, D.), Leiden: 13-34.
1994	"Urhi-Tesub revisited", BiOr 51: 233-259.
1995-1996	"The genealogy of Mursilis II.- The difference between a legalistic and a genealogical approach to the descent of Suppiluliumas I", JEOL 34: 51-72.
HT=	King, L., Hittite Texts in the Cuneiform Character from Tablets in the British Museum , London, Oxford University Press, 1920.

HW=	Friedrich, J., Hethitisches Wörterbuch , Heidelberg, Carl Winter, 1952.
HW ₂ III=	Friedrich, J. – A. Kammenhuber – I. Hoffman, Hethitisches Wörterbuch. Zweite, völlig neubearbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten hethitischen Texte , Band III: H, Heidelberg, 2000, Universitätsverlag C. Winter.
IMPARATI, F.: 1965	“L’Autobiografia di Hattusili I.”, Studi Classici e Orientali XIII: 1-36.
1979	“Une reine de Hatti vénère la déesse Ningal”, Fs. Laroche : 169-176.
KAMMENHUBER, A.: 1958	“Die hethitische Geschichtsschreibung”, Saeculum 9: 136-155.
1964	“Die hethitische Vorstellung von Seele und Leib, Herz und Leibesinneren, Kopf und Person”, ZA 56: 150-212.
1968	Die Arier im Vorderen Orient , Heidelberg.
1976	Orakelpraxis, Träume und Vorzeichenschau THeth 7, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
KBo=	Keilschrifttexte aus Boghazköi , Berlin.
KLENGEL, H.: 1963	“Der Schiedsspruch des Muršili II. hinsichtlich Barga und seine Übereinkunft mit Duppi-Tešup von Amurru (KBo III 3)“, Or 32: 32-55.

- 1965 **Geschichte Syriens im 2. Jahrtausend v.u.Z. Teil 1- Nordsyrien**, Berlin, Akademie Verlag.
- 1969 **Geschichte Syriens im 2. Jahrtausend v.u.Z. Teil 2- Nordsyrien**, Berlin, Akademie Verlag.
- 1992 **Syria 3000 to 300 B.C., a Handbook of Political History**, Berlin, Akademie Verlag.
- 1999 **Geschichte des hethitischen Reiches** (HdO 34), Leiden-Boston-Köln, Brill.
- 1999a "Epidemien im spätbronzezeitlichen Syrien-Palästina", **Fs. Michael Heltzer**: 187-193.
- KLINGER, J.: 1995 "Das Corpus der Maşat-Briefe", **ZA** 85: 74-108.
- 1996 **Untersuchungen zur Rekonstruktion der hethitischen Kultschicht** (StBoT 37), Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- 2001 "Historiographie als Paradigma. Die Quellen zur hethitischen Geschichte und ihre Deutung", **Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie, Würzburg 4.-8. Oktober 1999** (Ed. Wilhelm, G.), Wiesbaden, Otto Harrassowitz: 272-291.
- KOHLMEYER, K.: 1983 "Felsbilder der hethitischen Grossreichszeit" **ActaPrHistA** 15: 7-154.
- KOLLEKTİF: 1993 "Veba", **AnaBritannica** 21: 553

- KOŠAK, S.: 1980 "The Rulers of the early Hittite Empire", **Tel Aviv** 7: 163-168.
- 1996 "Ein hethitisches ghost word entgeistert", **AoF** 23: 95-97.
- KRONASSER, H.: 1963 **Die Umsiedlung der Schwarzen Gottheit. Das hethitische Ritual KUB 29.4**, Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- KUB= **Keilschrifturkunden aus Boghazköi**, Berlin.
- KÜHNE, C.: 1975 „Zum neu gewonnenen Niqmepa'-Vertrag“, **UF** 7: 239-251.
- 1978 "Hittite Texts", **Near Eastern Religious Texts Relating to the Old Testament**, Philadelphia, Westminster Press: 146-184.
- KÜMMEL, H.M.: 1967 **Ersatzrituale für den hethitischen König (StBoT 3)**, Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- 1985 "Rituale in hethitischer Sprache", **TUAT** II/2: 282-292.
- LAROCHE, E.: 1956 "Documents hiéroglyphiques Hittites provenant du palais d'Ugarit", **Ugaritica III** (ed. Schaeffer), Paris: 97-160.
- 1965 "Textes mythologiques hittites en transcription, 1re partie: Mythologie anatolienne", **RHA** 23: 61-178.

- 1969 "Rev. Otten, H., Keilschrifttexte aus Boğazköi 15", **OLZ** 64: 146-148.
- LEBRUN, R.: 1980 **Hymnes et prières Hittites**, Louvain-la-Neuve, Centre D'Histoire des Religions.
- 1985 "L'Aphasie de Mursili II = CTH 486", **Hethitica** VI: 103-137.
- LIVERANI, M.: 1971 "Zannanza", **SMEA** 14: 161-162.
- LUCKENBILL, D.D.: 1921 "Hittite Treaties and Letters", **AJSL** 37: 161-211.
- MARAZZI, M.: 1983 "Inni e preghiere ittite. A proposito di un libro recente", **Studi e materiali di Storia delle Religioni** 49: 321-341.
- DE MARTINO, S.: 1991 "Himuili, Kantuzili e la presa del potere da parte di Tuthaliya", **Eothen** 4: 5-21.
- 1992 "Personaggi e riferimenti storici nel testo Oracolare Ittito KBo XVI 97", **SMEA** 29: 33-46.
- 1998 "Le accuse di Muršili II alla regina Tawananna secondo il testo KUB XIV 4", **Studi e testi I (Eothen 9)** (ed. De Martino-F. Imperati), Firenze, LoGisma editore: 1998: 19-48.
- MERİÇ, R.: 2003 "Excavations at Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002: A Preliminary Report", **IstMitt** 53: 79-98.

MORA, C.: 1989	"La datazione di 'Malnigal'", OA XXVIII : 183-191.
1992	"KUB XXI 33 e l'Identita di Muršili III", SMEA 29: 127-148.
1993	"Lo 'status' del re di Kargamiš", Or. 62: 67-70.
NAKAMURA, M.: 2002	Das hethitische nuntariyašha-Fest , Leiden, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
NEU, E.: 1995	"Hethiter und Hethitisch in Ugarit" Ugarit, ein ostmediterranes Kulturzentrum im alten Orient Band I: Ugarit und seine altorientalische Umwelt (ed. Dietrich, M.-O. Loretz), Münster, Ugarit Verlag: 115-129.
NEVE, P.: 1987	"Die Ausgrabungen in Boğayköy-Hattuša 1986", AA : 381-410.
1992a	"Die Ausgrabungen in Boğayköy-Hattuša 1991", AA : 307-338.
1992b	Hattuša-Stadt der Götter und Tempel , Mainz, Phillip von Zabern.
NH=	Laroche, E., Les Noms des Hittites : Supplément , Hethitica IV, 1981: 3-58.
NHsuppl=	"Les Noms des Hittites: Supplément", Hethitica IV: 3-58.

- NOUGAYROL, J.: 1956 **Le palais royal d'Ugarit. IV: Textes accadiens des archives sud.**, Paris, Klincksieck.
- OPPENHEIM, A.L.: 1956 **The Interpretation of Dreams in the Ancient Near East**, Philadelphia, The American Philosophical Society.
- OTTEN, H.: 1955 "Neue Fragmente zu den Annalen des Muršili", *MIO* 3: 153-179.
- 1956 "Hethitische Schreiber in ihren Briefen", *MIO* 4: 179-189.
- 1964 "Geschichtswissenschaft", *RIA* 3: 220-221.
- 1968 **Die hethitischen historischen Quellen und die altorientalische Chronologie**, Wiesbaden, Verlag der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz.
- 1968-1969 "Die Tontafelfunde von 1967", *AfO* 22: 111-113.
- 1976-1980a "Katapa", *RIA* 5: 486.
- 1976-1980b "Jarri", " , *RIA* 5: 267-268.
- 1984 "Rev. Tischler, J., Das hethitische Gebet der Gassulijawija", *IF* 89: 298-301.
- 1987 "Das hethitische Königshaus im 15. Jahrhundert v. Chr.", *Anz. ÖAW* 123: 21-43.

- 1990 "Bemerkungen zur Überlieferung einiger hethitischer Texte", **ZA** 80: 223-227.
- 1995 **Die hethitischen Königssiegel der frühen Großreichszeit**, Mainz.
- 2000 "Ein Siegelabdruck Duthalijas I. (?)", **AA**: 375-376
- OTTEN-RÜSTER, KBo 34= Otten, H.-Chr. Rüster, **Keilschrifttexte aus Boghazköi** 19, 1991, Berlin, Gebr. Mann Verlag.
- OTTEN, H.-W.RÖLLIG: 1976-1980 "Karahna", **RIA** 5: 403.
- PECCHIOLO DADDI, F.; 1982 **Mestieri, Professioni e Dignità Nell 'Anatolia Ittita**, Roma, Edizioni dell' Ateneo.
"Un nuovo rituale di Muršili II", **AoF** 27: 344-358.
- 2000 "Un nuovo rituale di Muršili II", **AoF** 27: 344-358.
- PEDERSÉN, O.: 1998 **Archives and Libraries in the Ancient Near East 1500-300 BC.**, Bethesda-Maryland.
- PESCHLOW-BINDOKAT, A.-S. HERBORDT: 2001 "Eine hethitische Grossprinzinschrift aus dem Latmos, vorläufiger Bericht", **AA**: 363-378.
- POETTO, M.: 1982 "Ancora sulla parola per "esercito" in Iuvio", **Kadmos** 21: 101-103.

- 1993 **L'iscrizione Luvio-Geroglifica di Yalburt**
(Studia Mediteranea 8), Pavia, Gianni Iuculano Editore.
- POPKO, M.: 2001 "Muršili II., der mächtige Wettergott und Katapa", **AoF** 28: 147-153.
- NOUGAYROL, J.: 1956 **Le palais royal d'Ugarit. IV: Textes accadiens des archives sud.** (PRU IV) Paris, Klincksieck.
- RGTC 6 del Monte, G.F.-J. Tischler, **Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte**, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert, 1978.
- RGTC 6/2 del Monte, G.F., **Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte - Supplement**, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert, 1992.
- RGTC 12/2 Marín, J.A.B., **Die Orts- und Gewässernamen der Texte aus Syrien im 2. Jt. V. Chr.**, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert, 2001.
- RIEMSCHEIDER, K.K.: 1961 "Zu den Körperverletzungen im hethitischen Recht", **Arch.Or.** 29: 177-182.
- de ROOS, J.: 1983 "Drie hittitische Gebeden", **Schrijvend Verleden-Documenten nit het oude Nabije oosten vertaald en toeglicht** (ed. Veenhof, K.R.), Leiden: 220-232.

1985	“Rev. Tischler, J., Das hethitische Gebet der Gassulijawija”, BiOr XLII : 128-133.
1985-86	“Who was Kilushepa?”, JEOL 29 : 74-83.
SALVINI, M.: 1990	“Auteur du sceau de Muršili II (RS 14.202)”, Revue Syria LXVII : 423-426.
SAVAŞ, S.Ö.: 1998	Anadolu’da (Hitit-Luvi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları , İstanbul, Ege Yayınları.
SBo I	GÜTERBOCK, H.G.: Siegel aus Boğazköy I (AfO Beiheft 5), Berlin, 1940.
SBo II	GÜTERBOCK, H.G.: Siegel aus Boğazköy II (AfO Beiheft 7), Berlin, 1942.
von SCHULER, E.: 1965	Die Kaškäer- Ein Beitrag zur Ethnographie des alten Kleinasien , Berlin, Walter de Gruyter.
1980-1983	“Lelwani”, RIA 6 : 595-598.
SEEHER, J.: 2002	“Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 2001”, AA : 59-78.
van SETERS, J.: 1983	In search of History. Historiography in the ancient World and the origins of biblical History , New Haven-London, Yale University Press.
SINGER, J.: 1991a	“The title ‘Great Princess’ in the Hittite Empire”, UF 23 : 327-338.

- 1991b "A Concise History of Amurru", **Amurru Akkadian: A Linguistic Study (Vol. II)**, (Ed. Shlomo Izre'el), Harvard Semitic Studies 41, Atlanta-Georgia, Scholars Press
- 1992 "Hittite cultural influence in the kingdom of Amurru", **La circulation des biens, des personnes et des idées dans le proche-orient ancien (actes de la XXXVIIIe Rencontre Assyriologique Internationale)** (ed. Charpin, D. - F. Joannes), Paris: 231-234.
- 1999 "A Political History of Ugaritic Studies", **Handbook of Ugaritic Studies – HdO39** (ed. Watson, W.G.E. - N. Wyatt), Leiden, Boston, Köln, Brill: 603-733.
- 2001 "The Fate of Hattusa during the Period of Tarhuntassa's Supremacy", **Kulturgeschichte. Altorientalische Studien für Volkert Haas zum 65. Geburtstag** (ed. Richter, Th. - D. Prechel – J. Klinger), Saarbrücken, SDV: 536-541.
- 2002a **Hittite Prayers**, Atlanta, Society of Biblical Literature.
- 2002b "Danuhepa and Kurunta" **Anatolia Antica, Studi in memoria di Fiorella Imperati** (ed. de Martino, S.-F.P. Daddi), Firenze: 739-751.
- 2002c "Kantuzili the Priest and the Birth of Hittite Personal Prayer", Fs. Popko: 301-313.

- SOMMER, F. –
A. FALKENSTEIN: 1938 **Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattušili I (Labarna II)**, München, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- SOUČEK, V.: 1959a "Die hethitischen Feldertexte", **ArchOr** 27: 5-43.
- 1959b "Die hethitischen Feldertexte", **ArchOr** 27: 379-395.
- SOUČEK, V.-J. Siegelova: 1974 "Der Kult des Wettergottes von Halap in Hatti", **ArchOr** 42: 39-52.
- SOYSAL, O.: 2003 "Kantuzzili in Siegelinschriften", **BiOr** LX ½: 41-56.
- SPEISER, E.A.: 1964 "Geschichtswissenschaft", **RIA** 3 Lief.3: 216-220.
- STARKE, F: 1981a "Rev. Ünal, A., Ein Orakeltext über die Intrigen am hethitischen Hof", **Or** 50: 466-471
- 1981b "Die keilschrift-luwischen Wörter für 'Insel' und 'Lampe'", **Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung** 95: 141-157.
- 1990 **Untersuchung zur Stammbildung des keilschrift-luwischen Nomens** (StBoT 31), Wiesbaden, Otto Harrassowitz.

- 1997 "Troica im Konext des historisch-politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasien im 2. Jahrtausend", **Studia Troica** 7: 447-487.
- 2000 "Mira", **Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike** 8: 170-173.
- 2001a "Seha", **Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike** 11: 345-247.
- 2001b "Troia im Machtgefüge des zweiten Jahrtausends vor Christus- Die Geschichte des Landes Wilusa" **Troia. Traum und Wirklichkeit, Begleitband zur Ausstellung**, Theiss, Stuttgart-Braunschweig-Bonn: 35-45.
- STARKE, Sergi haritasi Die Hethiter und ihr Reich, das Volk der 1000 Götter sergi katalogu, Bonn, 2002, Theiss: 306 vd.
- SÜRENHAGEN, D.: 1981 "Zwei Gebete Hattušilis und der Puduhepa", **AoF** 8: 83-168.
- 1985 **Paritätische Staatsverträge aus hethitischer Sicht** (Studia Mediterranea 5), Pavia, Gianni luculanu Editore.
- 1992 "Untersuchungen zur Bronzetafel und weiteren Verträgen mit der Sekundogenitur in Tarhuntašša", **OLZ** 87: 341-271.
- ŞAHİNBAŞ ERGİNÖZ, G: 1999 **Hititlerde Anatomi ve Tıp**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edeb. Fak. Yay..

- TARACHA, P.: 2004 "On the Dynasty of the Hittite Empire", **Fs. Forrer**: 631-638.
- TISCHLER, J.: 1981 **Das hethitische Gebet der Gassulijawija**, Innsbruck, Universität Innsbruck.
- ÜNAL, A.: 1972-1975 "Hutupijanza", **RIA** 4: 527.
- 1974 **Hattušili III. Teil I- Hattušili bis zu seiner Thronbesteigung, Band 1: Historischer Abriss**, (THeth 3), Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- 1980-1983 "Kuššara", **RIA** 6: 379-382.
- 1991 "Hethitische Hymnen und Gebete", **TUAT** III: 791-817.
- 1995 "Muršili II", **RIA** 8: 435-440.
- 2002 **Hittiter Devrinde Anadolu I**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat.
- 2003 **Hittiter Devrinde Anadolu II**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat.
- WAHRIG, G.: 1997 **Deutsches Wörterbuch**, Gütersloh, Bertelsmann Lexikon Verlag.
- WEIDNER, E.F.: 1923 **Politische Dokumente aus Kleinasien - Die Staatsverträge in akkadischer Sprache aus dem Archiv von Boghazköi**, Leipzig, J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung.

- WEST, M.L.: 2004 "Geschichte und Vorgeschichte: Die Sage von Troia", **Studia Troica** 14: XIII-XX.
- WILHELM, G.: 1982 **Grundzüge der Geschichte und Kultur der Hurriter**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- WILHELM, G.-J. BOESE: 1987 "Absolute Chronologie und die hethitische Geschichte des 15. und 14. Jahrhunderts . Chr.", **High, Middle or Low-Acts of an International Colloquium on Absolute Chronology held at the University of Gothenburg 20th - 22nd August 1987** (ed. Aström, P.), Gothenburg.
- WOLF, H.M.: 1994 "The Historical Reliability of the Hittite Annals", **Faith, Tradition and History. Old Testament Historiography in its Near Eastern Context** (ed. Millard, A.R. - J.K.Hoffmeier - D.H. Baher), Winona Lake.
- WOUDHUIZEN, F.C.: 1994-95 "Luvian hieroglyphic monumental Rock and Stone Inscriptions from the Hittite Empire Period", **Talanta** XXVI-XXVII: 153-217.
- YOSHIDA, D.: 1992 "Mezzulla", **RIA** 8 1./2.: 151-153.
- 1996 **Untersuchungen zu den Sonnengottheiten bei den Hethitern**, Universitätsverlag C. De Winter.
- ZADOCK, R.: 1984 "The origin of the Name Shinar", **ZA** 74: 240-244.

E K L E R

Tablo 1

İşlenen Hititçe Metinlerin Listesi

CTH	Metin	İçerik	İşlenen Bölümler	Sayfa
4	KBo 10.2	I. Hattuşili Annalleri	Ay. IV 16-21	103
57	KBo 1.28	II. Murşili'nin Kargamış Kralı Piyaşili'nin Statüsü İle İlgili metin	Tümü	48-50
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Öy. I 19-29	105-106
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Öy. I 30-35	56
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Öy. II 10-14	65-66
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Öy. II 33-36	67
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Ay. III 16-23	52-53
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Ay. III 73-76	60-61
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Ay. III 80-83	61
61	KBo 3.4	Onyıl Annalleri	Ay. IV 44-48	106-107
61	KUB 14.16	Ayrıntılı Annalleri	Öy. I 15-19	74
61	KUB 14.15	Ayrıntılı Annalleri	Öy. I 23-24	64
61.2	KUB 19.29	Ayrıntılı Annalleri	Ay. IV 16-21	51
63	A: KBo 3.3 + KUB 23.126 + KUB 31.36 (+). B: KUB 19.41 + KUB 31.12 + 579/u. C: KUB 19.42 + KUB 40.9 (+?) KUB 21.30 + KBo 45.270. D: KUB 19.44. E: KUB 19.45. F: KBo 16.23. G: KUB 19.43. H: KBo 45.271. J: 1459/u.	Barga Hükümü	Öy. I 1 – Öy. II 38	77-83
70	KUB 14.4; 1490/u + 1508/u; 834/v ve benzer KBo 19.84; KBo 19.85; bkz.	Tavananna'nın Suçlanması İle İlgili Metin	Tümü	9-18
71	A: KBo 4.8 + İzmir 1277. B: 1206/u + 245/w	Tavananna'nın Davası İle İlgili Metin	Tümü	15-18
297.7A	KUB 31.66(+)IBoT 3 122	Danuhepa'nın Davası İle İlgili Metin	Öy. III 12-19	34
376	KUB 24.3	Arinna'nın Güneş Tanrıçası Olan Duası	24-29	54
376	KUB 24.3	Arinna'nın Güneş Tanrıçası Olan Duası	38-42	54-55
378.2	KUB 14.8	Murşili'nin II. Veba Duası	Öy. 25-31 (§5)	127-128
380	A: KBo 4.6; B(?): 161/u; C(?): 638/v; D(?): KBo 31.80 (335/e)	Gaşşulaviya'nın Duası	Tümü	22-26
383	KUB 14.7	III. Hattuşili ve Puduhepa'nın Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na olan Duası	Öy. I 16-21 Öy. II 1-23	31-33
383	KUB 21.19	III. Hattuşili ve Puduhepa'nın Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na olan Duası	Öy. I 14-36	16-21
486	A: KUB 43.50 + KUB 15.36 + KUB 12.27 + IBoT 4.26; B: KUB 43.51 + KUB 12.31 + IBoT 2.112 + KUB 48.100; C: KBo 4.2	Konuşma Bozukluğu İle İlgili Metin	Tümü	116-122
583	KUB 15.5 + KUB 48.122		Öy. I 7.17	36-37

Tablo 2
Hititlerde Tarih Yazıcılığı

Tarih	Metin	Sınıf, formlar, başlıklar
18. yy. sonu	Anitta-Metni (Eski Hitit Dönemi Kopyası)	Başlıklar Savaş raporu, annal biçiminde
Eski Hitit 16. yy.	Zalpa Hikayesi (Eski Hitit nüshası ele geçti)	Mitolojik-Tarih
	I. Hattuşili'nin Annalleri (Hititçe-Akkadça; İmp. Dönemi kopyası)	Annal
	I. Hattuşili'nin bilingue metni (Hititçe-Akkadça; İmp. kopya)	Siyasi Vasiyetname, tarihsel giriş
	Urşu'nun kuşatması (Akkadça)	Savaş Savaş raporu, suçlar, krala methiye
	Saray kroniği (Eski Hitit dili ve yazısı, büyük ölçüde İmp. Dönemi kopyaları)	Örnekler, olaylar, anekdotlar
	I. Murşili'nin Suriye ve Babil'deki İcraatları anlatan raporlar (İmp. Dönemi kopyaları)	Annal biçiminde başlıklar
1550 dolayları	Ammuna Kroniği (İmp. Dönemi kopyası)	Annaller; 1. ve 3. şahıs narratifinin gelişmiş örneği
Orta Hitit 1500 dolayları	Telepinu Fermanı örneği, 14./13. yy.a ait kopyalar Akkadça örneği, 9 adet Hititçe	Ferman, Anayasa, tarihsel giriş
15. yy. sonu	I. Tuthaliya'nın Annalleri (2 nüsha, biri İmp. Dönemi kopyası)	Gelişkin Annal örneği
14. yy. başı	Madduwatta'nın siyasi suçları	Suçlama yazısı
	I. Arnuvanda'nın Annalleri (İmp. Dönemi kopyası)	Gelişkin Annal örneği
İmp. Dönemi Yak. 1318-1290	II. Murşili Annalleri, I. Şuppiluliuma'ya ait olayların Anlatımı, antlaşmalar, Veba Dualarında tarihsel kısımlar	Gelişkin tarih yazıcılığı
Yak. 1290-1272	Alakşandu Antlaşması (II. Muvatalli)	Antlaşma, tarihsel giriş
Yak. 1265-1240	III. Hattuşili'nin Apologyası	Savunma metni, otobiyografik başlıklar
1200 dolayları	II. Şuppiluliuma'nın yazıtları	Yapı raporları Kültürel sunular, savaş raporları, yapı raporları

Tablo 3

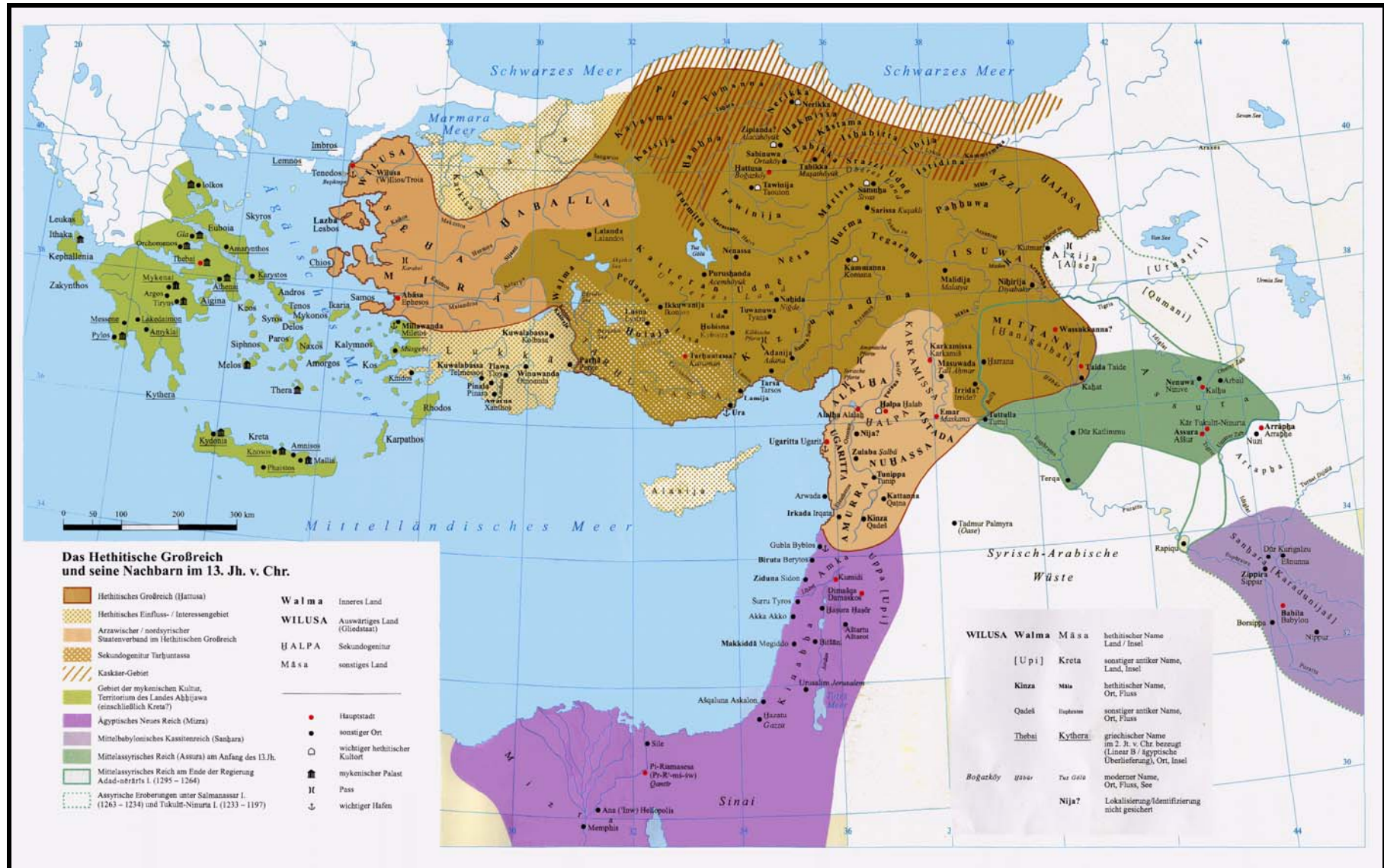
II. Muşili'nin Annalleri'ne Göre Kutlanan Bayramlar Tablosu

Yıl	Kutlanan Bayram	Bayramın Yazılış Şekli	Metin Yeri	Yayın
1	Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın Düzenli Bayramlarını	ŠA ^D UTU ^{URU} A-ri-in-na-pát GAŠAN-YA SAG-UŠ-aš A-NA EZEN ^{HI.A}	KBo 3.4 I 21 vdd.	AM 20 vd.
3	Yıl Bayramı	EZEN MU ^{TI}	KBo 3.4	AM 60 vd.
9	Kummanni Hepati'nin Çağrı Bayramını	EZEN hal-zi-ya-u-wa-aš ŠA ^D He-pít ^{URU} Kum-ma-an-ni	KUB 14.29 I 26	AM 108 vd.
10	6.-Yıl Bayramı	EZEN ^{HI.A} ŠA MU 6. KAM	KBo 4.4 IV 41	AM 138 vd.
16*	6.-Yılın Büyük Bayramı	EZEN ^{MEŠ} GAL ^{MEŠ} ŠA MU 6. KAM	KBo 5.8 IV 22	AM 162 vd.
25?	Mala Nehri'nin Bayramı	ŠA ^{ID} Ma-a-la EZEN	KUB 19.37 II 47	AM 170 vd.
27?	Hatti'nin, ve Zippalanda'nın Fırtına Tanrısı'nın ve Lelvani'nin Puruliya-Bayramı	EZEN pu-ru-li-ya ku-it GAL-in [EZEN-an] A-NA ^D U ^{URU} Ha-at-ti Ū A-NA ^D U ^{URU} Zi-ip-pa[-la-an-da] A-NA ^D Li-el-wa-[ni] EZEN pu-ru-li-ya	KBo 2.5 III 38 vdd.	AM 188 vd.
22? 28?	Sonbaharın Büyük Bayramları (muhtemelen 6.-Yılın Bayramı)	[EZEN ^{MEŠ} GAL ^{MEŠ} zé-e-na-an-ta-aš	KBo 40.3 + 16.15 + 14.20	(Houwink ten Cate, 1966: 168 vd., 177 vd. (orada 2768/c); del Monte, 1998: 27 vd.; Groddek, 1998: 229; Groddek, 1999: 149 vd.)
?	Antahşum Bayramı	AN.T[AH.ŠUM ^{SA1R}]	KBo 7.17 + 16.13	(Houwink ten Cate, 1966: 177 vd., 168 vd. (KBo 16.13 orada 2807/c))

*Götze'de (AM) bu tarih yıl 22 olarak geçmektedir.

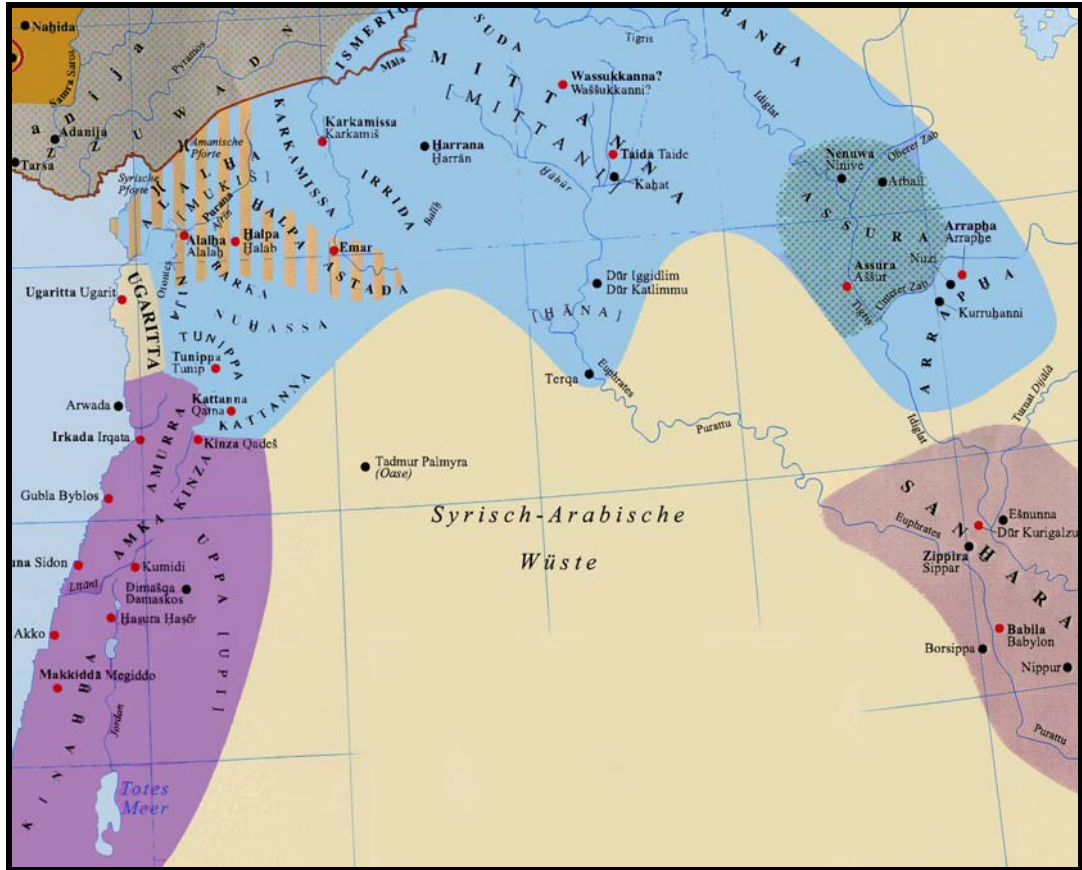
Harita 1

M.Ö. 13. yy. Anadolu (Starke Sergi Haritası)

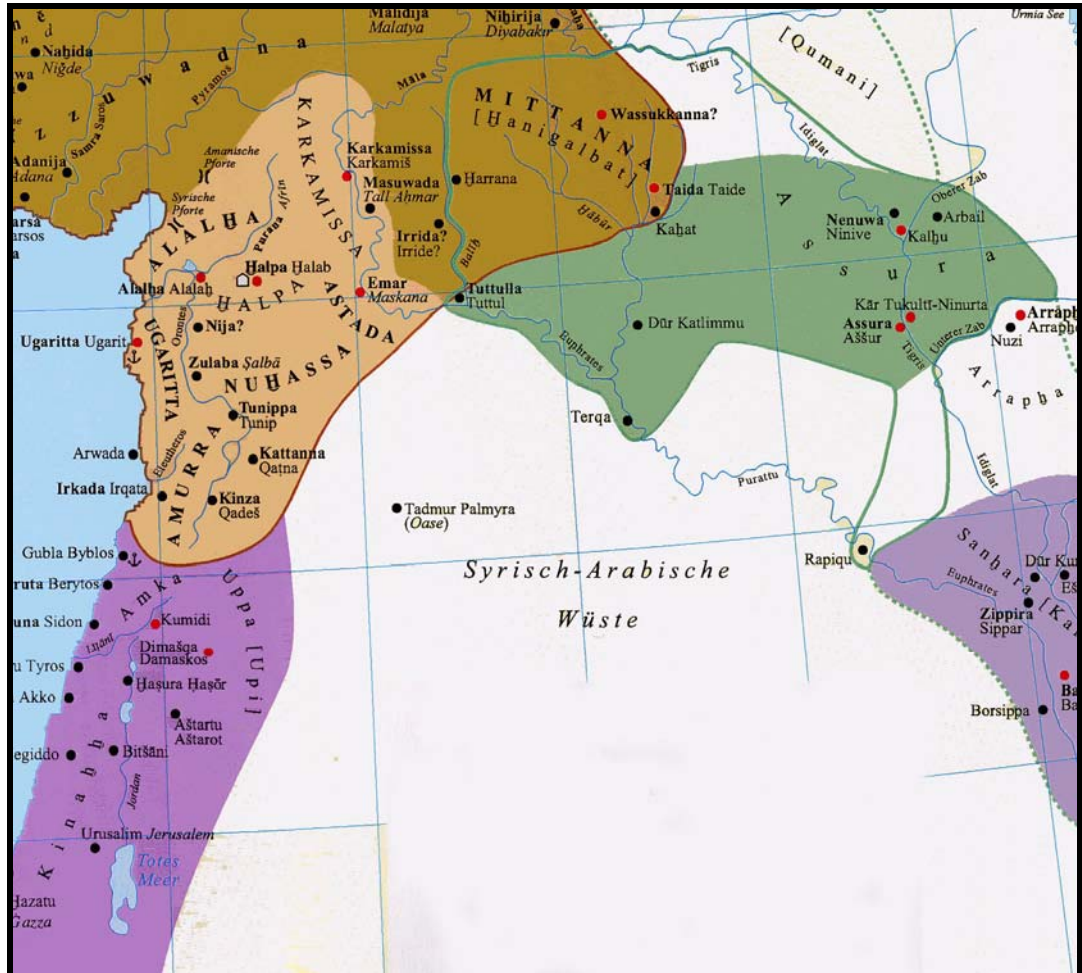
Harita 2

M.Ö. 15.-14. yy. Suriye (Starke, Sergi Haritası)

Harita 3

M.Ö. 13. yy. Suriye (Starke, Sergi Haritası)

Levha 1

Res. 1
Beran 228a+b+c

Res. 2
Beran 227

Res. 3
RS 14.202

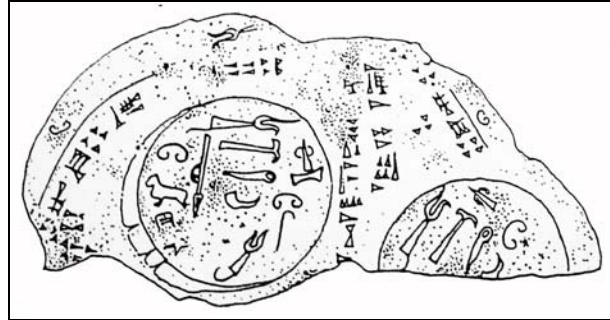

Res. 4
SBo I 43

Levha 2

Res. 1
Bo 99/69 (Ottén, 2000: 375)

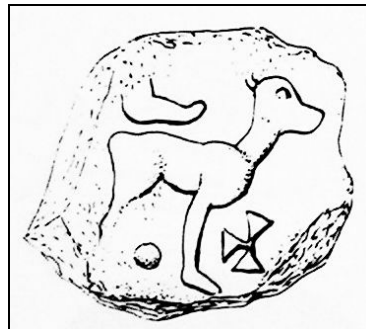
Res. 2
Bo 78/56 (Dinçol, 2001: 90)

Res. 3
SM 90/2 (Herbordt-Alkan, 2000: 95)

Res. 4
Herbordt, 2005: no. 186

Res. 5
Herbordt, 2005: no. 181

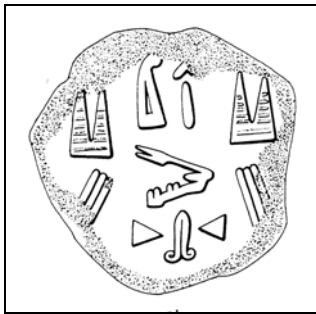

Res. 6
Herbordt, 2005: no. 182

Levha 3

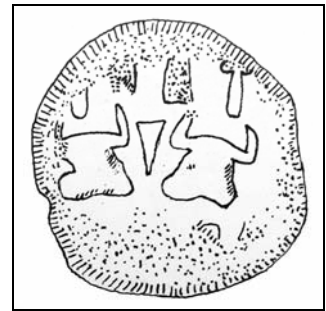
Res. 1
Herbordt, 2005: no. 191

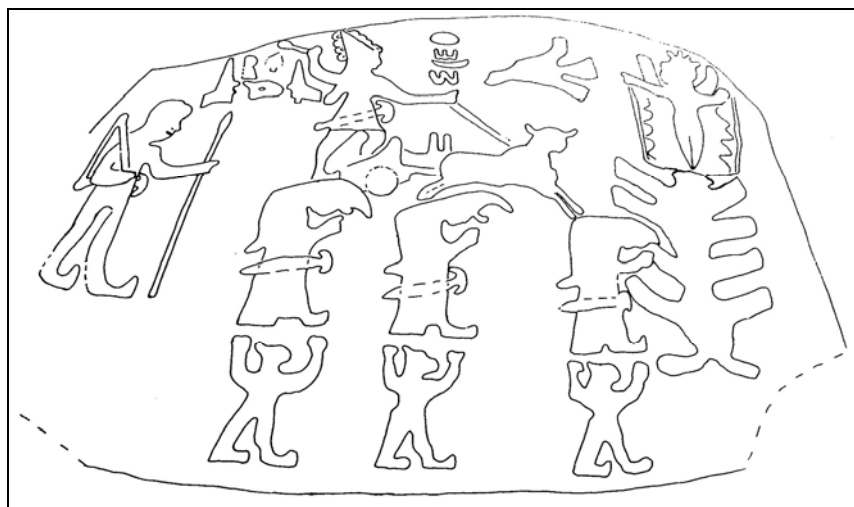
Res. 2
Herbordt, 2005: no. 192

Res. 3
Herbordt, 2005: no. 193

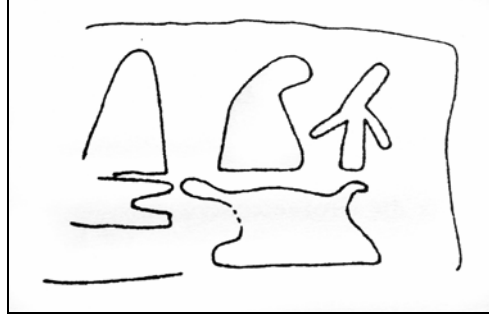

Res. 4
SBo II 87

Res. 5
İmamkulu Yazıtı (Kohlmeyer, 1983: 83)

Levha 4

Res. 1

Akpınar/Sipylos Yazıtı (Kolhmeyer, 1983: 30)

Res. 2

Hanyeri Yazıtı (Kolhmeyer, 1983: 87)

Res. 3
SBo II 10

Res. 4
SBo II 11

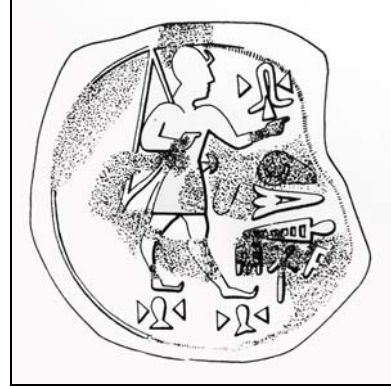

Res. 5
Böhmer-Güterbock,
1987: no. 245

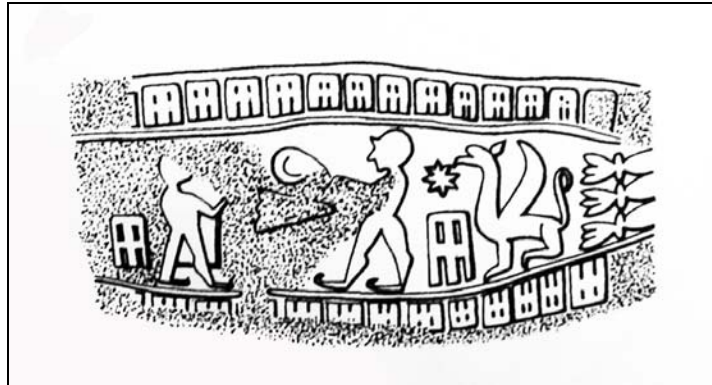
Levha 5

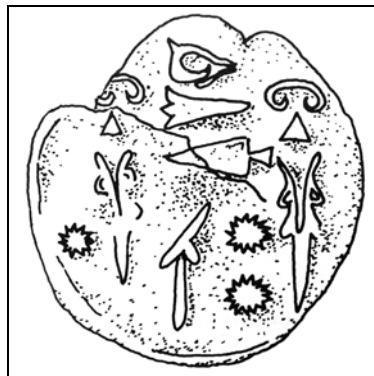
Res. 1
Herbordt, 2005: no. 228

Res. 2
Herbordt, 2005: no. 229

Res. 3
Herbordt, 2005: no. 230

Res. 4
Bo 84/413 (B.Dinçol, 1998: 164)

Özgeçmiş

11.01.1973 tarihinde, Almanya'nın Düsseldorf kentinde doğdu. İlk ve Orta öğrenimini aynı yerde tamamladı. 1987 yılında Türkiye'ye dönüşünün hemen ardından, İstanbul Bahçelievler Anadolu Lisesi'nde Lise öğrenimine başladı. 1992 yılında İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı'nda okumaya hak kazandı. Lisans eğitimini 1996 yılında tamamladıktan sonra, 1997 Ekim ayında Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Hititoloji Ana Bilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak tayin edildi. 1998 yılında Yüksek Lisans eğitimine başladı ve 13.06.2000 tarihinde "Hitit Metinlerine Göre M.Ö. II. binyılda Hitit-Ege Dünyası İlişkileri" konulu Yüksek Lisans tezi tamamladı. 2000-2001 yılında Doktora eğitimine başladı ve "II. Murşili ve Dönemi" adlı Doktora tezini hazırlamaktadır.

Lisans eğitimi sırasında, İzmir Urla (Klazomenai) (1993-1994-1995), Bergama (1993-1994) ve Burdur Bademağacı (1996) Kazılarında stajyer öğrenci olarak katıldı. Yüksek Lisans eğitimi esnasında (1998) ise, Prof. Dr. Ali Dinçol başkanlığında yürütölmüş olan "Tarhuntassa Araştırma Gezisi"ne katıldı.

2002 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün davetlisi olarak üç hafta Berlin'de çalışmalarını sürdürmüştür. 2003 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün bursuna layık görölerek, iki ay süreyle Berlin'de çalışmalarını sürdürmüştür. 2004 yılında Tübingen Eberhard-Karls-Universitaet tarafından davet edilerek bir süreyle Tübingen'de çalışmalarını sürdürmüştür.

02-04 Mayıs 2002'de Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde gerçekleştirilen 'Kùltür Köprüsü Troas-Çanakkale' Kongresi'nde "Hitit Çağında Kuzeybatı Anadolu/Nordwestanatolien in hethitischer Zeit" adlı bir konuşma yaptı. 09-10 Mayıs 2002 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen 'Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi' başlığı altında düzenlenen seminerde "Hititler Çağında Anadolu ve Çevresinde Ekonomi ve Ticaret" konulu bir bildiri sundu. 02-08 Eylül 2002 tarihlerinde Çorum'da gerçekleştirilen V. Uluslararası Hititoloji Kongresi'ne "Ahhiyawa Sorunu Üzerine Bazı Düşünceler" başlıklı bildirisi ile katılmıştır.

Tübingen Eberhard-Karls-Üniversitesi, Ur- und Frühgeschichte und Archäologie des Mittelalter Enstitüsü, Troia-Projekt'ten aldığı burs 03.12.2004-03.01.2005 tarihler arasında doktora çalışmalarını yapmak üzere Tübingen'de bulundu. Tübingen'de bulunduğu bu dönem içerisinde, 14 Aralık 2004 tarihinde Tübingen Eberhard-Karls-Üniversitesi, Ur- und

Frühgeschichte und Archäologie des Mittelalter Enstitüsü'nde "Der Charakter Mursilis II. und sein Einfluss auf die Geschichtsschreibung" başlıklı bir konferans vermiştir.

14 Şubat 2005 tarihinde Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'nin düzenlediği yıllık Hauskolloquien çerçevesinde, Enstitüsü'nde "Der Charakter Mursilis II. und sein Einfluss auf die Geschichtsschreibung" başlıklı bir konferans sundu.

18-20 Nisan 2005 tarihlerinde düzenlenen İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı'nın beşincisine "Büyük Bir Tarih Yazıcısı: II. Murşili" başlıklı bir bildiri ile katıldı.

2005 yılında Roma-İtalya'da düzenlenen IV. Uluslararası Hititoloji Kongresi'ne "Die Gattinnen Mursili II." başlıklı bir bildiri ile katılmıştır.

Yayın Listesi

- 1999 "Kitap Tanıtımı-Tulunay, E.T., Pelops'un Gizemi, İstanbul, 1998" *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni* 7: 6-7.
- 2001 "Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Dünyasının Keşfi Hititbilimin Sergisi", *Toplumsal Tarih Dergisi* 90: 6-9.
- 2002 "Artukka: Aššuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu/ Artukka: Das Land Aššuwa und seine Lokalisation", *Anadolu Araştırmaları* XVI,; 23-34.
- 2002 (Ş. Dönmez, M. Doğan-Alparslan, S. Ezer ile birlikte) "Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kütüsü Tarihçesi/ Die Geschichte der Abteilung für Alt Vorderasiatische Sprachen und Kulturen (1934-2002)", *Anadolu Araştırmaları* XVI: 143-200.
- 2002 "Kitap Tanıtımı-Ateş, M., Mitolojiler ve Semboller-Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri" *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni* 14: 5.
- 2003 "Kitap Tanıtımı-Klengel, H., Hattuschili und Ramses, Hethiter und Ägypter-ihr langer Weg zum Frieden, Mainz, 2002" *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni* 16: 11.
- 2003 "Hititler Çağında Anadolu'da Ticaret", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Kongre Bildirileri*, s: 29-36, İstanbul.

- 2004 “Hititlerde Ticaret”, *Arkeoatlas* 3: 57.
- 2004 (M. Doğan-Alparslan, Ş. Dönmez ile birlikte) “Anadolu Araştırmaları İle Yeniden/ Jahrbuch für Kleinasiatische Forschungen: ein neuer Anfang”, *Anadolu Araştırmaları* XVII/1:1-23.
- 2005 “Gurgum Krallığı”, *Arkeoatlas* 4: 15.
- 2005 “Pattin (Unki) Krallığı”, *Arkeoatlas* 4: 27.
- 2005 “Der Handel im Hethiterreich: Ein Interpretationsversuch nach den hethitischen Quellen”, *Das Schiff von Uluburun*, Bochum: 381-383.
- 2006 “Savaş Sanatı”, *National Geographic* (Türkiye), Ocak 2006: 82-83.
- (Baskıda) “Einige Überlegungen zur Ahhiyawa-Frage”, *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum.
- (Baskıda) “Die Gattinnen Mursili II.”, *IV. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Roma.
- (Baskıda) “Puskurunuwa”, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, Berlin.

Editörlüğünü Yürüttüğü Yayınlar:

- Colloquium Anatolicum* I, 2002 (Meltem-Doğan Alparslan ile beraber).
- Colloquium Anatolicum* II, 2003 (Meltem-Doğan Alparslan ile beraber).
- Colloquium Anatolicum* III, 2004 (Meltem-Doğan Alparslan ile beraber).